Coperta seriei: PETRE VULCĂNESCU
Ilustrația de pe copertă:
Bucureștii în 1869, văzuți din Turnul Colței.
Desen de Preziosi

I.S.B.N. 973-21-0427-9

R E S T I T U T I O

IOSIF VULCAN

3

ÎNSEMNĂRI DE CĂLĂTORIE (I)

Ediție îngrijită și
note de
LUCIAN DRIMBA

EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI ● 1994

Însemnările de călătorie ale lui Iosif Vulcan vor apărea în două volume din seria „Restitutio".

BAVARIA ŞI FRANŢA

1867

I

(Otărîrea mea de a călători la Paris; plecarea; rugarea cea de pe urmă; voci române; jidani din România; ce va să zică „jurist absolut"; cine şedea pe naie; ce făcui pentru soţul meu; Vaţ; Vişegrad; Strigoniu; Poşon; Dévény; Haimburg; Viena.)

Într-o demăneaţă, după ce chiar săturasem pe copilul de la tipografie cu manuscripte, un amic se înfăţişă în cancelaria mea redacţiunală şi mă agrăi astfel:

– Îţi gratulez, frate!

– La ce?

– D-apoi la călătoria ta.

– La ce călătorie?

– La cea către Paris.

– Întru adevăr aş dori foarte să văd Parisul şi espuzeţiunea internaţiunală şi m-aş duce cu multă plăcere, de cumva aş avea atare soţ de drum, căci mi-e urît să călătoresc singur.

– E, bine, să călătorim dară laolaltă.

– Ce fel, tu mă vei însoţi? Bravo! Adă mîna!

Peste o lună de zile apoi plecai fără amicul meu, însă totuş nu fără soţ.

Era 4 august, dumineca după-miazăzi la 6 oare. După ce mă rugai de amicul meu I. C. Drăgescu[1] să aibă grije de „Familia" mea (nota bene, cuvîntul familie să se cetească cu F mare) şi să astupe gura-satului[2], plecai cu naia „Gizella" către Viena.

Abia ne suirăm pe naie, cuvinte româneşti străbătură la urechile noastre. Eu şi soţul meu ne întoarserăm într-acolo, el avea onoarea a-i cunoaşte şi mă recomandă şi pe mine. Era

protojudele central din Lugoş, dl Stoian, cu preastimabila-i soţie. Călătoreau la scalda de la Gastein.

Pe naie mai erau încă cîţiva, carii, auzindu-ne vorbind româneşte, începură a conversa cu noi româneşte. Erau neşte neguţători jidani, de cari „belşugul" României nutreşte în abundanţă şi cari, cu toate că în ochii Europei vreu să treacă de „martiri", se înavuţesc de minune între „barbarii" de români. Însă dacă toţi jidanii din România sînt atît de inteligenţi, apoi e bine că Berthold Schwarz a inventat praful de puşcă, căci zău jidanii de peste Carpaţi nu l-ar fi inventat.

Unul dintre ei începu să vorbească cu mine despre porci. Era neguţătoriu de porci. Mă întrebă ce preţ au p-aice porcii? Şi răspunzîndu-i că nu ştiu, se minună foarte că cum nu ştiu eu asta?

– Aşa că eu nu mă ocup de asemenea lucruri.

– Ce sînteţi d-voastre? mă întrebă el mai departe.

– Jurist absolut, răspunsei.

– Ce va să zică asta, domnule?

I-am esplicat în mii de moduri, omul meu totuş nu m-a priceput, pînă ce în fine soţul său, dîndu-şi un aer de învăţat, i-a spus:

– Domnul acesta e amploiat.

La asta apoi îmi pierdui toată paciinţa de a-i mai esplica cum că ce va să zică: jurist absolut şi voiam a-l părăsi, cînd, iacă, el iară mă întrebă că departe-i de aice Ungaria? E de însemnat că sub discursul acesta nici din otarul Buda-Pestei[3] n-am ieşit. El cugeta că sîntem în ţara nemţească.

Eu încă îi răspunsei că pînă mîne dimineaţă doară vom ajunge acolo.

– Dar Timişoara e în Transilvania? mă mai fortună el încodată cu întrebarea.

– Ba în Australia, răspunsei şi fugii de acolo spre a face o revistă asupra călătorilor.

Vîntul sufla, însă nu atît de tare ca cea mai mare parte a călătorilor să nu se adune pe acoperişul naiei. Într-un colţ sta un preot tînăr, aruncînd cîte o privire asupra celor doauă femei cari şedeau nu departe de dînsul, femeile surîdeau şi vorbeau încet. Mai încolo şedea o nevastă tînără, lîngă dînsa un bărbat; dacă acesta a fost bărbatul ei, apoi e întrebare mare că oare pentru ce plîngea dînsa aşa amar. De ceea laturе se vedea un june, despre care publicul de pe naie zicea că e genial. În răstimpul petrecerii sale în Pesta a făcut şi un terno. Apoi de bună seamă asta fu fapta lui cea mai genială. Cu noi mai era încă şi un englez, căruia atît de tare i-a plăcut culina sultanului, încît l-a petrecut pînă la Pesta. Mai erau încă şi alţii mulţi, însă eu plecai a cerceta pe soţul meu. Dînsul jos în naie era ocupat foarte. Vorbea cu o domnişoară şi cu mama ei. Eu, ştiind prea bine ce e dătorinţa omului în astfel de împregiurare, începui a povesti cu doamna, ca domnişoara să poată conversa mai liber cu soţul meu. Acesta deloc prevăzu intenţiunea mea şi aruncă o privire mulţămitoare cătră mine, iar domnişoara spuse soţului meu că: „Amicul d-tale e un om foarte isteţ!".

Între aceste, ajunserăm la Vaţ. Nevasta tînără nu mai plîngea, ci îşi petrecea bine cu un ofiţir, preotul nostru încă făcu cunoştinţă cu cele doauă neveste, iar englezul se disputa cu genialul că unde fierb mai bine?

Vaţul e un orăşel frumos, situat pe malul stîng al Dunărei; fiind însă cam întunerec, nu se putea observa bine.

Nu doream să văd încă alt loc decît Vişegradul. Era de tot întunerec cînd ajunserăm acolo şi în întunecimea nopţii parcă vedeam pe Felician Zach cum irumpe cu sabia sa în chilia regelui Carol Robert spre a răzbuna imoralitatea comisă de principele Cazimir.

Meditînd despre tragica soarte a lui Zach, sosirăm la Strigoniu, dar nu puturăm vedea altceva decît un edificiu mare, despre care presupuneam că e basilica.

Vîntul însă sufla rece şi ne mîna la culcuş. În altă zi, cînd ne sculArăm, eram la Poşon[4], care are o puzeţiune foarte pitorească. Daună că cetatea e în ruine. Nu voi vorbi mai pe larg despre Poşon, căci cetitorii noştri îl cunosc bine din alte scrieri.

De aici încolo ni se deschiseră panoramele cele mai frumoase. Încă cîteva minute şi la Dévény trecurăm graniţa Ungariei şi după ce ochii noştri se delectară în vederea mai multor oraşe şi ruine, după-miazăzi la jumătate pe cinci ajunserăm la Viena.

II

(Continuarea călătoriei; momintele prime; regiune frumoasă; staţiunea cea dintîie; mai departe; St. Poelten; „ah"; Melk; Ens; Linz; Salzburg; vizitarea; cu o familie bavareză; în cît timp să ne însurăm; întunerec; focul păstoresc; München.)

Ca să poţi vedea toate rarităţile şi frumseţile Vienei, se recere un timp mai îndelungat, iară eu de astă dată neputînd dispune de un atare timp, în altă zi demăneaţa îmi continuai călătoria pe drumul-de-fier de la apus.

Cea mai mare parte a călătorilor era provăzută cu bilete cătră Paris însă mulţi aveau a se coborî la oarecare staţiune pe cale în Germania. Eu şi soţul meu otărîrăm a sta la München.

În decurs de cîteva minute ne făcurăm cunoscuţi cu oamenii cu cari soartea – şi voia conductorului – ne aduse într-un cupeu. Momintele prime însă erau prea monotone. Unii dintre ei ceteau ziuare, alţii atare carte de călătorie – ceea ce dintre călători văzui mai la fiecare, lîngă mine doi boemi studiau cu multă atenţiune o gramatică rusească. În cupeu eram opt înşi, dar de aceea vorbeam vro patrusprezece limbi. Nefiind cu noi femei, începurăm a fuma.

Într-aceste, trăsura zbura ca vîntul şi fiindcă era trăsură repede, nu stătea la fiecare staţiune, ci numai la a patra sau a cincea, dar şi acolo numai puţin. Regiunea de amîndouă laturile şi deosebit în dreapta, pe unde curge Dunărea, e foarte încîntătoare. Drumul trece tot între munţi acoperiţi cu pădure, în vîrful munţilor ochii noştri zăresc cîte un castel pitoresc, un sat simplu ţărănesc sau ruine interesante, despre cari poporul din satele vecine de bună seamă păstrează legende multe. Acuş panorama ni se înschimbă şi o vale frumoasă verde se întinde înaintea noastră, în mijlocul valei şerpuieşte un rîu cristalin; de ambe părţile ni surîde o cîmpie roditoare, holdele sînt secerate şi crucile stau frumos acăţate pe pari, ca să nu atingă pămîntul. E frumos a privi pe aice cîmpurile, nicăiri nici o urmă de pămînt nu rămîne necultivată.

Staţiunea cea dintîie la care steterăm era Neulengbach, un oraş frumoşel în coastea muntelui, deasupra căruia zace pomposul castel al principelui Lichtenstein, de unde este o privire foarte pitorească asupra regiunei întregi.

Dar n-avem timp a ne delecta la privirea acestui loc frumos, căci trăsura pleacă mai departe şi noi nu mai vedem castelul pitoresc. Dispăru. Din norocire însă drumul ne conduce prin locurile cele mai frumoase. Trăsura acuş se urcă cu noi în vîrful muntelui, acuş ne coboară la vale, apoi trecem prin tuneluri unde nu vedem nimică, decît numai focul sugărilor noastre, nu peste mult însă ni se înfăţişează iarăş o privelişte frumoasă, respirăm aer mai curat, inima noastră scoate un „ah" şi ochii noştri strălucesc de plăcere spirituală.

Sosim la St. Poelten. Un oraşel acesta, frumos, cu 4 500 de locuitori, aice e reşedinţă episcopală, multe edificiuri de ale statului. În beserica cea mare noauă sînt frescouri de Daniil Gran. De aice poţi călători la Mariazell.

Trăsura porneşte iară şi ne duce tot prin locuri frumoase, prin regiuni încîntătoare, iarăş trecem prin tunel, ne urcăm la munte, ne coborîm la vale; dar iacă, deodată ni se iveşte o privelişte fărmecătoare, cea mai frumoasă dintre toate cîte văzurăm pîn-acuma. La căpătîiul unui munte, pe un picior de stîncă se estinde un castel grandios, în mijloc zărim o beserică pompoasă. Cu cît ne apropiem mai tare, cu atîta castelul apare mai măreţ, cu atîta ne răpeşte mai mult. Poziţiunea acestui castel e una dintre cele mai frumoase ce pot esiste pe lume. Din depărtare, de toate laturile e încungiurat de munţi, iar în mijloc se estinde o vale frumoasă cu mai multe sate. De o parte a castelului trece drumul-de-fier, iar de cealaltă parte chiar la picioare curge Dunărea bătrînă.

Şi acest edificiu grandios nu e castel, ci mănăstire. Se numeşte Melk sau Mölk şi e al benedictinilor, s-a edificat de la anul 1702 pînă la 1736. De demult, în locul acesta stătea o cetăţuie a marcgrafilor de Babenberg, dintre cari unii sînt înmormîntaţi în beserica d-aice. Mănăstirea fu atacată mai de multe ori. Încă şi acuma are doauă bastaiuri cu instruminte de bătaie rămase de la Napoleon. Se zice că orgona din beserică e foarte renumită. În mănăstire se află o bibliotecă foarte preţioasă, care conţine vro 30.000 de tomuri şi multe manuscripte prea interesante.

Părăsim şi acest loc, acest paradis pămîntesc, precum se esprimă unul dintre călători, şi plecăm mai departe cătră Linz.

Trecînd Ensul, pe la o oară după-miazăzi sosim la Linz. E un oraş frumos, zace pe ţărmurea Dunărei, peste care conduce o punte de lemn. Linz, precum se ştie, e capitala Austriei de sus,

are 28.600 de locuitori, dar e un oraş foarte liniştit. Piaţa de frunte e foarte frumoasă, în mijlocul acesteia stă statua Sîntei Trinităţi, arădicată de împăratul Carol VI. Fortăreaţa e vestită pentru aceea* că împăratul Leopold I, cînd turcii în 1683 atacară Viena, avu reşedinţa sa aice. Linz are şi muzeu, beserici frumoase şi mai multe locuri de petrecere.

După puţină pauzare, plecarăm mai departe. După-miazăzi pe la cinci oare ajunserăm la Salzburg, oraşul cel de pe urmă din Austria. Aice bavarezii ni vizitară pacheturile că oare nu ducem în Bavaria ceva marfă oprită. Astă vizitare însă e mai mult o formalitate, căci numai cît descuie lada, apoi iară o încuie, asigurîndu-l că n-avem în ladă nimică oprit.

De aci încolo bancnotele austriace nu se mai primesc, de aceea toţi călătorii schimbarăm la casă bani. Aice schimbă şi vagoanele.

Noi din întîmplare ajunserăm într-un cupê unde era o familie bavareză. Mama, tata şi fiica lor de 15 ani. Era o familie de tot pretenoasă. Tata începu a politiza cu noi şi vorbea cu multă compătimire despre soartea tristă a împăratului Maximilian. Mama şi domnişoara – o blondină cu ochi vîneţi – începură a ni vorbi despre ţara lor cea frumoasă şi deosebi domnişoara ni descrise cu mult gust artistic oraşelul în care locuiesc, ni spuse cum e casa lor, ce grădină frumoasă au, ce flori îi plac dînsei mai tare; ni-a mai povestit că încă ea n-a fost la bal, dar mama i-a promis că în iarna venitoare o va duce şi că abia aşteaptă iarna; ni-a mai vorbit încă multe, ne-a chemat ca să mergem în satul lor, să stăm acolo o zi şi, după ce i-am răspuns cu multă părere de rău că nu putem, ni-a dat de suvenire neşte flori albe de pe munţii Bavariei, aceste flori – precum ni spuse – înfloresc doi ani. „Pînă atunce să vă însuraţi!“ ni zise ea cu surîs pe buze.

Era întunerec cînd familia noastră se coborî la o staţiune şi ne despărţirăm cu acel cuget că dacă toate fetele din Bavaria sînt atît de plăcute, atunce sînt fericiţi junii bavari.

În întunecimea nopţii nu mai vedeam nimică, numai ici-colo se vedea cîte un foc păstoresc în vîrful muntelui.

Pe la 10 oare seara ne oprirăm la o staţiune. Conductorul strigă: München. Ne coborîrăm.

---

* Scris: *despre ceea* (n.ed.).

III

(Berăria bavareză; linişte mare; jurişti din Pesta; oraşul; comoare; galeriile de icoane; regele şi regina; Columna Mariană; cum păţirăm cu muzeul; grădina englezească; vărsăria de bronz; statua Bavaria; besericele; palatul de sticlă; teatre; plecare.)

Sosind la München, numaidecît traserăm la otel şi, aşezîndu-ni pachetele, plecarăm a cerca o berărie spre a gusta berea cea vestită bavareză. Din întîmplare berăria cea mai frumoasă şi mai mare din München era chiar în vecinătatea noastră. Înaintea berăriei, sub ceriul liber, găsirăm aşternute mese multe. Însă timpul fiind cam rece, p-afară şedeau puţini. Intrarăm dară şi noi. Înainte de a intra, ni se părea că acolo nu este nimene, căci era linişte mormîntală, nu se auzea nici un zgomot. Însă intrînd în un salon, acolo găsirăm vro doauă sute de persoane, femei şi bărbaţi, bînd bere. Parcă la fiecare masă ar fi şezut cîte o familie. Vorbeau şi petreceau cu vioiciune, însă fără zgomot. Patru jurişti maghiari din Pesta ar fi făcut mai mult zgomot decît aceşti mulţi bavari.

Între aceste ne aşezarăm la o masă şi începurăm a studia societatea adunată. Rezultatul esaminării noastre fu favoritoriu în toată privinţa şi noi, mulţămiţi, renturnarăm la otel.

În alta zi, dimineaţa, începurăm a vizita oraşul. Ne surprinseră prea plăcut. Aflarăm că e mult mai frumos decît cum cugetarăm. Fiecare piaţă şi stradă ni spune că oraşul acesta e locuinţa culturei şi a civilizaţiunei. Piaţele sînt frumoase, implantate cu promenade şi statue, stradele escelează prin regularitatea şi curăţenia lor, casele sînt făcute cu gust. Preste tot se poate zice că München e unul dintre cele mai frumoase oraşe ale Germaniei. Capitala Bavariei, München, are 170.000 de locuitori şi se estinde pe ţărmurea stîngă a rîului Isar. Strada principală, care conduce în oraş, strada lui Maximilian, e una dintre cele mai frumoase strade ale capitalelor din Europa. Asta s-a aranjat după ideea regelui Maximilian, care la înfrumuseţarea oraşului are multe merite. Pe strada asta sînt mai tot edificii noauă şi pompoase, dintre cari amintesc mai ales edificiile statului.

München are multe comoare preţioase, dintre cari cele mai renumite sînt galeriile de icoane. De aste poşede doauă. Una veche şi alta noauă. Nu e călătoriu care, cercetînd Münchenul, să nu vină a vizita galeriile ei de icoane, numite „Alte Pinakothek" şi „Neue Pinakothek". Noi vizitarăm Pinacotecul cel vechi. Acest edificiu frumos s-a zidit în 1826–1836 în stil renaissance, după modelul vechilor palaţuri romane. Se numără între cele mai frumoase galerii de icoane ale Europei, conţine vro 1.300 de icoane, aranjate bine după ordinea şcoalelor respective în opt saloane mari şi doauăzeci şi trei de cabinete. Nici timpul, nici locul nu mă iartă a vorbi mai pe larg despre acest tezaur al Bavariei, numai atîta amintesc că într-însul se află multe opuri de Tizian, Rubens, Correggio, Tintoretto şi alţii. Şcoala germană aşişdere e reprezentată prin tablouri de mare preţ.

Ieşind, vizitarăm cabinetul grec şi etrusc de vase, care se află dedesubt tot în edificiul acela. Acesta aşişdere e foarte bogat şi conţine cea mai mare parte vase săpate la Vulci şi Girgenti.

Pinacotecul cel nou fiind chiar închis, plecarăm a vizita muzeul. Luarăm o trăsură să ne ducă pîn-acolo. Însă spuserăm droscariului să nu mîne drept într-acolo, ci să ne ducă prin stradele mai frumoase, ca să putem vedea unele edificii mai însemnate. Trecurăm înaintea reşedinţei regeşti, un edificiu nu prea mare acesta, dar frumos. Chiar ieşea o trăsură trasă de doi cai.

– Iacă regele şi regina! ni spuse cocierul, arătînd către caretă.

Aruncarăm o privire de ochi într-acolo. În caretă şedea un bătrîn onorabil cu o damă aşişdere bătrînă. Ambii erau îmbrăcaţi ca neşte simpli cetăţeni.

Mulţămiţi că din întîmplare văzurăm pe domnitorul Bavariei, trecurăm mai departe şi ajunserăm la monumentul cel mai frumos din oraşul München. Acesta e Columna Mariană, arădicată de Maximilian I la 1638 în memoria învingerei de pe Muntele Alb. Columna e făcută din marmore roşie.

Într-aceste, căruţa noastră se opri înaintea unei căşi veche.

– Iacă muzeul, domnilor, ni spuse cocierul.

– Nu e cu putinţă ca acest edificiu să fie muzeu, mai mult arată a fi numai o casă privată.

– Poftiţi, intraţi numai, ştiu de bună seamă că acesta e muzeul.

Intrarăm. Nici sub poartă, nici în curte nu zărirăm un suflet de om. Ce muzeu ciudat e acesta, cugetam noi, unde nici un om nu se iveşte! Ne suirăm în etagiul întîi. Probarăm a deschide mai multe uşe. În zădar. Toate erau încuiate. În fine nimerirăm una care se deschise. Însă ce văzurăm înlăîntru? Un billard. Fără voie începurăm a rîde. Billard în muzeu? Aşa ceva încă n-am mai văzut. Ne convinserăm că nu sîntem în muzeu. Ne coborîrăm. Jos întîlnirăm pe un domn, carele chiar mergea în sus.

– Domnule, îl întrebarăm, acesta e muzeul?

– Da.

– Nu e cu putinţă.

– De ce?

– Pentru că noi în etagiul întîi, deschizînd o uşă, înlăîntru văzurăm un billard. E, bine, domnul meu, pe la noi în muzeu nu sînt billarde.

Domnul nostru începu a surîde şi apoi ni răspunse:

– Ah! d-voastre sînteţi în rătăcire, de bună seamă cercaţi atare muzeu ştienţific, în care se găsesc feliurite colecţiuni de icoane, antichităţi şi altele.

– Da, da!

– Apoi acesta nu e astfel de muzeu, ci numai o simplă casină, care se numeşte „Muzeu".

– Aşa? Şi unde e muzeul cel adevărat?

– Avem şi de acela, însă încă nu e deschis pentru public. Precum sunt informat, numai peste doauă luni se va deschide.

– Ni pare rău, că noi pe atunce vom fi departe de München.

Luarăm rămas bun de la esplicatoriul nostru şi merserăm în promenada cea mare. Aceasta se numeşte „grădina englezească". E mare, curată şi frumoasă. În mijlocul ei curge Izarul. Grădina zoologică ce se afla aice acuma nu mai esiste. Timpul era cam răcoros şi spre ploaie. În grădină văzurăm prea puţini oameni. Altfel şi în oraş, pe strade, umblă prea puţini. Pesemne oamenii în München sînt prea ocupaţi cu lucrări serioase şi n-au voie a pierde timpul pe strade.

Pe promenadă întîlnirăm pe un om, carele avu bunătatea a ne conduce la locurile cele mai frumoase şi în fine ni recomăndă cu tot adinsul să cercetăm vărsăria de bronz. Ascultarăm de svat şi

numaidecît plecarăm într-acolo. Vărsăria din afară nu ne suprinde defel. E un edificiu simplu. Înlăîntru însă ne convinserăm că sîntem în o celebritate a lumei mari. Aice se fac statuiele de bronz şi încă nu numai pentru Bavaria. Renumele acestui institut s-a lăţit în toată Europa, ma a trecut marginele acestei părţi a lumei şi a străbătut chiar şi în America, de unde aşişdere s-au ordinat statuie de bronz din München; între altele şi colosala statuă a lui Washington. Mai văzurăm o mulţime de modele de statuie, cari, toate vărsate în bronz, se găsesc arădicate în diferite oraşe mari. Statua cea mai mare care s-a vărsat aice e statua „Bavaria" ce se găseşte la marginea oraşului München. Statua asta e atît de colosală, încît modelul ei nu încape în institutul de vărsare. Acolo pe o masă e espusă numai o mînă, din care privitorii pot deduce mărimea statuiei întregi.

Uimiţi de mărimea ei, ne grăbirăm a privi şi noi statua întreagă. Aceasta e aşezată la marginea oraşului, pe un loc înalt, deci se vede încă de departe. E o femeie, care în stînga-i înălţată ţine o cunună de stejariu, iar cu dreapta arată spre un leu ce zace lîngă dînsa. Înlăîntrul statuei sînt neşte trepte, pe cari te poţi urca pînă sus în capul statuei. Acesta e atît de mare, încît într-însul sînt două divanuri pe cari pot şedea şese persoane. De acolo, prin fereştile mitetele – cari de jos nu se pot vedea – e un prospect foarte frumos în toate părţile. Statua se făcu pe spesele regelui Ludovic I.

Rentornîndu-ne de aice, în oraş mai văzurăm multe statue interesante, căci München e prea înzestrat cu statue, n-are nici o piaţă în care să nu fie cel puţin una. Înfrumuseţarea oraşului e de a se ascrie în mare parte regelui Ludovic.

Besericele aşişdere sînt frumoase, dintre cari cea mai interesantă şi mai veche e „beserica femeilor". Trecînd pe acolo, intrarăm şi noi a o vedea. Cum să nu ne fim interesat de beserica femeilor? Nu cugetaţi, însă, că înlăîntru găsirăm numai femei! Erau acolo şi bărbaţi numeroşi, cari împreună cu femeile se rugau lui Dumnezeu cu cea mai adîncă pietate. Interiorul besericei e foarte frumos. Aice e îngropat şi regele Ludovic de Bavaria. În beserica aceasta se păstrează şi un steag turcesc ocupat prin principele alegătoriu Maximilian Emanuil la Belgrad.

În ziua petrecerii noastre la München era chiar tîrg acolo. Totuş înainte de miazăzi nu prea era îmbulzeală de oameni pe

strade. Însă după-miazăzi văzurăm mai mulţi oameni şi avurăm ocaziune a vedea chiar şi porturi poporale. Între aceste, deosebit atreseră atenţiunea noastră porturile femeieşti. Ni-a părut prea original modul cum îşi leagă cîrpa pe cap.

După aceste, mai vizitarăm încă palaţul de sticlă unde, pare-mi-se, în 1854 s-a ţinut espuseţiune. Palaţul e mare şi eu împreună cu soţul meu ne-am mirat cum o ţară atît de mică are lipsă pentru espuseţiunea sa de un palaţ atît de grandios. Chiar îl reparau şi păzitoriul palaţului, carele ne conduse în toate părţile lui, ni spuse cu multă falā că chiar şi prusii de la Berlin au admirat palaţul acesta. Pesemne omul nostru nu prea avea multă simpatie pentru prusi. Era un om prea vorbitoriu şi numaidecît începu să politizeze. Dar noi, carii nu ne-am dus la München ca să politizăm cu păzitoriul palaţului de sticlă de acolo, nu prea lungirăm vorba cu dînsul în respectul poliţiei europene şi peste puţin timp îi ziserăm rămas bun!

Seara, înainte de a pleca mai departe, otărîrăm a cerceta atare teatru. Sînt două. Cel de Curte şi cel poporal. Noi vizitarăm cel de Curte. Acesta e cel mai mare teatru în Germania. La anul 1823 a ars, însă în 1825 fu restituit de nou. Are un portic cu opt columne corintiane; deasupra zărirăm frescouri interesante de şcoala lui Schwanthaler.

Teatrul de Curte e în legătură cu reşedinţa regească prin grădina de iarnă.

În cît priveşte reprezentaţiunea, aceea curgea foarte bine, teatrul era plin-plinuţ de ascultători. Altfel în München, în orice locuinţă a artei ne duserăm, în tot locul găsirăm mulţi vizitatori, ceea ce dovedeşte gustul estetic al locuitorilor de acolo. Avînd de a pleca la 9 şi jumătate, nu puturăm asista la reprezentaţiune decît numai o jumătate de oară şi ne grăbirăm la otel.

Peste o jumătate de oară eram la drumul-de-fier, de unde în scurt timp plecarăm către Strasbourg, ducînd cu noi din München suvenirile cele mai dulci şi plăcute şi sum convins că fiecare călătoriu carele s-a abătut prin München s-a despărţit de acolo cu asemene simţăminte, căci München e un oraş frumos, mare, cult şi traiul acolo – ieftin.

Aidam, însă, mai departe către Paris. Nu vă spăriaţi! Acuş vom fi acolo! Încă numai o noapte şi o zi.

IV

(Noaptea pe drumul-de-fier; Nichts über die Commodität; o damă pătimitoare; îngerul meu; o buhă; frapare; Augsburg; istoria unui „pardon"; toţi dorm; demăneaţa; iarăş un român; Stuttgart; Karlsruhe; Rastatt; Oos; Baden-Baden.)

Sînt mulţi oameni carii pe drumul-de-fier mai bucuros călătoresc noaptea, căci atunce pot dormi. Însă eu nu sum amicul călătoriilor de noapte. Cu atît mai puţin atunce cînd am să trec prin locuri necunoscute, pe unde încă n-am umblat. Noaptea e întunerec. Nu se vede Nu te poţi delecta la privirea regiunilor frumoase. Trebuie să şezi ca mutul. Nu poţi vorbi cu nimene. Consoţii tăi toţi dorm. Şi aşa timpul de o noapte ţi se pare un secol.

Cu toate aceste, noi plecarăm. Eram siliţi a pleca. La 15 august voiam să fim la Paris. Apoi pîn-atunce mai aveam să vizităm multe locuri. Deosebit mă interesau scaldele de la Baden-Baden. Soţul meu dorea mai mult a merge la Hall, însă în fine se decise şi dînsul să vină la Baden-Baden.

Deoarece amîndoi ne ţineam de deviza germanului că „Nichts über die Commodität", înainte de a pleca ne rugarăm de conductorul să ni deie un cupeu unde să fim numai noi doi înşi. Însă n-avurăm noroc. Din întîmplare erau prea mulţi călători. Toate vagoanele erau pline.

Văzînd că nu e pomană de comoditate, voiam să ne căpătăm cel puţin un cupeu pentru fumători. Conductorul ni şi arătă unul. Cînd însă eram să intrăm, un june din cupeu ne agrăi germăneşte:

– Mă rog, cupeul acesta nu e pentru fumători.

– Domnule conductor, dă-ni dar unul pentru fumători.

– Poftim, intraţi numai, cupeul acesta e pentru fumători.

Clopoţelul sună a treia oară. N-avurăm timp a întîrzia mult. Ne suirăm. Atunce, tînărul de mai nainte iarăş se adresă cătră noi într-un ton rugătoriu:

– Domnilor, vă rog să nu fumaţi, căci aice e o damă morboasă.

– Aşa? Pardon! N-am ştiut. Fiţi siguri că vom împlini dătorinţa noastră cavalerească! răspunserăm noi.

Apoi ne aşezarăm. Numai doauă locuri neocupate mai erau. Eu din darul sorţii ajunsei chiar lîngă dama pătimitoare. Soţul meu şedea făţiş cu mine. Se înţelege de sine că mai nainte de toate începurăm a satisface curiozitatea noastră în respectul frumseţei damei necunoscute. Era tînără, brunetă, cu ochi mari, sprincene stufoase şi avea o talie frumoasă.

– Ah! cît de fericit sum eu, zisei cam în glumă soţului meu, că pot şedea lîngă un înger.

– Îngerul d-tale e ca o buhă, răspunse el, însă are prea frumoase sprincene.

– Mi se pare însă că nu e morboasă, ci numai afectează.

– Nu ştiu, dar e îmbrăcată ca ş-o vrăjitoare.

– Oare e nemţoaică?

– Ba mi se pare că se ţine de neamul cel ales.

Chiar eram să fac o observaţiune picantă, cînd tînărul de mai sus, auzindu-ne vorbind româneşte, ne agrăi şi dînsul româneşte:

– Sînteţi d-voastre români?

– Da. Şi d-voastre?

– Şi noi. Venim de la Bucureşti şi călătorim spre Paris.

– Chiar bine că începuşi a vorbi româneşte, căci acuş eram să vă criticăm.

– Cum, cum? întrebă tînărul.

– O! fiţi convinşi că critica noastră nesmintit s-ar fi esprimat în favorul d-voastre, răspunse soţul meu. Iară pe mine mai nu mă scăpa rîsul.

Nici nu visarăm că vorbind româneşte în acea străinătate ne va pricepe cineva. Eram frapaţi cu atît mai vîrtos, căci observaţiunile noastre româneşti nu ş-au prea putut cîştiga plăcerea lor. Însă n-avurăm ce face. Cuvintele noastre nu se mai puteau revoca. Ne silirăm dară a îmbrăca faţă serioasă şi ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimica, începurăm a conversa.

Astfel sosirăm la Augsburg. Cetitorii mei avură ocaziuni a ceti de multe ori despre acest oraş care, precum se ştie, încă pe timpul romanilor era cunoscut sub numele Augusta Vindelicorum. Zace la împreunarea rîurilor Wertach şi Lech şi are 45.380 de locuitori. Ştim toţi cum o confesiune religiunară de la acest oraş se numi „confesiune augsburgică", pentru aceea ar fi de prisos a vorbi mai pe larg despre istoria acesteia. Despre oraş, aşişdere nu pot să vi spun cevaş mai special, căci noi, grăbindu-ne a călători mai departe, nu steterăm decît numai cîteva minute.

Aceste minute însă au fost chiar destule ca vecinul meu din stînga, un om înaintat în etate, să iasă a-şi cumpăra ceva. Fiind binişor întunerec, bătrînul meu ieşind mă călcă cumplit pe picior.

– Ah! eschiamai eu, bucurîndu-mă grozav de norocirea asta, iar ochii vedeau tot stele pe deasupra mea.

– Pardon! se rugă el, observînd ce fac.

Eu însă, fiind foarte necăjit şi simţind o durere nespusă, pusei în cui toată eticheta şi îi răspunsei româneşte:

– Tune dracul în pardonul tău! Poţi tot cere-pardon, după ce mi-ai turtit piciorul, cît nu mai pot călca pe el.

Omul meu nu-mi răspunse nimică. De bună seamă nu ştie româneşte, e atare neamţ, cugetam eu şi eram liniştit că cel puţin îi spusei verde ceea ce doream.

Era pe la miazănoapte. Consoţii din cupeu adormiră unul după altul. Numai dama cea pătimitoare amirosea din cînd în cînd o sticlă. Pe urmă şi dînsa îşi închise ochii. Eu mă uitam prin fereastă spre ceriul presărat de stele şi cugetul meu zbura îndărăpt în direcţiune contrară locomotivului, departe, în locul unde petrecui anii copilăriei şi juneţei mele şi acolo, oprindu-se la fereasta acelora pe carii îi iubesc mai tare în lume, li ofta: „Dormiţi în pace, scumpii mei!". În urmă somnul repurtă victorie şi asupra mea.

Cînd mă trezii, era des-de-demăneaţă. Vecinul meu turtitoriu nu mai dormea şi, întorcîndu-se către mine, mă întrebă româneşte:

– Domnule, mai doare-te piciorul?

Întrebarea asta fu atît de neaşteptată, încît nu-mi mai putui reţinea rîsul, bătrînul rîdea asemenea, iară eu îi răspunsei:

– Acuma eu cer de la d-ta pardon, n-am cugetat că ştii româneşte.

– Cum să nu ştiu, dacă sum român?!

În urmă apoi aflarăm că în cupeul acela eram şepte români...

Dar iacă sosirăm la Stuttgart. Să ne coborîm şi să facem o scurtă preîmblare prin oraş. Stuttgart e capitala ducatului Württemberga, are 70.000 de locuitori, prin urmare e un oraş mult mai mic decît München. Rarităţi de văzut nu are multe. Cele mai multe edificie s-au zidit în secolul acesta, sub domnirea regelui Wilhelm. Din stradele sale, cea mai frumoasă e „strada regelui". Pe piaţa lui Schiller se înalţă statua lui Schiller. Între alte beserice, are una numită „Stiftskirche", începută la 1436 şi

finită la 1490, cu doauă turnuri. Muzeul aşişdere conţine multe obiecte interesante.

După o petrecere de doauă oare în Stuttgart, cu altă trăsură continuarăm călătoria noastră şi la miazăzi ajunserăm la Karlsruhe, capitala marelui ducat Baden, vestită mai ales din timpurile din urmă. Aci steterăm numai cîteva minute.

Nu departe zace Rastatt, fosta capitală a celor de pe urmă marcgrafi de Baden-Baden. Sus pe o înălţime se vede un castel, unde intrarea e liberă. Acolo, într-o chilie, la 6 mai 1714 se subscrise pacea între împăratul şi Franţa de către principele Eugeniu şi mareşalul Villars. La 1797–1799 s-a ţinut aice un congres şi la încheiarea acestuia la 23 april 1799 doi soli francezi, Roberjot şi Bonnie, fură ucişi în o pădure ce se află nu departe de oraş.

Din Rastatt pînă la Oos, călătoria nu ţine mai mult decît jumătate de oară. La Oos ne suirăm în altă trăsură şi peste zece minute sosirăm la Baden-Baden.

V

(Un dialog pe promenada de la Baden-Baden; salele de joc; istoria unei princese din Norvegia; ce femei îmi plac mie; un „prinţ" din România; cetăţuia cea veche; prospect frumos; pe promenadă; Parisul în miniatură; oraşul; escursiune.)

– Apoi, scumpa mea, de ce nu mai joci?

– M-am urît.

– Ai pierdut sau cîştigat?

– Pierdut.

– Cît?

– Vro cinci mii de franci.

– Şi cui a favorit astăzi norocul?

– Principelui Kozkoloff.

– Iară şi iară el! În toate zilele tot el cîştigă. Eu nu pricep cum se poate asta.

– Nici eu, însă nu-mi pasă mult.
– Ian spune-mi e societate interesantă în sală? Acolo e baronul x?
– Acolo.
– Dară marchizul x şi contele x?
– Toţi sînt înlăîntru.
– Rămas bun, dară, scumpa mea! Eu intru să mai petrec puţintel timpul.
– Vrei să joci?
– Se poate.
– Petrecere bună!

Dialogul acesta decurse între doauă dame îmbrăcate elegant. Cele dîntîie pe care le văzurăm intrînd pe promenada din Baden-Baden. Cuvintele de sus ne suprinseră şi escitară în noi idei de tot curioase despre modul de petrecere a damelor din scalda aceasta. Ca să cunoaştem şi noi mai de aproape ce se întîmplă în acea sală renumită, urmarăm amîndoi damei care spuse amicei sale că va să meargă acolo.

Intrarăm în o sală mare şi decorată frumos. Într-un capăt a salei se estinde o masă lungă. Lîngă masă se grupează o mulţime de oameni, femei, bărbaţi, tineri şi bătrîni. Aceasta e renumita bancă de joc. Aice în cîteva oare sau te faci milioneriu, sau devini cerşitoriu. La masă domneşte linişte mormîntală, nimene nu grăieşte nici un cuvînt. Numai ruletul sună: drr, drr, drr! Apoi stă şi acesta la cutare număr şi banchirul spune într-un ton rece că la ce număr a stat plumbul. În doauă-trei secunde se întîmplă plătirea şi încasarea. Galbenii zboară iute ca neşte cruceri. Apoi jocul iară se începe din nou. Şi asta curge tot aşa într-o zi ca-n alta, pînă seara tîrziu. La joc ieu parte femei şi bărbaţi în asemene număr. Femeile jucătoare făcură asupra mea o impresiune neplăcută. Îmi place femeia în cercul chemării sale, văzînd-o ocupată de lucruri destinate pentru dînsa de Creatoriu; dar urăsc femeia lipsită de simţămintele cele candide şi fragede, pentru cari ea merită întru adevăr numirea de „femeie“ şi cari îi încing fruntea cu nimbul unui înger pămîntesc. Din astă cauză jocurile azarde – după opiniunea mea – niciodată nu pot fi conveniabile cu simţămintele gingaşe ale unei dame delicate.

Cu asemene cugete părăsii sala cea mare şi intrarăm în cele doauă chilii laterale. Acolo aşişdere jucau. Între jucători, deosebi atrase atenţiunea noastră o damă tînără îmbrăcată simplu însă

totuş elegant. Întrebai pe un cunoscut al meu, carele de cîtva timp petrecea acolo, că cine e dama cea interesantă?
– Ah! răspunse dînsul, dama aceasta are o istorie curioasă.
– Ian spune-mi-o.
– Dînsa petrece de vro doauă săptămîni aice.
– Singură?
– Ba, cu o damă bătrînă.
– Şi ce este ea?
– În lista străinilor s-a înscris „princesă din Norvegia“; dară se vorbeşte că ea în realitate nu e princesă. Cazuri de aceste însă nu sînt rare p-aice, unde mai fiecare om figurează ca conte, baron sau principe. De aceea nu se scandalizează nimene oricum să se tituleze cineva. E, bine, dama noastră din Norvegia petrecu aice vro doauă-trei zile şi încă nu făcu nici o senzaţiune mai remarcabilă asupra oaspeţilor. Pentru asta ea se simţea foarte nefericită. Voia cu orice preţ să devină bătătoare la ochi. Într-o zi îi plesni prin minte să înceapă a juca azard, escentric şi nendătinat pîn-acuma, ca astfel să atragă asupra sa atenţiunea publicului. Se puse dară la masă şi începu să joace cu o neinteresare nespusă. Luă o mînă de galbeni şi îi aruncă spre un număr. Nici nu se uită unde picară galbenii. Cu un cuvînt, prin toate mişcările ei voia să arete că nu-i pasă defel de jocul acesta. Într-aceste, ruletul se mişca necontenit. Jocul se fini şi se-ncepu de nou de mai multe ori. Ea însă nu-şi mai arunca privirea asupra mesei. Numai într-un tîrziu îşi întoarse ochii într-acolo. Văzu înaintea sa o corfă de galbeni. Atîta cîştigă. Ea însă se simţea atinsă de tot neplăcut. Voia să piardă, căci dorea să apară escentrică orişicum. Atunci îi trecu prin minte o idee noauă. Va pune toată grămada de galbeni pe un număr. „Rămîne“, zise ea rece. Ruletul începu să se mişte. Plumbul se opri la un număr. Princesa pierdu. „Ha-ha-ha!“, rîse atunce cu plăcere şi continuă jocul său nebun. Şi de atunce în toate zilele tot joacă cît se poate de azard.
– Şi tot pierde?
– Din contră. Tot cîştigă.
– Şi cîştigul nu o mai supără?
– Nu, căci ş-a ajuns scopul. A cucerit inima unui bărbat. Vezi-l, şede chiar lîngă ea. Omul acesta cît e ziua joacă şi dînsul necontenit. Şi pentru ce? Numai pentru ca să poată şedea lîngă

ea şi să poată vorbi cu adorata inimei sale. Dînsul însă n-are noroc. Se vorbeşte că a pierdut vro cincisprezece mii de franci.

– Ce fel de om e nebunul acesta?

– Un prinţ din România.

– Apoi princesa din Norvegia nimeri chiar bine. E unul din acei boieri mari la cap şi mici la minte, cari necontenit fac „voiagiuri“ în Europa. Sînt prea fericiţi dacă în străinătate pot figura ca principi. Prăpădesc paralele în lumea mare spre scopuri netrebnice şi, rentornîndu-se, patria lor n-are nici un folos de călătoria lor.

– Îl cunoşti?

– Ba. E de ajuns a cunoaşte pe unul din acest soi mizerabil ca să ai idee despre toţi.

Într-aceste, prinţul nostru român se sculă de la masă şi, apropiindu-se către un tînăr care stătea lîngă mine, îi zise încet româneşte:

– Du-te şi bate telegraful să-mi trimită o sută de napoleoni.

De bună seamă cugetă că în locul acela nimene nu-l va pricepe de va vorbi româneşte.

Tînărul ieşi. „Prinţul“ rentornă la masă. Nu peste mult ieşirăm şi noi ca să cercetăm celelalte rarităţi ale scaldei.

Cunoscutul meu ni svătui ca mai nainte de toate să vizităm cetăţuia cea veche. Primirăm svatul şi apucarăm în sus pe munte. Urcarea asta nu se putu numi prea plăcută, căci muntele e foarte înalt şi soarele ardea destul de fierbinte. Mersem noi o oară întreagă şi în fine sosirăm la locul dorit. Eram în vîrful unui munte foarte înalt, la cetăţuia cea veche. Asta de la anul 1689 zace în ruine, dar ruinele aceste – mai ales de jos din vale – apar prea interesante. În chiliile vechei fortăreţe, acuma se află o ospătărie mică, unde afară de beutura lui Gambrinus poţi căpăta şi mîncări. Mesele pentru oaspeţi sînt aşezate în liber înaintea cetăţuiei ruinate. De aice este un prospect foarte frumos, unul dintre cele mai încîntătoare ce esist în Germania. Jos la picioarele tale se estinde în vale oraşul Baden cu scaldele lui, încungiurat de trei laturi cu munţi colosali acoperiţi de păduri. În stînga zăreşti ducatul Württemberga. Iară faţă cu tine, colo-n depărtare, vezi în deplina sa frumuseţe miraculoasa şi mult încîntătoarea vale a Rinului, pămîntul Franţei. Inima-mi palpita mai fierbinte zărind întîia oară patria francezilor, a consîngenilor noştri, şi mă uitam cu o plăcere spirituală asupra Rinului, ce din

depărtarea cea mare apărea numai un rîuleţ mitutel. Era un moment foarte interesant. Soarele chiar apunea şi ultimele lui raze împresurau cu o splendoare magică tot orizontul. Toate obiectele apăreau ca aurite.

Mult timp ne delectarăm în vederea acestei panorame încîntătoare. Dar deodată, pe aripele vîntului sosiră la noi din vale neşte tonuri muzicale. Jos pe promenada de la scaldă, banda militară începu să esecute feliurite piese. Ne grăbirăm dară şi noi acolo, ştiind că pe timpul acesta toţi oaspeţii ies la preîmblare şi aşa vom avea ocaziune a vedea tot publicul din scaldă.

Pe cînd sosirăm la promenadă, acolo publicul undula des. Steterăm la un loc, de unde făcurăm o revistă asupra publicului şi ne uitam la damele cari treceau pe dinaintea noastră. Era o privelişte prea interesantă aceasta. Văzurăm un public foarte frumos. Toaletele damelor emulau una cu alta în frumseţe.

– Iacă Parisul în miniatură, îmi zise cunoscutul meu, toată lumea din Paris petrece aice vara cîteva săptămîni.

– Mi se pare că scalda aceasta pentru parisiani e ceea ce este Ischl pentru vienezi.

– Da, da!

Şi întru adevăr, nu auzirăm un cuvînt german. Toată lumea vorbea frînceşte, ceea ce supăra mult pe cunoscutul meu, carele era un german însufleţit.

După aceste, plecarăm a vizita oraşul. Acesta e mic. Are abia 10 000 de locuitori. Însă poşede o însemnătate istorică. Încă pe timpul romanilor a fost cunoscut sub numele „Civitas Aurelia Aquensis“. Şi în decurs de şese secoli fu reşedinţa marcgrafilor de Baden. Acuma însă e vestit numai pentru scaldele sale. Mai fiecare casă e un otel împreunat cu scaldă. Are o puseţiune foarte pitorească. Promenadele în giurul oraşului, între munţi, sînt prea romantice. La promenada cea mare, salonul de cură şi cel de conversaţiune sînt pompoase. Preste tot e mai mult un loc de petrecere decît scaldă, unde vin mai mulţi sănătoşi decît morboşi.

Se înţelege de sine că aice domneşte o scumpete mare. Cel ce are bani mulţi şi nu ştie ce să facă cu ei meargă numai la Baden-Baden. Acolo va găsi tot ce pofteşte, va petrece timpul foarte plăcut, dar se va uşura şi de părăluţe. Baden-Baden e nu numai una dintre cele mai frumoase, ci şi una dintre cele mai scumpe scălzi europene.

În altă zi făcurăm escursiune între munţii învecinaţi şi avurăm multă ocaziune a ne delecta în regiunile frumoase pitoreşti.

VI

(O societate interesantă; o jună tristă; istoria Carolinei; la graniţă; puntea de la Kehl; Strasbourg; societate noauă; un englez fumătoriu; conductorii francezi; regiuni noauă; doauă ceriuri; Paris.)

A treia zi des-de-demăneaţă plecarăm cătră Strasbourg şi Paris.

Societatea cu care călătoream era prea interesantă. Ea se compunea din o familie din Württemberga şi număra şese înşi. Tata, mama, fiul, fiica, sora acesteia – o nevastă şi tînărul ei bărbat. Erau foarte amicabili. Numaidecît ne făcurăm cunoscuţi şi timpul zbura între convorbiri petrecătoare. Numai una nu era veselă, numai una nu surîdea cu noi. Copila tînără. Numai faţa ei îmbrăcase vestmîntul întristării, numai fruntea ei era acoperită de nori întunecoşi, numai guriţa ei făcu votul tăcerii, numai sînul ei scotea necontenit la suspine şi numai ochii ei străluceau de lacrime.

Mă uitam cu multă compătimire la dînsa. Era atît de frumoasă în puzeţiunea asta tristă! Părul ei stufos castaniu şi creţ adumbrea faţa-i fragedă şi blondină, ce o ascundea în mititelele sale mîni; talia-i maestetică fu acoperită de cătră invidia unui vestmînt de doliu; pe buziţele ei purpurine reşedea o tristeaţă veştezitoare; ochii ei rătăceau prin aer departe, departe, la un mormînt.

Frate-său îmi povesti istoria ei.

Carolina – numele ei – era o fată foarte vială. Pe buziţele ei se năşteau tot surîsuri, faţa-i strălucea totdeuna de voioşie şi fruntea ei era purure senină. Ea era fericită, cea mai fericită în lume. Iubea pe un june soldat, dar îl iubea cu toată candoarea simţămintelor sale, cu toată puterea inimei şi era asemene iubită.

Carolina ajunse la pragul fericirei eterne. Ziua cununiei se defipse. Nu mai lipseau decît numai cinci zile.

Ursita însă voi altfel. Cu trei zile înainte de terminul cununiei, în oraşul lor sosi un ofiţir prusesc. Mirele Carolinei făcu cunoştinţă cu dînsul. Se deteră în voarbe. Prusul vorbea cu dispreţ despre purtarea armatei württembergiane în bătălia din anul trecut şi trase la îndoială vitejia acelei ţări mici. Junele mire nu putu să sufere cu răceală aceste batjocure, sîngele îi sări deloc în faţă la auzul acestor cuvinte şi respinse în termini foarte categorici insultările burcuşului. Acesta deveni furibund şi continuă tot mai aspru.

Urmarea certei neplăcute fu un duel. Prusul puşcă întîi şi mirele Carolinei căzu mort.

Cei ce ştiu ce va să zică a iubi sincer, adevărat, fără de nici un interes particulariu, aceia îşi vor putea întipui durerea junei copile nenorocite. Bunii ei părinţi o temeau de pericolul înfiorătoriu că ea se va îneca în vîrtejul nebuniei, de aceea o duceau la Paris ca să se distragă şi să uite, de cumva adecă putem să uităm vrodată în viaţă fiinţa ce am adorat-o.

Dar iacătă sosirăm la Kehl. Sîntem la graniţa Germaniei. Încă cîteva minute şi locomotivul va zbura cu noi pe pămînt francez. Iacă, maiestoasa şi încîntătoarea vale a Rinului se estinde înaintea noastră, în mijloc Rinul glorios curge încet, ca şi cînd ar fi fălos că dînsul desparte doauă eleminte atît de puternice şi culte.

Asupra Rinului conduce o punte pompoasă de fier. Aceasta punte e unul dintre cele mai grandioase opuri ale secolului prezinte. Aceasta punte – precum şi ilustraţiunea din n[umăru]l de acuma arată[1] – afară de grandiozitatea sa e făcută cu mult gust şi simţ estetic. Lungimea-i e de 235 metre franceze.

Abia trecem puntea, sosim la Strasbourg. Aici se întîmplă schimbarea vagoanelor. Ziserăm rămas bun familiei din Württemberga şi ne coborîrăm. Iacă, păşirăm mai întîi pe pămînt francez. Inima-mi palpita mai ferbinte şi mă simţeam oareşcum alterat în simţămintele mele. Din visările mele, însă, mă trezi o voace:

– *Monsieur, s'il vous plait.*

– Poftim!

– Arată-mi pasportul.

I-l arătai. El se uită puţintel într-însul, apoi zise:

– *Bien, merci!*

Monsieur; s'il vous plait; merci sînt cuvintele ce le auzi mai adeseori în Franța.

Întrebarăm pe un conductor cît timp avem să stăm aci. El ni răspunse că putem să plecăm îndată sau numai peste două oare. Noi preferirăm a rămînea spre a putea face o preîmblare scurtă în orașul Strasbourg.

Acolo însă nu sînt multe de văzut. Raritatea cea mai remarcabilă este biserica cea grandioasă care, precum se zice, e mult mai înaltă decît biserica S[fîn]t[u]lui Ștefan din Viena. Un arhitect poate să-și facă studii foarte interesante la privirea acestei edificări colosale. În cît privește orașul, e vechi, încă pe timpul romanilor a fost cunoscut sub numele Argentoratum. Mai tîrziu de demult a fost capitala Elsasului de jos și unul din cele mai însemnate orașe germane, însă la anul 1681, în urmarea pacei de la Ryswic, trecu în posesiunea francezilor. De atunce Franța se nizuiește prin toate mijloacele a deznaționaliza pe germanii carii se află în Elsas și în special în Strasbourg și în privința aceasta se și pot vedea rezultate grandioase. De altă parte, guvernul francez încă din anii cei dintîi începu a fortifica Strasbourgul necontenit, așa încît astăzi aceasta cetate de la graniță ocupă locul al treile între fortărețele Franței și are 80 000 de locuitori.

După petrecere de două oare plecarăm cătră Paris. În Franța însă vagoanele de a doaua clasă nu sînt atît de comoade ca cele de pe la noi și așa furăm siliți a ne scoate bilete pentru clasa întîia. Soartea de astă dată nu ni favori. Două dame și un bărbat din Hollandia, doi englezi din America și un june din Copenhaga erau soții noștri. Damele aveau un aspect foarte aristocratic, bărbatul ce era cu ele tăcea, englezii dormeau, iar junele din Copenhaga stînd în picioare se uita necontenit prin fereastă afară, cu toate că pe acolo nu putea să vază nescari locuri interesante și romantice, decît numai un șes monoton dar roditoriu.

Vasăzică timpul trecea foarte încet. Și asta ținu mai mult de patru oare. Trăsura zbura repede ca vîntul, nicăiri nu stătea mai mult decît un minut sau două, încît nu ne puturăm coborî deloc ca să mîncăm ceva. Eram flămînzi, ni era somn ș-apoi nu puteam fuma căci eram cu dame.

Într-aceste, unul din americanii noștri se trezi din somn și numaidecît aprinse o sugare. Damele, îndată ce observară aceasta, începură a tuși și-și puneau basmeaua la nas. Americanul nu se prea confundă și peste vro cinci minute le întrebă:

– Damele mele, puteți suferi fumul de sugare?

– Nu știm, răspunse una cu dispreț, căci înaintea noastră nimene n-a fumat încă.

– Așadară, observă englezul, eu voi fi norocosul carele vi voi procura o idee despre mirosul fumului de sugare.

Și cu aceste fumă mai departe.

În fine după-miazăzi pe la cinci oare conductorul se îndură de noi și trăsura se opri pe zece minute. Chiar destule pentru ca să guști ceva și să plătești vro patru franci. Ni cerurăm alt cupeu. Atunce esperiarăm că conductorii de pe la noi sînt îngeri în asemănare cu conductorii francezi. Ni murmură iute cîteva cuvinte din cari numai atîta puturăm pricepe că „nu se poate“ și alergă mai departe strigînd: „*Depechez-vous! Depechez-vous!*“. Apoi fluieră. Trăsura începu să pornească. N-aveam încătrău, ne suirăm iarăș în cupeul de mai nainte. Spre norocirea noastră, damele noastre superbe nu mai erau acolo. Englezul fumătoriu ședea surîzînd într-un cot și ni zise:

– Le-am fumat de-aci.

Panorama se schimbă iară. Regiunea devinea din ce în ce mai frumoasă. Ici o vale plăcută cu holde frumoase, cu cîmpii verzi atrăgea atențiunea noastră, colo un deal acoperit de arbori ne făcea să admirăm frumseța naturei, mai apoi vedeam feliurite fabrice lîngă cari șerpuia un rîu mititel, acuș drumul ne conducea între munți, prin tuneluri, unde nu puteam să facem altceva decît să anumărăm minutele cîte treceau orbecînd prin ele.

Dar iacă soarele apuse. Sosi murgul serei. Acuș va fi întunerec. Din depărtare, milioane de lumine străbat pînă la ochii noștri. Ce fel? Două ceriuri sînt aice? Sau jumătatea stelelor se coborî pe pămînt? Ba. Ci numai sîntem aproape de Paris. Locomotivul fluieră necontenit. Oaspeții se pregătesc de a se putea coborî.

Dar ce e asta? De o jumătate de oară tot vedem lampele, de atunce tot venim ca fulgerul și totuș nu mai sosirăm.

Răbdare! Încă cîteva minute! Iacătă, ne oprirăm. În fine sîntem la Paris.

VII

(Sîntem în Paris; la espuzețiune; zgomot babilonic; *fauteuils roulants*; espuzețiunea română; o copilă frumoasă; pavilonul; critica unui maghiar.)

Sîntem în Paris. Ne amuzăm în Europa, ar zice voiagiatorii de la București. Vedem focularul politic al Europei. Avem ocaziune să admirăm grandiozitatea orașului. Ochii noștri se înuimesc la vederea palațelor, bulevardelor, boltelor pompoase. Damele frumoase ni încîntă inima. Caretele elegante, iuțimea comunicațiunei, umblatul cel repede al oamenilor, zgomotul necontenit în fiecare minut ni înfățișează o icoană noauă, un tablou frumos, la care ai dori tot să te uiți.

Ah! aice e prea bine,
Mult frumos ești, o, Paris;
Viața noastră pare-n tine
Ca un dulce, tainic vis.

Însă acuma n-avem timp a ne preîmbla mult pe strade. Îndată vor fi unsprezece oare înainte de miazăzi. Să ne grăbim a vedea mai nainte de toate espuzețiunea.

În decurs de jumătate de oară sosirăm acolo. Iacă, edificiul colosal se estindea înaintea noastră. Steagurile diferitelor țări și națiuni fîlfăiau fălos în aer, anunțînd vizitatorilor locul unde se află despărțămîntul fiecărei națiuni. Nu ne interesau steagurile țărilor mari, întoarserăm privirea noastră de cătră ele, ochii noștri căutau alte însemne.

Intrînd pe poartă, un zgomot babilonic străbătu la urechile noastre. Auzeam o colosală confuziune de voci omenești. Acolo se vorbea în toate limbele lumei. La poartă adecă stăteau mulți bărbați cari se îmbiau vizitatorilor în diferite limbi de conducători în localitățile espuzețiunei.

Mai încolo stăteau nescari comisionari cu căruțe mitutele, numite *„fauteuils roulants“*. Espuzețiunea ocupă un spațiu foarte grandios. O zi întreagă nu e destulă ca numai să poți trece iute prin toate localitățile. Deci ai lipsă de picioare bune. Cei ce nu se încred în ale lor, bătrînii, morboșii sau cei ce se obosiră se suie într-un fotel de aceste și comisionariul trage căruța în direcțiunea

dorită. Văzurăm și femei tinere, multe vizitînd espuzețiunea din astfel de foteluri; mi se pare însă că acele veniră nu atît pentru ca să vază, ci mai mult ca să le vază alții. Întru adevăr, o femeie tînără cu roza primăverei pe fața ei, șezînd în căruța morboșilor, e o vedenie interesantă.

Toți vizitatorii se uită la ea, o compătimesc, se întreabă că oare ce o doare? Ea aruncă o privire melancolică în dreapta și în stînga, scoate cîte-un „ah“ și în scurt își ajunse scopul, trase asupra sa atențiunea publicului. Numaidecît se găsesc doi-trei cunoscuți cari aleargă a-și depune omagiul și reverința lor înaintea fotelului. Se începe un discurs interesant. Ea își petrece bine.

Pe noi însă toate aceste nu mult ne interesară. Trecurăm mai departe prin mai multe despărțăminte și nu peste mult zăririm tricolorul român. Sub steag cetirăm inscripțiunea: *„Roumanie“*. Iacă locul care doream să-l vizităm mai întîi! Iacă espuzețiunea României!

Cu multă curiozitate și cu oareșcare temere intrarăm în saloanele destinate pentru espuzețiunea română, căci ni aduserăm aminte de acele multe secături și batjocure cîte s-au publicat în foile din Pesta și Viena despre espuzețiunea fraților noștri de peste Carpați. Știam prea bine că acele foi nici de altădată nu s-au sfiit a bucina o mulțime de scorniture răutăcioase despre România și speram cum că și acuma au urmat numai tacticei lor de mai nainte, totuș ne cuprinse o îngrijire, cu atît mai vîrtos căci și într-o foaie din București cetirăm o critică aspră, care însă mai tîrziu fu revocată.

Într-aceste, pășirăm în despărțămîntul dîntîi. Îmi luai a mînă cartea de notițe și-mi însemnai următoarele: acest despărțămînt conține feliuriți articoli de tipografie, producte literare, cărți, reviste, foi, din cari se vede ce înaintare făcu în România artea tipografică. Între tipăriture observarăm și un placat al tipografiei lui H. Goldner, tipărit în tricolor unguresc (!). Pe părete se estind mai multe covoare brodate, dintre cari e de însemnat cela ce înfățișează o bătălie a lui Napoleon I. Mai încolo văzurăm niște obiecte de ceară, oroloage, lingure și alte scule. Mai e de amintit și aparatul de instrucțiune primară perfecțiunat de Alesandrescu-Urechiă, sau precum era scris acolo: Alesandresco Ur*ékė*. Nu

pricep de ce dl Alesandrescu-Urechiă la espuzeţiunea din [...]* numele atît de monstruos?! Sau românul în fiecare ţară trebuie să-şi scrie numele după ortografia respectivelor naţiuni?

Meditînd despre aceasta, intrai în al doile despărţămînt. De-aice, dintre celelalte obiecte amintesc mai alès fotografiile frumoase cari reprezintă diferite oraşe ale României, portretele domnitorilor români aşişdere sînt interesante, dar mai mult îmi atraseră atenţiunea neşte fotografii din Galaţi, între cari una, „o romancă la fîntînă", mă încîntă de tot. Voiam să chem şi pe soţul meu să-i arăt şi lui romanca; mă întorsei dară a-l cerca, însă el chiar atunce admira una şi mai frumoasă – în original. Aceasta era o copilă brunetă, încîntătoare ca visul poeţilor, cu talia maiestetică, ochii ei mari şi negri străluceau ca doauă stele, păru-i ca peana corbului undula răpitoriu pe umerii-i de neauă, mînile îi erau atît de mici şi atît de fragede ca doauă flori şi arăta cu ele spre obiectele espuse. Era de lîngă Bucureşti şi vorbea româneşte atît de frumos, cuvintele răsunau de pe buziţele ei purpurie atît de melodios, ca şi un cîntec îngeresc. Nu mă mirai dară că soţul meu stătea ca şi o statuă şi o admira, eu făcui asemene. Copila fărmecătoare trecu mai încolo, în despărţămîntul următoriu. Noi îi urmarăm.

Acolo ni însemnarăm următoarele obiecte mai remarcabile: statua lui Carol I din zahăr pentru masă de Fialcovschi, grandioasa cartă a României meridionale, mai încolo urmează ornamintele bisericeşti, vestminte preoţeşti, cădelniţe, lumine, cruci, păhare şi altele o mulţime mare. Într-aceste, părintele zînei noastre zări prin o uşă un ciubuc mare, în despărţămîntul Turciei, toată familia trecu dară acolo, iară noi puturăm continua neconturbaţi revista noastră.

Iarăş urmară fotografii, aceste însă colorate. Erau numai cinci, însă toate prea frumoase, deosebi „lăutarii" şi „doauă ţărance" atraseră atenţiunea noastră. Mai văzurăm încă neşte scaune, flori, poame de ceară şi altele.

Intrarăm în despărţămîntul cel mai interesant, al costumelor. Văzurăm espuse porturi din România, pălării, pănure multe, un număr mare de vestminte ţărăneşti, cojoace, călţuni, opince prea frumoase, pantofle, postavuri din fabrica lui Kogălniceanu, apoi un costum de postilion din districtul Argeşului, urmară apoi

* Lipsesc cîteva cuvinte, poate un rînd întreg, din textul tipărit; greşeală de tipar (n.ed.).

costumuri foarte pitoreşti din Cîmpulung, Suceava, Bacău, Romanaţi, toate premiate, cămeşi femeieşti, spăcele şi alte vestminte foarte frumoase. Mai încolo iarăş văzurăm un costum de postilion al domnitoriului; vestminte religioase, între cari costumul călugărilor din Mănăstirea Neamţului atrage mai ales atenţiunea privitorilor; iarăş aveam ocaziune să mai vedem porturi poporale, romănce din Vlaşca[1], Turnu Severin şi din Besarabia. După aceste ni se înfăţişează mătăsăria, din care trebuie să amintim mătasa d-lui Vitlimescu din Iaşi.

Păşirăm mai încolo şi ne aflarăm între o mulţime de vase, animale umplute, lumine de stearin (din Galaţi) şi sosirăm la colecţiunea ornitologică, ce conţine multe paseri interesante, mai văzurăm încă peşti, mărgele, apoi cărbuni de pietre, unelte de fumat, tutun de mai multe soiuri, cele mai frumoase de G. Stanulescu, fraţii Papazoglu, I. Marghiloman, comuna Buda.

De aci încolo urmară grînele, vinurile şi alte producte de agricultură, precum şi lemnele premiate cu medalia de aur. Maşinăria şi pictura e slab reprezentată. În fine văzurăm doauă buste de sare, unul a lui Napoleon III şi altul al lui Carol I, apoi trei carete şi doauă sanie pompoase din Iaşi.

Şi cu aceste ieşirăm în parc să vedem pavilonul României. Un steag mare tricolor român ni şi anunţă numaidecît încătrău aveam să mergem. În cîteva minute sosirăm acolo. Pavilonul reprezenta Beserica de Argeş, acest edificiu prea interesant în toată privinţa.

Rentornîndu-ne de acolo, întâlnirăm pe doi maghiari. Vorbeau despre espuzeţiunea Ungariei.

– Frate, zise unul, espuzeţiunea noastră e foarte săracă, încă şi a României e mai frumoasă.

Iacă critica espuzeţiunei române! Critica din gura unuia care n-avu nici o cauză a se linguşi. Şi întru adevăr, asemănînd espuzeţiunea română cu espuzeţiunea celorlalte ţări egale cu România, poate emula cu orişicare. Românii au căpătat o mulţime de medalii şi de amintiri onorabile. Deosebit costumele ţărăneşti ş-au eluptat aplauze recunoscătoare din partea publicului şi medalii de la juriu.

În n[umă]rul nostru de acuma publicăm patru costumuri desemnate după modelele cari se află în espuzeţiunea română de la Paris.

VIII

(Espuzețiunea în general; întreprindere temerară; palatul; momentul întîi; galeriile; un tun colosal; deasupra palatului; iarăș galerii; la prînz.)

Numai după ce văzurăm espuzețiunea română plecarăm a cerceta întreaga espuzețiune în totalitatea ei grandioasă.

Ochii noștri înuimiți anotau în o plăcere spirituală; inima noastră încîntată bătea de o bucurie cerească; spiritul nostru zbura prin regiuni frumoase; iară mintea noastră îmbrăca vestmîntul adorării spre a se închina cu pietate și admirațiune geniului omenesc, care a fost în stare a produce aceste comoare.

Și în momentul acesta, cînd dorința îmi dă peana în mînă ca să scriu măcar cîteva orduri despre acest templu al culturei și civilizațiunii, simț că întreprinderea mea este mult mai temerară decît [a] aceluia carele cu o mînă nedibace și cu o țeruză simplă s-ar apuca a decopia cutare tablou pompos creat de majestosul penel a lui Rubens.

Sînt mominte în viața omului cînd, împresorați de o bucurie sau durere estraordinară, stăm înmărmuriți. Mintea ni se întunecă, inima noastră e plină de emoțiuni dumnezeiești; am avea să spunem multe, să tot vorbim, să comunicăm bucuria sau întristarea noastră și altora, dar limba ni deneagă serviciul său și nu sîntem în stare a rosti nici un cuvînt. Precum bucuria și întristarea mare amuțesc graiul, așa și vederea obiectelor grandioase ne cuceresc toată ființa, sîntem răpiți și în esaltațiunea noastră nu sîntem în stare ca să le putem descrie.

Frumoasele cetitoare și stimații cetitori vor avea dară frăgezimea d-a mă împărtăși de indulgința lor la cetirea acestor notițe fugitive.

Espuzețiunea universală prezinte din Paris e cea mai mare între toate espuzețiunile cîte s-au ținut pîn-acuma. Cea dîntîie espuzețiune universală s-a ținut în anul 1851 la Londra, unde 13 937 de espunători au luat parte, localitatea espuzețiunei a ocupat 88 027 de metre; a doaua a fost în an. 1855 la Paris, numărul espunătorilor s-a urcat la 28 954, iară localitatea a fost de 152 052 metre; a treia espuzețiune iarăș a fost la Londra în an. 1862, fiind 28 653 de espunători, localitatea a ocupat 119 994 – și în fine espuzețiunea de acuma numără 42 237 de espunători, iar

palatul espuzețiunii – afară de parcuri – ocupă 417 520 de metre și împreună cu parcurile sale se estinde pe un teritoriu de 642 520 de metre.

Palatul are o formă de cerc lungureț, oval, în mijlocul edificiului ni surîde o grădină cu flori frumoase, în lungime numără 490, iar în lărgime 380 de metre. În cît privește frumseța arhitecturală, n-aveți să vă faceți iluziuni. E un colos simplu, o creațiune titanică. N-are pretensiunea d-a fi un cap d-operă. La toată întîmplarea însă e un edificiu grandios, elegant și comod.

Spre intrare servesc șesesprezece porți, dintre cari cea principală e *„porte d'honneur"* , făcută fățiș cu istorica punte de Iena, pe care renumitul Blücher a voit s-o arunce în aer, și astfel espuzețiunea din partea aceasta se estinde pînă-n țărmurea Seinei. Stradele cari ne conduc înlăîntrul palatului poartă numele acelor țări pe lîngă a căror espuzețiuni trec ele: strada Belgiei, strada Rusiei, strada Austriei etc.

E pătrunzător momentul cînd intră omul mai întîi în „templul pacei" de pe Cîmpul Martelui, precum li place francezilor a numi palatul espuzețiunei. Aice vedem adunate toate cîte mintea omenească în timp de secoli a inventat, toate ce natura a produs și artele au perfecțiunat. O idee filozofică a preșezut la ordinarea generală a palatului. În măsura în care ne apropiem de centru, productele se urcă gradualminte de pe treptele materiale spre cele intelectuale. Așa articolii gastronomiei sînt așezați în o galerie esterioară, ce încungiură tot palatul. Urmează înlăîntru galeria artelor folositoare, care este a șesea și se numește galeria lucrului și a mașinelor. Aceasta e cea mai înaltă, cea mai spațioasă în toată espuzețiunea. Aice domnește necontenit un murmur. Mii și mii de mașine, mari și mici, colosale și mititele, admirabile și simple, trămise din toate părțile lumei lucră nencetat împreună cu acei mulți oameni cîți sînt de lipsă la atîte mașine. Se înțelege de sine că în despărțămîntul acesta au escelat mai mult englezii și americanii cu carii francezii și prusii au emulat cu succes mult. Spațiul și timpul nu mă iartă a scrie în special despre obiectele espuse în aceasta galerie; de altă parte, însă, nici nu vreu să abuzez de paciința d-voastre, de aceea vom trece mai departe.

– Dar iacă ce se întîmplă colo? S-a adunat o mulțime de oameni și se uită la ceva, îmi zise soțul meu.

– Să mergem și noi acolo.

Sosirăm în despărţămîntul Prusiei. Obiectul admirat era un tun colosal, de care n-a mai văzut lumea nicicînd.

Ne duserăm mai încolo şi iarăş văzurăm ceva nou. Oamenii se urcau în vîrful palatului prin ajutoriul unei maşinării. Ei adecă se aşezau pe o căsulie pusă între patru stîlpuri şi maşinăria împingea căsulia în sus.

Aruncarăm privirea noastră în sus. Înălţimea ni se părea prea considerabilă. Însă de acolo ni se îmbia un prospect foarte frumos asupra Parisului. Ne suirăm. Peste cîteva minute eram sus pe acoperişul palatului. Acolo, înaintea unui bufet improvizat, şedeau mulţi bărbaţi şi femei, delectîndu-se în panorama ce se întindea giur-împregiur. Abia sosirăm şi îndată un optic ne îmbie cu perspectivele sale de mărimi diverse. Ni aleserăm doauă cari erau mai mari şi ne uitarăm prin ele. Rămaserăm înuimiţi. Oriîncătrău aruncam privirile noastre, în toate părţile vedeam tot case înalte, palaţuri pompoase, strade şi bulevarde strălucite. Şi aceste nu mai încetau. Finea oraşului nu se putea observa.

Dar deodată vîntul începu să sufle cam aspru, aerul deveni pulveros şi ni răpi prospectul încîntătoriu. Ne coborîrăm dară spre a continua revista noastră în galeriile următoare.

Intrarăm în galeria a cincea, între productele industriale, adecă între obiectele menite spre a putea întrebuinţa cele ce ni-a dat natura, spre a esploata băile, pădurile, apele, băile de cărbune, de piatră etc. Despre toate galeriile am să vorbesc altă dată mai pe larg, de aceea acuma, amintind numai conţinutul lor, să trecem în galeria a patra. Asta e galeria vestmintelor. Cîte porturi sînt pe lume, din toate se găsesc aice cîteva esemplare. Turbanul oriental chiar ca cilindrul apusan, bunda rusească întocmai ca fracul francez. Ne mirarăm la vederea pompoaselor toalete femeieşti din Europa, dar nu mai puţin ne interesară şi cele din China, Tunis şi Japania. Era prea interesant a face o asemănare între aceste estremităţi.

Galeria a treia conţine mobilele şi a doaua artele frumoase. Numai asta din urmă ni-ar da material pentru un op de mai multe tomuri. Cele mai frumoase tablouri şi statue sînt trămise din Italia, dar Franţa şi Belgiu aşişdere escelează. În fine, mai este o galerie foarte interesantă, consacrată „istoriei lucrului“, despre care aşişdere vom vorbi cu altă ocaziune.

Aruncînd astfel o privire fugitivă asupra espuzeţiunii, aflarăm că jumătatea espuzeţiunii e ocupată de către Franţa, după Franţa

însă pare-mi-se că Anglia a trămis mai multe obiecte. Englezii în toată privinţa voiră a emula cu francezii.

Într-aceste, trecură cinci oare şi jumătate. Ne grăbirăm şi noi la prînz, otărînd a vizita cu altă ocaziune parcul şi grădina rezervată.

IX

(Droscarii din Paris; Arcul de Triumf; Pădurea de Boulogne; la ţărmurea lacului; francezele sau românele sînt mai frumoase?; cunoştinţa cu o franceză; mersul lui Iancu; seara.)

După-prînz, numaidecît ne luarăm o droscă şi plecarăm a vizita pădurea de Boulogne.

Droscarii din Paris au acea datină că mînă foarte încet. Aşadară avurăm ocaziune destulă a putea vedea bine toate obiectele, casele, stradele pe unde treceam. Grandioasa Piaţă a Concordiei şi Cîmpul Eliseului ne suprinseră foarte plăcut. După aceste, sosirăm la Arcul de Triumf, arădicat pe Piaţa Stelei. Aci steterăm şi ne coborîrăm a studia colosalul monument în toate părticelele sale artistice. Arcul de Triumf e zidit pe un loc înălţat şi călătorind omul către Paris, îl vede din o depărtare mare. E de 152 înalt, adecă unul dintre monumintele cele mai înalte. Zidirea lui s-a început la an. 1806 şi s-a încheiat în 1836, constînd cam vro 10 milioane de franci. De toate părţile e înzestrat cu feliurite reliefuri prea interesante, cari reprezentează unele scene istorice şi bătălii ale francezilor.

Terminînd vizitarea, continuarăm drumul nostru. Cam peste o jumătate de oară sosirăm la marginea pădurei. Un cunoscut al nostru, carele avu bunătate a ne însoţi, începu îndată să ni povestească istoria acestei păduri. Pădurea de Boulogne, zise dînsul, de demult era azilul şi locuinţa lotrilor şi tălharilor. Aice s-a întîmplat şi o mulţime de sinucideri şi dueluri. Mai tîrzior, împăratul Francisc I, carele era un vînătoriu mare, a încungiurat-o cu muri şi a provăzut-o cu animale. Sub domnirea dînsului s-au

făcut în pădure mai multe înfrumseţări, între altele s-au zidit doauă casteluri. Ambele serveau timp îndelungat ca loc de petrecere domnitorilor francezi şi amantelor acestora. Ludovic XIV a fost cel dintîi carele îşi petrecea la Versailles. Sub decursul Revoluţiunii Franceze, Pădurea de Boulogne iarăş deveni patria tuturor vagabunzilor. Napoleon I a ordinat a se începe iarăş lucrări şi rennoiri mari şi numeroase. Dar aceste încetară nu peste mult. La an. 1814–15 armata aliaţilor intrînd în Paris, tabăra se aşeză chiar în locul acesta şi ostaşii nimiciră mai toate edificiile şi tăiară o mulţime de arbori. Ludovic XVIII a început zidiri noauă, a plantat arbori, a adus animale. Revoluţiunea din iuliu le prefăcu şi aceste în nimică. Napoleon III dede pădurea în posesiunea oraşului, dar sub acea condiţiune ca acesta să se îngrijească de înfrumseţarea ei şi anume în patru ani dupăolaltă să deie spre scopul acesta cîte doauă milioane de franci. Oraşul numaidecît se apucă de rennoiri, a prevăzut-o cu numeroase drumuri, cu promenade umbroase, a făcut mai multe parcuri, a înfiinţat o grădină de aclimatizaţiune, grădină de animale, apaduct, acvariu şi alte multe rarităţi prea interesante. Şi azi Pădurea de Boulogne e unul dintre cele mai frumoase locuri de petrecere ale Europei. Deosebit după-miazăzi pe la 5–7 oare e interesant a face o preîmblare în pădurea aceasta. Atunce poţi vedea adunată aci mai toată eleganţa din Paris.

Într-aceste, eram la ţărmurea lacului inferior. Sosirăm în timpul cel mai bun. Ne oprirăm. Înaintea noastră se deschidea o panoramă foarte frumoasă. De o parte se întindea lacul, luntriţele şi sandolinele cari zburau pe suprafaţa lui ni înfăţişau un tablou veneţian. În mijlocul lacului o insulă aranjată frumos ni se îmbia cu arborii ei tufoşi şi umbroşi. Iară colo, de cealaltă parte, văzurăm trecînd înaintea noastră sute şi sute de carete. Aci avurăm ocaziune a vedea cele mai renumite persoane ale Parisului. Ochii noştri se încîntau mult la privirea damelor frumoase în toaletele lor elegante şi făcute după moda cea mai noauă.

Meditînd, mă uitam la atîte frumseţe şi mintea mea făcea o asemănare între damele franceze şi cele române. Şi mă întrebam: cari sînt mai frumoase, francezele sau românele? Dar inima mea, prin ochii mei, răspunse că francezele ştiu să-şi facă cele mai frumoase toalete, dar românele sînt mai frumoase, mai încîntătoare.

După o petrecere de un pătrar de oară, plecarăm spre grădina de aclimatizaţiune. Aceasta, fireşte, e prea frumoasă şi interesantă. Conţine atît plante, cît şi animale numeroase şi rare. În grădină petrecurăm cam o oară. Chiar eram să ieşim, cînd o voace femeiască ne agrăi româneşte:

– Plecăciune, domnilor!

Cu uimire ne întoarserăm în direcţiunea de unde se auzeau răsunînd acele cuvinte dulci. Văzurăm înaintea noastră o femeie cam de... pardon! nicicînd nu se spun anii unei femei. Dar atîta vi pot spune că era plăcută, naltă şi brunetă. Dînsa era cu un bărbat şi cu un copilaş de 7–8 ani, pe care îl conducea de mînă.

– Plecăciune! îi ziserăm şi noi.

– Să-mi iertaţi, domnilor, continuă dînsa, că v-am conturbat.

Se înţelege de sine că noi toţi trei ne grăbirăm numaidecît a protesta în contra acestei presupuneri, căci, din contră, cuvintele ei neaşteptate ne încîntară de tot. Ceea ce nu era nici o esageraţiune din partea noastră.

– Vă miraţi, domnilor, zise iarăş ea, că aice în străinătate, departe de patria d-voastre auzirăţi răsunînd frumoasa-vă limbă.

– Da, doamna mea, răspunsei, ne-aţi frapat. Vi mulţămim pentru aceasta plăcere estraordinară. Bine ziserăţi. Limba noastră e mult frumoasă, dar devine şi mai încîntătoare dacă accentele ei armonioase se nasc pe buziţe atît de fragede şi plăcute.

– Ce bine că *bărbatul meu* nu ştie româneşte şi aşa nu putu înţelege ce-mi ziserăţi acuma. Încă s-ar aprinde în inima lui focul geloziei, răspunse ea cu surîs pe buze.

Şi cu aceste, întorcîndu-se cătră noi, ni zise frănceşte:

– Am onoare a vă recomanda pe bărbatul meu!

Numele lui nu ni-l spuse. Noi încă ne recomandarăm cam astfel. Spuserăm de unde sîntem. Altceva nimic.

După aceste, ca cunoscuţi vechi cerurăm iertare a-i însoţi la preîmblare. Plecarăm. Eu şi soţul meu ne duceam înainte cu noaua noastră cunoscută, iară amicul meu de la Paris venea dinapoia noastră cu bărbatul ei.

Înfirarăm un discurs prea interesant. Mai nainte de toate o întrebarăm că unde a învăţat româneşte?

– În 1848, răspunse ea, am petrecut în Ardeal. Eram conversatoare la contele X. Conveneam adeseori cu români. Îmi plăcea să-mi petrec cu dînşii. Iubeam maniera lor fină. Ascultam

cu plăcere limba şi cîntecele lor melodioase. În scurt timp învăţai şi io româneşte. Într-aceste, însă, erupse revoluţiunea ungurească. Românii aşişdere apucară arme pentru apărarea naţiunalităţii lor. De multe ori auzii răsunînd sub ferestile noastre o cîntare ce nu o voi uita nicicînd.

– Vă rugăm, doamnă, să ni-o cîntaţi!

– E, bine, însă nu cumva să rîdeţi de mine, de nu o voi cînta bine.

– Ce presupunere?

Ne oprirăm. Dama începu să cînte într-un ton melodios:

Astăzi cu bucurie,
Românilor veniţi,
Pe Iancu în cîmpie
Cu toţi să-l însoţiţi!
Spălaţi armele voastre
De braţe le legaţi,
Din cîmpurile noastre
Pe barbari s-alungaţi.
Marte, zeule,
Marte, bravule,
Cu noi să fii;
Tu însoţeşte
Şi-nsufleţeşte
Pe ai tăi fii!

Seara era lină. Zefirul mişca numai încetişor frunzele arborilor. Paserile tăcură de mult. Era linişte. În astă tăcere se auzea numai o voace, cîntarea damei noastre. Asta străbătu pînă-n adîncul inimei mele. O ascultam cu o pietate sîntă. Mi se părea că sum în frumoasa Transilvanie. Parcă vedeam pe Iancul în fruntea românilor, luptîndu-se pentru libertate. Parcă auzeam voacea bravilor tribuni ai poporului.

Dar, iacă, deodată cîntarea se fini. Noi toţi erupserăm în aplauze. Dama ni mulţămi cu un surîs graţios. Apoi plecarăm.

– Ca să-mi închei naraţiunea, zise ea, vi mai spun că după sugrumarea revoluţiunii, eu rentornai iarăş în patria mea. Dar totdeuna îmi voi aduce aminte cu plăcere de frumoasa Transilvanie.

După aceste, plecarăm a vizita cascada cea mare. Era tîrziu cînd rentornarăm de acolo. Ni luarăm rămas bun de la noii noştri cunoscuţi şi ne grăbirăm a vedea Parisul seara.

X

(Noaptea la unsprezece; Bulevardul Italian; Strada Regească; Piaţa Concordiei; Cîmpii Elizei; *cafés-chantants;* Mabille; o istorioară din Mabille; Bulevardul de Sebastopol.)

Timpul e pe la unsprezece oare noaptea. Dar nu vă jenaţi, frumoaselor cetitoare, a face cu mine o preîmblare pe stradele cele mai frumoase ale Parisului. Nu vom fi numai noi în singurătate. La Paris, numai pe timpul acesta se începe viaţa. Iacă ce splendoare feerică luminează toate bulevardele. Boltele toate sînt încă deschise, toate iluminate pompos. Parcă e ceva sărbătoare naţiunală. Cafenelele şi alte localităţi publice strălucesc de lumina nenumăratelor lampioane de gaz. Pe stradă undulează o sumă colosală de oameni. Caretele private, droscarii, omnibuzele trec, aleargă unii după alţii, încît e anevoie a trece la partea de dincolo a stradei.

Sîntem pe Bulevardul Italian. Unul dintre cele mai frumoase bulevarde ale Parisului. Promenada lumei frumoase. Să stăm cîteva minute şi să aruncăm o privire de ochi asupra publicului ce trece pe dinaintea noastră. Ce privelişte frumoasă! Ochii noştri simt o plăcere divină. S-ar tot uita şi nu s-ar mai despărţi de aceste obiecte încîntătoare. Noi însă trecem mai încolo. Iacă ni se iveşte un edificiu colosal. Opera cea noauă. Încă nu e gata. Dar ce se vede colo mai jos? Beserica S[fin]tei Magdalene. Una dintre cele mai interesante zidiri ale Parisului. S-a început la 1764 şi s-a finit în 1832. Conţine multe picture, frescouri şi sculpture interesante.

Mai trecem prin Strada Regească şi sosim în piaţa cea mai frumoasă a Parisului, în Piaţa Concordiei. Iacătă, sîntem în una dintre cele mai grandioase şi mai impozante piaţe ale lumei. Faţă cu noi curge Seina, peste care Puntea Concordiei ne conduce la

cealaltă parte a Parisului. Dincolo de punte zărim un edificiu frumos. Casa în care corpul legislativ ține ședințele sale și de unde voacea lui Emiliu Ollivier, Jules Favre și a altora răsună în toată lumea. Dincoace, în stînga noastră se estinde Grădina Tuillerielor, dinapoia acesteia palatul renumit al lui Napoleon, Tuilleriele. De-a dreapta noastră auzim un murmur necontenit, vedem preîmblîndu-se mii și mii de oameni, sute și sute de căruțe vin din colo și merg în direcțiunea aceea, acolo e o promenadă pompoasă, Cîmpii Elizei. Îndată vom lua-o și într-acolo. Să petrecem mai întîi cîteva mominte în locul unde ne aflăm.

Sute și sute de lampe revarsă luminele lor asupra pieței și în splendoarea aceasta cele doauă pompoase fîntîni săritoare cu multele lor figure, cari toate varsă apă, ni înfățișează o panoramă foarte romantică. Ambele fîntîni sînt colosale și interesante. Cea de către strada Rivoli prin figurele sale reprezentează fluviile și ni înfățișează Ronul și Rinul, culesurile și secerișurile Franței, agricultura, navigațiunea și industria; cealaltă reprezintă mările, Oceanul Atlantic, Marea Mediterană, pescuitul și navigațiunea pe mare. Toate figurele sînt din fier vărsat.

Dar să facem pe scurt și istoricul acestei piețe. La anul 1763, orașul a arădicat în locul acesta o statuă în onoarea lui Ludovic XV, însă în 1792 Camera Legislativă a dărîmat-o. În locul ei se înălță o statuă a libertății și piața se numi Piața Revoluțiunii. Pe timpul domnirei despotice, statua fu înlocuită prin eșafod, pe care Ludovic XVI, Maria Antoinette, Philippe-Égalité, renumitul Robespierre fură omorîți într-un mod brutal. La an. 1799 iarăș se arădică aice o grandioasă statuă a libertății, iară în fine la 1836 colosalul obelisc de Luxor, care și acuma decorează piața. Acest obelisc e donul lui Mohamed Ali, vice-regele Egiptului, dat lui Ludovic Filip. Constă din o bucată de marmore roșie, de 72' înaltă și 5 000 centenarie de grea. Obeliscul întreg e înzestrat cu 1600 de hieroglife, cari reprezintă faptele lui Ramses sau Sefostris.

Și cu aceste să ni luăm rămas bun de la Piața Concordiei și să trecem în Cîmpii Elizei. Este oare cineva dintre d-voastre care să nu fie cetit cîndva ceva despre aceasta promenadă frumoasă? Iacă o vedem. Stă înaintea noastră. Călcăm și noi pe ea. Căile cele umbroase, arborii tufoși cu lampele arzînde aninate de ei, mulțimea oamenilor ni improvizează o plăcere spirituală în inima noastră. Ori în ce direcțiune aruncăm privirea noastră, în toate

locurile vedem oameni, jocuri, petreceri, voioșie; din toate locurile ni surîde tinerețe, bucurie și plăcere.

Cîmpii Elizei pînă la poarta de triumf, despre care vorbii în rîndul trecut, formează promenada cea mai frumoasă a Parisului. Aceasta păduriță pentru plăceri s-a înființat în 1616 de către Maria de Medicis ca promenadă pentru Curte. În anii 1814–15 englezii așezîndu-și tabăra lor chiar în locul acesta, pădurița se devastă cu totul, dar în 1818 se plantară arbori de nou. Prospectul cel mai frumos ni-l înfățișează Cîmpii Elizei după-miazăzi de la 4–7, căci caretele cîte merg în Pădurea de Boulogne, toate trec p-aice. Seara însă așișdere e prea interesant a petrece în Cîmpii Elizei. Pînă la doauă oare după miazănoapte furnică între arbori o mulțime de oameni. Ici vedem pe un june preîmblîndu-se cu o jună... de bună seamă e muierea lui; colo ni se ivește un bătrîn ce duce la braț pe o femeie tînără, bătrînul se plînge de podagră, iar nevasta se uită prea mult la un june... nesmintit e fratele său; mai încolo vine o societate de tineri, au voie bună și cîntă; mai departe zărim o fată tînără. Doamne, palidă e, negreșit se teme, căci e singurică singurea. Ne ducem în altă direcțiune, vedem fîntîni săritoare, diferite jocuri, caruselе și altele.

Dar ce sunet dulce străbătu la urechile noastre? Sîntem la așa-numitele *cafés-chantants*. Să intrăm în cel mai frumos. Iată colo unul iluminat foarte splendid. Se numește Café d'Alcasar. Pe cînd intrăm, un public numeros cam de 2–3 mii de oameni ocupară mai toate locurile. Abia ni rămase o măsuță. Intrare nu se plătește nimică. Ca să spesim ceva, ni cerem cîte-un pahar de bere. Scena de unde se întîmplă producțiunea e iluminată foarte splendid. Vro 20–30 de fete îmbrăcate elegant șed toate pe scenă dinapoi și cînd cîte una cîntă, numai se scoală de acolo. Iată chiar acuma începe o brunetă frumoasă să cînte poezia lui Béranger:

Malgré la voix de la sagesse,
Je voudrais amasser de l'or;
Soudain aux pieds de ma maitresse
J'irais déposer mon trésor.
Adèle, a ton moindre caprice
Je satisferais chaque jour.
Non, non, je n'ai point d'avarice,
Mais j'ai beaucoup, beaucoup d'amour . *

* Orice să zică voacea înțelepciunii, dorire-aș să am aur mult; cu ce plăcere aș depune tezaurul meu la picioarele mîndrei mele! Adel, aș satisface toate capriciele tale. Nu, nu, eu n-am în inima mea avariție, ci amor mult, mult (n.a.).

Aplauze frenetice urmează după fiecare strofă. Apoi vine a doaua, a treia, a patra fată şi toate cîntă frumos, toate ni procurează cîteva mominte dulci. Deosebit cîntecele poporale franceze şi horele din Algiria atraseră atenţiunea noastră. Ambele sînt prea frumoase, interesante şi originale.

Dar iacă, timpul a înaintat. Acuş va fi o oară. Să ieşim! Mai facem o preîmblare în sus cătră Arcul de Triumf. Însă ce edificiu pompos iluminat străluceşte colo? Să-mi iertaţi, dar acolo nu vă pot conduce. Acolo e renumitul Mabille. Vi voi povesti, însă, o istorie despre acest loc.

Alfred şi Oscar erau amici buni. Cel dîntîi purta oficiu la ministeriu. Al doile era aplicat la ambasadura din Berlin. După o despărţire de mai mulţi ani, amicii vechi se întîlniră pe stradă. „Cum trăieşti?“, se întrebară ei. „Bine“, răspunseră ambii. „Eşti însurat?“, întrebă Oscar pe Alfred. „Da“, răspunse acesta. „Şi eşti fericit?“ „Foarte.“ „Mă bucur. Te voi ruga ca într-una din zilele venitoare să mă recomenzi la soţia ta.“ „Bucuros.“ „Permite-mi încă o rugare. Să petreci seara de azi cu mine. Vechiul nostru amic, Louis, aşişdere va veni.“ „Iartă-mă, frate, că nu-ţi pot împlini rugarea. Eu locuiesc aici lîngă Paris, în St. Cloud şi în fiecare seară după încheiarea oficiului mă duc acasă la consoarta mea. Absentînd, ea s-ar spăria şi ar cugeta că mi s-a întîmplat atare nenorocire.“ „De asta să nu te îngrijeşti. Îi vom telegrafa că astăzi nu poţi merge acasă.“ – După multe vorbe, Alfred se învoi. Sosi seara şi vechii amici se petrecură bine. Timpul trecu între convorbiri interesante. Vinul de Champagne avu efectul său. Toţi trei deveniră voioşi. Deodată, unul proiectă să facă o preîmblare în Mabille. Alfred nu voia o dată cu capul să meargă acolo. Amicii lui însă atîta îi vorbiră, pînă ce-şi dede şi dînsul complăcerea sa. În altă seară, amicii lui Alfred iară îl rugară să rămînă peste noapte la Paris. Atunci se învoi mai degrabă. Petrecură şi a doaua noapte laolaltă. A treia zi pe la miazăzi, bietul Alfred căpătă de la muierea sa următoarea scrisoare: „Dl meu! Un bărbat care îmblă în Mabille nu e demn de mine. Voi face paşii cuviincioşi ca să ne despărţim deolaltă pentru totdeauna. Rămîni cu D-zeu!“. Sărmanul om stete înmărmurit, apoi se repezi acasă la St. Cloud. Locuinţa lui era deşeartă. Soţia lui s-a dus şi nu s-a rentornat mai mult. Numai atunci blăstemă tristul bărbat momentul în care păşi în Mabille. Dar atunce fu prea tîrziu!

Noi însă să mai vizităm Bulevardul de Sebastopol. Despre asta voi vorbi de altă dată şi pîn-atunce delectaţi-vă în ilustraţiunea din numărul acesta[1].

XI

(O preîmblare în parc; ţărmurea; partea franceză; belgică; germană; orientală şi engleză; pavilonul României.)

În altă zi demăneaţa intrarăm iarăş în espuzeţiune şi atunce vizitarăm parcul.

Acolo sînt arădicate paviloanele diferitelor naţiuni. Aspectul ce ni-l înfăţişează parcul la prima vedere e de tot bizar. Vezi acolo o colecţiune curioasă de beserici, columne, minarete, edificii chinezeşti, turceşti, edificii europene, temple antice, chioscuri indiene, statue, fîntîni, cu un cuvînt o lume fantastică, dezordinată, în care gustul arhitectonic, al popoarelor se amestecă cu capriciile artistice.

O preîmblare în parc ni înavuţeşte mintea cu multe cunoştinţe prea interesante.

Cei ce nu putură căpăta loc în palaţ, precum şi cei ce nu voiră a primi acolo, îşi espuseră obiectele lor în parc. Şi aceasta n-a fost idee rea de la dînşii, pentru că aice acele obiecte, nefiind espuse altele poate şi mai splendide, atraseră mai mult asupra lor atenţiunea publicului.

Parcul se împarte în patru părţi. Partea întîi se numeşte parte franceză, a doaua: belgică, a treia germană, a patra: orientală şi engleză.

Începurăm a vizita ţărmurea. Mai întîi intrarăm într-un acvariu pompos. Sute şi sute de oameni eram acolo sub pămînt şi, îmblînd prin acel labirint cu multele sale drumuri în toate părţile, ne delectam la privirea animalelor din apă. Deasupra noastră era făcută o cascadă artificioasă. Rîurelul curgea cu murmur fantastic. Sus deasupra acvariului găsirăm un chiosc umbros, de unde ni se îmbia o privelişte frumoasă asupra parcului.

După aceasta trecurăm pe lîngă mai multe căsulii cu obiecte espuse și sosirăm la o mașină gigantică, Le Friedland, care dezvoaltă o putere de 1 200 de cai. O mulțime de oameni se uitau la acest Samson al mașineriei și fiecare știa să spună ceva estraordinariu despre el.

Apoi vizitarăm marina englezească. Cele văzute cu tot dreptul ne surprinseră. Englezii corespunseră renumelui lor.

Cu aceste intrarăm în partea franceză. Mai întîi vizitarăm pavilonul împăratului. E o compuzețiune bizară. Constă din o cupolă cu doauă aripe. Deoarece nu este iertat a intra, eram siliți a ne îndestuli numai cu aceea că prin fereastă puturăm arunca privirea noastră înlăîntru asupra mobilelor pompoase.

Chioscul galvanoplastic încă e foarte frumos, pre noi însă mai mult ne interesa telegraful atmosferic. O invențiune foarte originală în feliul său. Se întrebuințează mai ales în orașe mari, unde o parte a orașului e tare îndepărtată de ceealaltă și oamenii sînt siliți a se întrebuința de telegraf în unele treburi mai urgente.

Presa tipografică fără tintă așișdere ne cauză cîteva mominte interesante. Cel ce vre să aibă în scurt timp o biletă de vizită n-are decît să intre în pavilonul acesta. Abia-și pronunță numele și peste cîteva secunde are biletele gata.

Tot în partea aceasta mai văzurăm cîteva case de model pentru lucrători, espuse de împăratul Napoleon. Aceste făcură furoare mare. Fiecare conține cîte trei chilii, în cari o familie poate să locuiască comod, zidirea unei case de aceste constă 500 fl. Însă numai guvernului îi constă atîta, căci acesta poate să-și cîștige prin diferite moduri uneltele trebuicioase la zidire. Pe un om privat l-ar consta mai mult. Însă totuna. De ajuns că guvernul poate să facă o casă pentru lucrători cu 500 fl. Împăratul Napoleon a și decis că va zidi în giurul Parisului o mulțime de aceste case și le va da unor familii sărace dar oneste, cari apoi vor avea să rentoarne prețul statului în timp de doaăzeci de ani. Astfel împăratul va mijloci în o măsură nespusă fericirea poporului. Se înțelege de sine că dînsul prin aceasta va pune bază solidă și pentru tronul său în inima poporului francez.

La poarta S[fîn]t[u]lui Dominic se începe partea belgică, care afară de alte paviloane interesante mai conține și o galerie de icoane belgice, cari n-au încăput în palaț. Partea cea mai mare a acestei secțiuni e ocupată de către grădina rezervată, în care, de voim a intra, trebuie să mai solvim 50 de centime. Înainte de a

intra în grădina rezervată, mai vizitarăm poarta de Anvers. Aceasta poartă face o parte din fortificațiunile întreprinse pentru apărarea orașului Anvers. E construită din piatră tare și încoronată de doauă gigantice figure de bronz. Între mașinele espuse aci, cea mai remarcabilă e tăietoarea de diamant. În grădina rezervată ne delectarăm în florile și plantele de sub diferite clime. Apoi văzurăm doauă acvarie, unul de apă dulce, celălalt de apă sărată. Între paviloane, cel mai frumos e al împărătesei. Acesta e un cap-d-operă al gustului, al grației și eleganței. Cea mai de pe urmă curiozitate a grădinei e diorama, unde vezi reprezentate toate țările globului, prin fotografii trămise din toate părțile la comisiunea imperială.

Partea germană e mult interesantă. Aice văzurăm o colecțiune bogată de lemnării austriace, cele mai însemnate din Carinthia și din Tirol. Mai încolo avurăm ocaziune a studia secțiunile consacrate agriculturei franceze, austriace, prusiene, spaniole și portugheze – și alte secțiuni pentru agricultura din Europa septemtrională, adecă Svedia, Norvegia și Rusia. Între paviloane, cele mai interesante sînt: pavilonul spaniol, portughez, pavilonul Württembergei. Pavilonul Austriei reprezintă o berărie, lîngă aceasta a Prusiei – o școală poporală. Minunată satiră a sorții. Mai vizitarăm încă staulele rusești și apoi intrarăm în partea orientală și englezească.

În partea aceasta văzurăm paviloanele cele mai pompoase și toate presărate de o splendoare întru adevăr orientală. Mai întîi admirarăm pavilonul Tunisului, care reprezintă palațul beiului de Tunis. Acest palaț ni înfățișează un aspect grandios, splendoarea-i avută ni orbește ochii. La aceasta sînt așezate mai multe chioscuri, bugeturi și cafenele orientale. Apoi urmează pavilonul Turciei. Imperiul Otoman, presemne, nu s-a încercat a emula în splendoare cu Egipt și cu Tunis. Chioscul turcesc e făcut în forma acelor case de pe malurile Bosforului, unde domnii turci vin a respira aerul proaspăt al mărei. Băile turcești, situate în fața chioscului, formează acestuia un contrast frăpătoriu.

Îngustimea spațiului nu-mi permite ca să descriu mai special toate paviloanele. Amintesc dară numai casa japoneză, templul din Suez, templul din Xochicalco în Mexico și în fine espuzețiunea engleză și franceză de munițiuni de bătălie.

Încă cîteva cuvinte despre pavilonul României. Acesta reprezentă Beserica de Argeș. Despre aceasta antichitate a

arhitecturei publicasem încă la anul 1865 un articol în foaia aceasta[1]. Acuma dară va fi de ajuns a face atent pe on. [oratul cetitor] numai la ilustrațiunea din n[umă]rul acesta, care reprezentează pavilonul României la espuzețiunea din Paris[2].

XII

(Cîți locuitori sînt în Paris?; straformarea orașului; istoria Parisului; Noaptea de Bartolomeu; Bourbonii; revoluțiunile franceze; Bonaparte; Napoleon III.)

Dar să vorbim cîteva cuvinte și despre Paris în general!

Întrebarea cea dîntîie ce se poate propune e cum că cîți locuitori are Parisul? Aproape la doauă milioane și constă din vro cincizeci de mii de case.

Cei ce n-au fost de mult la Paris și s-ar duce acuma acolo ar avea destule cauze a se mira de grandioasele straformări întreprinse și săvîrșite. Parisul în toată privința voiește să emuleze cu Londra; dorește cu tot prețul a-și elupta laurul întrecerii în contra acesteia. Cu un cuvînt, Parisul țintește pe zi ce merge a deveni orașul cel mai frumos, grandios și elegant al lumei. De aceea, deosebit sub domnirea împăratului de acuma s-au făcut nenumărate rennoiri. Orașul s-a înfrumsețat mult, s-a mărit. Din astă cauză apoi, acuma are cu totul alt aspect decît înainte de asta cu doauăzeci–treizeci de ani. Acuma de la Arcul de Triumf doauăsprezece bulevarduri pompoase ne conduc în toate părțile. Afară de aceste, se mai făcură foarte multe strade noauă; iar altele vechi se mai îndreptară, prelungiră și înfrumsețară. Se mai zidiră încă beserici, punți, fîntîni săritoare și alte edificii ce tind la înfrumsețarea unui oraș.

Nu va fi doară de prisos să facem aci pe scurt istoricul orașului.

Istoria Parisului e istoria Franței. Aceste doauă au o legătură atît de mare între sine, încît cu anevoie se pot tracta una fără de alta. Totuș să ne încercăm a schița cea dîntîie, abstrăgînd de la asta din urmă!

Istoria Parisului se poate reduce pînă la an. 53 în.[ainte] de Cr.[istos]. Iuliu Cesare l-a numit atunce Lutetia, adecă oraș de spurcăciuni. Cine au fost locuitorii cei dîntîi ai orașului? nu se poate spune cu siguritate. Atîta se știe pozitiv că la an. 486 francii au ocupat Parisul. La an. 506 Clodvig ș-a așezat reședința acolo. Sub domnirea Carolingilor orașul avu să sufere mult de foamete. Mai tîrziu pierdu din însemnătatea sa prin aceea că domnitoriul Carol cel Mare își mută reședința la Aachen. Hugo Capet însă la 987 iară mută reședința la Paris și dechiară orașul acesta de capitala Franței. Sub domnitorii următori, Parisul se mărea necontenit. Ludovic cel Mare zidi mai multe școale, între cari cea mai renumită fu a lui Abeilard. Școlarii acestuia într-atîta se înmulțiră, încît dînsul fu silit a ținea prelegerile sale sub ceriul liber. Carol IV fu cel de pe urmă din casa Capetingilor. După dînsul urmă unchiul său, Filip VI din casa de Valois (1328). La 1356 orașul se lăți iară... Sub Carol V se edifică un castel pompos, care mai târziu se numi „Bastille“, ce are un rol însemnat în istoria Franței. Sub Francisc I (1515–47) erupse marea bătălie cu Italia, totuș se făcură în Paris multe zidiri memorabile. Pe timpul acesta se arădică și pompoasa casă a orașului, Louvre, galeria de icoane se dărîmă și în locul ei se înălță alta mai mare și mai pompoasă. Soția lui Enric II, Catarina de Medicis, începu zidirea palațului Tuillerielor la 1571.

Sub regența Mariei de Medicis se petrecu înfricoșata barbarie cunoscută în istorie sub numirea de „Noaptea lui Bartolomeu“ (24 august 1572), cînd fanatismul religios puse pata cea mai uricioasă asupra istoriei francezilor. După Carol IX, însă, urmă Enric III, carele concese protestanților libertatea religiunii. Dar la 1585 ieși alt decret în favoarea religiunii catolice. În urmarea acesteia, iarăș erupse la Paris o noauă răscoală religiunară. Regele veni în cea mai mare perplesitate. Chiar și viața lui era în pericol. Fugi și numai prin aceea își mîntui tronul că predede morții pre Enric Guise, urzitoriul acelui decret, și pre fratele acestuia. Însă bietul rege totuș nu trăi mult. În anul următoriu fu ucis de un călugăr.

După aceste, urmară multe fatalități pentru Paris, pînă ce în fine la 1594 se urcă pe tron Enric IV din casa Bourbon. Rezbelele civile și religiunare devastară orașul tare; la aceste se mai adause o foamete cumplită, ce duse în mormînt o mulțime de locuitori. Cele mai multe case erau dărîmate și pe strade creștea iarbă.

Noul rege se grăbi numaidecît a pune capăt certelor religiunare şi prin Edictul de Nantes asigură pe protestanţi în privinţa libertăţii religiunare. Enric IV fu ucis în 14 mai 1610 la Ravaillac şi după dînsul urmă fiul său, Ludovic XIII, acesta însă fiind minoren, la început guvernă mamă-sa, Maria de Medicis, şi mai tîrziu renumitul cardinal Richelieu. După moartea acestuia, primul-ministru fu iarăş un cardinal, Mazarin. Sub acesta s-au făcut multe zidiri remarcabile. Între altele se înfiinţă tipografia regească, grădina de plante şi Academia Franceză. La 1615 Maria de Medicis începu să zidească palatul de Luxemburg, iară mai tîrziu palatul regesc. Tot pe timpul acesta se edificară cinci teatre. Ludovic XIV fu silit a părăsi Parisul şi de aci încolo, pînă la Revoluţiune, Parisul nu mai era reşedinţa regilor. Sub Ludovic XIV, literatura franceză ajunse punctul ei de culminaţiune. Atunce au trăit Corneille, Molière, Bossuet, Racine, Fénelon, La Fontaine şi alţii. Pentru înflorirea ştiinţelor se înfiinţară multe asociaţiuni, institute şi academii. Ludovic XV nu iubea Parisul, dar totuş şi sub el se făcură multe monuminte şi institute. Pe timpul regenţei lui Filip de Orléans imoralitatea şi frivolitatea trec toate marginile cuviincioase. De la Ludovic XVI istoria Parisului aparţine de istoria timpului modern, care ni e cunoscută.

La 1789 erupse Revoluţiunea Franceză. Poporul atacase castelul Bastille. La 1791 regele se încercă a scăpa prin fugă. Nu-i succese. În 10 aug. 1792 fu atacat palatul Tuillerielor. Regele deveni prins. Apoi se deschise conventul şi acesta la 21 septemvre 1792 pronunţă sentinţa de a decapita pre regele şi dechiară Franţa de republică. La 21 ian. 1793 se esecută sentinţa conventului asupra regelui.

Atunce în Franţa toate lucrurile se schimbară, chiar şi numirea lunilor. Creştinismul deveni batjocura furioşilor şi numai mintea fu recunoscută ca unica zeitate. Tirania anarhiei ajunse un punct îngrozitoriu. Nu se mai respecta nimica. Onoarea, virtutea, moralitatea, toate se luară în batjocură. Şi ca cruzimea să ajungă la culme, poporul înfuriat condus de cîţiva mişei omorî pre nenorocita regină Maria Antoinette. O pată, aceasta, în istoria Franţei, de care toţi francezii de azi se ruşinează.

Dar în fine viscolul, care dărîmă toate plantele mai preţioase, trecu. Robespierre fu condamnat la moarte în 1794. Şi mai tîrziu,

la 1799 gener.[alul] Bonaparte fu ales de întîiul consul. Istoria acestui om mare e mult mai cunoscută cetitorilor mei, decît să fie de lipsă a vorbi despre ea mai pe larg. Ştim toţi cum dînsul mai tîrzior deveni împăratul francezilor. Cunoaştem bravurele lui belice. Avurăm ocaziune a ceti adeseori despre finea tristă a debutării lui. Carol X domni puţin. La 27 iuliu 1830 erupse revoluţiunea din iuliu. Carol fu depus şi Camera alese în locul lui pe Ludovic Filip, principele de Orléans. Acesta făcu foarte mult pentru înfrumseţarea oraşului.

La 1848 erupse iarăş revoluţiunea. Familia regească fugi în Anglia. Ţara se dechiară de republică. Şi în fine la 2 decemvre 1852 împăratul de acuma prin o lovitură de stat se urcă la tron. Napoleon III sub decursul domnirei sale, între toţi domnitorii de pîn-acuma, făcu mai multe pentru înfrumseţarea Parisului.

XIII

(Zgomot estraordinariu; lăutari şi jocuri pe strade; cimpoiul pe bulevard; serbarea poporală; teatre pantomimice; la prînz; o damă cu memorie bună; Piaţa Chatelet; focul artificios.)

Era demăneaţa la cinci oare. Vasăzică timpuriu. Cel puţin la Paris foarte timpuriu. De pe strade se auzea un zgomot estraordinariu. Cîntece, sunete de muzică, eschiamaţiuni de entuziasm străbătură la urechile noastre.

– Oare ce se-ntîmplă p-afară? întrebă soţul meu.

În loc de a-i răspunde, deschisei fereasta şi aruncai o căutătură de ochi asupra stradelor de lîngă noi. În momentul prim îmi părea că doară nici nu mai sîntem în Paris. Parcă cineva noaptea trecută ne-a straportat în atare oraş din Italia.

Parisul era cu totul straformat. Pe strade undula o mulţime de oameni. Toţi parcă îşi strămutară aerul de ieri, umblau mai vesel, mai vioi. Feţele lor aveau un caracter contrariu celoralalte văzute pîn-acuma. Văzui oameni sănătoşi, roşii la faţă. Ah! aceştia nu

erau din Paris. Ei acurseră de la ţară, din provincie; veniră din toate părţile Franţei spre a fi de faţă la sărbătoarea naţiunală.

Da.

Era 15 august. Ziua aceea despre care francezii pot zice că li-a dat-o Domnul ca să se bucure şi să se veselească într-însa.

O tradiţiune veche şi simpatică – zice dl Istrati – a consacrat ziua de 15 august şi a făcut din ea o zi de veselie şi de sărbătoare pentru Franţa întreagă. Celebrul Rafael, inspirat de pietatea vechilor creştini, a imortalizat aceasta tradiţiune sub o formă din cele mai plăcute şi cu colorile cele mai vii şi poetice. Aceasta capodoperă se află în galeriile Vaticanului. În partea superioară a tabloului, printre ceriurile întredeschise, Maria radioasă ca lumina eternă apare înălţîndu-se cu o maiestate plină de graţie, în timp ce în partea inferioară, apostolii o urmăresc cu privirea, grupaţi fiind în giurul sepulcrului, din care ies, ca dintr-un leagăn odoroferant, mii de roze şi crini.

Abilitatea politică a distins aceasta zi, consacrată şi de beserica noastră din orient; iară cardinalul Caprara, celebrul legat al Papei, din autoritate apostolică a dechiarat-o de aniversarea dinastiei napoleoniene.

Mult timp a fost lăsată în umbră, astăzi însă ş-a recîştigat splendoarea sa de mai nainte. Ea personifică realizarea aspiraţiunilor celor mai arzînde şi nu e francez care să nu participeze în oarecare mod la entuziasmul general.

Iacă dară cauza pentru ce văzurăm atît de mare entuziasm pe strade.

Numaidecît ne îmbrăcarăm şi noi şi pornirăm spre Cîmpul lui Marte, unde lîngă palaţul espuzeţiunii era să se ţină serbarea poporală.

Abia înaintarăm cîţiva paşi, îndată şi observarăm deosebirea cea grandioasă între ziua de ieri şi între ceea de azi. Boltele, cari de altă dată, aşa-zicînd ziua, noaptea stau deschise, toate erau încuiate. Pe fiecare stradă o mulţime de muzicanţi de la ţară delectau publicul cu cîntecele lor ţărăneşti. Aice, o jună brunetă cu ochi înfocaţi, de cătră Italia, cînta cu voace sonoară un cîntec italian amestecat cu cuvinte franceze. Colo un copilaş savoiard, acompaniat de un instrument minunat în feliul său, cînta într-un viers subţire o horă ale cărei strofe se fineau totdeauna cu refrenul: „Să trăiască Italia, Garibaldi şi Napoleon!". Mai încolo, chiar înaintea unei cafenele, se auzea un sunet de cimpoi.

Aceasta muzică nesperată aci atrase şi atenţiunea noastră. Ne duserăm într-acolo. Înaintea cafenelei şedeau mulţi şi ascultau muzica pentru care ne apropiarăm şi noi. Era o familie italiană. Tata cînta cu cimpoi, feciorul său cu violina, iară doauă fete ale lui săltau un joc poporal. Fata cea mai mare era cam de optsprezece ani, frumoasă ca toate italienele.

Numai un june domnişor aruncă spre ea priviri înfocate.

Merserăm mai încolo. Într-aceste, din moment în moment avurăm ocaziune a vedea scene noauă, care de care mai interesante. Mult ne delectară şi porturile diferite, unele frumoase, iar altele prea curioase, deosebit cele din Lotaringia şi Elsas. Limbajul lor nu mai puţin e interesant. La auzirea celui din Elsas trebuie să surîzi. Aceşti oameni buni, ai căror strămoşi erau germani, se deznaţiunalizează pe zi ce merge. Elementul francez i-a cucerit cu totul. Ei acuma sînt în stadiul acela cînd o naţiune se preface în alta. Un stadiu prea ciudat acesta pentru dînşii, căci acuma nu ştiu nici germăneşte, nici frănceşte. Limba lor e un ce mixtum-compositum din aceste doauă limbe. E de tot comic a-i auzi cum pronunţă cuvintele germane după ortografia franceză, de esemplu în loc de Kaiser zic Käser.

Într-aceste, ajunserăm pe Cîmpul lui Marte. Tabloul ce ni se înfăţişa era mult pitoresc. Pe de o parte se întindea grandiosul palaţ al espuzeţiunii cu murmurul său necontenit; iară de altă parte zăcea un deal mare şi întins. Pe coasta dealului furnica o nespusă mulţime de oameni. Erau acolo bărbaţi şi femei din toate părţile lumei. Aice apoi puturăm studia cum îşi petrece poporul francez.

În toate părţile se aranjară feliurite jocuri poporale. Mai mult atraseră atenţiunea noastră teatrele pantomimice. Aceste teatre erau deschise cu totul şi noi priveam reprezentaţiunile din liber. Piesele înfăţişau tot scene belice. Francezii se luptau cu inimicii. Tricolorul naţiunal era în periclu. Dar în fine totdeauna se găsi un june erou francez carele repurta victorie în contra inimicilor. Tricolorul francez deveni învingătoriu. Onoarea naţiunală fu scăpată. Poporul aplauda cu entuziasm aceste scene, în cari pravul de puşcă juca rolul principal. Îmi plăcură aceste glume şi după părerea mea sînt bine acomodate pentru dezvoltarea spiritului belic în popor.

Era după-miazăzi pe la cinci oare cînd părăsirăm serbarea poporală şi ne duserăm a prînzi.

Ocuparăm loc la o masă unde şedea o damă tînără şi frumoasă. Deoarece cu noi mai era şi un neamţ din Schleswig-Holstein, vorbeam nemţeşte, fiind siguri că nimene nu ne pricepe ce vorbim. Însă abia grăirăm două-trei cuvinte şi dama noastră ne agrăi şi dînsa nemţeşte.

– Ah! d-ta ştii nemţeşte! îi zise soţul meu.

– Cum să nu? răspunse ea, sum germană.

– De unde?

– Din Sviţeria.

– Şi ai putut părăsi ţara aceea frumoasă, fără ca să te doară inima pentru dînsa.

– Ce să faci, dacă soartea a voit astfel. Omul propune şi D-zeu dispune.

– De mult petreci aice?

– De opt ani. Însă ce mă-ntrebi? D-ta mă cunoşti bine. Da. Faţa d-tale îmi pare foarte cunoscută.

Soţul meu stete uimit şi îmi zise româneşte: „Nici în vis n-am văzut-o!"

– Se poate, observă el.

Dama se cugetă cîtva timp, apoi continuă:

– Da, acuma mi-aduc aminte de unde te cunosc. În 1861 te-am văzut aici la Paris.

Eu începui a surîde la auzul acestor cuvinte, ştiind prea bine că soţul meu n-a fost pîn-acuma nicicînd la Paris. El însă răspunse cu toată seriozitatea:

– Se poate. Întru adevăr, eu şi atunce am îmblat prin Paris.

După-prînz vizitarăm Piaţa Chatelet. E unul dintre cele mai frumoase locuri ale Parisului. Mulţimea caretelor ce vin pe puntea Change de către Bulevardul Sebastopol şi de către strada St. Denis înfăţişează un aspect interesant. La aste mai vine a se adauge publicul numeros ce trece p-aice pedestru. În mijlocul pieţei se înalţă un stîlp monumental. De către răsărit şi miazănoapte stau două teatre pompoase. În fruntea columnei reşede zîna victoriei, pe piedestal se pot ceti aceste cuvinte: Mont Thabor, Les Pyramides, Austerlitz, Lodi, Arcole. Teatrul Chatelet la partea de miazănoapte s-a edificat în 1862 şi e unul dintre cele mai frumoase şi mai mari teatre ale Parisului. Făţiş cu acesta se vede Teatrul Liric, asemene frumos şi mare.

Ilustraţiunea noastră din numărul de azi reprezintă aceasta piaţă frumoasă[1].

Într-aceste, se făcu seară şi noi plecarăm a vizita iluminaţiunea.

La Paris, casele nu se iluminează, ci pe strade de două rînduri se aprind mii şi mii de lampe, cari revarsă o lumină feerică. Începînd din Grădina Tuillerielor, pînă la Arcul de Triumf, o distanţă colosală, milioane de lampe înfrumuseţau serbarea naţională. Aceasta distanţă gigantică era îndesuită de oameni. Undulaţiunea poporului nu se poate descrie. Cel puţin cinci sute de mii au fost de faţă.

Cam pe la noauă se începu focul artificios pe Arcul de Triumf. Frumseţa şi grandiozitatea acestuia întrec toate aşteptările noastre. Poporul era entuziasmat. Sălta, cînta şi striga de bucurie. Cel de pe urmă buchet de foc, cînd deodată 40 000 de rachete aprinseră, revărsă o lumină pompoasă asupra oraşului şi publicului adunat.

Focul artificios dură cam o jumătate de oară şi apoi publicul începu a se împrăştia.

Era pe la unsprezece oare cînd, osteniţi, intrarăm în o cafănea spre a ni stîmpăra setea cu un pocal de bere.

XIV

(Despre teatru; cele cinci teatre mai mari; reprezentaţiunile; între acte; aplaudatorii; o istorioară despre aplaudatori.)

Chiar în momentul în care eram să continuez aceste notiţe, primii epistola unui amic, care mă roagă să vorbesc ceva şi despre teatre.

Prea bucuros.

Nicăiri doară teatrele n-au un public atît de numeros ca şi la Paris; pentru aceea nu ne putem mira că acolo sînt o mulţime de teatre, cari s-au sporit mai ales de la 1864 încoace, adecă după ieşirea decretului pentru libertatea teatrală.

Acuma numărul teatrelor în Paris se urcă peste treizeci. Dintre aceste, cinci, cele mai însemnate, se numesc „împărăteşti". Aceste sînt: l'Opéra, le Théatre Français, l'Opéra Comique, le Théatre Italien şi l'Odéon. În toate teatrele se ţin reprezentaţiuni în toate serile, afară de Opera şi Teatrul Italian.

Dar să vorbim cîteva cuvinte despre fiecare teatru în special. Opera mare, numită şi Academia imperială de muzică, zace în strada Lepelletier, aproape de Bulevardul Italian. S-a edificat numai provizoriu. Colosala operă noauă e acuma mai de tot gata şi doară în anul venitoriu se va şi deschide. În Opera Mare se reprezintă numai opere mari şi baleturi. Preţurile sînt foarte scumpe.

Théatre Français, pe strada Richelieu, e cel mai emininte teatru dramatic al Franţei. Renumele lui datează de pe timpul lui Ludovic XIV, cînd geniul unui Racine, Corneille şi Molière cuceriră toată lumea civilizată. Pe scena aceasta au debutat Talma, Mars şi Rachel. Artea dramatică însă a scăzut şi aice, ca şi în toate teatrele moderne şi acuma artiştii teatrului francez escelează mai ales în reprezentaţiunea comediilor. Acest teatru e mai mic decît Opera Mare.

Teatrul Italian vara e totdeuna închis. Acest teatru e locul de întîlnire a lumei elegante din Paris şi e datina a se înfăţişa numai în toaletă de societate. Artiştii sînt toţi de renume european.

Opera Comică s-a deschis numai în anul 1840, e însă totuş azi unul dintre cele mai plăcute locuri de petrecere ale Parisului. Aice se reprezentă în toate serile numai operete comice.

Teatrul Odeon, lîngă palaţul Luxembourg, procede tot după aceeaş programă ca Teatrul Francez.

Teatrul Liric zace pe Piaţa Chatelet. Repertoriul acestui institut conţine opere, balete şi drame lirice şi e cercetat de public numeros.

Aceste sînt teatrele de frunte ale Parisului. Dintre celelalte mai merită amintite: Gymnase şi Vaudeville, în cari se reprezentă comedii fine şi drame, Variétés, pentru vodvile şi comedii, Gaîté, pentru melodrame, drame şi vodvile, Ambigu-Comique, în care se reprezentă drame şi melodrame, Théâtre Chatelet, cu repertoriu de drame militare şi spectacole zgomotoase, în fine, Bouffes-Parisiens, fondat de compuzătoriul Offenbach, unde se pot vedea mai ales operetele lui Offenbach şi diferite parodii.

Preţurile de intrare în toate teatrele din Paris sînt scumpe. Locuri se pot căpăta anevoie, pentru că sînt mulţi carii speculează cu ele şi, cumpărînd demăneaţa de timpuriu, le vînd altora cu un preţ duplu sau triplu. De aceea, dacă la Pariş vrei să te duci în teatru, îngrijeşte-te cît mai curînd de bilet, căci altfel ai să-l plăteşti foarte piperat.

Parizianii sînt foarte iubitori de teatru. Toate teatrele sînt mai totdeauna pline. Se înţelege de sine că la contingentul publicului teatrului acurge în mare măsură şi numărul cel grandios al acelora cari vizitează capitala continentului european.

Reprezentaţiunile durează un timp foarte îndelungat, de la 7 cam pînă la 12 oare. Şi cam de comun se reprezentă mai multe piese într-o seară. La noi e destulă pentru o seară opera *Trubadur*, dar cînd eram acolo în Opera Mare, afară de *Trubadur* s-a mai reprezentat şi un balet lung în doauă acte.

E foarte interesant a fi de faţă la o reprezentaţiune teatrală în Paris. Pauzele între acte sînt foarte lungi. Mai tot publicul iese. Se face un zgomot colosal. Intră o mulţime de oameni, cari au de vînzare dulceţuri, beuturi răcoritoare, foi de seară şi altele. Aceşti toţi încep a striga care de care mai tare şi mai dizarmonios. Toţi îşi recomandă marfele lor. Fiecare înşiră iute ca vîntul toate cîte are, spune şi preţul lor, apoi se cară, vine altul, care te asurzeşte de nou.

Între aceste, cortina se rădică. Se începe actul următoriu. Oamenii se grăbesc la locurile lor. Artiştii joacă frumos. Publicul e îndestulit. Totuş nime nu aplaudează. E tăcere. Dar iacă, deodată erumpe dintr-un colţ un torent de aplauze cutrierătoare. Curios! Numai în colţul acela aplaudează. Toţi entuziasmaţii şed lîngăolaltă. Cum se poate asta? Entuziasmul acesta ni se pare prea suspicios. Întrebai dară de un cunoscut care şedea lîngă mine că ce oameni sînt aceia? Nu cumva am onoare a saluta întrînşii pe *claqueur*-i?

– Ba chiar aşa, răspunse dînsul.

– Îmi pare bine că am onoare a-i vedea. Dar, rogu-te, ian povesteşte-mi ceva despre dînşii.

– *Claqueur*-ii (aplaudătorii) joacă un rol însemnat în teatrele din Paris. Şeful lor e om avut, trăieşte lumea albă, locuieşte singur într-un etagiu. Toţi autorii şi artiştii trebuie să trăiască bine cu dînsul, căci altfel succesul lor este periclitat. Aplaudatorii se împart în mai multe clase. O parte are numai să aplaudeze.

Alții au misiunea ca la reprezentațiunea pieselor comice să rîdă necontenit și astfel să escite ilaritate în public. Mai sînt și de aceia carii mai ales în drame și tragedii trebuie să plîngă grozav. Și cînd ei totuș nu pot reieși defel, aleargă la mijloace foarte originale. Nu de mult s-a reprezentat o piesă mizerabilă. Aplaudatorii bine plătiți au lucrat din toate puterile. În deșert. Piesa era să cază. Atunci directorul aplaudatorilor așeză într-o logie o familie. În actul al treile se auzi un zgomot din logia aceea. Cînd era liniștea cea mai mare, familia din logie se sculă și un membru al ei, zicînd în ton înalt că o familie solidă nu poate să asiste la reprezentațiunea unei piese atît de scandaloase, se depărtă. În altă zi demăneața, o foaie plătită anunță că seara trecută în teatrul x se reprezenta o piesă atît de scandaloasă, încît o familie din logie părăsi teatrul scandalizîndu-se.

În seara următoare, piesa se reprezentă de nou. Atunci însă teatrul era plin. Toți doreau a cunoaște piesa scandaloasă.

Istorioara aceasta e totodată caracteristică și pentru moralul din Paris.

XV

(Unde să mergem?; în care capelă umblă Bibescu; la capela română; despre tinerimea română din Paris; o cafănea mare; berea din Paris.)

Era demăneața pe la zece oare cînd între mine și soțul meu se iscă următoriul dialog:

– Am văzut acuma multe frumoase și grandioase. Haidem să cercetăm odată și ceva mai simplu, însă național.

– Apoi bine.

– Știi ce?

– Ba.

– Vină să vizităm capela română. Tot am auzit despre ea, va fi interesant s-o și vedem odată.

– E bine.

Și cu aceste ne rugarăm de conducătoriul nostru să ne ducă la capela numită. El însă ni răspunse:

– Nu știu cu siguritate încătrău e capela română. Decît ne vom duce la palatul principelui Bibescu și acolo de bună seamă ne vor putea îndrepta la locul dorit.

– E departe de aice locuința lui Bibescu?

– Ba. În cinci minute vom ajunge acolo.

Apucarăm într-acolo și nu peste mult steterăm înaintea unui edificiu frumos. La poartă stătea un servitoriu. Soțul meu numaidecît îl și agrăi românește:

– Plecăciune!

– *Bonjour*, răspunse el.

– Aibi bunătate a ni spune încătrău e capela română?

La asta apoi servitoriul nu răspunse nimica.

Îl întrebarăm apoi frănceşte.

– Ah, d-voastre doriți să aflați unde e capela?

– Da, da.

– Apoi, prea bucuros. Dar trebuie să știți că sînt doauă capele. Domnul meu îmblă în capela *rusească*, iară doamna în cea românească. În care doriți să vă duceți?

– Ți-am spus o dată că în cea românească. E departe?

– Ba nu prea.

– În cît timp putem s-ajungem pîn-acolo?

– Într-o oară.

– Mulțam d-tale! Și încă ziseși că nu e departe.

Servitoriul surîse. Iară noi ne suirăm într-o droscă și plecarăm cătră capela română. Cam peste o oară și un pătrariu ajunserăm acolo. Spre cea mai mare durere a noastră o găsirăm încuiată. Nimene nu era p-acasă.

Ieșind din curte, întălnirăm pe un cunoscut român din Paris. Trecînd dînsul în anul trecut prin Pesta, se abătu și pe la mine și atunce eu ca din glumă îi promisei că și eu îl voi cerceta acuș. Mare fu mirarea lui revăzîndu-mă la Paris. Ne îmbrățișarăm și ne sărutarăm ca doauă fete, apoi mă întrebă:

– Da ce cauți p-aice, frate?

– D-apoi făcui și eu ca voi de la București, am venit „în Evropa“.

– E, bine, și acuma unde vrei să te duci?

– Nu știu.

– E, bine, să vă conduc dară eu în o cafănea.

Ne suirăm în droşcă şi cunoscutul meu spuse cocieriului: „Cafée Parisienne".

– Sînt mulţi studinţi români la Paris? îl întrebai.

– Vro patru sute, răspunse dînsul.

– Frumos număr. Şi ce critică mi-ai putea face despre dînşii?

– Permite-mi să-ţi rămîn dătoriu cu critica deocamdată.

– De ce?

– Pentru că aceea ar reieşi în defavorul lor şi-apoi nu-mi place să defaim pe colegii mei.

– Doară nu esiste între voi conţelegere?

– Nu esiste între noi mai nimica ce e frumos, bun şi de dorit.

– Mă faci să mă mir. Eu aveam o opiniune de tot bună despre tinerii români din Paris.

– Văd că nu-mi dai pace. Să-ţi spun, dară, că întru adevăr sînt între noi cîţiva carii în tot respectul fac onoare numelui român. Tineri carii îşi sacrează tot timpul lor pentru studii, de cari va profita acuş patria noastră, scumpa Românie insultată şi batjocorită de străini. Însă, durere, numărul acestora juni cari îşi cunosc misiunea e prea mic. Partea mai mare pierde timpul şi prăpădeşte banii numai în deşert. Aceasta parte se compune din juni carii numai din nume cunosc cuvintele: naţiunalism şi patriotism. Aceştia stau p-aice o mulţime de ani şi nu învaţă, nu studiază nimica. Nu se ocupă de alte cele, decît de jocuri şi femei.

– E foarte întunecos tabloul ce mi l-ai depins. Mi se pare că penelul tău nu cunoaşte altă coloare decît cea neagră.

– Ispiteşte însuţi şi vei avea ocaziune a te convinge despre adevărul ziselor mele.

– N-aveţi atare societate literară?

– Nu e vorba de aşa ceva. Avem numai doauă-trei cafănele unde se adună cîţiva români, dintre cari unii apoi cetesc ziuariul „Românul". Atîta-i tot.

Impresuraţi de o idee tristă despre junimea română din Paris, sosirăm la cafăneaua numită mai sus.

– Aice o să vedeţi ceva rar şi curios în feliul său, ni zise cunoscutul meu.

– Asta e cafăneaua cea mai mare din Paris. Doauăzeci şi doauă de billarde sînt într-însa.

– Doauăzeci şi doauă!

– Da. Poftim intraţi!

Intrarăm în o sală colosală. O mulţime de oameni furnica în sus şi în jos. Alţii şedeau la mese bînd bere. Ocuparăm şi noi loc la o masă şi ni ordinarăm aşişdere bere.

Servitoriul numaidecît puse înaintea noastră doauă pocale în forma acelora din cari pe la noi se bea vinul de Champagne.

– Mi se pare că servitoriul acesta nu ni-a priceput bine, observă soţul meu.

– Cum aşa, domnule? întrebă cel din Paris.

– D-apoi noi am ordinat bere şi el vrea să ni aducă vin de Champagne.

Parizianul începu să surîdă şi răspunse:

– Nu vă temeţi, domnul meu, că servitoriul va aduce ceea ce aţi ordinat. Pe aice numai din asemene pocale se bea berea.

Într-aceste, se ivi şi servitoriul şi ni împlu pocalele la toţi. Fiindu-ni sete, numaidecît ne apucarăm de beut. Dar abia gustarăm cîteva picăture, eu şi soţul meu îndată depuserăm pocalele. Mă uitai pe soţul meu, dînsul pe mine şi amîndoi întrebarăm deodată:

– Ce fel de beutură e asta?

– Bere, răspunse cunoscutul meu.

– Apoi astfel de bere se bea la Paris?

– Ce? Doară nu vă place?

– Cum amarului să ni placă!?

– Mă mir, căci asta e una dintre cele mai bune bere din Paris.

– Ce? Veninul acesta? Şi se găsesc oameni cari îl beu?

– Ian uită-te numai în giur de noi!

Aruncarăm privirea în sală. Toţi oaspeţii şedeau lîngă bere.

– Apoi dacă e aşa, eu nu mai beau bere la Paris.

Plătirăm şi trecurăm în altă sală, unde stăteau billardele. Erau chiar doauăzeci şi doauă. Le anumărarăm de-a rîndul, căci nu voirăm a crede că sînt atîte. Ceea ce ne mai surprinse e că billardele erau toate fără gaure şi făcute anume pentru carambol.

Ieşind de aice, merserăm la beserica Notre-Dame de Paris. Despre aceasta, cu indulginţa frumoaselor cetitoare, voi vorbi cu altă ocaziune.

XVI

(La beserica Notre-Dame; esteriorul; interiorul; corul; în turn; bacşiş; clopotul cel mare; iară bacşiş; Panteonul.)

Cam peste un pătrariu de oară ajunserăm la renumita beserică Notre-Dame de Paris. Un edificiu colosal stătea înaintea noastră, care atît în totalitatea sa, cît şi în specialităţile sale stoarse admiraţiunea noastră.

Beserica Notre-Dame, precum se ştie, e catedrala Parisului. Edificarea acestei beserici se începu încă în 555 de cătră Childebert I şi încă din timpurile cele mai vechi a fost tot catedrală şi în decursul secolilor trecu prin diferite reforme, pînă ce în fine al 72-le episcop de Paris, de Sully, la anul 1161, începu să zidească o catedrală după un plan mai grandios, care apoi se fini în secolul XIII. Aceasta beserică colosală, în forma unei cruci, ni reprezintă un model de stil gotic şi în privinţa aceasta în toată Franţa n-are păreche. Ceea ce ne încîntă mai mult la privirea acestui edificiu este simplicitatea ce ni se înfăţişează atît pe din afară, cît şi pe dinlăintru. Porţile colosale, din fier vărsat, ale portalului de frunte sînt decorate cu reliefuri din Sînta Scriptură.

Intrarăm în beserică. Interiorul e întru toate corespunzătoriu esteriorului. Tot aceeaş frumseţă, tot aceeaş simplicitate înălţătoare. Ne suprinse mult şi acea împregiurare că nu văzurăm bance deloc, chiar ca în bisericele noastre.

Corul e aşişdere frumos şi suindu-ne acolo (pentru bacşiş de 50 cent.[ime]), avurăm o privelişte frumoasă asupra publicului adunat şi, ca să vedem o panoramă şi mai frumoasă, ne urcarăm chiar în turn.

Era un lucru grozav acesta. În o căldură cumplită, precum era atunce, a te urca pe vro 300 de trepte nu era chiar glumă. Abia răsuflarăm cînd ajunserăm la locuinţa clopotariului. Amîndouă turnuri ale besericei sînt încungiurate de balconuri. Ieşirăm dară pe balcon spre a ne odihni puţintel. Eram într-o înălţime colosală. Panorama ce ni se înfăţişa nu se poate descrie. Jos la picioarele noastre, de amîndouă laturile curgea Seina, căci beserica zace pe insulă, şi pe ţărmurile acesteia în toate părţile se estindea Parisul în deplina sa grandiozitate. Capătul oraşului se

pierdea în aburul şi murgitul de seară. Ne preîmblarăm pe balcoane giur-împregiur şi în toate laturile ni se îmbia cîte o privelişte, care de care mai frumoasă, admirabilă şi grandioasă.

– Încă n-aţi văzut toate, ni zise conducătoriul chiar cînd eram să ne coborîm.

– Ce mai avem încă de văzut? îl întrebă soţul meu.

– Clopotul cel mare.

– Bine zici; haidam sus!

Soţia clopotariului şedea în uşă la trepte. Fireşte că şi ea trebuia să capete bacşiş. Puserăm neşte centime în mîna întinsă înaintea noastră, apoi ne urcarăm cătră clopotul cel mare. Peste cîteva minute clopotul colosal stătea înaintea noastră. Deoarece clopotul acesta nu se trage niciodată, ci numai limba i se mişcă, e aşezat în o înălţime mică. Toţi ne duserăm sub el şi, admirîndu-l, cetirăm cele multe nume cîte sînt scrise într-însul. Sînt oameni vani, carii în toate locurile îşi scriu numele.

– Nu poftiţi, domnilor, a vă scrie numele în clopot? ni întrebă clopotariul, aspirînd iarăş la un bacşiş.

– Mulţam! Nu dorim să devenim prin asemene mod oameni mari.

– Clopotariul acesta, ni zise conducătoriul, are venit bun. Toţi cîţi îşi scriu numele în clopot trebuie să-i deie cîteva centime. Călătorii se departă cu acea convingere că dînşii s-au făcut nemuritori şi, rentornînd din străinătate, povestesc cu fală tuturor cunoscuţilor că numele lor se află scris în clopotul cel mare din Notre-Dame de Paris. Clopotariul însă e om cu minte: cînd vede că clopotul e plin-plinuţ de nume din toată lumea, vine într-o demăneaţă cu apă, curăţeşte clopotul şi şterge toate numele. Şi după aceea comedia se începe de nou, pentru că oameni vani totdeauna vor esiste în lume.

Clopotariul, însă, dacă nu ne-a putut face să scriem numele nostru pe clopot, prin alt mod voia să scoată bacşiş de la noi şi începu să ni facă istoricul clopotului:

– S-a făcut în 1862 şi apasă 300 de centenarie...

Nu-l ascultăm mai departe ci, dîndu-i neşte *sous**, ne coborîrăm.

---

* *Sous*: monedă divizionară franceză (n.ed.).

Din beserica asta trecurăm în alta nu mai puţin interesantă şi importantă, adecă în beserica Sîntei Genoveve, care însă se numeşte mai mult „Panteon". Beserica aceasta încă la an. 1791 primi numele „Panteon" şi cei mai renumiţi bărbaţi ai Franţei se îngropară în locul acesta. Din afară, pe fruntea edificiului e următoarea inscripţiune: *„Aux grands hommes, la patrie reconnaissante"*, adecă: „Bărbaţilor mari, patria recunoscătoare". Cu pietate sîntă păşirăm în Panteon. Beserica nu ne interesa atîta cît cripta, unde zac osămintele celor mai bravi bărbaţi ai Franţei. Acolo zace un Voltaire, Rousseau şi alţii. În anii 1791 şi 1793, acolo se aşezară şi osămintele lui Marat şi Mirabeau, însă mai tîrziu se străpuseră de acolo. În criptă este şi un ecou escelinte. Conducătoriul, care esplica publicului monumintele, voind să ni arate celora ce eram de faţă cît de multe silabe repetează ecoul, strigă:

– Daţi bacşiş conducătoriului!

Şi ecoul răspunse:

– Bacşiş, bacşiş, bacşiş.

Fără bacşiş nici zece paşi nu poţi face la Paris.

XVII

(Parisul fără Versailles; la drumul-de-fier; o copilă frumoasă; soţul meu; plecarea; St. Cloud; Versailles; alergarea după căruţă; Trianonele; castelul; parcul; renturnare la Paris.)

A sta la Paris şi a nu face o escursiune la Versailles, îmi zise un bătrîn înainte de a pleca, înseamnă a petrece la Roma şi a nu vedea pe papa.

Şi bătrînul meu avu dreptate. Stînd la Paris, fără a te duce şi la Versailles, ai văzut numai jumătatea Parisului.

O ştiu aceasta toţi călătorii cîţi se abat pe acolo, pentru aceea toţi se grăbesc a vedea şi locul de petrecere a lui Ludovic XIV.

Comunicaţiunea între Paris şi Versailles e foarte comoadă. Drumul-de-fier şi omnibuzele îţi stau spre dispuzeţiune în fiecare

oară. Dar publicul se şi foloseşte de aceste comodităţi şi mai ales în dumineci o mulţime de oameni curioşi aleargă la Versailles spre a vedea parcul cu renumitele sale fîntîni săritoare.

Într-o duminecă înainte de miazăzi la unsprezece oare eu şi soţul meu ne aflam în strada St. Lazar, adecă în apropierea casei de plecat a drumului-de-fier. Conductoriul nostru numaidecît ne agrăi:

– Domnilor, nu poftiţi să mergem acuma la Versailles?

– Ba mergem, răspunserăm amîndoi.

– Astăzi va fi lume multă pe acolo.

– Pentru ce?

– Pentru că azi vor juca apele.

– Apoi apele nu totdeauna joacă?

– Nu.

– De ce?

– Pentru că susţinerea acelor fîntîne constă foarte mult, deci ca să nu se strice tare, nu se lasă totdeauna a juca, ci numai în doauă săptămîni o dată.

– Aşadară, noi sîntem foarte norocoşi că chiar azi e ziua în care joacă apele. Să mergem dară numaidecît?

Intrarăm în salonul de aşteptare. Era plin-plinuţ de oameni. Eu şi conducătoriul nostru merserăm a ni scoate bilete, iară soţul meu rămase în salon şi nu voia o dată cu capul să se mişte de acolo. El adecă zări nu departe de dînsul o sprintenă şi tînără fetiţă. Se uită la ea cu un feliu de admiraţiune petulentă şi scoţîndu-şi cărticica de notiţe începu să o desemne. E de observat că isteţul meu soţ n-a avut fericirea ca muza picturei să fie depus pe fruntea lui sărutarea sa, deci nu se pricepe mult la pictură, cu apucătura aceasta dară numai voi să escite vanitatea copilei, ca apoi din cauza aceasta dînsa să se intereseze de el.

Şi amicul meu nu calculă rău.

Rentornînd cu biletele, îl găsirăm înfirînd cu suava copilă un discurs interesant. Era însă necaz că amicul meu nu prea vorbea bine frînceşte, iară copila înţelegea numai puţin germăneşte. Totuş, precum observai mai tîrziu, necazul acesta nu era atît de mare şi dînşii, unde nu aflau cuvinte, se foloseau de mimică.

Dar fericirea lor nu dură mult. Conductoriul neîndurat anunţă plecarea trăsurei. Călătorii alergară cu asalt spre vagoane. Copila, făcînd un compliment graţios, se depărtă îndată. Soţul meu voia să fugă după dînsa, dar abia făcu doi-trei paşi, se opri

numaidecît, eschiamînd cu durere. Sărmanul, uitase că-l doare piciorul.

După aceste ne suirăm şi noi într-un cupeu şi peste cîteva minute plecarăm. Regiunea pe unde treceam era foarte pitorească şi încîntătoare, amicul meu însă nu se interesa mult de cele văzute, dînsul fantaza necontenit cu copila de la drumul-de-fier. Mi-o lăuda cît de frumoasă, cît de graţioasă este aceea; şi ce mult spirit are.

– E, bine, îi zisei, spune-mi acuma cum făcuşi cunoştinţă cu ea?

– Foarte uşor, răspunse el; observînd dînsa că eu o desemn, cugetă că mă interesez de dînsa, deci voia orişicum să înceapă un discurs cu mine. Ştiţi că copilele în treaba aceasta sînt foarte invenţioase, deci şi ea numaidecît inventă un mod. Ea adecă trecu pe lîngă mine şi, lăsînd să cază batista sa din mînă, se duse mai departe. Eu, la rîndul meu aşişdere espert în asemene întreprinderi, pricepui deloc intenţiunea copilei. Arădicai dară iute marama. I-o predădui şi începui a conversa cu dînsa. Ea nu-mi refuză a-mi răspunde şi aşa înfirarăm un discurs interesant. Durere numai că a durat puţin.

– Mîngăie-te, o vei revedea la Versailles.

– Ce folos de revedere, dacă mă doare piciorul?

Dar să ne uităm şi p-afară! Într-aceste sosirăm la Saint-Cloud. Acesta e un orăşel cu o situaţiune foarte romantică şi se estinde pe un deal împregiurat de păduri, are 5 000 de locuitori. Sus pe vîrful dealului văzurăm un castel pompos. Acela e castelul rezidenţial, în care curtea împărătească petrece vara timp mai îndelungat. Acest castel are şi însemnătate istorică. La început, în secolul XVI, era proprietatea intendantelui Fourquet, apoi deveni a lui Ludovic XIV, care îl straformă pentru principele de Orléans, mai tîrziu Ludovic XVI a locuit într-însul şi în 1815 Blücher aşişdere petrecu în el mai mult timp. La an. 1589 Enric III fu ucis în castelul acesta de către călugărul dominican J. Clement; Carol X subscrise acolo în 25 iuliu 1830 renumitele ordinaţiuni de iuliu, din cari apoi mai tîrziu răsări revoluţiunea de iuliu. Ludovic-Filip petrecu vara aşişdere în castelul acesta.

Lîngă castel se estinde un parc pompos. Napoleon împreună cu familia sa petrece multe zile de vară aice, pentru că la St. Cloud îmblă mai puţini oameni decît la Versailles. Lui Napoleon îi mai place singurătatea.

Cam în răstimp de 45 minute sosirăm la Versailles. Coborîndu-ne din vagon, ni părea că sîntem tot în Paris, aşa mare număr de oameni undula pe strade. Altfel Versailles întru adevăr e un oraş mare, are vro 30 000 de locuitori şi e pururea cercat de foarte mulţi călători, deci are caracterul unui oraş mare.

Eu şi conducătoriul nostru ne uitarăm în toate laturile spre a cerca atare droşcă, iară soţul meu îşi îndreptă privirea în depărtare într-o direcţiune.

– Ce cauţi acolo? îl întrebai.

– Vezi colo căruţa aceea? îmi zise el, într-acea şede copila mea din Paris.

– Las-o amarului! Că mai sînt în lume fete, ţi-i afla şi tu pereche. Haidam să ni căutăm şi noi o căruţă, căci e departe de-aice pînă-n mijlocul oraşului.

Şi cu aste ne despărţirăm toţi în toate părţile spre a cerca atare căruţă. Peste cîteva minute rentornarăm iară, întîmpinîndu-ne cu întrebarea:

– Găsit-ai?

– Ba! fu răspunsul tuturora.

Nu era trăsură nicăiri ca-n palmă. N-avurăm dară încătrău, ci eram siliţi a pleca pedestru. Merserăm cam vro cinci minute, cînd din depărtare zărirăm o droscă. Ni îndreptarăm paşii într-acolo, dar cînd ajunserăm mai aproape, observarăm că o mulţime de oameni din toate părţile aleargă către căruţă. Văzînd noi că nu e glumă şi deducînd că dacă vom înainta numai cu comoditate, o să rămînem fără căruţă, ni strămutarăm mersul, vasăzică o luarăm pe picior, însă numai eu şi conducătoriul nostru, căci – precum spusei – pe soţul meu îl durea piciorul şi aşa nu putea fugi. Ceialalţi oameni însă văzînd că noi începurăm cu serioasa, o împăturară şi dînşii către căruţă. Era o scenă de tot comică aceasta şi numai pentru aceea nu mă scăpă rîsul, căci n-aveam timp la aşa ceva. Toţi alergam din ruptul capului, iară blăstămatul de droscariu numai se uita către noi rîzînd cu dulce. În deşert îi făcurăm cu mîna să vină către noi. Stătea nemişcat. În fine, conducătoriul nostru reieşi învingătoriu. Dînsul ajunse mai întîi la căruţă, deschise uşa ei, intrarăm ambii. Într-aceste, sosi şi soţul meu, carele ocupă loc afară lîngă cocieriu şi apoi plecarăm, iară publicul rămase cu buzele umflate.

Calea ne conduce pe o promenadă frumoasă. De doauă lature arbori verzi şi tufoşi ni se îmbiau cu umbra lor răcoritoare.

Ne oprirăm la finea promenadei, înaintea unui edificiu cu un etagiu, care se numeşte „Grand Trianon". Acest edificiu s-a zidit de către Ludovic XIV pentru doamna Maintenon şi conţine între altele şi o bogată galerie de vase, icoane, precum portretul doamnei Maintenon, al Mariei Leszczynska, al Mariei Teresiei, al Mariei Antoinette, al lui Ludovic XV; iar în grădină sînt statue şi alte sculpture de renumitul Coustou.

Trianonul Mic (Petit Trianon) nu mai puţin e interesant. De demult, Ludovic XV acolo, în acea casă cu doauă etagiuri, edificată doamnei Dubarry, celebră orgiele sale. Regina Maria Antoinette petrecea mult în Trianonul Mic, precum şi princesa Elena de Orléans.

Casa între ambele Trianonuri conţine caretele împărăteşti, dintre cari cea mai însemnată e careta de încoronare a lui Napoleon I, care la an. 1856 se folosi şi la botezarea principelui de coroană.

După aceste plecarăm către castelul cel renumit al lui Ludovic XIV. Peste cîteva minute sosirăm. Cele văzute acolo pestrecură toate aşteptările noastre. Înaintea noastră stătea un castel grandios şi lîngă castel se estindea un parc dintre cele mai frumoase ce pot esiste pe lume. Spre a vi face o idee oareşicare despre grandiozitatea acestui castel şi parc, fie de ajuns a spune că acele au costat peste patru sute de milioane de franci. O privire dinaintea castelului asupra parcului îţi procurează o întipuire splendidă despre un rai pămîntesc. Nu, loc mai frumos şi mai încîntătoriu nu poate să esiste pe faţa pămîntului. Oriîncătrău arunci privirea ta, în toate locurile ţi se îmbie cîte un loc de desfătare. Aice promenadele umbroase cu nenumăratele fîntîni săritoare, colo florile şi arborii tăiaţi artificios, iar în depărtare lacul, care cu sutele sale de gondoline ni înfăţişează o scenă din Veneţia. La aste să mai adaugi poporul nenumărabil, care undulează în toate părţile şi vei avea o slabă idee despre parcul din Versailles.

Castelul conţine între altele şi o pompoasă galerie de icoane, care emulează întru toate cu renumita colecţiune artistică ce se află în Louvre la Paris. Petrecurăm mai mult de doauă oare în aceasta escelentă şi avută galerie, admirînd creaţiunile titanice ale celor mai renumiţi artişti ai lumei antice şi moderne, apoi ieşirăm în parc.

Făcurăm o preîmblare pe promenadele cele pompoase şi în fine ne oprirăm la un loc unde banda zuavilor petrecea publicul cu diferite piese muzicale.

Era de către seară cînd renturnarăm la Paris, ducînd cu noi cele mai plăcute suveniri, cari purure îmi vor revoca în memorie acea ziuă frumoasă.

XVIII

(La Louvre; istoria acestuia; în cîte părţi se împarte; vizite în toate despărţămintele; încheiare.)

Aceste schiţe de călătorie ar avea un defect foarte mare, de cumva n-aş vorbi cîteva cuvinte şi despre renumita galerie de icoane din Paris.

Să sacrăm, dară, puţintel loc şi pentru acest tezaur al Franţei; zisei puţintel, pentru că, de cumva aş avea de cuget a da o descriere mai specială a acestui muzeu artistic, afară de un studiu mai estins, aş avea lipsă şi de spaţiu şi timp mai mult.

Galeria de icoane din Paris se păstrează în edificiul numit Louvre. Acest edificiu e cel mai renumit în privinţa istorică şi artistică între toate edificiile Parisului. Originea lui se poate reduce pînă-n timpurile cele mai vechi. Pe timpul lui Filip August, cu începutul secolului XIII, era reşedinţă regească şi castel. Catarina de Medicis începu să locuiască mai întîi în Louvre. De aice izvorîră mai tîrziu orînduielile cari produseră înfiorătoarea noapte a lui Bartolomei. Mult timp esistară fereştile din cari la ordinaţiunea lui Carol IX se descărcară armele asupra hughenoţilor fugitivi. De la Ludovic XIII însă aceste fereşti nu se mai pot vedea. În Louvre au locuit mai mulţi regi, pînă ce în fine Tuilleriile deveniră reşedinţă regească.

În prezinte Louvre, care e o parte a Tuilleriilor, e cunoscută în toată lumea ca şi cea mai avută colecţiune de icoane a Franţei.

Să facem şi noi o revistă repede asupra opurilor artistice espuse în saloanele cele pompoase.

Colecţiunea se împarte în trei părţi: partea întîia e aşezată în etagiul întîi, a doaua în etagiul al doile şi a treia [în] parter. Intrarea e liberă în toate zilele, afară de luni, de la 12 oare pînă la patru după-miazăzi. E bine ca străinul să ducă cu sine pasportul său, căci cu acesta îi este permis a intra şi înainte de 12 oare. E de însemnat că cu pasport te lasă în multe locuri, unde numai cu bilet ai putea intra.

Suindu-ne în etagiul întîi, de-a dreapta intrarăm într-un salon mare, în care puse fundamentul edificiului Louvre nou. Aceasta sală precum şi cele următoare se ţin de Musée Napoléon III şi conţin teracote antice.

De-aice intrarăm într-o sală pompoasă, care se numeşte „la salle des Sept-Cheminées", aci apoi puturăm studia opurile cele mai renumite ale şcoalei franceze. Pe plafonul salei se văd bustele celor mai geniali pictori ai Franţei, esecutate de jumătate prin picturǎ, de jumătate prin sculptură. Dintre tablouri mai mult atraseră atenţiunea noastră următoarele: vizita lui Bonaparte la Jaffa, între cei ce sufereau de epidemie, îngropăciunea Atalei (după renumita poezie a lui Chateaubriand), mai mult însă decît toate mă interesă tabloul lui David care reprezintă răpirea sabinelor, dar Leonida între Termopile aşişdere e grandios.

Urmă un salon de bijuterii, apoi intrarăm în „Galerie d'Apollon". Pe plafondul salei e un frescou grandios, care reprezintă pe Apollon învingînd pe zmeul din Pitonia.

La finea aceste galerii se intră în „Grand salon carré", unde se găsesc cele mai preţioase opuri ale colecţiunii întregi. Opurile cele mai bune ale artiştilor celor mai renumiţi sînt espuse în aceasta sală, de aceea fiecare pictură merită atenţiune deosebită. Aci văzurăm opuri de Correggio, Michelangelo, Bellini, Van Dyck, Tintoretto, Rafael, Rembrandt, Rubens, Tizian, Murillo şi de alţii.

La sala aceasta se estinde galeria cea mare, care conţine opuri de şcoala italiană, spaniolă şi germană. Icoanele sînt aşezate în ordine cronologică.

Îndată la începutul galeriei mari zace aşa-numita „Galerie des sept mètres", care conţine opuri din şcoala mai veche italiană. Mai încole, cam la mijloc, e sala statului, în care se întîmplă deschiderea Camerei în fiecare an. Cele mai renumite icoane de

şcoala italiană şi spaniolă sînt de Albani, Caravaggio, Bellini, Tizian, Tintoretto, Rafael, Murillo, Velázquez şi de alţii. În şcoala germană esceleazǎ Berchem, Cranach, Dou, Holbein, Memling, Poelenburg, Rembrandt, Rubens, Snyders, Tenniers.

Muzeul Napoleon III conţine colecţiunea veche de Campagna şi obiectele espuse fură aduse cea mai mare parte de Ernest Renan din Siria, de Henzey şi Daumet din Macedonia şi de Perrot şi Guillome din Asia Mică. Colecţiunea conţine sculpture vechi, vase de bronz, obiecte de sticlă, picture vechi, vase etrusce, faianţe italiane, teracote antice, precum şi cîteva icoane mai noauă.

Muzeul lui Carol X aşişdere e foarte preţios şi poşede o colecţiune prea interesantă de obiecte egiptiane, greceşti, romane şi etrusce, şi anume vase, statue, figure, teracote, pietre tăiate, sarcofage, mumie, arme şi altele. Salele sînt decorate cu frescouri pompoase.

Muzeul suveranilor e înfiinţat de Napoleon III şi conţine obiecte de acele cari odinioară erau în posesiunea domnitorilor francezi. În acest muzeu, cele mai remarcabile opuri sînt în cele din urmă trei sale, cari cuprind picturele muzeului lui Napoleon III.

În sala cea mai de aproape se află tăieturele în aramă şi oţel, precum şi desemnurile cu mîna.

În etagiul al doile vizitatoriul mai întîi intră în muzeul marinelor. Acesta s-a înfiinţat la 1827 şi cuprinde o mulţime de modele relative la marine.

De aci trecurăm în muzeul etnografic, unde avurăm prilej a vedea multe şi prea interesante obiecte pentru a înlesni cunoaşterea ţărilor şi popoarelor.

În parter sînt aşezate sculpturele. Mai întîi intrarăm în muzeul sculpturelor antice. Muzeul acesta se împarte în şeptesprezece sale, dintre cari fiecare are ceva grandios, ceva măreţ. Sala cea dintîie şi pentru aceea e interesantă, căci Enric IV acolo celebră ospăţul său nupţial cu Margareta de Valois. Molière la anul 1659 reprezentă tot acolo multe comedii de ale sale.

Muzeul al doile e pentru sculpture de stil renaissance şi constă din cinci sale.

Muzeul pentru sculpturele moderne se împarte așișdere în cinci sale, dintre cari doară cea mai interesantă e a cincea, unde se află și renumitele opuri ale lui Canova: *Amor și Psyché*.

Celelalte colecțiuni în parterul edificiului Louvre sînt: muzeul antichităților din Asia Mică, muzeul egipțian și în fine cel algiric.

Fiecare din aceste muzeuri conține opuri de mare preț pentru toți aceia carii se interesează de istoria artelor și deosebit pentru aceia carii vreu să întreprindă studii mai întinse asupra antichităților păstrate din timpurile cele mai vechi.

Se înțelege de sine că pentru a întreprinde asemene studii se recere un timp îndelungat.

XIX

(Unde să mergem?; Bulevardul de Sebastopol; doauă închisori; Père Lachaise; concesiuni; monuminte; *Nu mă uita*; amorul curat; iarăș morminte.)

Într-una din ultimele zile ale petrecerei noastre la Paris, ședeam cu soțul meu înaintea unei cafenele de pe Bulevardul de Sebastopol, sorbind prin doauă țevi atare licvid ce nu era nici bere, nici cafă și delectîndu-ne asupra publicului ce trecea pe dinaintea noastră.

Chiar ne consultam că unde să mergem în ziua aceea, cînd iacă deodată zărirăm un omnibuz cu inscripțiunea: „Père Lachaise".

Numaidecît ne deciserăm a vizita de astă dată renumitul cimetieriu numit Père Lachaise.

Ne suirăm dară și noi în omnibuz și, ca să avem un prospect mai bun, ocuparăm loc chiar deasupra. Peste cîteva minute trăsura plecă. Bulevardul de Sebastopol e o stradă grandioasă, în lungime are 3/4 de mile franceze. De ambe laturile case colosale, bolte pompoase ni serveau cu obiecte de admirațiune. Apoi arborii sădiți de amîndoauă părțile, caretele nenumărabile ce treceau pe lîngă noi, publicul ce undula în sus și în jos, ni improvizau un tablou interesant.

Astfel înaintarăm tot delectîndu-ne la privirea multelor obiecte frumoase și peste un pătrariu de oară sosirăm la Piața Bastille, care are o însemnătate istorică. Bastille se numește pentru aceea, pentru că la anul 1370 Carol V edifică acolo o cetățuie, care timp îndelungat se folosea ca închisoarea statului, dar în 14 iuliu 1789 poporul înfuriat ocupă cu asalt cetățuia și, dărîmînd-o, pietrele scoase dintr-însa se întrebuințară la zidirea punții de la Piața Concordiei. În locul acelei închisore apoi se arădică Columna de iuliu, care e foarte înaltă și deasupra ei se vede zîna libertății vărsată din bronz aurit.

Abia stăturăm doauă minute, ne suirăm în alt omnibuz și continuarăm escursiunea noastră cătră locuința eternă a repauzaților. Trecurăm înaintea închisoarei de la Roquette, unde sînt închiși acei nenorociți mizerabili carii comiseră crimele cele mai grele. Vecinul meu, un parizian, se-ntoarse cătră mine și-mi arătă piatra dinaintea porții închisorii, pe care se esecută sentințele de moarte prin ghilotin. Fată cu asta e prinsoarea junilor deținuți (*des jeunes-détenus*), adecă a criminaliștilor mai tineri, carii n-au trecut încă de șasesprezece ani. De bună seamă de aceea i-a așezat fățiș cu criminaliștii cei bătrîni, ca zărind piatra dinaintea porții să se înfioare de urmările cele grozave ale unei purtări infame și astfel să se îndrepte. Intențiunea nesmintit e salutară și bună, mă mirai însă cum de s-au pus aceste doauă închisori chiar în apropierea cimetierului? Sau doară și asta se făcu cu voia ca prinșii să nici nu vadă altceva decît tot numai conducte funebrale?!

De la aceste doauă închisori încolo, apoi și cel ce n-a mai umblat p-acolo niciodată trebuie să observeze că se apropie de cimetieriu. Fiecare casă, toate obiectele, întreaga stradă ni vorbește de doliu, de înmormîntare și moarte. Fiecare boltă îmi părea un călugăr care nu zice altceva decît: „Memento mori!" Pe strada aceasta, adecă, nu sînt altele decît bolte în cari se vînd uneltele trebuincioase la înmormîntare și pentru decorarea mormîntului.

La finea acestei strade zace grandiosul cimetieriu Père Lachaise. Numele și l-a căpătat de la preotul de curte al lui Ludovic XIV. Acest cimetieriu cu tot dreptul se poate numi un oraș al morților, cu un labirint de strade iar în loc de case mari

conține monuminte pompoase; servește cu loc de înmormîntare pentru partea orașului de stînga Seinei și pentru acei morți pentru cari s-a cumpărat concesiune de perpetuitate.

Dar mai nainte de a procede mai departe, trebuie să vi spun ce este concesiunea de perpetuitate. Cea mai mare parte a morților din Paris se îngroapă într-un mormînt comun, cam cincizeci laolaltă. Cînd apoi nu mai este loc, mormîntul comun se curățește și urmează într-însul altă societate de cincizeci membri și așa mai departe. Alții însă își cumpără concesiunea temporară, asta are valoare pe cinci ani și în răstimpul acesta nu este permis a dărîma mormîntul. Dacă cei cinci ani au trecut, concesiunea se înnoiește iarăș pe cinci ani. Prețul unei astfel de concesiuni e cincizeci de franci. Însă cei mai avuți își cumpără concesiune perpetuă (cu 500 fr.) și astfel apoi mormîntul rămîne totdeuna în posesiunea familiei respective.

Dar să intrăm în cimetieriu! Poarta e înzestrată cu feliurite inscripțiuni biblice. Portariul, de cîte ori intră un cortegiu funebral, totdeuna dă semn cu un fluieraș. E ciudat că și chiar sunetul fluierașului variază după feliuritele clase ale tarifei.

Mormîntul la care ajunserăm mai întîi era a lui Francisc Arago, nu departe de dînsul zace Visconti, edificatoriul Louvre-ului nou. Statua de marmore ține în mînă planul edificiului.

De aice trecurăm la un alt mormînt. O bustă de marmure ni spunea că acolo repauză somnul etern poetul amorului, unul dintre cei mai plăcuți lirici ai francezilor, Alfred de Musset. Acest june, repauzat la anul 1857, scrise numai puține poezii, dar acele cîte produse, îi creară viață eternă în inima poporului francez. Stînd la mormîntul lui, îmi adusei aminte de frumoasa lui poezie *Nu mă uita*, ce o și reproduc aci după traducerea d-lui Petru Grădișteanu:

Nu mă uita, cînd timide la soare
Zorile deschid palatu-le-ncîntat;
Nu mă uita, cînd noaptea gînditoare
Trece visînd sub vălu-i argintat;
La voacea plăcerii cînd sînul tău palpită,
La visul de seară cînd umbra te invită,
În salbă un glas lin
Murmură cu suspin:
Nu mă uita!

Nu mă uita, cînd soartea mea crudă
De tine, dragă, etern m-a despărți,
Cînd de esiliu, durere, ani și trudă
Inima-ți ruptă atunci va amorți,
La ultimul adio, l-amorul meu gîndește,
Ce este timp, absință cînd sufletul iubește!
Cît inima-mi va sta
În piept va repeta:
Nu mă uita!

Nu mă uita, cînd sub pămîntul rece
Pieptul meu zdrobit etern va adormi,
Nu mă uita, cînd floarea care trece
Pe-al meu mormînt încet va răsări;
Nu te-oi mai revedea, dar sufletu-mi din ceriu,
Ca frate credincios, îți va vorbi-n misteriu,
Cînd ziua v-amuți,
O voace-ți va șopti:
Nu mă uita!

Repauză în pace, poete prigonit de soarte! Națiunea ta și toată lumea cultă nicicînd nu te va uita!

De la mormîntul preotului lui Apolone merserăm la mormintele a doauă inime cari avură un finit foarte tragic. Cine dintre d-voastre n-a cetit încă jelnica istorie de amor a lui Abailard († 1142) și Hêloise? († 1164). Cine dintre noi n-a vărsat o lacrimă de compătimire asupra sorții lor?!

Stăteam meditînd, ochii mei erau țintiți asupra acelor morminte sacre și cugetul meu rătăcea departe în întunerecul secolilor de mult trecuți și petrecea cu plăcere la suvenirea acestor martiri ai amorului; iar mintea mă întreba de ce nu mai esiste astfel de amor? de ce oamenii acuma nu se mai știu iubi, făr-a considera interese particulare?!

Ah! Abailard și Hêloise au murit de mult și cu dînșii au perit și amorul curat!

Perit, perit!

Cu inima plină de simțăminte încîntătoare părăsii acel loc unde repauză amorul ideal și continuarăm revista noastră asupra nenumăratelor monuminte pompoase, simple și grandioase.

Nu departe unul de altul zac osămintele renumiţilor componişti muzicali Méhul, Hérold, Bellini, Grétry, Boieldieu, Cherubini şi Chopin.

Dinapoia acestora e mormîntul madamei Blanchard, care la an. 1819 întreprinzînd o călătorie cu balonul de aer avu un finit tragic. Tot acolo repauză şi renumitul mineralog Brogniart, poetul Delille, Bernardin de Saint-Pierre, autoriul romanului *Paul şi Virginia*, Denon, carele a urmărit pe Bonaparte şi în Egipt.

Mai la vale, nu departe de capelă, se vede un monument simplu. Acolo odihneşte celebrul artist Talma. Cu dînsul a repauzat şi spiritul tragediei franceze.

Dar unde e mormîntul marelui Béranger? Iată colo un monument de tot simplu ni spune că sub el repauză cel mai plăcut poet liric al francezilor. Poetul, carele şi în bătrîneţele sale ş-a ştiut păstra spiritul de juneaţă, a murit, dar suvenirea lui va trăi etern în inima poporului francez, carele la petreceri, în fabrice la lucru, la oraşe şi la sate totdeuna va cînta cu entuziasm cîntecele purure frumoase ale lui Béranger.

După preîmblare de o oară şi mai bine, întrebarăm de conducătoriul nostru încătrău e mormîntul poetului Heine? Acela însă e în alt cimetier şi astfel furăm siliţi a merge în altă zi spre a vedea mormîntul renumitului poet liric al germanilor.

XX

(Despre ziuaristica franceză; revistele; „Revue de Paris"; „Revue des deux Mondes"; „Journal des Débats"; „Moniteur"; „La Presse"; „La Liberté"; foi semioficiale.)

Înainte de a încheia aceste notiţe fugitive, permiteţi-mi să vorbesc cîteva cuvinte despre ziuaristica franceză.

E fapt constatat că ziuaristica franceză nu mai dispune de puterea aceea ce a avut-o pe timpul guvernelor parlamentare ale regilor, totuş presa franceză are multă influinţă asupra destinelor Franţei. Încă şi acuma cel ce-şi face nume pe cîmpul ziuaristicei

are intrare liberă în arena luptelor politice. Thiers şi Guisot numai activităţilor ziuaristice pot ascrie că guvernul Franţei se concrezu lor.

Cu toate că presa franceză nu se poate lăuda cu autoritatea presei engleze, totuş în cît priveşte puterea şi influinţa îi este rivală.

În Germania se consideră numai ziuariul iară ziuaristul se ignorează cu totul, – din contră, în Franţa publicul nu se ocupă deloc cu „La Presse" sau cu „La Liberté", ci numai singur-singurel cu personalitatea lui Emiliu Girardin, în contra dînsului ţinteşte „Siècle" toate săgeţile articolilor săi.

Nu vreu să fac aci istoricul presei franceze, voi vorbi numai despre timpul mai nou. La anul 1840 au apărut vro 450 de foi, după aceste mai ieşiră încă vro 200. Cele mai multe însă erau numai producte efemere şi periră nu peste mult. Revoluţiunea din iuliu născu între altele şi cauţiunea pentru ziuare şi astfel acele se împuţinară. Pînă ce în fine împăratul Napoleon la an. 1852 emise ordonanţa de presă care puse stavilă diluviului ziuaristic şi de atunce numai puţine foi mari se începură. Însă foile cele mai mici se înmulţiră ca ciupercile. Din aceste politica este eschisă şi se ocupă numai de cestiuni sociale, orăşăneşti, literare şi artistice, auneori însă ele trec peste regulele cuviinţei şi aduc la publicitate scene şi întîmplări de natură privată. Ele publică cu mai multă plăcere referade despre piesele noauă cari se reprezintă în teatrele Parisului. Însă nu se mărginesc numai întru analizarea piesei, ci descriu chiar şi publicul care fu de faţă la reprezentaţiunea cutărei piese teatrale. Descriu cu toată preciziunea în care logie ocupa loc prinţesa Matilda, principele Murat, Renan, George Sand şi alţii, pînă-n fine chiar şi foiletonistul, căci toate aceste le găsim în foiletonul acelor foi.

La an. 1865 în toată Franţa ieşeau 1098 de ziuare. Dintre aceste 337 erau politice, 761 din acele cari nu se ocupau de politică.

Dar să trecem la analizarea specială a presei franceze. Voi începe cu revistele.

Revistele sînt intermediare între foi şi cărţi. Cînd mai întîi se începu acest soi de publicaţiuni, avu să sufere multe combateri, cu toate aceste folosul revistelor nu se poate nega.

Revista se începe acolo unde se fineşte foaia de toate zilele şi se gată acolo unde se începe cartea.

Chemarea unei foi mari este a informa publicul despre toate evenimintele zilei, iară a revistei, ca să cuprindă toate ca într-un cadru. Foile mari reprezinte interesele partide, iară revista serveşte direcţiunei spirituale.

Renumitul ziuarist Verron fu carele fondă cea dîntîie revistă în Franţa la an. 1829. Întreprinderea lui se numea „Revue de Paris". Deviza lui era a deschide teren tuturor capacităţilor franceze. Rezultatul fu îmbucurătoriu. Multe dintre numele cele mai ilustre ale Franţei de acuma în aceasta revistă începură debutarea lor înaintea publicului. Aşa d.e. Saint-Marc Girardin, Lamartine, Scribe, Casimir Delavigne, Alexandre Dumas, Juliu Janin, Alfons Karr şi alţii în revista aceasta depuseră temeiul renumelui ce-l poşed acuma.

„Revue de Paris" fu cea dîntîie dintre întreprinderile periodice care primi în coloanele sale şi romanul.

La an. 1834 revista aceasta apăru sub redacţiunea lui Bouloz, carele atunce era proprietariul renumitei reviste „Revue des deux Mondes". Ambele reviste reprezintau altă programă. Pînă ce „Revue de Paris" rămase un organ beletristic, „Revue des deux Mondes" servea ştiinţelor mai înalte. La an. 1835, însă, „Revue de Paris" încetă, iară „Revue de deux Mondes" eziste şi acuma şi e cea mai grandioasă întreprindere literară a Franţei, care are multă influinţă asupra dezvoltării opiniunii publice. Revista aceasta la început avea să se lupte cu multe pedece, însă tenacitatea redactorului său le învinse toate. Acuma are 12 000 de prenumeranţi, ceea ce atestează de înaltul grad al culturei publicului francez.

Să trecem la ziuarele politice!

Ziuarele cele mari au mai multă autoritate şi decît revistele. Ce e drept, riguroasa lege de presă adeseori li se pune stavilă întru esprimarea lămurită a opiniunii publice, totuş prin figure alegorice şi prin alte apucăture de acest soi dezvelesc ideile lor într-un mod admirabil şi cu mult spirit.

În cît pentru esterior, ziuarele franceze nu pot emula cu cele englezeşti. De cînd a încetat „L'Époque", ziuarele franceze nu mai apar în format atît de mare.

Partea cea mai interesantă se compune din epistolele politice, apoi urmează numeroasele corespundinţe şi în fine înştiinţările despre şedinţele tribunalelor, ale camerelor comerciale industriale şi altele. În fruntea ziuarului, însă, totdeuna e un

articol conducătoriu, purure subscris de autoriu, după acesta urmează revista politică, cari ambii articoli semnalizează programa ziuariului respectiv. În fine, pe pagina a patra găsim noutăţi de zi, recenziuni teatrale, anunţuri şi altele.

Aceste schiţe ar fi prea defectuoase de cumva m-aş atinge aci şi de foişoară.

Foişoara în ziuarele franceze are un rol important. În aceasta rubrică se publică romanuri, recenziuni despre piesele şi opurile mai noauă şi în fine tot în foişoară putem ceti şi înştiinţările ce se ţin de *„cronique scandaleuse"*.

În cît pentru romanuri, foişoarele deveniră o astfel de autoritate, cît romanţierii cei mai mari în foişoară publică mai întîi opurile lor.

Recenziunile şi criticele sînt totdeuna interesante şi scrise cu mult spirit. Cele mai escelinte sînt criticele teatrale. Criticul francez e totdeuna curtizante, fin şi amabil şi niciodată nu e vătămătoriu şi nu descinde la personalităţi, în care privinţă criticii noştri ar putea învăţa mult.

Între ziuare, cel mai renumit e „Journal des Dêbats", organul faptelor, asupra căruia se revarsă un spirit ştiinţific şi nicicînd n-a stat în serviciul nici unui guvern. Acest ziuariu apăru în 29 august 1789 sub titlul „Journal des Débats et Décrets" şi pînă în al cincilea an al republicei purtă tot acest titlu. Atunci îşi schimbă numele şi se făcu „Journal des Débats et lois du Corps Legislatifs" sub redacţiunea lui Louvet şi Lacretelle.

La an 1799 ziuariul trecu în posesiunea fraţilor Bertin şi atunce împărţirea materielor se schimbă cu totul. Atunce se deschise şi rubrica „foişoară", în care însă la început nu se publicau decît reclame de tîrg. Mai tîrziu publică şi recenziuni teatrale despre piesele mai noauă.

La an. 1811 urmară zile triste pentru presa franceză. Guvernul se folosea de toată omnipotinţa sa pentru sugrumarea foilor. În aceasta epocă tristă nu esistau la Paris decît patru ziuare.

Cu începutul restauraţiunii, acest ziuariu apăru iarăş sub titlul „Journal des Dêbats politiques et littéraires", sub care iese şi în ziua de azi. Redacţiunea ziuariului e compusă din bărbaţii cei mai capaci ai aristocraţiei. Dintre colaboratori cel mai renumit era Saçy, al doile e Cuvillier Fleury, apoi Saint-Marc Girardin şi Prévost Paradot.

De la an. 1830 foişoara acestui ziuariu e terenul pe care escelează Juliu Janin, principele criticei, cel mai renumit foiletonist al Europei. Juliu Janin – zice Havin – e creatoriul foişoarei. Din fiecare ord al său străluceşte focul artificios al spiritului. Criticele lui nu sînt doctrinare, dar totdeuna nimerite. Îi place a ilustra foişoarele sale cu citaţiuni latineşti. Pe Horaţiu îl ştie de-a rostul. Criticele lui seamănă cu o corfă de flori ce o deşeartă înaintea picioarelor noastre cu atîta graţie, încît uităm împunsăturele mai mici ce ni cauzară ghimpii ascunşi sub frunzele florilor.

Mulţi s-au încercat a imita stilul lui Juliu Janin şi a-i răpi laurii cîştigaţi, însă pîn-acuma nimănui nu-i succese.

La 24 noiemv.[rie] 1789 ieşi numărul cel dîntîi al ziuariului „Moniteur". Fondatoriul lui a fost Iosif Carol Panckouke, un librariu cu minte. „Monitoriul" totdeuna a ocupat teren adversariu faţă cu „Ziuariul dezbaterilor" precum acesta orişicînd era opoziţiunal, aşa dînsul totdeuna era în soldul guvernului. Vasăzică „Monitoriul" nicicînd n-a urmat cu constanţă atare programă, ci precum se schimbă guvernul, aşa îşi strămută şi dînsul coloarea sa politică. Mai tîrziu apoi „Monitoriul" deveni organul oficial al guvernului, în care calitate trăieşte şi azi.

„La Presse" e mai noauă decît cele doauă foi înşirate mai sus, dar apariţiunea ei formează epocă în istoria presei franceze. Fondatoriul „Presei" fu celebrul Emiliu Girardin, pe care francezii îl numesc „principele ziuaristicei". Programa lui Girardin aruncă schinteauă între ziuarele franceze. Întreaga presă totdeuna se întoarse în contra lui şi se iscă o polemie înfocată. Girardin reieşi învingătoriu şi în anul următoriu foaia lui avea 20 000 de prenumeranţi.

Capacităţile cele mai emininte se grupară la foaia lui Girardin. Balzac scria schiţe din viaţa privată, Berthoud notiţe din viaţa bărbaţilor mari, Alesandru Dumas comunica foişoare istorice şi critice despre cele mai noauă piese teatrale, doamna Gay publica împărtăşiri despre moda şi datinele din Paris, Theophil Gauthier despre artele frumoase, Granìere de Cassagnac despre istorie şi religiune, Goslan, icoane morale, Victor Hugo despre cestiunile sociale, Achil Jubinal despre literatura ciasică, Juliu Lecomte despre marine, Scribe publica proverbe dramatice, Tr. Souliê scria critice despre reprezentaţiunile teatrului liric.

În 2 decemv.[rie] 1851 Girardin fu esilat, dar în anul venitoriu iarăş renturnă în patria sa şi se puse de nou în fruntea ziuariului său.

Dar debutarea asta nu ţinu mult. Girardin părăsi „Presa" şi la an. 1866 fondă un ziuariu nou sub titlul „Libertatea", care numaidecît îşi adună atîţia prenumeranţi ca „Siècle", carele acuma e cel mai lăţit ziuariu al Franţei.

„Siècle" e organul opuseţiunii parlamentare şi antagonist grozav al clericalilor. Foişoara-i totdeuna are preţ literariu.

„L'Opinion nationale" aşişdere are mulţi prenumeranţi. Apare seara cu datul din ziua următoare. Apără drepturile naţiunalităţilor şi se ocupă adeseori şi de cauza României.

Dintre cele semioficiale, cele mai însemnate sînt „Constitutionel", „Patrie" şi „Pays". Organul ultramontanilor e „Le Monde". „Le Temps" e al partidei stînge moderate, iară „L'Avenir Nationale" al estremei stînge.

Între ziuarele mai mici escelează „Le petit journal", ce are 250 000 de prenumeranţi, şi „Figaro", cari le ceteşte mai ales poporul.

*

Şi cu aceste închei descrierea suvenirilor mele de călătorie, cerînd indulginţă on. public cetitoriu, dacă am abuzat de paciinţa-i mult preţuită.

TRANSILVANIA ȘI BUCUREȘTI

1868

I

(O promisiune; dătorință plăcută; motive atrăgătoare; norocul meu; nenorocirea mea; un amic și nevasta sa; carambol curios; ce mi-a șoptit bătrînul la ureche; monotonie; prînzul; cu un ungur.)

O promisiune făcută în primăvara trecută unui amic al meu îmi impuse o dătorință prea plăcută pentru mine: ca să fac o mică escursiune în frumoasa și duioasa Transilvanie, patria strămoșilor mei. Dar și fără dătorința aceasta aș fi părăsit eu Pesta bun bucuros, pentru că orișicine se duce cu plăcere acolo unde îl atrage inima și unde îl conduc aspirațiunile sale. În decursul lunei trecute mi se ofereau doauă ocaziuni pentru potențarea dorului meu de călătorie: teatrul român și adunarea generală a Asociațiunii transilvane[1]. Ambele mult mai interesante, mult mai seducătoare, decît să mă fiu putut reținea ca să nu asist la ele.

Deosebit mă interesa mult teatrul național, de care n-am văzut nicicînd. Doream s-aud limba noastră dulce și sonoară răsunînd de pre scenă; și acest dor îmi șoptea necontenit să mă duc cît mai curînd.

Ziuarele anunțară că eminintele nostru artist dl Pascali va aranja cu trupa sa cîteva reprezentări și la Gherla pre timpul adunării generale a Asociațiunii; eu însă doream să văd mai multe piese și astfel dorința mă mînă la Arad, unde chiar atunce publicul avea ocaziune a se delecta în scena română. Și ce bine că mă dusei la Arad, căci – precum știți – dl Pascali neputînd merge la Gherla aș fi fost lipsit de plăcerea de a vedea teatru român.

Era într-o luni dimineața cînd luai lumea în cap, plecînd pe drumul-de-fier cătră Arad. Nu-mi place să călătoresc pe drumul-

de-fier, pentru că în vagoanele sale strîmte mă simţesc ca într-o închisoare; apoi afară de aceasta mai totdeuna am acel *„malheur“* de călătoresc cu neşte oameni cu carii nu mai doresc să fac cunoştinţă. De astă dată însă soartea fu prea severă faţă cu mine şi mă puse într-un cupeu cu trei oameni, carii după plecare adormiră numaidecît. Aşea apoi nu-mi rămase altă petrecere decît să mă delectez în somnul lor, ceea ce desigur nu este o petrecere de invidiat.

Abia apucai să sosim la staţiunea cea dintîie, acolo numaidecît mă coborîi, rugîndu-mă de conductor să-mi deie alt loc.

– Nu este nici un loc, decît numai într-un cupeu pentru nefumători.

– Nu-mi pasă, pune-mă oriunde, îi răspunsei, numai să fiu între oameni.

Şi după aceste, dînsul îmi deschise un alt cupeu. Intrai. Aruncai o privire în jur de mine şi, spre mirarea mea, între călători zării pre un fost conşcolariu al meu, pre carele nu-l văzusem de mult. Ambii ne bucurarăm de revederea neaşteptată şi după un discurs de cîteva minute, amicul meu îmi adresă următoarea întrebare:

– Cum se află nevasta ta? E sănătoasă?

– Nevasta mea?

– Da, da.

– A mea?

– Da, a ta!

– Nu ştiu. Se poate că e sănătoasă, dar şi aceea se poate că e bolnavă.

– Cum se poate aceea că tu să nu ştii de soartea nevestei tale?

– Aşea, că eu n-am încă nevastă.

– N-ai? Eu am auzit vorbindu-se că te-ai însurat.

– Şi eu am auzit chiar asta despre tine.

– Apoi tu ai fost mai bine informat. Iată nevasta mea!

Şi cu aceste mă recomandă nevestei sale, carea şedea lîngă dînsul. Aruncai privirea asupra tinerei femei. Ea era o nevastă brunetă, carea la prima vedere nu se părea a fi nici plăcută, nici frumoasă. Surîdea închinîndu-şi capul şi-acest surîs îi lumina faţa cu un colorit atrăgătoriu. Dar acest surîs n-a fost în stare să mă facă a invidia fericirea amicului meu.

Cu toate aceste, însă, fui silit a împlini regulele cuviinţei. Ocupai loc faţă cu dînsa şi înfirarăm un discurs. Aşea peste cîteva minute avui fericirea d-a mă convinge că vorbesc cu o damă cu spirit mult. Iarăş mă uitai în faţa ei şi atunci mi se părea că e mai plăcută şi mai frumoasă decît înainte de aceea. Cînd sosirăm la staţiunea următoare, eschiamai întru mine:

„Nevasta asta e frumoşică“.

La staţiunea a doaua îmi zisei:

„Nevasta asta e frumoasă“.

Şi numai la a treia staţiune observai că:

„Nevasta asta e prea frumoasă“.

Însă la staţiunea a patra eram gata să jor că:

„Nevasta asta e încîntătoare“.

Şi la staţiunea a cincea eram p-aci aproape să invidiez fericirea amicului meu.

Într-aceste ne oprirăm la staţiunea a şesea. Şi cînd eram să plecăm, locomotivul mişcă cu aşea tărie vagoanele, încît un cufăr deasupra mea căzu pe capul meu şi mi-l lovi binişor. Eu în prezinţa unei femei tinere nici atîta mîngăiere nu putui avea ca să fiu zis un „vai“, ci – mai ameţit de durere mă silii a surîde; dar un moş de lîngă mine îmi şopti încet la ureche:

– Vezi, aşea păţeşte cel ce vrea să-şi petreacă cu nevasta altuia.

După acest carambol nesperat şi neplăcut, mai călătorirăm doauă staţiuni şi amicul meu dimpreună cu soţia sa se coborî. Rămăsei fără de nici un cunoscut. Începui dară a-mi improviza o petrecere privind prin fereastă regiunea pe unde treceam. Într-aceea, însă, revista aceasta nu mă delectă mult. Regiunea era prea monotoană. Oriunde aruncam privirea, nu vedeam altceva decît şes şi iarăş şes. Nicăiri un arbore, nicăiri un munte sau un deal cît de mititel.

Călătorind tot prin asemene regiuni, după-miazăzi la o oară sosirăm la Ghioma, unde ni se spuse că avem doauăzeci de minute libere. Ne coborîrăm dară a prînzi. Intrai în o chilie mică şi îndesuită de oameni. Nu mai era cu putinţă ca să capăt loc. Însă spre norocirea mea un cunoscut din Pesta îmi făcu o palmă de loc pentru tăierul meu şi, stînd în picioare, mă uitai cu glorie asupra celor de lîngă mine, carii nici atîta loc nu avură.

În fine prînzirăm, şi încă rău, dar cu atît mai scump. Apoi plecarăm numaidecît, ducînd cu noi suveniri amare.

Societatea noastră din cupeu se mai înmulţi cu un ungur de lîngă Arad. Dînsul ocupă loc chiar lîngă mine şi îndată începurăm a conversa. În urmă veni vorba despre românii din Arad. Eu nu-i descoperii că şi eu sum român, ci ascultai cu atenţiune părerea ungurului meu. Dînsul apoi îmi povesti că între românii din Arad sînt mulţi oameni bravi şi „binesimţitori", dar sînt şi cîţiva demagogi, carii strică toate. Îl întrebai să-mi spună cine sînt cei „binesimţitori"? Şi dînsul mi-i înşiră pe rînd. El îi lăuda şi eu îl ascultam cu surîs pe buze.

– Acuma, continuă el, se produce o societate teatrală română.

– E, bine, asistat-ai la vro reprezentare?

– Da, pentru că eu ştiu şi româneşte.

– Şi fost-ai mulţămit?

– Fost. Limba română e o limbă dulce şi sonoară, melodia ei armonioasă de pe scenă te încîntă cu plăcere.

– Sper că mîne şi eu voi avea ocaziune a mă convinge despre aceasta.

– Ştii d-ta româneşte?

– Ştiu, răspunsei, pentru că sum român.

– Îmi pare bine. Cugetat-am eu îndată că eşti român.

În momentul acesta sosirăm la Curtici. Ungurul meu se coborî. Peste o jumătate de oară ne oprirăm la Arad.

II

(Bucuria scurtă; ce lipseşte în Arad; la dl Pascali; seara; o nevastă frumoasă; rătăcire; fortăreaţa; în teatru; călătorie noaptea; o femeie care n-a fost amorizată; istoria unui telegram.)

Nu trebuie să vi-o spun că simţii o bucurie cînd locomotivul se opri. Călătoria pe drumul-de-fier chiar aşea te oboseşte ca şi orice călătorie. Aerul închis, vara căldura, iarna frigul te molestează mult. Mă bucurai dară sosind minutul în care putui să scap de închisoarea mea.

Însă bucuria mea nu dură mult. Ajunsei în perplesitate mare. Cugetai că smintii calea şi în loc de Arad sosii la Dobriţin, atît de mare era pravul ce fui silit a-l înghiţi pînă ce ajunsei în oraş. Dar cocierul mă asigură că întru adevăr sum în Arad şi mă liniştii.

Aradul e un oraş frumos, foarte avut, comerţul se bucură de o înflorire frumoasă într-însul, şi de cumva se va deschide drumul-de-fier cătră Alba-Iulia, are să devină un oraş mare, acuma însă îi lipseşte pardoseala.

Trăsei la otelul Vas şi peste o jumătate de oară ieşii la preîmblare. Nu peste mult întâlnii pre un amic al meu, cu carele numaidecît mersei a vizita pre dl Pascali.

Îl găsii în grădină dimpreună cu stimabila-i soţie. Mă primiră cu multă afabilitate. D-na Pascali avu frăgezimea de a-mi face îndată o suprindere plăcută, spunîndu-mi că în seara următoare va dechiama în costum naţiunal poezia mea intitulată *Copila română* din comedia *Nu vătămaţi fetele bătrîne* – care se va reprezenta acuş pe scena română din Bucureşti[1]. Apoi înfirarăm un discurs relativ la literatura dramatică şi la artea teatrală. Dl Pascali îmi descrise cu colori viue starea teatrului român de dincolo de Carpaţi, îmi înşiră obstacolele cu cari au a se lupta artiştii noştri naţiunali, apoi atinserăm şi de fondarea unui teatru naţiunal în imperiul austriac, despre care voi vorbi cu altă ocaziune într-un articol special.

Mai tîrziu se adunară mai mulţi oaspeţi şi petrecurăm timpul pînă seara între conversări interesante.

Îmi plăcea mult să văd interesarea cea mare ce o dovedi publicul român din Arad faţă cu dl Pascali, carele în zilele trecute fiind bolnav, vro doauă reprezentări nu se putură ţinea. Dînsul, abia rădicat din boală, era prea slab şi palid, totuş promise că în ziua următoare va juca, căci publicul adunat din toate părţile stătea de mai multe zile aşteptînd în Arad.

Acest tablou familiariu se întregea prea frumos de cătră d-na Pascali, carea cu nou-născutul său copilaş în braţe ni dovedea că nu e numai artistă, ci şi o bravă mamă română.

Prima debutare a d-sale era anunţată pe ziua următoare. Toţi aşteptau cu bucurie sosirea zilei de mîne şi doreau tărie şi sănătate părechei artistice.

Într-aceea se făcu seară şi ne despărţirăm toţi. Era chiar ajunul onomasticei împăratului, oraşul fu iluminat şi pe strade

cerculă o mulţime de oameni şi o bandă militară delectă publicul cu melodiile sale.

Făcui o preîmblare în piaţă, apoi mă conduseră la cină în o grădină, unde aflai o mulţime de cunoscuţi de ai mei. Avurăm o seară frumoasă. În grădină erau mai toţi români, numai o bandă slăbuţă ne cam tortura cu „londorisi"-ele sale polăceşti.

Era tîrziu cînd ne duserăm acasă.

Dimineaţa abia mă îmbrăcai, auzii că bat la uşa mea: toc, toc, toc!

Cugetam că e atare amic d-al meu şi strigai cu bucurie:

– Intră!

Însă mare fu surprinderea mea! Intră o nevastă tînără, naltă şi brunetă. Avea nişte ochi negri şi înfocaţi, o talie maestetică, şi era de o frumseţe rară. Admirînd-o, nici un observai că numaidecît după dînsa urma şi un bărbat.

Mă încercai a revoca în memoria mea suvenirea lor. Dar în deşert. Ambii mi-erau necunoscuţi. Nu i-am văzut nicicînd.

Într-aceea îi îmbiai cu şezut. Ocupară loc. Şi întrebai că cu cine am onoare?

– Eu sum X, răspunse bărbatul ungureşte, şi aceasta aice e soţia mea.

– Mă bucur, răspunsei închinîndu-mă, dar nu pricepui defel că pentru ce trebui să am eu onoare de domnul X, dimpreună cu stimabila-i soţie.

– Ni se pare bine că în fine putem vorbi cu d-voastre în persoană.

– Şi eu mă bucur, răspunsei uimit.

– Întru adevăr, căci cauza e ponderoasă şi nu se poate isprăvi prin corespundinţe.

– Cestiunea e ponderoasă? întrebai şi mă întrebai: „Ce vreu oamenii aceştia cu mine?"

– Da, foarte ponderoasă.

– Domnul meu, permite-mi, însă eu [nu] te pricep.

– Nu?

– Nu.

– Cum aşea?

– Aşea că nu te pricep.

– Apoi să vă clarific dară.

– Poftim!

– Noi sîntem aceia carii voim să cumpărăm casa d-voastre din Pesta.

– Casa mea?

– Da, da.

– Sînteţi în rătăcire. Cercaţi pe altcineva şi nu pe mine. Eu n-am casă.

– Apoi nu sînteţi d-voastre fiul neguţătoriului...?

– Nu. Eu sum redactorul „Familiei"; apoi din redigearea unei foi româneşti încă nimene nu şi-a cumpărat casă nici măcar în Sărăceşti, cu atît mai puţin în Pesta.

– Aşadară să ne scuzaţi! Desigur am greşit numărul chiliei. Portarul ni spuse că fiul acelui neguţătoriu din Pesta e sub numărul acesta.

– Se poate că portariul s-a confundat prin aceea că şi eu vinii din Pesta.

– Se poate. Acuma însă ne iertaţi.

– Oh, mă rog, îmi pare bine că eventualitatea aceasta mă aduse în puseţiunea de a fi putut face cunoştinţă cu d-voastre. Dacă veţi cumpăra casa aceea, mă prenumăr şi eu la un apartament mai modest.

– La toată întîmplarea, răspunseră oaspeţii mei surîzînd la ieşire.

Numaidecît ieşii şi eu la dejun. Apoi vizitai fortăreaţa, renumită mai ales din 1848, lîngă care se esecutară, după sugrumarea revoluţiunii, cei treisprezece generali maghiari.

Seara o petrecui în teatru, a doaua seară aşişdere. Din nenorocire, întrevenind un morb repentin, nu se putură reprezenta piese mai mari, ci numai comedii mai scurte. Dar şi în aceste avui ocaziune a mă convinge că dl Pascali întru adevăr e un mare artist, carele ar putea să joace cu succes în orice teatru de rangul prim, şi că d-na Pascali nu numai în viaţa socială, dar şi în cea artistică, e soţia iubitului său bărbat.

A treia zi părăsii Aradul, ducînd cu mine suveniri plăcute. Plecai spre Oradea Mare. De acolo aveam să plec cu fratele Popfiu numaidecît către Gherla. Înainte de a pleca îi telegrafai dară ca să fie gata.

Călătorit-aţi d-voastre cîndva cu posta? Nu? Apoi nici nu aveţi idee de incomoditate. Plecarăm seara la şepte şi călătorirăm toată noaptea. Soţii mei adormiră toţi, numai pe mine mă tortura insomniul. Era cu noi o femeie tînără carea, precum spuse, n-a

fost nicicînd amorizată; ea călătorea spre Caşovia, ca să se retragă din viaţă în claustrul de acolo. Sărmana adormi şi ea, dar în vis şoptea adeseori: Eduard! Eduard!

Neputînd dormi, n-avui altă petrecere decît să mă uit pe fereastă afară şi să mă delectez în ceriul stelos. Şi privind noaptea tăcută, mii şi mii de idei misterioase trecură prin mintea mea, cari dacă le-aş scrie toate aice, desigur aţi adormi cetindu-le.

Dimineaţa la noauă şi jumătate sosirăm la Orade. Numaidecît mersei la fratele Popfiu. Abia conversarăm cîteva minute, cînd iată servitoriul de la telegraf aduse un telegram. Era al meu.

Eu ajunsei cu căruţa mai degrabă decît telegramul meu.

III

(Plecarea; valea Crişului; o tradiţiune poporală; pe Dealul Mare; la graniţa Transilvaniei; o ţărancă, dealuri; întunecime; la Cluş; Gherla; la Nicula.)

În ziua următoare, la miazăzi, ambii continuarăm călătoria către Cluş şi Gherla. Era o ziuă frumoasă, soarele revărsa razele sale senine asupra regiunii romantice şi toată natura surîdea cu plăcere, pe ceriu nu se ivea nici un nor, iar vîntul mişca numai încetişor frunzele arborilor.

Drumul ne conducea printre locuri romantice. Călătoream pe valea Crişului Repede. Înaintea noastră se estindea o vale frumoasă, presărată cu sate şi orăşele. Lîngă noi şerpuia Crişul, sfărmîndu-şi undele spumegînde în pietrile de pe ţărmuri. În depărtare, faţă cu noi se înălţa majestos Dealul Mare cu arborii săi seculari. În stînga se rădicau nişte dealuri, ici-colo plantaţi cu vie, iar în dreapta ni se înfăţişau nişte codri cu fagi cu plete late şi mai încolo zărirăm Vadul, un sat dasupra căruia pe un pisc de munte se văd pînă în ziua de astăzi ruinele castelului zînelor în care, precum spune tradiţiunea, străbunul Menumorut a petrecut multe zile de aur.

Nu departe de vad zace Banlaca, un sat neînsemnat, dar despre care poporul de acolo a păstrat o tradiţiune interesantă. Tradiţiunea aceasta e cu mult mai frumoasă decît să mă pot reţinea să nu vi-o enarez.

Pe timpul regelui Bela IV, guvernatorii acestui ţinut se numeau bani, reşedinţa banilor era Banlaca. Cel de pe urmă ban, cu numele Ciarnu, a pierit în bătălia de la Sajo. După această bătălie înfricoşată, poporul puţin rămas în viaţă se ascunse de frica mongolilor în peştera de la Banlaca. Între cei ascunşi era şi fiica banului repausat, încîntătoarea Lenca, a cărei frumseţă era renumită. Cu dînsa se afla şi amantul ei, Ladar.

Abia se ascunseră, cînd mongolii şi sosiră în urma lor şi numaidecît aflară că poporul s-a ascuns în peştere.

Hanul mongolesc, sperînd că în peştere va găsi tezaur mult, decise îndată a o ocupa.

Şi lupta se începu. Disperaţiunea insuflă tărie înfricoşată în cei din peştere, toţi doreau mai bine a muri „în luptă cu glorie deplină“, decît a se supune ca nişte laşi voinţei omnipotente a hanului. Şi lupta se continuă cu furie teribilă. În fruntea lor lupta bravul Ladar; lîngă dînsul, ca un înger răzbunătoriu apărea în tot locul fiica banului, Lenca cea frumoasă, cu sabia sîngeroasă în mîna sa. Şi lupta dură înfricoşat. Cei din peştere luptau eroiceşte, însă eroismul lor nu putu să învingă numărul cel colosal al mongolilor. Încă cîteva minute şi lupta trebuia să devină pierdută.

Într-aceste, hanul mongolesc înaintă pînă la Ladar şi Lenca. Aceştia deodată ţintiră un atac ucizătoriu asupra lui, dar o mînă de mongol susţinu ambele lovituri. Hanul zări pre Lenca şi, uimit, îşi lăsă sabia jos. Nu mai era în stare să facă nici o lovitură. Un simţămînt de admiraţiune pătrunse tot internul său. Frumseaţa copilei făcu asupra lui o impresiune atît de mare, încît nu mai putu continua lupta. El, carele veni să cucerească un popor, deveni cucerit de o copilă, deveni sclavul ei.

Numaidecît dede ordine şi lupta nu se mai continuă, mongolii se retraseră. Peste cîteva minute se ivi în peştere un parlamentar mongol, oferind tuturora pace şi libertate, de cumva copila acea eroică va voi să fie mireasa hanului.

Poporul din peştere se adună spre consultare. Domnea o linişte mormîntală, cînd se sculă Lenca şi începu:

– Fraţilor! Hanul ni ofere pace şi libertate, de cumva mă voi rezolvi să fiu a lui. E, bine, fraţilor! Eu mă învoiesc.

Un murmur înăduşit ieşit din sînul poporului răspunse la cuvintele copilei.

– Noi nu te dăm! strigă mulţimea şi murmurul de mai nainte iarăş se continuă.

– Fraţilor! începu iarăş copila bravă, nu vă opuneţi rezoluţiunii mele! Consideraţi că dacă nu mă daţi hanului, veţi muri toţi! Mai bine să se stingă numai una viaţă, decît să piară atîţia bravi! Mai bine să moriu eu singură, decît să muriţi voi toţi!

– Mai bine murim toţi pînă-n unul, decît să te lăsăm din mijlocul nostru, răspunse mulţimea entuziasmată.

Şi parlamentariul se rentoarse, anunţînd hanului că poporul acela prost mai preferă a muri pînă-n cel mai de pe urmă, decît să se învoiască a sacrifica pre Lenca.

Hanul deveni furios şi lupta se reîncepu îndată. Era o privelişte îngrozitoare aceasta. Vanitatea vătămată lupta cu rezoluţiunea de fier. Soarele se ascunse sub nori văzînd cruzimea cea cumplită.

Peste o oară scurtă Crişul deveni roşu de sîngele eroilor căzuţi în acest măcel teribil. Ladar muri şi Lenca îşi stinse însăş viaţa.

Şi dintre cei din peştere nu rămase nici unul viu şi sîngerară toţi ca bravi şi muriră toţi ca eroi.

Iară hanul întristat plînse trei zile şi trei nopţi la cadavrul Lencei şi a patra zi piecă cu inima frîntă dimpreună cu oarda sa barbară.

De atunce au trecut mulţi secoli, dar poporul a păstrat pînă-n ziua de azi frumoasa tradiţiune ce vi-o enarai acuma.

Într-aceea timpul înaintă şi noi seara la şese oare sosirăm la Borodul Mare, capitala celor şepte sate borodane, unde furăm primiţi cu multă ospitalitate de către un amic al nostru.

Dimineaţa plecarăm mai departe şi trecînd prin satul Corniţel, peste o oară ne aflam sus pe Dealul Mare. O panoramă prea interesantă ni se îmbia de aice, deci ne oprirăm. Ceriul era senin şi astfel panorama ni se înfăţişa în deplina ei splendoare. E greu a descrie aceasta privelişte frumoasă. De departe se înălţa către nori străvechea Vlădeasă, a cărei frunte pururea e acoperită de neaua, mai încoace ni se înfăţişau nişte codri sălbatici cu arborii lor seculari, prin cari nu peste mult va fluiera locomotivul, ducînd cu sine civilizaţiunea şi cultura modernă, jos în stînga, la picioarele noastre şerpuia un rîurel de munte, şoptind cu plăcere ca o copilă tînără cînd vorbeşte cu amantul ei, iară faţă cu noi, către ţara ungurească, ni se deschidea o vale dintre cele mai frumoase; în mijlocul valei curgea Crişul, pe ţărmurile lui răsunau hore dulci, armonioase, româneşti şi satele cu bisericile lor întregeau frumos acest tablou pitoresc.

Pauzînd un pătrariu de oară, plecarăm în jos către Transilvania şi cam peste o oară sosirăm în satul cel dîntîi al Transilvaniei, la Ciucea, şi tot călătorind, încă înainte de miazăzi ne oprirăm la ospătăria din Hodin *.

Coborîndu-ne din căruţă, în ambitul ospătăriei zării o tînără ţărancă română îmbrăcată sărbătoreşte, căci era chiar duminecă. Nu mă putui opri ca să nu o agrăiesc. O întrebai dară româneşte, ea însă îmi răspunse ungureşte.

– Da nu ştii d-ta româneşte? o întrebai eu la aceasta.

– Ba ştiu, dar nu prea bine.

– Dacă ai fi doamnă română, nu m-aş mira că nu prea ştii româneşte, căci damele noastre, mai ales cele de pe la noi, cam au datina a nu prea vorbi bine româneşte, însă d-ta eşti o ţărancă...

– Da nu română, întrerupse ea.

– Ce fel! Nu eşti română?

– Nu, zău!

– Da ce eşti?

– Unguroaică.

– Şi totuş porţi haine româneşti?

– D-apoi p-aice la noi aşa e datina. Şi noi ungurii purtăm haine româneşti.

Mai vorbii puţintel cu unguroaica mea, apoi întorcîndu-mă de cealaltă lature a edificiului, mă oprii înaintea crîşmei, care era plină de fete tinere, cari goleau la păhărele de vinars. Erau fete maghiare. Sărmanele!

La prînz întîlnirăm pre un conte, carele chiar se rentorcea din călătoria sa întreprinsă în străinătate. Vorbirăm despre multe şi în fine nu puturăm scăpa nici de politică. Contele nostru avea nişte idei liberale şi democratice. Se vedea că vine din străinătate! Ar fi bine de s-ar duce toţi ungurii măcar o dată în viaţa lor în străinătate, căci acolo ar învăţa cel puţin atîta că afară de unguri mai sunt şi alte popoare pe faţa pămîntului.

---

* *Hodin* e denumirea populară a Huedinului (n.ed.).

După-prînz continuarăm calea către Cluş. De la Hodin pînă la Căpuş mergeam tot pe dealuri; acuş ne urcam, acuş ne coboream, pînă ce în fine sosirăm la Căpuş. Aice însă ni se întîmplă o neplăcere. Ni se bolnăvi un cal. Şi pînă ce căpătarăm un cărăuş, se făcu mai seară. În urmă apoi totuş plecarăm. Cînd sosirăm la Gilău, era întunerec şi aşa nu puturăm vedea castelul lui Gelu.

Din cauza întunecimii nu ne mai puturăm delecta în regiunea romantică. Toată lumina se estindea numai pînă acolo, pînă unde străbăteau razele din lampele cociei noastre. Numai în depărtare, sus pe munţi, ardeau focurile păstorilor, cari ni apăreau ca nişte stele strălucinde. Domnea o linişte neconturbată; numai lătrarea cînilor din satele învecinate şi sunetul unui fluier păstoresc întrerumpea tăcerea mormîntală.

Era noapte cînd sosirăm la Cluş. Puţine dintre stimatele mele cetitoare vor fi de acele cari n-au fost măcar o dată la Cluş; pentru aceea nici nu voi abuza de paciinţa d-voastre vorbind mai pe larg despre acest oraş frumos. Timpul scurt ce-l petrecui acolo nici nu fu de ajuns pentru ca să fiu putut avea ocaziune a vizita frumseţile şi rarităţile sale spre a vi le reprezenta acuma într-un tablou mitutel. În Cluş petrecurăm pînă-n altă zi la miazăzi şi de acolo plecarăm la puntul din urmă al călătoriei noastre, la Gherla.

Cu cît înaintam mai mult în sînul Transilvaniei, cu atît ospătarii ni dădeau mai mari titluri. Pe cînd ajunserăm la Cluş, fratele Popfiu deveni episcop, iar mie îmi ziceau „ilustrissime". Ne şi grăbirăm a refuza onoarea cea mare, pentru că cu dînsa se urca şi preţul serviciului.

De la Cluş pînă la Gherla călătorirăm tot pe şes şi după-miazăzi la patru oare sosirăm la locul dorit. Gherla e un orăşel cu mult mai mare decît cum cugetam; stradele-i sînt regulate şi are o piaţă frumoasă şi o închisoare renumită în toată Transilvania. Majoritatea locuitorilor e armeană, iar elementul român e prea mic.

Despre decursul adunării generale şi despre ospitalitatea publicului din Gherla nu voi scrie nimică, căci despre acele s-a scris destul în foaia aceasta.

În ziua următoare, după încheierea adunării, făcurăm escursiune la renumita Nicula, un sat în depărtare de jumătate de oară de Gherla. Satul zace jos la picioarele muntelui, iar mica monastire e situată sus pe munte.

De mult doream să văd acest loc renumit, de unde se proved atîte beserice române cu icoane sînte. Îndată ce sosirăm acolo, numaidecît mă rugai de un sătean să mă conducă la o casă unde se fac icoane.

Nu trebui să mergem departe căci în Nicula mai toţi sătenii sînt „artişti". Intrarăm în o casă şi ne rugarăm de badea Ioan să ne arate laboratoriul. Dînsul ne primi cu bucurie, dar ni spuse cu părere de rău că nu ni-l poate arăta, fiindcă lucră numai iarna, iar vara se ocupă de economie. Ne conduse însă în chilie şi ne arătă mai multe icoane gata. Între celelalte icoane văzui pe Sîntul Nicolae în călţuni ungureşti.

Apoi ne urcarăm sus pe munte şi asistarăm la sînta liturgie, după care se puse piatra fundamentală la o beserică noauă.

Renturnîndu-ne la Gherla, formarăm un caravan întreg, o căruţă urma după alta. Atîta inteligenţă n-a văzut Nicula în sînul ei nicicînd.

Asemene conduct formarăm şi venind de la Gherla pînă la Cluş. Acolo apoi ne despărţirăm care încătrău. Şi eu în decurs de o săptămînă sosii iarăş la Pesta.

IV

(Parisul pe vapor; copila fumătoare, cînd i-a suflat vîntul ţigarea; nevasta cu ciubuc în gură; la dejun; doauă copile neromâne; istoria unei bulgare; la prînz; petrecere; pe acoperiş.)

În Pesta rămăsei numai atîta pînă ce scosei de sub tipariu patru coale din *Panteonul român* şi acuma iată-mă iară pe cale!

Dar ce fel! Smintit-am eu calea? Sau deodată ajunsei la Paris? Sau ce s-a întîmplat?

Îmi scosei un bilet pe naie, ca să plec către Bucureşti şi iată! parcă continuez călătoria mea din vara trecută; parcă mă aflu iarăş pe pămîntul Franţei, parcă sum între francezi, căci n-aud vorbindu-se altfel decît franţuzeşte.

Încă cu un pătrariu de oară înainte de asta auzeam zuruirea pintenilor pe stradele Pestei şi acuma, deşi sum încă tot în capitala Ungariei, nu mai aud nici un cuvînt unguresc, căci între soţii mei de călătorie nu se găseşte nici un ungur.

Era opt oare dimineaţa cînd clopoţelul vaporului nostru sună a treia oară şi noi plecarăm.

După ce îmi aşezai uneltele, făcui o revistă asupra publicului călătoriu. Din nenorocire nu găsii nici un cunoscut. Atîta însă observai că între călători sînt mulţi români de dincolo de Carpaţi, carii desigur se renturnau din „voiagiul lor în Europa", mai erau încă cîţiva serbi, dar – precum spusei – toţi vorbeau franţuzeşte, afară de o familie engleză, căreia nu-i fu ruşine de limba lui lord Byron.

Într-aceea, neinteresîndu-mă mult de cei prezenţi, ieşii pe acoperiş şi, făcîndu-mi o ţigaretă, începui a frunzări o carte, să-mi treacă de urît.

Abia cetii doauă-trei pagine şi o voace femeiască mă conturbă în lectura mea:

– *Monsieur, s'il vous plait, donnez-mois...*

N-auzii ce zise mai departe. Mă uitai într-acolo [de] unde vini voacea. O copilă tînără stătea înaintea mea. Nu vreu să vi torturez paciinţa descriind mai special cum a prospiţiat copila aceea. Nu vi spun dară că avea o talie înaltă, nişte ochi mari şi vînăţi, o guriţă roşie ca zorile, păr bogat şi tufos şi o voace încîntătoare ca cîntecul păsărelelor. Vi spun numai atîta că copiliţa era plăcută şi frumoasă.

Mă uitai în faţa ei. Ea era copila englezului de mai sus şi ţinînd o ţigaretă în mînă, îşi îndreptă ochii rugători spre mine.

Îndată pricepui ce voieşte. Ea adecă cerea foc de la mine. În momentul prim îmi părea curioasă copila fumătoare. Pînă atunce nu mi s-a întîmplat ca o copilă să fie cerut foc de la mine – în ţigareta sa... În momentul următoriu însă îmi apărea graţioasă şi numaidecît mă grăbii a-i împlini rugarea.

Ea îmi mulţămi cu complezanţă şi voia să meargă mai departe. Din întîmplare scăpă sugarea şi aceea, fiind pre subţire, zbură în Dunăre pe aripele vîntului.

Să fiţi văzut atunce cu ce întristare se uită copila sărmană după ţigareta cufundată în apă! Desigur aţi fi compătimit-o!

Eu însă mă bucurai, căci astfel avui ocaziune a-i oferi eu o ţigaretă. Ea o primi cu graţie şi mi-o mulţămi nemţeşte.

Într-aceea sosi şi sora sa şi o agrăi italieneşte. Îi făcui şi ei o ţigaretă şi-apoi, recomandat mamei lor, începurăm a conversa.

Mă uitam cu plăcere la aceste copile fumătoare; studiam cu de-amănuntul toate mişcările feţei lor sub decursul fumării. Era un ce original şi picante în espresiunea fizonomiei lor. Mă uitam cu plăcere la ele, cu toate aceste însă nu mi-ar plăcea dacă nevasta mea oarecînd ar veni înaintea mea cu un ciubuc în gură.

Încă nici un artist, nici chiar cei de la Nicula, n-a desenat pre Vinerea cu pipă în gură şi nici nu o vor desena.

La fumul ţigaretelor îmi petrecui bine cu englezele mele. Mai ales cea mai mare mă făcu să şterg cu totul antipatia mea ce nutrisem pîn-atunce în contra englezilor. Mă chemă că dacă voi călători cîndva la Oxford să le cercetez. Îi promisei. Mă tem însă că pîn-atunce va fi nevastă de patruzeci de ani.

Într-aceste noi trecurăm pe lîngă insula Csepel. Despre insula aceasta se păstrează următoarea tradiţiune. Sub domnirea împărătesei Maria Teresia, călugării din ... se rugară umilit să li deie o grădină de curechi. Spre scopul acesta dînşii cerură insula Csepel. Împărăteasa, necunoscînd mărimea insulei, se învoi şi subscrise donaţiunea. Ministrul însă ştia prea bine cît de mare e insula, deci în loc de prav, vărsă cu tintă subscrierea domnitoarei; iară călugării se îndrumară pe altă zi. Pînă atunce ministrul informă pre împărăteasa şi călugării nu căpătară grădina.

Insula aceasta acuma conţine unsprezece sate. Naia noastră înaintă binişor, dar oriîncătrău aruncam privirile noastre nu vedeam decît tot şes. Regiunea era prea monotoană.

La unsprezece oare clopoţelul ne chemă la dejun. Cu astă ocaziune apoi fui prea fericit. Soartea mă puse între doauă copile. De-a stînga şedea o serbă, iară de-a dreapta o bulgară. E de însemnat că serbeşte nu ştiu nici un cuvînt, iară bulgăreşte nici atîta.

Aceasta însă nu fu o nenorocire atît de mare precum cugetaţi, căci deşi eu nu ştiam limba lor, ele vorbeau perfect româneşte.

Bulgara era mai plăcută decît amica ei, deci – vi-o mărturisesc sincer – vorbeam mai mult cu dînsa, dar pentru aceea nici sîrba nu se urî. Un june ofiţer blondin se nizuia din toate puterile a-i cauza cîteva mominte plăcute.

Era ceva poetic în fizonomia bulgarei mele. Acest „ceva" dimpreună cu melancolia ce se revărsa asupra feţei sale îi dădea o espresiune atrăgătoare.

O întrebai de ce e tristă?

Ea îmi răspunse că nu simte nici o tristeţe, dar un suspin din adîncul inimei sale deminţea negarea sa.

După dejun însă sîrba îmi povesti toată durerea amicei sale. Guzla – aşa se numea bulgara – e eleva unui institut de creştere din Viena. Înainte de asta cu un an, Guzla văzu pe Victor şi între dînşii se iscă un amor fierbinte. Rezultatul acestui amor – după dorinţa ambilor – trebuia să fie căsătorie.

Însă părinţii lui Victor, dorind a face o partie mai bună, nu se învoiră. Victor se înrolă la oaste, iar Guzla decise a se face mireasa lui Cristos. Cu ocaziunea asta venea dimpreună cu mama sa ca să-şi mai vază o dată rudeniile şi-apoi, renturnîndu-se, va îmbrăca vestmîntul de călugăriţă.

Aceasta istorie tristă mă pătrunse pînă-n adîncul inimei mele şi născu în mine o stimă compătimitoare pentru nenorocita bulgară. O copilă, carea neputînd realiza aspiraţiunile amorului său, preferă a se închide pentru totdeuna într-o mănăstire e o mare raritate în zilele noastre.

După dejun, care ni se servi pe franţozie, la cafa neagră mai toate damele aprinseră cîte o ţigaretă. De astă dată însă nu mă mai surprinse datina lor.

După cafă ieşii pe acoperiş şi petrecui timpul delectîndu-mă în regiune. Decît nici aice nu era ce să văd. Nicăiri un munte, nicăiri un deal.

Era seara pe la 6 oare cînd sosirăm la Mohács, loc istoric pentru Ungaria, unde la anul 1526 se întîmplă cumplita bătălie cu turcii, în care muri şi regele. Clopoţelul ne invită la prînz şi de astă dată soartea îmi favoriză şi mai mult, căci mă puse între doauă dame române. Ele aflînd că sum român din Austria conversară cu plăcere cu mine şi mă invitară ca după-prînz să joc cu ele „domino“. Împlinii cu bucurie rugarea lor.

După-prînz toţi călătorii se puseră la jocuri, unii la domino, alţii la cărţi, unii jucau şac şi aşa mai departe. Era o privelişte interesantă a privi asupra societăţii jucătoare.

La zece oare, damele se duseră la culcuş iară eu ieşii pe acoperiş. Era întunerec, luna se ascunse sub un nor iar stelele răspîndeau numai o lumină slabă.

Sus pe acoperiş erau numai doauă persoane, bulgara cu amica ei. Şedeau laolaltă în tăcere şi cufundau privirea lor în undele Dunărei blondine.

Mă apropiai de ele şi ocupai loc în mijlocul lor. Mă uitai în ochii bulgarii şi aceia străluceau – de lacrime. Aceste doauă lacrime făcură o impresiune atît de mare asupra mea, încît doauă-trei secunde stătui, neputînd grăi nici un cuvînt.

În fine mă-ncercai a-mi ascunde impresiunea mea tristă şi începui a conversa cu dînsele despre lucruri mai vesele. Copila sîrbă deloc îmi secundă şi peste un pătrariu zării un surîs silit pe buzele bulgarei.

Sărmana copilă iubea prea tare.

Era o scenă prea interesantă aceasta pentru mine. Luna şi stelele luceau misterios, lumina lor se reflecta frumos de către undele Dunărei; era linişte, nici zefirul nu mişca, numai zgomotul cel monoton al roatelor vaporului şi fringerea undelor întrerumpeau tăcerea; iară eu şedeam între doauă copile frumoase, vorbeam cu ele cu plăcere şi mă uitam în ochii lor înfocaţi şi fantazia mea zbura departe...

Era tîrziu cînd ne despărţirăm.

Dimineaţa cînd mă trezii, eram la Semlin, de unde văzui înălţîndu-se turnurile Belgradului.

V

(La Belgrad; începutul Orientului; Baziaş; fluviu cu două culori; două persoane blondine; o copilă muscălească; Carp; regiunea; o familie română; domnişoara Sultăniţa; Ruşava; cu căruţele; Gura Rîului.)

Numaidecît ieşii pe acoperiş să mă delectez în regiunea cea romantică. Şi nu în zădar. Înaintea mea se estindea o panoramă prea interesantă şi frumoasă. În stînga ni se înfăţişa o vale productivă, iar în dreapta se înălţa renumita cetate Belgrad.

Regret că cu ocaziunea aceasta nu am datele necesare spre a vi prezenta istoricul Belgradului; deci nu vi pot comunica decît numai impresiunile a cîteva minute.

Belgrad zace pe o coaste de munte la ţărmurea Dunărei, formînd o peninsulă. Aceasta situaţiune strategică o face posibilă

de a putea reziste un timp îndelungat atacărilor inimice. Însăş cetatea e despărţită de fortăreţa carea se întinde chiar pînă la marginea rîului. Principele de acuma reşede în fortăreţă. Cetatea şi pînă în ziua de azi mai poartă urmele domnirei turceşti; în partea situată în vale, cătră Dunăre, mai sînt şi acuma cîteva minarete turceşti.

Renumita grădină Topşider, unde se esecută nu de mult măcelul cel înfricoşat, zace în partea cealaltă şi astfel nu o puturăm vedea.

Într-aceste, toţi călătorii ieşiră pe acoperiş, privind oraşul ce se estindea înaintea lor.

Şi întru adevăr, Belgradul pentru un călătoriu de la apus îi înfăţişează un prospect foarte interesant, – căci aice se începe Orientul. Însă nu puturăm a ne delecta mult în poziţiunea cea frumoasă a oraşului, căci vaporul înaintă cu repejune şi, neoprindu-se la Belgrad, ne duse mai departe.

Din ambele părţi se înălţau neşte dealuri frumoase, înzestrate cu păduri şi cîmpii fructifere. Ici-colo zărisem şi cîte un sat şi fortăreţe de pe timpul turcilor.

După-miazăzi cam la o oră sosirăm la Baziaş, ultima staţiune a drumului-de-fier. Aci vaporul se opri şi ne înmulţirăm cu mai mulţi călători.

De aci încolo deveni din ce în ce mai interesantă, chiar însăş Dunărea ni reprezentă un spectacol curios, căci avea doauă culori – partea de cătră Baziaş vînătă, iara de cătră Serbia roşie, pentru că aice se uneşte cu un rîu cu unde roşii.

Făcui o revistă asupra oaspeţilor noi. Doauă persoane mi-atraseră atenţiunea deosebit: o copilă blondină şi nu bărbat blondin.

Blondina, îndată ce veni pe acoperiş, aprinse o ţigaretă, iară bărbatul începu să converseze cu o damă franţozeşte.

Copila însă mă interesa mai mult, pentru că esteriorul său avea ceva estraordinariu. Cu părul său tăiat şi cu ţigareta în gură îmi părea că văd înaintea mea un june. Vorbea cu eleganţă şi surîdea cu plăcere.

Într-aceste se apropie de dînsa un june cu o fizonomie neplăcută şi dură. Era frate-său. Începură a vorbi muscăleşte.

Brr! Îndată mi se ruinară toate iluziunile. Copila mea deveni urîtă. Limba muscălească îi diformă buzele. Aceasta limbă dură nici de pe buzele unei femei nu răsună frumos.

Nu sum pentru alianţa cu muscalii, pentru aceea îndreptai paşii spre cealaltă parte a vaporului. Deodată auzii sunînd o voace de lîngă mine:

– Domnule Carp, vină aice!

Mă întorsei să văd care e Carp, autoriul nefericitelor interpelaţiuni din Camera României? Şi ce văzui? Era junele blondin despre care vorbii mai sus.

Cu toate că dl Carp la noi n-are nici un om care să-i urmeze politica – i-o spusei în faţă –, totuş îl privii cu oareşicare interesare. Carp are treizeci şi unul de ani, dar capul e deja pleş, cîteva tăieture pe faţa şi fruntea sa ni demustra curagiul său, ceea ce după unii e unica facultate a d-sale.

După-miazăzi cam la doauă oare sosirăm la Moldova-Noauă, unde vaporul se opri şi ne mutarăm în alte doauă vapoare mici, din cauză că fundul apei fiind plin de stînce, trecerea cu vaporul cel mare ar fi periculoasă. Ne aşezarăm dară în doauă vapoare mici, ne îndesarăm ca o bute de eringi şi plecarăm încet-încetişor.

Pentru incomoditatea călătoriei ne recompensă frumseţea locurilor pe unde trecurăm. Din ambele părţi se înălţau cătră nori neşte dealuri romantice, între cari curgea Dunărea majestoasă. În stînga se estindea graniţa Austriei; jos sub munte conduce o cale făcută cu multă măiestrie, – şi în depărtări proporţiunate zărirăm cîte o căsulie de pază, înaintea căreia se preîmbla cîte un grăniţeriu român înarmat; pe coastele munţilor, păstori români păşteau caprele lor, intonînd cu fluierul lor melodii dulci armonioase româneşti; jos pe drum, din cînd în cînd trecură căruţe şi zărirăm ţărani şi ţărance în costume frumoase pitoreşti. De-a dreapta fluviului se estinde pămîntul Serbiei, în satele de la margine însă locuiesc mai ales români; diregătorii serbi din aceste părţi trebuie să înveţe româneşte, de cumva doresc a fi înţeleşi de cătră popor; în beserice însă liturgia se face în limba serbească; învăţătorii poporali sînt serbi şi numai puţini dintre ei ştiu româneşte; totuşi simţul naţiunal nu s-a stins în confraţii noştri din Serbia şi cei mai cu stare dintre ei îşi trămit copiii lor la cutare învăţătoriu român.

Ţărmurea serbească e mult mai interesantă. Din partea aceasta văile sînt mai dese şi astfel puturăm vedea mai multe sate, între cari cîteva ruine de fortăreţe vechi ni înfăţişară spectacole mult interesante.

Cursul Dunării în aceste locuri în fiecare minut ne invită a privi alte şi alte panorame frumoase şi tablouri romantice. Acuş sîntem între două dealuri şi nu vedem nici măcar o căsulie de păstor; acuş ni se deschide o vale frumoasă, pe care se estinde vrun sat; mai încolo încetă şi priveliştea asta şi nu putem vedea nimică, căci înaintea noastră se înălţa o stîncă grozavă, apoi trecem la picioarele stîncei, o încungiurăm dimpreună cu fluviul şi de dincolo iarăş găsim alte regiuni.

Trecînd tot prin asemene locuri, seara sosirăm la Cirova, unde iarăş ne urcarăm pe un vapor mare şi continuarăm calea numaidecît.

Jos în salon era o căldură nesuferibilă, ieşirăm dară mai toţi pe acoperiş. Şi de aci începe partea cea mai interesantă a călătoriei mele – nu pentru d-voastre, ci pentru mine.

Făcui cunoştinţa unei familii române de lîngă Turnu Severin. Erau trei inşi, tata, mama şi fiica lor, o brunetă graţioasă.

Era o copilă cu mult spirit şi ştia să surîdă într-un mod foarte încîntătoriu.

Ei se renturnau dintr-un oraş al Banatului, unde domnişoara Sultăniţa avu ocaziune să cetească „Familia" şi astfel mă cunoscu din nume.

Era o seară frumoasă, luna lumina melancolic şi noi ne preîmblam pe acoperişul naiei, glumind, rîzînd şi conversînd cu plăcere.

Domnişoara Sultăniţa deodată se întoarse cătră mine, adresîndu-mi următoarele cuvinte:

– Promite-mi că nu-mi vei refuza o rugare.
– Numai de va fi posibilă.
– Da, este posibilă. Atîrnă numai de la d-ta.
– Aşadară, îţi promit.
– Să scrii ceva în albumul meu.
– Cu toată plăcerea.

Luai o ţeruză şi la lumina lunei improvizai în album următoarea poezioară:

Frunză verde de pelin,
Jos la Turnu Severin
Şede-o dalbă copiliţă,
Tot cu zîmbet pe guriţă.

Buzele-i sînt cîmpuri dragi,
Podobite tot cu fragi;
Doamne, cu ce mai plăcere
Aş culege fragi din ele.

Ochişorii ei căprii
Sînt ca neşte stele vii;
Aş simţi o bucurie
Să lucească numai mie!

Crinişorii ei tufoşi
Sînt ca neşte crengi umbroşi;
Zău că tare mi-ar plăcea
S-adumbrească faţa mea.

Sînu-i e baie de-aur
Şi amoru-i un tezaur;
Aş dori eu drăgălaş
Ca să fiu al ei băiaş.

Domnişoara Sultăniţa ceti cu surîs pe buze aceste şire şi-mi zise ameninţîndu-mă cu drăgălaşul ei degetaş:

– Nu cumva cineva în patria d-tale să se supere pentru aceste cuvinte!

– Nu cred să se supere cineva, răspunsei eu.

Întru aceste, sosirăm la Ruşava, ultimul oraş în imperiul austriac, unde după sugrumarea revoluţiunii în 1849 Kossuth ascunse coroana Ungariei; de aice mai merserăm un pătrariu de oară şi ne oprirăm la satul Şirova. Acolo toţi ne coborîrăm şi fiindcă din cauza stîncelor vaporul nu poate merge mai departe, ne puserăm în căruţe şi astfel continuarăm călătoria noastră pe pămîntul României libere.

Era o călătorie prea romantică aceasta. Jos sub munte, de ţărmurea Dunării, patruzeci de căruţe înaintau una după alta la lumina faclelor; aceasta lumină revărsă o splendoare mistică asupra conductului şi se reoglinda fantastic în undele Dunărei late.

Pe la zece oare sosirăm la satul Gura Rîului, unde ne aştepta un vapor mare.

VI

(Prima dimineață pe pămîntul Româniel; doauă copile; Turnu Severin; puntea lui Traian; o bulgară și un bulgar; Calafat; Vidin; Rusciuc; un cîntec improvizat; la Giurgiu.)

Vaporul nostru toată noaptea stătu în acelaş loc, nemişcîndu-se, pentru că aştepta sosirea bagagelor, cari se transportară după noi cu căruţele.

Demăneaţa, mai toţi călătorii dezbarcară şi se împrăştiară pe malul Dunărei, privind regiunea cea frumoasă. Eu mă urcai pe coastele muntelui de la mal şi, aşezîndu-mă la umbra unei tufe, aruncai privirea mea în giur de mine.

Era o privelişte mult plăcută aceasta. Jos la picioarele mele curgea Dunărea, ducînd pe undele sale cîte un vapor grandios, sau vro naie mai mică, cînd şi cînd zării şi cîte o luntre condusă de mîni dibace; la stînga, în o gură de munte, zăcea un sat mititel, la capătul satului era o fîntînă, unde vineau după apă româncuţe tinerele, cîntînd doiniţe de amor; la dreapta, un munte falnic oprea vederea în depărtare. Faţă cu noi, de dincolo de Dunăre se estindea pămîntul Serbiei, dar şi de acolo auzii numai cîntece româneşti, şi acolo zării tot costumuri româneşti. Lîngă Dunăre, pe marginea Serbiei, locuiesc tot români.

Priveam cu plăcere aceasta regiune frumoasă şi mă adîncii în meditaţiuni fericite. Ochii mei se odihneau pe un plai de voluptate, inima mea palpita mai fierbinte, mă simţeam cumva mai uşor şi mai liber, tot internul meu se părea alterat.

Şi pentru ce?

Aceasta era prima ziuă în care soarele îmi răsări pe pămîntul României libere.

În mijlocul meditaţiunilor mele, deodată auzii răsunînd în apropierea mea o voace femeiască. Mă-ntorsei în direcţiunea aceea de unde auzii voacea şi aflai cu bucurie doauă copile frumoase înaintea mea. Una era domnişoara Sultăniţa, cealaltă amica ei, domnişoara Marghiola.

Mă sculai numaidecît şi le întrebai dacă le place regiunea sau ba?

– Noi cunoaştem prea bine locurile aceste, răspunse domnişoara Sultăniţa, pentru că Turnu Severin nu e departe de

aice; deci pentru noi nu mai au farmecul noutăţii; însă spune-ni cum îţi place d-tale poziţiunea aceasta?

– M-a încîntat de tot.

– Ne pare bine, ziseră ele deodată.

– Şi de cumva regiunea aceasta n-ar avea nimic particulariu frumos, numai înseşi locuitoarele ei m-ar face s-o iubesc, adausei.

– Domnule, zise domnişoara Marghiola, dă-mi voie a-ţi spune că acuma ai greşit. În loc de multariu trebuia să întrebuinţezi numai singulariu şi să zici „o locuitoare a ei", iară nu „locuitoarele ei".

– Cum aşa, frumoasă coconiţă? o întrebai surîzînd.

Ea însă nu-mi răspunse nimică, ci începu să cînte cu surîs pe buze aceste şire:

Frunză verde de pelin,
Jos la Turnu Severin,
Şede-o dalbă copiliţă,
Tot cu zîmbet pe guriţă.

Îndată pricepui la ce ţinteşte.

Domnişoara Sultăniţa iute a arătat amicei sale poezioara mea.

Într-aceste, clopoţelul de pe vapor începu să sune, anunţînd călătorilor că are să plece. Ne coborîrăm dară îndată şi intrarăm în vapor.

Peste cîteva minute plecarăm şi în răstimp de o jumătate de oară zărirăm în depărtare oraşul Turnu Severin. Cu cît ne apropiarăm mai tare, cu atîta acest oraş ni părea mai frumos şi mai mare. Turnu Severin zace pe malul stîng al Dunărei, pe un deal întins, şi are un prospect frumos şi interesant şi cu timpul are să devină un oraş mare, căci poziţiunea-i comercială îi asigură un viitoriu splendid.

Turnu Severin e un oraş nou, format după estetica oraşelor moderne, stradele-i sînt regulate şi faţada de către Dunăre e frumoasă.

Înainte de asta cu treizeci de ani aice nu era oraş, Turnu Severin s-a zidit de atunce şi se zideşte nencetat. Locuitorii vechiului oraş Cerneţ, capitala districtului Mehedinţi, s-au urît a locui retraşi de lume, departe între munţi, deci li-au plesnit prin minte a fonda un oraş nou şi astfel se fondă Turnu Severin din oraşul Cerneţ.

La Turnu Severin domnişoara Sultăniţa, dimpreună cu părinţii săi, se coborî şi eu rămăsei numai cu domnişoara Marghiola, carea – vi-o spun între parentez – era mai frumoasă decît amica ei; totuş îmi părea rău de aceasta despărţire, căci domnişoara Sultăniţa era o copilă cu mult spirit şi prea plăcută.

E, bine, pînă ce ochii mei urmăreau copila cea plăcută, vaporul plecă şi chiar treceam pe lîngă o grădină. Era o grădină publică, în mijlocul ei se înălţau ruinele unui turn vechi, edificat de împăratul Septimiu Sever, după numele acestuia turnul şi azi se numeşte Turnu Severin. De aice şi numele oraşului.

Am regretat mult că vaporul nu se opri un timp mai îndelungat la Turnu Severin, ca să fiu putut vizita atît turnul lui Sever, cît şi ruinele punţii lui Traian, cari stau şi azi aproape de Turnu Severin.

Abia trecu un pătrariu de oară şi sosirăm la locul memorabil. Eram la puntea lui Traian. Două ruine din ambele părţi anunţă lumei pînă-n ziua de azi locul unde armata marelui imperatoriu trecu Dunărea. Ruina de pe malul românesc e îngrădită cu scînduri, iară ceea de pe ţărmurea Serbiei, nengrădită, stă espusă vătămării vitelor şi tuturor oamenilor cari au puţin respect pentru monumintele vechi. Guvernul Serbiei ar da espresiune unei amiceţie sincere faţă de naţiunea noastră, dacă s-ar îngrigi ca aceasta ruină preţioasă pentru istoria noastră naţiunală să nu se nimicească.

Celelalte douăzeci şi două de picioare ale punţii aşezate în apă nu se văd decît numai atunce cînd apa este prea mică; dar în mijlocul fluviului, de pe două picioare se înalţă în sus cîte un lemn, semnalînd că năile au să treacă între ele.

În deşert m-aş încerca să descriu simţămintele mele din momintele acele cînd treceam pe lîngă ruinele punţii lui Traian; orice descriere v-aş prezenta aice, n-ar fi decît numai o slabă oglindă a celor petrecute în inima mea. Sînt lucruri cari se pot vedea, a se simţi, dar nimene nu le ştie descrie aşa precum sînt ele.

Deci fără d-a vă întreţinea cu descrierea simţămintelor mele, simţăminte cari ni sînt comune tuturor românilor, voi continua notiţele mele de călătorie.

Trecînd de la puntea lui Traian, îmi părea că regiunea devine mai puţin interesantă, părăsii dară acoperişul şi mă coborîi în sala de conversaţiune; dar în loc de a conversa, scosei o carte din

traista mea de călătorie şi începui a ceti. Însă cartea îmi părea prea seacă, deci o pusei numaidecît pe masă şi începui a conversa cu bulgara frumoasă dar tristă. Ea vorbea cu un june bulgar, căruia mă recomandă şi pre mine. Primul bărbat bulgar cu care făcui cunoştinţă în toată viaţa mea. El vorbea bine româneşte.

După-miazăzi pe la două oare sosirăm la Calafat, loc renumit de pe timpul bătăliei orientale, unde turcii bătură pe muscali, iar sărmanii români numai se uitau cum două puteri străine se bat pe pămîntul românesc.

Abia părăsirăm Calafatul, numaidecât sosirăm la Vidin, primul oraş turcesc, în care însă locuiesc prea mulţi bulgari. Esteriorul acestui oraş a făcut o impresiune viuă asupra mea. Multele minarete, costumul turcesc al poporului, necurăţenia şi zgomotul mare ce se putea observa pe strade atraseră mult atenţiunea mea.

Îndată lîngă port era o cafenea, oaspeţii şedeau turceşte înaintea cafenelei cu ciubuce în gură şi se delectau în Dunărea ce curgea pe dinaintea lor; casele, mai toate mici, sînt acoperite cu cărămide rotunde, cari pe la noi se întrebuinţează numai la cotul acoperişului; dar între minarete zării unul făcut cu mult gust şi din pietre alese.

Deoarece apa era mică, vaporul nu putu merge chiar în port, ci călătorii dezbarcară cu luntre, de cari era încungiurat vaporul, căci îndată ce ne oprirăm, turcii de pe ţărmure săriră în luntre şi se apropiară către naia noastră, îmbiîndu-şi într-un ton dizarmonios marfele lor. Cei mai mulţi vindeau tutun şi icre, alţii însă aveau şi alte marfe.

De aice pînă la Rusciuc nu mai trecurăm pe lîngă vrun oraş mai mare, iar acolo sosirăm în altă dimineaţă la nouă oare.

Rusciuc se pare a fi un oraş mai civilizat decît Vidinul. Pe malul Dunărei văzui cîteva case frumuşele, neşte oteluri şi cafenele, ma încă şi cîteva birje. Dar ce e mai esenţial nu v-am spus. De la Rusciuc pînă la Varna, de cîţiva ani e drum-de-fier, pe care mai procede oareşicare civilizaţiune în aceasta parte asiatică a Europei.

Într-aceste, cunoscutul meu bulgar se apropie de mine şi-mi servi cu mai multe desluciri relative la oraşul Rusciuc. Îmi spuse între altele şi aceea că aice locuiesc mulţi bulgari. Apoi îmi descrise soartea cea tristă a bulgarilor sub domnirea turcilor şi-mi povesti mai multe detaiuri din răscoala de acuma. Voarbele lui

mă impresiunară şi, scoţînd portfoiul, însemnai într-însul următoarele şire:

Frunză verde de pe nuc,
Plîng bulgarele-n Rusciuc.
Din feciorii cei mai bravi
Face turcul neşte s[c]lavi,
Din feciorii drăgălaşi
Face turcul tot ostaşi
Şi pe toţi mi-i duce-a frînge
Pe fârtaţii lor de-un sînge,
Şi mi-i duce să lovească
Oastea mică bulgărească.
– Turcule, stăi, nu te bate,
Bată-te sînta dreptate;
Turcule, nu te oşti,
Noi pe fraţi n-om omorî;
Pentru scumpa libertate,
Noi cu fraţii nu ne-om bate,
Ci de cumva se va cere,
Vom muri toţi cu plăcere!

Fiind gata cîntecul meu improvizat, îl dădui cunoscutului meu bulgar, carele, cetindu-l, îmi mulţămi şi mă rugă să i-l dau de suvenire. Satisfăcui cu plăcere rugarea sa.

Vaporul se întoarse spre ţărmurea cealaltă şi continuarăm călătoria noastră. Abia înaintarăm cîteva minute şi sosirăm aproape de Giurgiu. Unii dintre călători începură a se pregăti, iară alţii se urcară pe acoperiş şi de acolo priveau oraşul, care din depărtare înfăţişează o privelişte interesantă. Bisericele ni anunţau că avem să sosim într-un oraş creştin şi casele numeroase ni prezentau un oraş mare.

În fine vaporul se opri. O parte mare a călătorilor se coborî, iară alţii rămaseră pe vapor, avînd a mai călători.

Bulgara cea tristă, frumoasa Guzla, dimpreună cu amica ei serbă, muscăliţa cea blondină şi englezele toate rămaseră pe vapor, numai domnişoara Marghiola debarcă cu mama sa, dar din minutul acesta eu nu le mai văzui.

Li poftii călătorie bună la toate şi peste cîteva minute debarcai iarăş pe pămîntul României.

VII

(La Giurgiu; întîmpinări; căţelul unei dame; în oraş; pe drum; la Călugăreni; o poezie improvizată; la culesul viilor; sosire la Bucureşti.)

Mai toţi călătorii dezbarcară la Giurgiu. Pe vapor rămaseră numai puţini. Ne despărţirăm de noii noştri cunoscuţi şi ne coborîrăm. Căpitanul ne strînse mîna la toţi şi ne pofti petrecere bună.

La ieşire stăteau doi grăniţeri români înarmaţi; trecurăm între dînşii şi sosirăm la vamă. Nimene n-a cerut pasaport de la noi.

Acolo aşteptau trăsure multe şi cîteva diliginţe. Mai nainte de toate mă îngrigii să capăt loc în atare diligință şi, ocupîndu-mi unul, mă-ntorsei la vamă.

Era interesant a vedea scena petrecută acolo. Mai mulţi călători de la Bucureşti, renturnîndu-se din străinătate, fură întîmpinaţi aice de rudele lor. Bucuria strălucea pe toate feţele. Sărutări, îmbrăţişări vedeam în toate părţile. Apoi urmară mii şi mii de întrebări relative la cei de acasă. Ce face tuşica? E sănătos coconul Dumitrachi? Mai trăieşte încă moş Tănasie? E la Bucureşti madame Stravino? Şi altele de aceste.

Numai o damă cam înaintată în etate întrebă în limba franceză mai nainte de toate:

– E sănătos Nero?

Nero era căţeluşul ei.

Îmi întorsei privirea în altă lature. Nu departe de mine, doi oameni serioşi, cari din Pesta pîn-aice vorbiră prea puţin, se disputară grozav. Despre ce? Aveţi trebuinţă să vi-o spun? Se înţelege de sine că despre politică. În ţara românească, dacă se întîlnesc doi bărbaţi undeva, numaidecît încep a face politică.

E, bine, domnii mei carii pe drum nu vorbiră nimică relativ la politică, abia călcară pe pămîntul României libere, îndată se şi apucară la dispută.

Unul dintre ei era „roşu", celălalt „alb"; dar ideile şi espresiunile lor semănau mult una cu alta. Ambii erau violenţi şi vorbeau cu foc nestîmpărat. Nu voi cita cuvintele lor. Mă tem că acele ar avea un efect neplăcut asupra d-voastre – precum îmi făcură şi mie o impresiune dureroasă.

Într-aceste ni se descărcară bagagele şi se transportară la vamă. Vameşul însă, om bun, nu ne făcu mult necaz.

– Domnule, ai ceva în cufăr? ne întrebă el şi ne lăsă a trece mai departe, asigurîndu-l că nu avem nimică.

Peste cîteva minute plecarăm. Surugiul, în costumul său pitoresc, se urcă pe cal, vizitiul ocupă loc lîngă conductor; ambii arădicară biciul în aer şi cei şese cai prinşi în diligință zburau ca gîndul.

Abia trecură zece minute şi sosirăm în oraşul Giurgiu şi aci, la cancelaria diligenței, ne oprirăm iarăş pentru a ne scoate bilete la locurile deja ocupate. Proprietariul diligenței e un neamț; nu vă mirați, dară, spunîndu-vă că trecu mai mult de o oară pînă ce la trei diligențe ni putu servi cu bilete. Sărmanul neamț, mai întîi ne scrise în protocol, ne întrebă cine sîntem şi numai după procedura asta – care dură mai un pătrariu de oară – puturăm căpăta biletele dorite.

Într-aceea aruncai o privire asupra oraşului. Giurgiu are cam vro zece mii de locuitori, între cari se află şi o mulțime de bulgari, greci etc. Vorbind despre frumseța oraşului, trebuie s-o spunem din capul locului că ceea ce se numeşte curățenie nu se prea găseşte în oraşul Giurgiu. Dar nu e mirare. Acest oraş a gemut un timp îndelungat sub jugul turcilor, carii nu-s renumiți de curățenia lor. Cu toate aceste, Giurgiu e un oraş interesant. Situat la marginea României, chiar lîngă Turcia, față cu Rusciuc, întruneşte în sine viața socială şi comercială, cultura şi datinele acestor doauă eleminte. Deosebit mă suprinse zgomotul cel mare de pe strade. O mulțime de băieți furnica în toate părțile, îmbiînd marfele lor spre vînzare. Cei mai mulți vindeau struguri cu neşte boabe mari şi lungi, cari aice se numesc „razachie“.

În fine, peste o oară plecarăm. Soții mei începură a face politică. Dl Carp ne asigură că peste cinci ani toți românii vor fi de opiniunea d-sale.

Să ne ferească Dumnezeu!

Într-aceea, trăsura noastră înainta necontenit. Drumul ne conducea prin o vale frumoasă. Nicăiri nu se vedea vrun deal sau munte. În stînga se făcea drumul-de-fier, care în primăvara venitoare se va deschide pînă la Bucureşti. Mă uitam cu plăcere la aceste locuri şi inima-mi simțea o bucurie nespusă călătorind pe pămîntul României.

Era după-miazăzi pe la patru oare cînd sosirăm la un sat.

– Acesta e satul Călugăreni, îmi spuseră soții mei, şi la auzul acestor cuvinte tot internul meu fu mişcat de o simțire dumnezeiască.

Satul Călugăreni e împărțit în doauă. Jumătate zace pe un deal, iar cealaltă parte se estinde la vale. În mijlocul satului curg doauă rîuri împreunate aice, adecă Naslău şi Calnistea, în a căror unde, cu ocaziunea renumitei bătălii, Sinan-paşa a făcut o baie silită.

În sat e o ospătărie unde trăsurele se opresc şi călătorii prînzesc. Eu însă preferii a vizita această vale, unde şesesprezece mii de români sub conducerea lui Mihai Eroul bătură două sute de mii de turci.

Ochii-mi se desfătau pe un plai de voluptate, inima-mi palpita de o simțire necunoscută pîn-acuma în inima mea, cugetele mele zburau departe în o lume feerică şi picioarele îmi tremurau călcînd pe acest pămînt sacru.

În dreapta, lîngă drum, un monument de piatră, o cruce înzestrată cu inscripțiuni numeroase, vesteşte nepoților gloria strămoşilor eluptată în acest loc.

Cu pietate sîntă mă apropiai de acest loc şi scoțîndu-mi cărticica, improvizai următoarele strofe:

LA CĂLUGĂRENI

Columna falei noastre, arena luptei grele,
O! vale renumită ce ni-ai creat un vis;
Pămînt sfînțit cu sînge de moşii gintei mele,
Păşesc cu pietate pe şesul tău deschis!
Iar inima-mi ferice se-ncîntă de plăcere,
Căci ochii-mi văd în fine ce mult eu admirai
Şi mintea mea se-nalță şi de la Domnul cere:
O! Doamne-atotputernic, mai dă-ne un Mihai!

Aceasta-i valea veche pe care-odinioară
Străbunii dovediră în mod înălțător
Că-s harnici şi românii să-nvingă sau să moară,
Duşmanul cînd voieşte s-atace țara lor.
Aceasta-i valea-n care Mihai cu-a sa oştire
Făcu să se-ngrozească sultanul în serai;
Aice se crease a noastră nemurire...
O! Doamne-atotputernic, mai dă-ne un Mihai!

Frumoasă fuse, Doamne, acea zi glorioasă
Şi sufletu-mi se-nalţă gîndind acum la ea;
Acea fu ziua-n care naţiunea mea se scoală
Din ferele sclăviei ce crud o-ngenunchea.
Frumoasă fuse, Doamne, cea zi nemuritoare,
Cînd mi-o revoc în minte, îmi pare că-s în rai
Şi-ntreb, mai fi-va încă vro zi ca ş-asta oare?
O! Doamne-atotputernic, mai dă-ne un Mihai!

Iar inima-mi răspunde cu dulce-ncredinţare:
Mai fi-va, fi-va încă o zi cum fu ş-acea,
Şi România mică va creşte şi mai mare,
De lume-ncununată va fi naţiunea mea.
Veni-va ziua mare, cînd fraţii mei d-un sînge
Vor pune-n faptă visul cel mîndru ca ş-un mai,
Românul are viaţă, puteri ce toate frînge...
O! Doamne-atotputernic, mai dă-ne un Mihai!

Muri Mihai Viteazul, că dînsul împreună
Se cam întunecasă ş-al nostru gînd sublim;
Dar n-a perit cu totul şi-n veci nu va s-apună,
Românii pretutindeni cu drag îl tot nutrim.
Şi trebuie să cază în fine marea stîncă,
Ce-nchide drumul care conduce pîn'la rai,
O stea conducătoare ne mai lipseşte încă:
O! Doamne-atotputernic, mai dă-ne un Mihai!

Finind aceasta improvizaţiune, rupsei cîteva flori de lîngă monument şi, punîndu-le în cărticica mea, mă rentorsei la ospătărie.

Peste o jumătate de oară continuarăm călătoria noastră tot pe şes. Sate nu prea văzurăm, abia trecurăm prin unul.

Seara pe la opt oare ajunserăm la neşte vii, de unde răsunau hore vesele, căci era chiar pe timpul culesului, ma unele fete şi neveste mai petulante veniră pînă la trăsura noastră şi ne întîmpinară cu cîntece.

Peste un pătrariu de oară sosirăm la Bucureşti.

VIII

(Pe Calea Mogoşoaiei; istoria acestei strade; o legendă poporală; Bucureşti, seara; grădinele; la Raşca; lăutarii; un cîntec de lăutari.)

Sosind la Bucureşti, numaidecît luai o birjă şi plecai la un vechi cunoscut al meu din Pesta, voind a afla de la dînsul domiciliul d-lui B. P. Hasdeu, carele cu ocaziunea petrecerii sale în Pesta avu afabilitatea d-a-mi oferi ospitalitatea sa. Însă cunoscutul meu pestan, membrul Academiei Ştienţifice Române, din întîmplare nu era acasă. Mi-aşezai dară calabalîcul la dînsul şi ieşii la stradă ca să fac o preîmblare în oraş şi să văd ce prospect au Bucureştii seara.

Apucai pe strada principală, pe Calea Mogoşoaiei[1]; o stradă lungă cît o poezie de a lui Văcărescu[2]. Acesta e „podul" cel mai frumos în Bucureşti, pentru că aice stradele în limba poporului se numesc „poduri"; nu-i lipsesc nici boltele frumoase, nici casele mari, nici chiar oamenii preîmblători. Deosebit seara, Calea Mogoşoaiei are un prospect interesant. Trotoarele gem de preîmblători şi mii de trăsure elegante zboară cu repejune una după alta şi asupra acestui tumult iluminaţiunea prăvălielor revarsă o splendoare sărbătorească.

Mult mă gîndeam de ce strada aceasta se numeşte a Mogoşoaiei? Şi ce a făcut ea, încît strada principală a Bucureştilor poartă numele ei?

Într-aceea, cetind clasica colecţiune de poezii poporale a celebrului nostru poet d. Vasilie Alesandri, în aceasta comoară literară găsii o legendă intitulată *Mogoş Vornicul;* la finea legendei, dl V. Alesandri face următoarea notiţă: „Poate că legenda raportată aice să fie izvorul de unde se trage numele Podului Mogoşoaiei din Bucureşti".

Sper dară a face o plăcere cetitoarelor mele, reproducînd aice legenda întreagă:

MOGOŞ VORNICUL

În oraş la Bucureşti
Tot să stai şi să priveşti
Pe cei şepte voinicei,

Mîndri puişori de zmei,
Şepte fraţi ca şepte brazi
Toţi de-a lui Mogoş cumnaţi.
Ei în capul podului,
În fruntea norodului,
Aştepta pe sora lor
Şi pe mîndru-i soţior,
Mogoş vornicul bogat
Ce glumeşte nencetat.
Ei la umbră se culca,
Bea voios şi ospăta,
Cu ploscuţa închina
De cinci vedre ş-o oca
Vadra Ţarigradului,
Măsura-mpăratului.
Iar fratele cel mai mare
(Că-i mai mare minte n-are)
Pe drum ochii-şi alerga
Şi cu glas dogit striga:
– Zăriţi voi ce zăresc eu?
Iată vine ca un zmeu,
Vine Mogoş vornicul,
Călare pe galbinul.
Fraţii toţi mi se scula,
Peste cîmpuri se uita,
Şi videa, măi, videa
Cum venea Mogoş, venea:
– Bună ziua, şepte fraţi,
Şepte fraţi ca şepte brazi!
– Bun sosit, frate cumnate,
Ai venit pe neaşteptate.
Dar unde ţi-e soţioara?
Ce ne-ai făcut sorioara?
Ori poate c-ai şi uitat
Către noi că te-ai legat
Cînd pe Stanca ne-ai luat,
S-o aduci la frăţiori.
Pe iarnă de nouă ori,
Că-s mai multe sărbători:
Pe vară de patru ori,

Că-s mai multe lucrători?
– Ba, măi fraţi, eu n-am uitat
Către voi că m-am legat,
Şi cu Stanca am plecat
S-o aduc la desfătat,
Dar în drumul părăsit
Turci, tătari ne-au întîlnit
Şi pe Stanca mi-au răpit.
– Pe Stăncuţa ne-au răpit
Şi tu, Mogoş, ai fugit?
Cu cei furi nu te-ai luptat,
După ei nu te-ai luat,
Nouă ani să-i tot alungi
Şi cu moartea să-i agiungi?
Mori dar, cîne blăstemat!
Că ţie nu ţi-au fost dat
Ca să fii vrednic cumnat
Cu-a Stăncuţei şepte fraţi,
Şepte fraţi ca şepte brazi!
Şi cu toţii crunt turba
Paloşile rădica.
Iar fratele cel mai mare
(Că-i mai mare minte n-are)
Paloşul mi-l învîrtea,
În Mogoş îl azvîrlea
Dar nici că mi-l nimerea.
Paloşu-n vînt vîjîia,
De-un zid mare se lovea
Şi-ndărăpt se întorcea,
Lîngă Mogoş de cădea
Şi-n pămînt se îngropa
Şi pînă-n mănunchi intra.
Iar fratele cel mai mic
(Că-i mai mic, e mai voinic)
Paloşul mi-l învîrtea,
În Mogoş îl azvîrlea,
Şi prin inimă-l giunghea!
Cînd deodată ce videa,
Ce videa şi nu credea?
O teleagă zugrăvită,

Pe dinuntru poleită
Cu doisprezece telegari,
Telegari cu coame mari,
Şi-n teleagă sora lor
Înflorind ca un bujor!
– Bună ziua, fraţii mei.
Şepte puişori de zmei!
Dar unde ve-i cumnatul?
Ce mi-aţi făcut bărbatul?
– L-am trimis în iad de-a drept
Cu şepte paloşe-n pept,
Că nu-i vrednic să trăiască
Şi cu noi să se rudească,
Cine-n oardă păgînească
Nu ştie să vitejească
Şi nevasta să-şi păzească!
– Vai de mine! ce-aţi făcut?
Vai de noi! n-aţi priceput
Cum că Mogoş a glumit
Cînd de mine v-a grăit?
Bine vorba nu sfîrşea,
Lacrimi din ochi îi ieşea,
Lîngă Mogoş ea cădea
Cu braţele-l cuprindea
Îl bocea, îl dismierda
Apoi sufletul şi-l da
În capătul podului
În ochii norodului!

Vedeţi, stimatelor cetitoare, că Podul Mogoşoaiei are o istorie prea tristă, acuma însă se întîmplă într-însul istorii mai vesele şi mai moderne. Timpurile s-au schimbat şi civilizaţiunea a adus cu sine multe lucruri necunoscute pe timpul vornicului Mogoş.

Făcînd o preîmblare bună, în fine întîlnii pe un cunoscut. Era mare bucuria mea cînd îl zării. Îl rugai să mă conducă în atare localitate unde publicul din Bucureşti petrece serile.

– Noi, zise amicul meu, petrecem seara în grădine. Ceea ce oraşele din occident nu prea au, Bucureşti posede în abundanţă, loc de petrecere pentru vară. În Bucureşti se află o mulţime de grădini.

– E, bine, condu-mă în oarecare.
– Prea bucuros. Haid' să mergem la Raşca!

Plecarăm şi peste cîteva minute ajunserăm înaintea unei grădine iluminate pompos. Lumina lampelor, formînd un tricolor naţiunal, strălucea într-o splendoare feerică. Intrarăm. În grădină lîngă mese şedea un public numeros şi alţii se preîmblau pe spaţioasele drumuri ale grădinei.

Damele se înfăţişară toate în toaletă splendidă; dar în cît priveşte toaletele, deosebit îmi atraseră atenţiunea slepurile cele lungi şi neîndătinate pe la noi în asemenea locuri.

Într-aceea, numaidecît observai că petrecerea românilor de aice se deosebeşte mult de petrecerile noastre de dincolo de Carpaţi. Noi ne petrecem mai zgomotos.

În grădină, doauă bande muzicale delectau publicul cu melodiile lor, una militară şi alta ţigănească. Spun cu toată sinceritatea că pe mine mai mult mă interesa aceasta din urmă. De multe ori am auzit şi cetit despre lăutarii din ţara românească, deci mă bucurai că în fine şi eu am ocaziune să-i aud cîntînd.

Lăutarii cîntau mai ales hore naţiunale. Horele poporale din ţara românească diferă mult de cele de pe la noi, nu sînt atît de triste ca şi ale noastre. Pentru mine dară horele lăutarilor aveau îndoit interesul noutăţii.

Lăutarii au doauă originalităţi: „naiul", un instrument ce se suflă cu gura şi de care bandele noastre muzicale nu au, şi a doaua: cîntarea cu gura.

Fiecare bandă de lăutari are un cîntăreţ care cîntă piese naţiunale. Unele din aceste cîntări sînt cam obscene, în timpul mai nou poliţia nu mai permite ţiganilor a cînta – „fără perdeauă".

Ascultam că plăcere cîntecele lăutarilor şi din cele multe îmi însemnai unul care îmi plăcu mai mult:

Peste munţi, peste otare
Avem multe surioare,
Care plîng şi se jelesc,
Şi au glasul românesc,
Şi li-e buza înălbită,
Şi li-e fruntea veştezită.
Biete flori care suspin
Pe pămîntul cel străin.
Şi cu geana lăcrimoasă,

Cu cîntarea dureroasă,
La noi caută cu amor
Cum cîntăm și noi cu dor.
Sufle vîntul către ele
Să-nvieze floricele
Și să-și ia zborul ușor
Către sora cea cu dor,
Și unite într-o floare,
Ca gingașe surioare,
Să formeze o cunună
Toată națiunea română!

IX

(Capitala românilor; viitorul; contraste mari; deosebirea între București și Pesta; în saloane; în rău și ceva bine; politica; pe Dealul Mitropoliei; Calea Mogoșoaiei; palatele boierești; Palatul Cotroceni; grădinele; spitalul Brâncovenesc; zgomotul de pe strade.)

București! București!

Ce farmec divin îmi inundă inima cînd rostesc acest cuvînt! Ce fericire cerească mă împresoară cînd îmi revoc în minte memoria acestui oraș! Și mîna-mi parcă tremură cînd mă încerc a descrie impresiunile și suvenirile mele de la malurile Dîmboviței.

București! București!

Tu nu posezi grandețea orașelor de la apus și totuș în ochii mei apari mai admirabil; tu n-ai splendoarea lor și totuș mie-mi strălucești mai luminos; tu nu te poți lăuda cu frumsețea acelora, însă pentru mine ești mai încîntătoriu.

Pentru ce? De ce pieptul meu se agită de simțăminte dumnezeiești la amintirea ta? Tu nu-mi răspunzi, dar inima mea îmi șoptește tainic: „Pentru că ești capitala românilor!".

Capitala românilor? Da... Vei fi!

– Și acuma?

Întrebați de acel moș gîrbovit sub suferințele anilor viforoși și dînsul vi va răspunde: „Sînteți în capitala unei țări cu trecut nefericit".

Întrebați de copilița aceea cu față de bujor: „Unde sîntem, drăguliță?". și ea va zice surîzînd: „Sînteți în țara iubirii frățești".

Dar întrebați și de acei juni soldați și dînșii vi vor răspunde cu mîndrie: „Sînteți în capitala unei țări ce are un viitor strălucit!".

Da... un viitor!

Sărmană Românie, țară de jele, trecutul tău e plin de imagine înfricoșate. Situată la marginea Europei, ai fost silită în decurs de secoli a forma un bulevard în contra torentelui barbar; în timp de secoli erai condamnată a sta nencetat cu paloșul în mînă spre a apăra Europa de invaziunile păgîne. Istoria ta e o tragedie continuă scrisă cu sîngele străbunilor, căci ți-ai împlinit rolul cu demnitate. Într-aceea, popoarele Occidentului s-au servit de libertatea eluptată și susținută prin tine și au înaintat, au progresat.

Și tu?

Sufereai plagele cele mai amare chiar de la fiii tăi, cari se conjurară cu veneticii și cu străinii spre a stinge firul vieții tale.

Dar să aruncăm vălul uitării asupra trecutului întunecos și să ne-ntoarcem la prezintele care ni promite un viitoriu frumos!

Puține orașe vor fi în toată lumea cari pentru un călător să formeze un tablou atît de interesant ca București. Aci găsești contrastele cele mari. Lîngă splendoarea occidentală, înflorește necurățenia orientală.

București are cam 160 000 de locuitori, dintre cari cei mai mulți sînt români, dar și neromânii vorbesc toți românește și asta e principala deosebire între București și Pesta.

La București către oricare trecătoriu te poți adresa în limba română, iar în capitala maghiarilor cu limba lui Árpád nu o duci prea departe, ci, dacă vrei să fii înțeles, trebuie să vorbești nemțește.

Afară de limba română, la București se întrebuințează mult, ma încă prea mult, limba franceză și mai ales în saloanele boierești. Se poate zice că la București nu este om inteliginte carele să nu vorbească franțozește.

Mă închin și eu culturei franceze, însă totuș m-aș bucura dacă în saloanele de la București s-ar vorbi mai puțin franțozește și limba română s-ar înălța la demnitatea ce-i compete.

Dar să vedeţi, în tot răul este şi ceva bine. E rău că în saloanele de la Bucureşti se vorbeşte mult franţozeşte, însă e bine că nu se vorbeşte muscăleşte. Ce periclu ar fi rezultat pentru biata ţară, dacă, în loc de limba franceză, cea muscălească ar fi cucerit saloanele!

Limba franceză a adus cu sine cultura occidentală şi e de dorit ca în România cultura occidentală să elupte cît mai mari cuceriri. Limba franceză e sora limbei române, sintaxa îi este tot aceeaşi, prin urmare nu poate să aibă vro influinţă prea stricăcioasă asupra limbei noastre.

Ceea ce naşte mai multă stricăciune atît pentru capitală, cît pentru ţara întreagă, este politica. Doară nici într-un oraş al lumei politica nu joacă un rol atît de mare ca la Bucureşti. Aice toţi fac politică, chemaţi, nechemaţi, toţi îşi dau un aer de Napoleon. Aceasta politizare reţine pe mulţi de la înclinaţiunea lor cea adevărată; astfel apoi politica împiedecă dezvoltarea artelor, a ştiinţei, industriei, comerciului etc. Frecările partidelor sînt foarte vii, atacările prea violente, încît din fraţii de acelaş sînge face două tabere inimice, cari nu cruţă nimic şi nu respectă nici un interes fie cît de sînt pentru ajungerea scopului. Un partid ajuns la putere strică tot ce a făcut partidul precedent. Şi ţara...

Dar nu cumva să alunecăm şi noi a face politică! Haidam acuma să facem o revistă asupra oraşului.

Ne urcarăm pe locul cel mai înalt al Bucureştilor, pe Dealul Mitropoliei. Ce prospect frumos! Jos la picioarele noastre se estindea oraşul lui Bucur, cu palaţurile sale pompoase, cu căsuliele sale primitive şi cu stradele bizare. Dar ceea ce mai mult atrage atenţiunea privitorilor e mulţimea besericelor. Numărul acestora se urcă la trei sute, dar toate sînt mici şi puţine merită atenţiune particulară.

Privirăm cu plăcere acest tablou, dar în deşert mă-ncercai a descoperi marginea lui, ultimele edificii se perdeau în caosul depărtării nemărginite. Bucureşti are o estensiune foarte mare.

După ce petrecurăm cam o jumătate de oară pe Dealul Mitropoliei, ne coborîrăm şi luînd o birjă spuserăm birjariului să ne poarte în oraş prin locurile cele mai interesante.

Strada principală e Calea Mogoşoaii, o stradă cu multe edificii frumoase, pe strada asta e Palatul domnesc, teatrul şi alte aşezăminte publice; are multe locuri însemnate, îi lipseşte însă regularitatea şi pardoseala corespunzătoare. Lîngă palaţele cele

mai pompoase, ni strică iluziunea neşte căsulie murdare. Acuma însă se lucră cu multă diliginţă la regularea oraşului şi, dacă se vor face bulevardele proiectate, Bucureştii au să devină oraşul cel mai frumos al Orientului.

Palatele boiereşti, toate încungiurate de grădine pompoase, ar putea să figureze în oricare oraş al Europei şi luxul ce domneşte aice poate să emuleze cu cel de la Paris. Stînd după miazăzi pe Calea Mogoşoaii, vezi trecînd înaintea ta sute de trăsure elegante trase de caii cei mai nobili. Pe timpul acesta, toată aristocraţia din Bucureşti iese la corso pe şosea.

Palatul domnitoriului e simplu şi nu prea mare, dinapoia Palatului chiar acuma se face o grădină pompoasă. Domnitoriul însă vara petrece la Palatul de vară de la Cotroceni. Cotroceni zace dincolo de Dealul Spirii, lîngă marginea oraşului, pe un deal, de unde ni se îmbie un prospect frumos asupra oraşului. Nu de mult Palatul acesta era monastire, unde călugării au trăit multe zile dalbe. Se vede că sînţiele-lor au avut bun gust estetic cînd s-au aşezat aice. Sărmanii, cum i-au scos!

Caracteristica Bucureştilor e mulţimea grădinelor publice, unde lăutarii în toate serile încîntă publicul cu melodiile lor. Între toate grădinele, cea mai frumoasă e grădina Cişmegiului, în mijlocul oraşului, despre care voi avea onoarea a vorbi cu altă ocaziune.

Între spitale, cel mai frumos e spitalul Brîncovenesc, carele atît în privinţa mărimei cît şi a curăţeniei, merită a fi înşirat între cele mai frumoase spitaluri ale lumei culte.

Vizitarăm încă arsenalul, cazarmele milităreşti, puşcăria renumită, despre cari de altă dată.

Acest tablou general al Bucureştilor ar fi prea defectuos, de cumva nu aş atinge şi de zgomotul de pe strade. La fiecare paş întâlnim pe cîte un fecioraş care vinde poame şi strigă îmbiîndu-şi marfele. E caracteristic că şi strigătele acestea mai toate sînt făcute în versuri. D.e., cel ce vinde nuci strigă: „Haidaţi, haidaţi la nuci, l-ale mari şi dulci!“. Altul zice prea curios: „Pepene, pepenachi, din grădina lui Costachi!“. Mai mult zgomot face cel cu struguri, de dimineaţa pînă seara auzi pe strade: „Zachie, razachie! Struguri de la deal la Filaret.“ Plăcintariul însă e mai comic. Cît e ziua stă în uşă şi, frigînd ceva, murmură necontenit, deşi nu e nimeni lîngă dînsul: „Staţi, aşteptaţi, nu vă îndesaţi, că pe rînd toţi căpătaţi!“ La aceştia vine a se mai adauge încă

sacagiul, care poartă cu un butoi din casă în casă apă de beut din Dîmbovița, despre care sună cîntecul:

Dîmboviță, apă dulce,
Cine-o bea, nu se mai duce!

X

(Ca în o grădină frumoasă; despre teatru; boierii la Brașov; societate secretă; principiile societății; „Societatea literară"; ședințele ei; la Golești; jurămîntul din altariu; primul ziuariu românesc; un alt ziuariu; Câmpinianu și Eliade; Societatea Filarmonică; Conservatoriul teatral; primele piese studiate.)

În numărul trecut m-am încercat a vi înfățișa un tablou general al Bucureștilor, încît mi-a conces aceasta îngusta cadră a unui articol de ziuariu. Cu permisiunea d-voastre să trecem acuma la specialități.

Dar de unde să încep? Sum în pozițiunea aceluia carele în o frumoasă grădină de flori nu știe să-și aleagă floarea cea mai frumoasă. O mulțime de obiecte mi se îmbie, atrăgîndu-mă care de care mai mult cu interesele sale particulare.

E, bine, să alegem dară. D-voastre, însă, stimabile cetitoare, pare că-mi șoptiți melodios să vi vorbesc despre teatru, despre Teatrul Națiunal. Asta este și dorința mea, căci teatrul fu principalul meu studiu sub decursul petrecerii mele la București.

Vorbind despre Teatrul Națiunal, sper a vi face deosebită plăcere făcînd pe scurt istoricul acestui institut național român ce are una dintre cele mai frumoase misiuni.

După scularea lui Tudor, mai mulți boieri, patrioți buni, fură siliți a emigra în țări străine. Unii dintre ei se retraseră la Brașov și acolo formară o societate secretă. Capii și fondatorii ei fură Nicolae Văcărescu, Grigorie Bălan și Const. Câmpineanu. Afară de aceștia, societatea mai avea și alți membri. Societatea aceasta, afară de interesul său politic, avea și o programă literară:

compunerea unui dicționariu român și formarea unei gramatice române.

Restituindu-se pacea, mulți dintre boieri se înturnară în țară. Dar unul dintre capi, Nicolae Văcărescu, muri la Brașov; Const. Câmpineanu fu numit de vodă Grigoriu Ghica primul consilieriu al său. Dintre toți rămase numai Constantin Golescu.

Înturnîndu-se din călătoriile sale, acest mare patriot făcu cunoștința lui Eliade, carele atunce era succesorul nemuritoriului Lazăr, dînd lecțiuni de gramatică, geografie și matematică în școala din St. Sava.

Rezultatul cunoștinței lui Const. Golescu cu Eliade fu formarea unei noauă societăți secrete. Principiile conducătoare ale acestei societăți fură aceste: 1) școala din St. Sava să se împlinească și să se înalțe la gradul de colegiu. După modelul acesteia, să se creeze alta în Craiova; 2) crearea școalelor normale în capitala fiecărui județ prin elevii ieșiți din colege; 3) crearea școalelor primare în fiecare sat; 4) fondare de ziuarie sau gazete în limba română; 5) abolițiunea monopolului tipografic; 6) încuragiarea spre traducțiuni în limba patriei și tipărirea acestora; 7) *formarea unui teatru național*; 8) stăruire spre ieșirea din regimul fanariot, prin reforme înțelepte sau rennoirea primelor instituțiuni ale țărei.

Dar o societate secretă nu putea să facă mult întru propagarea acestor principii salutare. Trebuia o procedură pe față, legală. Deci se înființă o societate publică, numită „Societate literară", la care luară parte toți oamenii de frunte din capitală, între alții chiar și cei trei frați ai domnitoriului Grigoriu Ghica, adecă Mihalache, Alesandru și Constantin.

Societatea aceasta ținea adunări și formă un fel de casină în casa lui Const. Golescu. Ședințele se țineau seara și atraseră atențiunea tuturor patrioților adevărați. În aceste serate se puse temelia literaturei naționale. Aice se cetiră primele producte ale puținilor literați români de pe acele timpuri, între cari binemeritatul nostru Eliade eluptă admirațiunea tuturora și înălță limba română la demnitatea sa națională. Dînsul ceti o gramatică a limbei române, care se tipări în anul următoriu la Săbiu, – și mai multe poezii traduse din Lamartine, cari avură un efect mare. Tot în aceste serate se ceti și gramatica lui Georgiu Golescu care se tipări în 1840, în tipografia lui Eliade.

Primul rezultat mai important al acestei societăți fu numirea unui comitet de către Grigoriu Ghica, care compuse regulamentul organic pe datine române.

În toamna anului 1827, ivindu-se ciuma în București, Eliade dimpreună cu elevul său Căpățineanu, inițiat de dînsul ca al treile membru în secretele societății, se retrase la moșia Golești. Nu peste mult sosi și proprietarul moșiei, Const. Golescu.

Și acolo, departe de zgomotul bucureștean, acești trei bărbați subscriseră în altariul besericei jurămîntul secret de a lucra pentru realizarea principielor citate mai sus.

Regret că nu pot publica aice jurămîntul acela întreg. În *Isachar*-ul d-lui Eliade, de unde scosei toate datele de pîn-acuma, precum și cele următoare, se găsește numai pasagiul acesta:

„Jurăm în cele după urmă că nici o pată de sînge, nici o valoare nu va întina împlinirea îndătoririlor noastre!"

După subsemnarea jurămîntului, Căpățineanu se mută la Craiova, unde fu numit profesor la școala fondată de a se propune într-însa pentru prima oară gramatica, literatura și științele în limba română; Eliade petrecu iarna la Golești și în primăvara venitoare se duse la Săbiiu spre a tipări gramatica sa. Într-aceea veniră muscalii, carii iubeau pe Const. Golescu. Cartieriul general avea trebuință de buletine de rezbel. Aceasta ocaziune părea binevenită lui C. Golescu pentru a se putea începe un ziuariu românesc. Scrise dară la Săbiiu lui Eliade să se întoarcă la București și ceru în numele acestuia concesiune spre începerea „Curieriului român"*.

Eliade cumpără tipografia stabilită la Mavrogene și fondă numaidecît primul ziuariu românesc.

Nu peste mult se mai fondă și o altă foaie, care apăru sub titlul: „Adaus literariu la «Curieriul român»" și ieșea în broșure lunare, începînd cu regule de stil și cu traducțiuni din lord Byron.

Abia trecu însă un an și binemeritatul Const. Golescu muri. Eliade rămase singur în București, căci Căpățineanu era profesor la Craiova, într-aceea însă făcu cunoștința lui Ioan Câmpineanu, căruia îi comunică programa societății secrete și îi spuse cu părere de rău că pentru evenimintele rezbelului, societatea literară s-a desființat.

Câmpineanu și Eliade se întruniră pentru realizarea ideilor salutare și făcură o însoțire nouă, numită: „Societate Filarmonică", carea avea misiunea să împlinească articolii 6 și 7 din principiile înșirate mai sus.

---

* „Curierul românesc" (n.ed.).

Toți patrioții adevărați întîmpinară cu căldură aceasta societate și în scurt timp subscriseră 1077 de galbeni pe an.

Afară de aceste subscrieri, se mai făcură și alte dotațiuni. C. Manu lăsă prin testament pentru Teatru Național și edificarea lui 2000 galbeni; Costachi Rasti dărui pentru tipărirea pieselor dramatice lei una mie; I. Câmpineanu, afară de cei 48 de galbeni subscriși pe an, dărui 110 galbeni și mai tîrziu 18 mii de lei cu cari s-a plătit deficitul școalei; Nicolae Danielopul a donat la mai multe reprezentațiuni stofele pentru garderobă; Eliade, afară de cei 36 galbeni pe an, mai dărui încă banii incurși pentru anunțurile publicate în „Curieriul român". Aceasta sumă se urcă la 40 mii lei.

Adunîndu-se paralele, societatea se constitui numaidecît. Director se alese neobositul Eliade. Apoi se înființă o școală, un fel de Conservatoriu teatral, unde tinerii, cari se otărîră a închina talentele lor Thaliei române, studiară literatura, declamațiunea și artea muzicală.

Acest curs dură șepte luni. În acest timp, elevii școalei dramatice studiară două drame clasice: *Fanatismul* de Voltaire și *Amfitrion* de Molière.

Nu peste mult direcțiunea anunță Bucureștilor o surprindere prea plăcută, *prima reprezentațiune teatrală,* despre care voi scrie în numărul venitoriu.

XI

(Ziuă memorabilă; cuvînt de deschidere; prima piesă; primii actori; primele piese; adunarea societății; comisiune; adunarea generală; comitetul direcțiunal; deciziuni salutare; decadința teatrului; Teatrul cel Mare.)

Ziua de 29 august 1834 este memorabilă în analele culturei noastre naționale. În această ziuă se ținu prima reprezentațiune teatrală în București în limba română. Piesa cu care se deschise scena română fu *Fanatismul,* dramă de Voltaire, tradusă de Eliade.

Anunţurile învitătoare făcură senzaţiune mare nu numai în capitală, dar în toată ţara. Şi cu drept cuvînt. În momintele acele se puse temelie la marele edificiu al civilizaţiunii naţiunale, se puse bazea dezvoltării limbei noastre.

La oara anunţată, sala teatrului de atunce fu îndesuită de ascultători, toţi doreau a fi de faţă la aceasta sărbătoare naţiunală, toţi aşteptau cu dor să audă limba română cea sonoară răsunînd de pe scenă.

În fine, momentul mult dorit sosi. Cortina se rădică şi apăru pe scenă zelosul Eliade. Aplauze frenetice şi urări entuziastice răsunau din toate părţile. Bucuria şi fericirea culminară în toate inimele.

După încetarea espresiunilor de entuziasm naţiunal, Eliade cu inima palpitîndă de bucurie rosti un cuvînt de deschidere şi între altele zise:

„În vreme de şepte luni, domnii mei, s-a făcut un mic curs de literatură, spre a pregăti pe şcolari întru a simţi frumuseţile poeţilor dramatici. S-au esercitat şcolarii la declamaţiune, dîndu-li-se înainte mai multe scrieri în proză şi în versuri, s-au deprins pe cît a iertat vremea în muzica vocală şi au început spre graţioasa mlădiere a trupului eserţiţiunile danţului.

Am zis că în timp de şepte luni ca prin minune s-au săvîrşit atîte lucruri. Poate că zelul meu, domnii mei, mă face a mări lucrurile. Domnii profesori însă, mai modeşti decît mine, vă înfăţişează şcolarii domnia-lor nu cu trufia de formatori ai unui teatru, ci numai ca să arete d-voastre rodul ce a putut aduce...

Cercetarea de astăzi va da semne şi pentru viitoriu; vă recomand pe aceşti tineri şcolari ce cutezară a brava prejudeţele epocei şi a se face obiectul criticei limbelor veninoase.

Sum încredinţat, domnii mei, că precum aţi cunoscut cît este de trebuinţă un teatru naţiunal, asemene cunoaşteţi şi cîte trebuiesc unui june ca să poată cuteza a se numi un bun artist sau actor: un chip interesant, un corp bine crescut şi mlădios, un glas sonor şi plăcut, un suflet trufaş şi îndrăzneţ, o inimă de flacără, o creştere îngrijită, într-un cuvînt, o cunoştinţă foarte cu scumpătate a artelor celor frumoase; şi neşte asemenea oameni, domnii mei, sînt foarte rari în societate, cari să unească întru sine darurile fireşti cu mijloacele învăţăturei. Prin urmare, nici Europa întreagă nu se va putea făli adesea cu artişti buni; şi mult va mai trece pînă să mai aibă al doile Talma, dacă teatrul nu se va face o carieră onorabilă pentru tinerime şi dacă junele ce se otăreşte a înfrunta prejudeţele ce esist despre scenă, va fi socotit de concetăţenii şi părinţii săi un paria politic, ca un comediant lăsat la voia întîmplării şi sperînd a-şi scoate hrana, aşteptînd de la bunăvoinţa privitorilor. De se va face însă o direcţiune sub îngrigirea guvernului şi dacă actorii se vor socoti ca neşte slujbaşi ai statului spre formarea năravurilor şi a limbei naţiunale, atunci în adevăr junii cu talente, cu învăţătură şi binecrescuţi, vom vedea că fără teamă de critica limbelor veninoase se vor sui pe scenă şi vor forma teatru naţiunal, astfel cum să fie de esemplu şi la alte popoare.

Rodul ce s-a făcut în vremea aceasta de şepte luni, astă-seară se poate vedea înaintea d-voastre." (Vezi toată cuvîntarea în „Curierul român" din 1834, nr. 39.)

Aplauze frenetice răsunară din toate unghiurile salei după cuvintele ultime ale lui Eliade.

Apoi se începu reprezentaţiunea. Trecură cîteva minute şi în scurt timp publicul deveni cucerit. Aplauzele se rennoiră la fiecare moment şi toţi ascultătorii se-ntreceau în entuziasm.

Afară de *Fanatismul*, se mai esecută şi o cavatină a lui Bellini, numită *Piratul*.

În fine publicul se împrăştie mulţămit, ducînd cu sine cele mai plăcute suveniri.

Va fi interesant să amintim aice şi pe acei bravi juni români cari pentru prima oară se rezolviră a brava toate prejudeţele societăţii despre scenă şi carii pentru prima oară reprezentară o dramă în limba română. Aceştia sînt: Nicu Andronescu, Ioan Curie, Nicolae Diamant, Raliţa Mihăileanu, Costache Mihăileanu, Costache Dimitru, Caliope.

Tot asemene, să înşirăm şi piesele cari se traduseră şi jucară în anul prim: *Regulu şi Ermiona* tradusă de I. Văcărescu încă la anul 1818, mai tîrziu tot Văcărescu mai traduse încă *Aloiul înflorit* şi *Britannicu*; *Fanatismul, Zaira, Amfitrion, Marino Faliero, Ambii Foscari* traduse de I. Eliade; *Alzira* de Gr. Alesandrescu, *Heracliu* de Corneille, *Harpagon* de Molière, *Cina între amici*, toate traduse de I. Rosetti; *Saul* şi *Virginia* de Alfieri, de C. Aristia; *Intriga şi amorul* de Schiller, de I. Câmpineanu; *Bădăranul boierit, Mizantropia şi pocăinţa, Junia lui Carol II,* de I. Voinescu; *Vicleniile lui Scapin* şi *Amanţii magnefici,* de C.

Rasti; *Amalatul imaginariu** de Gr. Grădişteanu; *Amorul doctor*, de Em. Florescu; *Gemenii din Bergam*, de I. Florescu; afară de aceste, în anii următori se mai traduseră şi alte piese, dintre cari amintim una**: *Angelo* şi *Maria Tudor*, de C. Negruzzi. (Vezi „Gazeta Teatrului*** la pag. 32).

La 7 sept. 1835, membrii fondatori se adunară şi numiră o comisiune de trei membri, însărcinată d-a cerceta socotelele şi a da proiecte de amelioraţiune.

La 27 octomvre, societatea ţinu adunare generală şi comisiunea ceti raportul său, din care estragem următoarele:

„Domnii Aristia, Eliade şi Câmpineanu, fondatorii acestei societăţi, au îmbrăţişat ale ei interese cu cea mai fierbinte rîvnă şi, cu multă jertfă de odihnă şi de interes particulariu, au aşezat-o pe temeiuri cari asigurează a ei înaintare.

Dl Eliade, pe lîngă direcţiunea cu care a binevoit a se însărcina de la întîia formare a acestei societăţi, s-a străduit şi prin dare de lecţiuni gratis de literatură în şcoala filarmonică a dezvolta înţelegerea şcolarilor actori.

Dl Aristia, printr-o nepregetată sîrguinţă în lecţiunile de declamaţiune, a deprins pe şcolari în puţină vreme a se identifica cu rolul lor aşa de bine, încît la cea dîntîie suire a lor pe scenă tot publicul s-a electrizat de mulţumire.

Dl Câmpineanu, stăruindu-se într-aceasta întreprindere cu cea mai călduroasă rîvnă, a spriginit societatea nu numai cu un ajutoriu simţitoriu, ce domnia lui dă regulat pe fiecare lună, ci şi cu alte deosebite jertfe de bani în trebuinţele şcoalei filarmonice şi cu îndemnare înduplecătoare pentru întinderea societăţii prin adaugerea soţilor ajutători."

După aceasta, raportul comisiunii propune ca adunarea să voteze mulţămită acestor trei bărbaţi; vorbind despre socoteală, raportul constată că Societatea Filarmonică pînă la finea lui august anul curgătoriu a încasat lei 16 518, din carii s-au chieltuit lei 15 771 şi a mai rămas în casă lei 546, – iară soţii confereau pe an lei 25 600; în fine, comisiunea prezentă adunării un regulament prin care toată lucrarea ulterioară se concrede unui comitet, ai căruia membri trebuiau a se alege numaidecît de către adunare, rezervînd directoratul lui Eliade, „pentru că domnia-lui

* *Bolnavul închipuit* (n.ed.).
** De fapt, două (n.ed.).
*** „Gazeta Teatrului Naţional" (n.ed.).

cunoaşte şirul lucrărilor de mai nainte de la începutul acestei societăţi şi a dat dovadă de cea mai bună îngrigire pentru înaintarea acestui aşezămînt".

„În sfîrşit, comisiunea luînd în băgare de seamă rîvna cu care şcolarii diletanţi înaintează la învăţătura dramatică şi avînd dintr-aceasta bună nădejde că o trupă bine deprinsă se va pregăti în puţină vreme, a socotit de neapărată trebuinţă a se chibzui despre *zidirea unui teatru naţiunal.*"

Adunarea a primit toate propunerile comisiunii şi afară de aceste s-a făcut o rugare către vodă, în care se rugară de protecţiunea dînsului în toate afacerile societăţii. În fine se alese comitetul: preşedinte se alese marele vornic G. Filipescu, vicepreşedinte colonelul Ioan Câmpineanu, director I. Eliade în unanimitate, secretariu D. Poenariu, membri: colonelul Nojin, căpitanul I. Voinescu, I. Manu, I. Rosetti. (Vezi „Curierul român", 1835, nr. 77 şi 78.)

La 25 martiu 1836, adunîndu-se comitetul decise să se înfiinţeze o şcoală publică de muzică vocală şi instrumentală, unde tinerimea să poată învăţa, fără de a solvi, şi să se închirieze Societăţii Filarmonice sala teatrului pentru serile în cari se dau reprezentaţiuni şi pentru zilele în cari se ţin lecţiuni.

Societatea şi teatrul au urmat astfel vro doi ani, înaintînd pe calea artelor frumoase. La început se reprezentară mai ales tragedii şi drame, mai tîrziu însă mîinile nedibace introduseră şi cîteva farse frivole, cari otrăvîră spiritul publicului şi teatrul declină spre decadinţă. Aceasta fatalitate întristă pe toţi amicii cei adevăraţi ai teatrului şi aceştia doreau şi lucrau ca să poată înălţa teatrul la demnitatea ce-i compete.

În fine se reprezentară piesa *Mizantropia şi pocăinţa,* tradusă de Ioan Voinescu. Aceasta piesă avu un efect mare. Iată ce scrie B. Catargiu după aceasta reprezentaţiune:

„De ce actorii români fură, într-o zi, ceea ce nu putură fi în trei ani? Pentru că trei ani au îmblat încercînd; pentru că trei ani fură rătăciţi în drumul lor şi pentru că într-o zi se văzură la sine, se văzură la locul lor" („Gazeta Teatrului", nr. 12).

Şi apoi urmară ani trişti pentru societate şi teatru. Din cauza unor intriganţi, Societatea Filarmonică se desfiinţă.

Teatrul însă nu pieri.

Trecură ani mulți și în fine patrioții cei buni începură a zidi un teatru mare și pompos. Zidirea se fini la anul 1853 și astăzi Thalia română are pe Calea Mogoșoaiei un teatru grandios.

XII

(Edificiul teatral; misiunea teatrului; direcțiunea teatrală; nepăsarea boierilor; un plan; monument durabil; comedii franceze; o baladă; timpul reprezentațiunilor; parter fără dame; prețurile; Millo.)

Puține teatre mai mari și mai pompoase sînt în Europa decît templul Thaliei române în București. Acest institut națiunal întru adevăr face onoare țării care l-a înființat. Românii pot fi superbi de teatrul lor, pentru că acela e cel mai frumos în tot orientul.

Frumoasă e misiunea unui teatru, de trei ori sublimă e misiunea Teatrului Națiunal din București. Membrii săi, ca nescari apostoli ai limbei și națiunalității noastre, au să dezvolte spiritul național nu numai în o țară; ei au să propage marea idee și la confrații lor din alte țări.

Teatrul Națiunal de la București trebuie să ni fie scump, întocmai ca lumina ochilor. El ni e focularìul de unde schinteile națiunalismului au să cază în toate patriile locuite de români.

Cu bucurie constat aice că aceia carii în timpul mai nou sînt meniți pentru direcțiunea acestui institut națiunal sînt la înălțimea misiunii lor. Cu plăcere observ că și publicul din capitala României libere are conștiința faptelor sale și nu pregetă a da tot concursul său pentru înflorirea artelor frumoase.

O lună de zile, cît petrecui în capitala de pe malurile Dîmboviței, avui ocaziune a mă convinge pe deplin despre zelul cu care publicul de acolo susține teatrul. La toate reprezentațiunile toate locurile erau ocupate; numai cîte o logie îmi spunea, prin deșertăciunea sa, că boierimea română nu este încă nici acuma o aristocrație națiunală, de care se bucură alte națiuni.

Și aceasta neinteresare boierească naște o pagubă mare pentru teatru. La alte națiuni, boierii nu numai susțin teatrul prin abonaminte, ci sacrifică sume considerabile pentru premiarea pieselor originale.

Repertoriul nostru teatral e sărac în piese originale. Și aceasta e rana ce avem s-o vindecăm mai întîi. Ce frumos ar fi dacă aristocrația română ar veni într-o zi și ar zice: „Iată un capital! Din interesele acestuia, în fiecare an să se premieze cu o sută de galbeni cea mai bună dramă sau tragedie originală și cu alta sută cea mai bună comedie originală!"

Acesta ar fi monumentul cel mai durabil ce și l-ar face aristocrația, un monument ce nu l-ar dărîma nici vijeliile secolilor, nici mînile barbare ale inimicului necruțătoriu.

Să sperăm că boierii români ni vor face într-o zi aceasta surprindere plăcută și atunce Teatrul Națiunal va înflori, va fi în stare a corespunde adevăratei sale misiuni, căci literatura noastră teatrale se va înmulți cu piese originale de un preț literariu.

Cu toate că în privința pieselor originale sîntem încă săraci, dar încît privește piesele traduse, teatrul din București progresează alăturea cu cele mai de frunte teatre. Din tragediile lui Shakespeare în fiecare an se reprezentează doauă-trei cu succes. Comediile franțozești cari cuceriră toate scenele Europei joacă un rol principal în repertoriul teatrului român. În aceste piese, d-na și dl Pascali emulează cu artiștii de la Paris. Cei ce au văzut pe dl Pascali în *Ștrengariul din Paris* vor afirma cu mine dimpreună că aceasta comedie nici în orașul Tuillerielor nu se poate reprezenta mai bine.

La reprezentarea pieselor franceze, meritul principal e al d-lui Pascali, carele nu numai le joacă cu succesul cel mai splendid, ci însuș a tradus o mulțime de ele.

Și aceste piese la București, unde cultura franceză a cucerit toate elemintele, unde puțini oameni sînt carii să nu cunoască Parisul și viața socială franceză, nu apar atît de străine ca de esemplu la Pesta, care se adapă de cultura germană și în care unele piese cari la Paris avură efect mare cad, din cauză că nu sînt înțelese.

Îmi aduc și acum aminte de seara în care se reprezentă comedia *Poetul și regele*. Dl Pascali, în rolul poetului, făcu o viuă impresiune asupra mea, și deosebit în momintele cînd declama „Balada săracilor" era sublim.

Aceasta poezie admirabilă a poetului Gringoire merită să o cetească cît de mulţi, pentru aceea sper a vi face o plăcere, reproducînd-o aice:

Regi potinţi cu sceptru-n mînă, capete încoronate,
Ce în lumea ceealaltă o să fiţi rău judecate,
Ah, gîndiţi cu dor, cu milă la săracul cerşitoriu,
Ah, gîndiţi, gîndiţi cu jale la copiii din popor!
Ah, sărmanele popoare cum iubesc, cum sînt tratate!
Ele ară, ele sapă, ele-s bune pentru toate,
Ele spintecă pămîntul, ele dau sudoarea lor,
Chiar şi sîngele-n războaie e din carne de popor.
Asta-i soartea blăstămată, nici un fel de uşurare
Pentru biata sărăcime jug şi bir de la cel mare;
Frigul, ploaia îl îngheaţă, soarele îl arde rău.
Pentru popol tot e jale, parcă-l uită Dumnezeu.

În coliba dărîmată, unde ţipă sărăcie,
Zace popolul sărmanul, sugrumat de iobăgie,
N-are dreptul să trăiască, nici să moară nu-i e dat, –
Ca şi vita înjugată bietul popol e tratat.
Seceră sau chiar culege, tinde masă pentru nuntă,
Arde focul în cuptoare pentr-o zi mare şi sîntă,
Iar-apare deodată mai teribil, mai fieros
Crunt stăpînul de moşie, din palat el vine-n jos,
Tinde mîna lui uscată, ca vulturul strînge gheara,
Şi înhaţă pe clăcaşul; „Sînt aici", îi zice fiara
Rupînd carnea după el – îţi iau, căci tot e al meu.
Pentru popol tot e jale, parcă-l uită Dumnezeu!

Reprezentaţiunile se ţin de trei ori pe săptămînă. Opera italiană – acest articol de lux al oraşelor din occident – ocupă iarăş atîte zile. Se începe seara la opt oare şi durează pînă la unsprezece, auneori pînă la doauăsprezece, întocmai ca la Paris. De la cinci pînă la opt oare prînzesc toţi locuitorii Bucureştilor, aşa apoi pot sta la teatru pînă tîrziu, fără ca să fie ameninţaţi de foame. Dacă cumva reprezentaţiunile s-ar fini la zece, publicul s-ar plînge că direcţiunea „i-a stricat seara".

O altă caracteristică pentru teatrul din Bucureşti e – ceea ce se observă şi în teatrele din Paris – că în parter nu şede nici o

damă. Ele toate ocupă loc în loge, astfel apoi logele devin mult mai interesante.

Preţurile locurilor sînt scumpe. O loge costă doi galbeni, iar un scaun în rîndurile prime şepte sfanţi. Cu toate aceste, însă, teatrul mai totdeuna e plin. Dar mai ales e plin atunce cînd afişul anunţă că va juca Millo.

Cel mai mare artist român!

Permiteţi-mi dară să vi vorbesc şi eu despre acest om de geniu! Însă Millo merită să-i sacrificăm un articol special în numărul viitoriu.

XIII

(Un dialog caracteristic; cel mai mare artist; popularitate mare; din viaţa lui Millo; debutarea primă; după şesesprezece ani; un incident caracteristic; trei bărbaţi mari.)[1]

– Vii astăzi la teatru?

– Nu pot, căci am multe ocupaţiuni.

– Ce fel? Tu doară nu ştii că deseară Miilo va juca în *Lipitoarele satelor din Moldova*?

– Joacă Millo?

– Da.

– Apoi atunce îmi las toate lucrurile la o parte. Mă duc. Cum să nu mă duc?

Acest dialog de la Bucureşti caracterizează într-un mod escelinte efectul cel grandios ce-l produce Millo pe scenă. Creaţiunile sale principale s-au reprezentat de multe ori; nu e un singur om în tot Bucureştii, carele să nu le fie văzut cel puţin o dată; totuş, cînd afişul anunţă reprezentaţiunea vreuneia, teatrul cel mare devine prea mic pentru a putea cuprinde pe toţi doritorii de a vedea pe cel mai celebru artist al scenei române.

Am văzut mulţi artişti mari, n-am cunoscut însă nici unul carele să aibă popularitate atît de mare ca Millo. Îndată ce se

ivește pe scenă, făr-a vorbi un singur-singurel cuvînt, entuziasmul publicului erumpe în aplauze cutrierătoare.

Și Millo e demn de aceste aplauze; dînsul are multe merite la recunoștința națiunii sale, și ca artist, și ca român.

Dînsul e, așa-zicînd, creatoriul pieselor naționale; ingeniul său a format caractere originale române pe scenă, – și în deșert s-ar încerca oricine să le mai joace, debutarea sa ar rămînea numai o încercare medioacră și ar dovedi numai aceea că scena română posede numai un Millo, cu moartea căruia s-or șterge din repertoriul teatral toate rolurile sale admirabile, căci nu va mai fi cine să le interpreteze.

E, bine, de unde e acest om? unde și-a făcut studiile? și cine i-a fost învățătoriul? întrebați d-voastre.

Matei Millo, celebritatea scenei române, fu născut în Moldova, la anul 1813. Părintele său era un boieriu de frunte și rudeniile sale ocupau posturi mari în țară. Aceștia doreau ca și tînărul Matei să intre în atare post la ministeriu. Junele satisfăcu dorința lor și artistul nostru în etate de șeptesprezece ani fu numit oficial la ministeriu.

Însă inima lui ardentă nu putu lega amicie cu afacerile seci, spiritul său liber se simțea încătușat în biroul ministerial, deci ceru voia mai-marilor săi ca să-l absolve.

Dorința lui se satisfăcu, iară dînsul numaidecît plecă la Paris. Unsprezece ani petrecu Millo în metropolea civilizațiunii moderne. În acest răstimp, n-a nutrit altă idee mai sublimă în peptul său decît studiul teatral; n-a avut alt cuget mai sacru decît, perfecțiunîndu-se necontenit, să se rentoarcă în patria sa și să dedice talentul și studiul său în folosul națiunii sale.

Trecură unsprezece ani și Millo se rentoarse în patria sa, la Moldova, cu inima însuflețită de un viitoriu mai fericit și cu sufletul încîntat de a putea concurge și dînsul cu toate puterile sale la înaintarea și înflorirea artei teatrale între confrații de acelaș sînge.

Curînd însă fu amăgit în aspirațiunile sale. Unchiul său era ministru și prejudețele obscure ce domneau în publicul de atunce despre scenă le nutrea și dînsul; astfel aceste prejudețe esagerate de ambițiunea și vanitatea sa boierească nu-i permiteau de a vedea pe nepotul său pe scenă.

Junele artist dară nu putu realiza dorința sa cea mai sublimă. Tot ce putu face fu că ceru voie pentru direcțiunea teatrului.

Concesiunea direcțiunală i se dădu și Millo conduse doi ani de zile teatrul din Iași, fără ca să fie îmbrăcat cel puțin o dată coturnul scenei. Inima lui ardea de dorul a pune și dînsul talentul său în folosul artelor, de multe ori era p-aci aproape să braveze toate pretensiunile și ideile vane ale înaltului său rudă și să anunțe într-o zi prima sa debutare.

În urmă, aceasta luptă în internul său se fini în favorul aspirațiunilor sale dulci. Amorul de arte invinse toate celelalte considerațiuni și junele artist defipse seara în care avea să pășească pentru prima oară pe scenă.

Mînia și furia rudelor sale boierești nu se poate descrie. Dînșii încercară toate mijloacele spre a-l înstrăina de la aceasta idee, dar în urmă, nereieșind, otărîră a-l compromite, ca astfel să-i stingă și cea mai de pe urmă schinteauă în peptul său pentru teatru.

Într-aceea, terminul reprezentațiunii sosi. Teatrul era plin de servitorii rudelor sale, care, conform ordinațiunii primite, întîmpinară cu fluierăture zelul tînărului actor. Însă partea sănătoasă a publicului nu pregetă a protesta în contra acestei demonstrațiuni.

Acest incident fatal însă nu descuragiă defel voința lui Millo. Părăsi Moldova și trecu în România de dincoace de Milcov, unde mai întîi jucă într-un oraș provincial iar apoi nu peste mult îl angagiară la teatrul din București, a cărui decoare este pînă în ziua de astăzi.

În răstimp de șesesprezece ani, pînă-n vara trecută, Millo niciodată n-a jucat în atare teatru din Moldova.

În decursul acestor ani, Millo mai de multe ori avu în mîinile sale direcțiunea teatrală și amorul său pentru arte îl făcu să spesească toată averea sa în sumă de doauăzeci și șese de mii de galbeni în folosul Teatrului Națiunal. Însă Camera patriotică și națiunală din anul espirat, considerînd meritele acestui preot al Thaliei române, i-a votat în unanimitate o recompensă națiunală.

Astăzi Millo, în etate de cincizeci și cinci de ani, a ajuns în culmea gloriei sale; numele lui atît de cunoscut în România, ca la Paris, unde jucase cu succes, e de toți stimat, iubit și admirat.

În viața sa privată e omul cel mai afabil. Oarele în cari mă bucurai de ospitalitatea d-sale îmi vor rămînea neșterse în memoria mea.

Să vi mai spun un incident care caracterizează modestia acestui bărbat binemeritat.

Avînd fericirea de a-i ceti prima mea comedie, după finitul cetirei îl întrebai că oare cine va juca într-însa rolul principal?

– Mă voi *încerca* eu, răspunse dînsul.

Va fi interesant să mai enar şi episodul prim în viaţa teatrală a lui Millo.

Introducîndu-se sub vodă Sturza pentru prima oară miliţia în Moldova, elevii dintr-un institut de educaţiune improvizară o piesă teatrală în onoarea domnitoriului.

În aceasta piesă copilărească Millo jucă rolul unui soldat, V. Alesandri reprezentă o copilă şi M. Kogălniceanu jucă aşişdere un soldat.

Astăzi unul dintre aceşti trei copii e cel mai mare artist teatral, al doile – cel mai mare poet, şi al treile – cel mai mare orator al românilor.

XIV

(Preoţi şi călugări; clerul de dincolo şi cel de dincoace; călugări mulţi; casarea mănăstirelor; plecare la mănăstire; la o crîşmă; şcoala de agricultură; noaptea în pădure; la poartă; petrecerea în mănăstire.)

Dacă te preîmbli pe stradele Bucureştilor, mai în fiecare minut întîlneşti cîte un preot sau călugăr. Nicăiri atîţia preoţi şi călugări nu găseşti ca în România, decît doară numai în Spania sau Italia. Portul preoţilor de al călugărilor se deosebeşte numai în cît priveşte mitra ce o poartă pe cap. Fără mîndrie provincială pot să întăresc că portul clerului nostru de dincoace de Carpaţi e mult mai frumos şi mai acomodat civilizaţiunii moderne.

În cît priveşte calităţile intelectuale, comparaţiunea iese iarăşi în favorul clerului de aice. Nu voi să cerc cauza acestei deosebiri, căci atunce aş fi silit să repeţesc împregiurările de notorietate publică cari au dat în mînile clerului nostru de dincoace un rol glorios în istoria naţională, un rol de salvatoriu al naţionalităţii noastre, pînă ce clerul de dincolo n-a fost menit pentru acest rol.

E, bine, domnilor, nu voi abuza dară de paciinţa d-voastre, dezvoltînd aci mai în special cauzele superiorităţii clerului nostru austriac asupra celui din România, doresc numai ca aceasta deosebire a clerurilor să se complaneze în avantagiul patriei şi al naţiunii. Bărbaţii cari au în mînile lor frînele guvernului român au să vindece şi aceasta rană naţională.

Secularizarea mănăstirelor s-a făcut, prin aceasta vistieria statului român s-a îmbogăţit cu multe milioane, cari pîn-atunce se trămiteau în străinătate. Acuma mai are să urmeze casarea unei mulţimi de mănăstiri şi reducerea călugărilor şi a călugăriţelor la un număr mai conveniabil poporaţiunii ţării. Astfel România se va înmulţi cu fii şi fiice cari pîn-acuma aveau numai rolul lipitoarelor, şi pentru ţara lor nu produceau nici un fruct considerabil.

În alte ţări, călugării şi călugăriţele se ocupă de educaţiunea tinerimei şi astfel împlinesc adevăratele lor misiuni; în ţara românească însă nu eziste nici un june şi nici o jună care să-şi fi făcut studiile sale în cutare mănăstire din ţară. În sîntele mănăstiri de dincolo nu înfloreşte altceva decît nelucrarea. Ş-apoi aceasta înfloreşte de minune, căci o cultivă cîteva mii de călugări şi călugăriţe.

Unicul cuvînt ce se poate susţinea pentru justificarea ezistenţei mănăstirilor este ospitalitatea. Un scriitor german a zis-o că între toate popoarele Orientului românii sînt mai ospitali. De acest compliment România totdeună s-a şi arătat vrednică. Ospitalitatea este unica suvenire plăcută ce călătorii străini o duc cu sine din mănăstirile româneşti.

Între munţi, la codru, unde nu întîlneşti un suflet de om, aspectul unei mănăstiri în depărtare ni insuflă tărie noauă pentru continuarea călătoriei şi ni promite un loc de repaus pentru ostenelile zilei, căci budgetul României pune o sumă considerabilă la dispoziţiunea mănăstirelor pentru provederea călătorilor.

De mult doream să văd şi eu o mănăstire românească; deci acceptai cu bucurie invitarea a mai mulţi amici ca să facem o escursiune la cutare mănăstire de lîngă Bucureşti.

După ce toţi acceptarăm propunerea, se iscă cestiunea că unde să mergem? în mănăstire de călugări sau călugăriţe?

Sper că veţi crede dacă voi zice că eu mă interesam mai mult de frumoasele călugăriţe, decît de sînţii părinţi; de aceea propusei să mergem la „maice". Propunerea mea fu primită în unanimitate şi numaidecît. Pesemne şi amicii mei erau de opiniunea mea.

Era o zi frumoasă, în luna lui octomvre. După-miazăzi la cinci oare plecarăm cu birja către mănăstirea de la Pasăre.

Nu peste mult, pe strada lui Iancu ieşirăm prin barieră şi înaintea noastră se estindea un şes frumos, înzestrat cu holde verzi.

Trecu o oară cînd nu departe zărirăm pe un deluţ un pavilon frumuşel, iară jos la vale zăcea un sat mititel.

– Ce e acolo? întrebai de un soţ.

– Şcoala de agricultură de la Pantilimon, răspunse dînsul.

La marginea satului ne oprirăm la un birt şi luarăm cîte-o „dulceaţă", apoi începurăm a conversa despre şcoala de agricultură a României, otărînd a o vizita la întoarcere, cînd deodată un străin se apropie de masa noastră şi ne întrebă:

– Unde aveţi să mergeţi, domnilor?

– La mănăstirea de la Pasăre, răspunse unul dintre noi.

– Eu vă svătuiesc să vă renturnaţi, observă străinul.

– Pentru ce?

– Pentru că e cam tîrziu. Peste puţin are să fie întunerec. Ş-apoi aveţi să treceţi păn-acolo tot prin pădure.

– Ş-apoi?

– Eu înc-o dată vă svătuiesc să vă renturnaţi la Bucureşti. Mi-e milă de birjariu, căci are cai buni.

– Vasăzică în pădurea aceea sînt hoţi, carii au să ne jefuiască? îl întrebarăm iarăş.

Străinul însă nu răspunse nimica, ci cu un surîs satanic pe buze se depărtă.

Numaidecît întrebarăm de ospătariu dacă întru adevăr e periculos a călători prin pădurea de la Pasăre? Dînsul ne asigură că în tot pregiurul acela nu se găseşte nici un hoţ. Noi dară plecarăm cu sufletul liniştit, ştiind prea bine că hoţii n-au să ia parale multe de la noi, deoarece nu prea aveam.

Într-aceea, se înnoptă binişor. Era întunerec, luna nu se ivi încă pe ceriu. Noi călătoream prin mijlocul pădurii. Oriîncătrău aruncam privirile noastre, nu vedeam altceva decît numai arbori. Din cînd în cînd caii se speriau de atare butuc şi era p-aci aproape să ni răstoarne trăsura.

Noi toţi eram gata în tot momentul ca să vedem sărind înaintea noastră neşte hoţi carii vor a ni jefui şi, trecînd prin pădure, înfirarăm un discurs despre eventuala agrezare a hoţilor. Unul zicea să ne opunem cu glorie deplină, altul ni recomanda să capitulăm, fiindcă n-avem arme, al treile spunea altceva şi aşa mai departe, toţi ni esprimam opiniunea noastră. În vorbe mai toţi ne arătam eroi, carii ne vom opune cu vîrtute, dar în realitate toţi eram convinşi că dacă hoţii ne vor ataca, vom capitula frumuşel şi li vom preda sumuliţele noastre, numai să scăpăm de bătaia brutală. Zisei dară şi eu „adio" orologiului meu, dar medalionul ce se anine de lanţ îl ascunsei bine; medalionul îmi era mai scump decît orologiul, căci într-însul era portretul mumei mele.

Într-aceea, în depărtare zărirăm mai multe lumini, ce ni apăreau ca neşte focuri păstoreşti. „Iată mănăstirea!", eschiamarăm toţi deodată cu bucurie.

Peste cîteva minute sosirăm la marginea pădurei, de unde luminele se vedeau bine. La marginea pădurii găsirăm cîteva case şi o crîşmă. De acolo se vedeau luminele.

Ne oprirăm şi întrebarăm dacă e departe mănăstirea Pasăre.

– Nu e departe, ni răspunse un ţăran, aveţi să mergeţi numai pădurea asta şi apoi îndată o să fiţi acolo.

Iarăş pădure!

E, bine, plecarăm; dar abia înaintarăm cîteva minute, calea se ciuntă înaintea unei porţi. Edificiul înaintea căruia ne oprirăm nu avea deloc aspectul unei mănăstiri, pentru aceea nu ştiam pozitiv dacă nimerirăm bine sau ba? Cu toate aceste ne coborîrăm şi începurăm a bate la poartă. Urmă o tăcere de cîteva minute şi nimene nu veni să ni-o deschiză. Bāturăm la poartă iarăş şi de astă dată mai tare. Iarăş urmă tăcere şi iarăş nu veni nimene. Atunci apoi începurăm un asalt formal.

Într-un tîrziu se ivi un moş în mijlocul curţii, dar în loc de a veni la poartă, mergea în partea contrarie şi se aşeză acolo lîngă părete.

– Moşule, dar ian deschide poarta! strigarăm noi.

Moşul însă tăcea şi nu se mişca. Noi îl provocarăm iarăş şi băteam poarta şi mai cumplit. La aceasta manifestaţiune apoi, moşul îşi întoarse faţa către staul şi strigă:

– Măi Nicolaie, deschide poarta!

La aceasta apăru un copilandru cam de cincisprezece ani, dar nici acesta nu veni către poartă, ci apropiîndu-se de moş, înfiră cu dînsul un discurs.

Văzînd aceasta torturare, pierdurăm paciinţa şi începurăm a întrebuinţa espresiuni neparlamentare. Dar şi aceasta procedură numai peste cîteva minute produse rezultatul dorit. Pănă atunce moşul şi copilandrul se svătuiră că oare unde e cheia? Nu o găseau nicăiri. În urmă apoi moşul o scoase din pusunariu. Poarta se deschise şi noi intrarăm.

Ne uitarăm giur-împregiur, dar nicăiri nu văzurăm vro biserică.

– Unde e mănăstirea? întrebarăm.

– Mai în sus, ni se răspunse, aice e locul pentru trăsure şi cai.

– Condu-ne la maica stariţă, ziserăm copilandrului. Dînsul luă în mînă o lampă şi plecă pe dinaintea noastră. Noi îl urmarăm.

Numaidecît ajunserăm la un loc deschis. Eram pe o piaţă, în mijloc se înălţa o beserică frumuşică, iar împregiurul acesteia erau situate casele călugăriţelor. În fiecare casă ardea lumină. Pe strade nu era nimene.

Sosind la locuinţa stariţei, deschiserăm poarta şi intrarăm; dar abia făcurăm un paş, trei cîni mari săriră înaintea noastră lătrînd grozav. Numaidecît ordinarăm retragere şi închiserăm poarta iute.

Auzind zgomotul, maica stariţă ieşi la poartă şi noi, ţinînd aspru de uşă ca nu cumva cînii să iară la noi, îi spuserăm de pe stradă că sîntem călători şi ne rugarăm să ni deie cortel spre noapte. Maica stariţă ne mînă la maica arhontăreasă şi ordină unei călugăriţe să ne conducă acolo.

Maica arhontăreasă, o femeie de etate înaintată, îndată ni deschise o odaie mare provăzută cu mai multe divanuri turceşti. Ni aşezarăm vestmintele de iarnă ş-apoi ieşirăm în ambit, unde afară de arhontăreasă mai erau şi alte călugăriţe mai bătrîne şi mai tinere şi începurăm a conversa cu ele despre cele sînte.

Nu peste mult ne chemară la cină. Masa era aşternută în antişambră numai pentru noi. Bucatele erau toate de post. Stariţa avu delicateţa d-a ni trămite şi neşte sardele. Ocuparăm loc cu plăcere şi conversarăm cu multă vioiciune, însă nu pentru că ni serveau doauă călugăriţe mai tinere.

După-masă făcurăm o preîmblare în curtea mănăstirei şi ne renturnarăm la culcuş.

Pe la doauă oare după miazănoapte clopotele mănăstirei chemară maicele la beserică. Dintre noi însă numai unul se rezolvi a-şi sacrifica odihna de noapte, dar şi acela la renturnare ni povesti că în beserică văzu numai puţine călugăriţe frumoase.

Demăneaţa făcurăm vizită la maica stariţa şi cu învoirea dînsei şi la alte maice. Toate ne primiră cu bucurie, iară stariţa ne îmbiă cu dulceaţa şi cu cafea turcească. Ni arătară lucrurile lor, cari constau din pănzării şi diferite covoare mai simple.

– Şi alte-cele nu lucraţi? Nu instruiţi copile? le întrebarăm.

– Nu, ni se răspunse, ci guvernul a trămis o dăscăliţă care învaţă copilele.

– Şi cîte sînteţi de toate?

– Doauă sute.

Între doauă sute nu este nici una carea să aibă cultura de a putea fi dăscăliţă la neşte copile! Răspundeţi-mi, dară, ce folos are ţara de asemenea mănăstiri?!

Înainte de a ne rentoarce, mai vizitarăm încă locurile din jurul mănăstirei. Prospectul cel frumos ne încîntă. Schitul e situat pe o coaste de munte, la a cărui picioare se estinde o baltă mare, trecînd balta pe o punte pedestră, o pădure deasă ni îmbie umbrele sale răcoritoare. Sîntele maice n-au avut rău gust cînd s-au retras în acest paradis pămîntesc.

Admirai cu multă plăcere aceasta poziţiune frumoasă şi regretai din inimă că nu putui petrece un timp mai îndelungat în giurul ospitalelor maice, căci afaceri grave şi urgente mă rechemau în capitală. Dar şi în lipsa afacerilor, eram silit a mă renturna, căci în seara aceea se deschise Teatrul Naţiunal.

După dejun plecarăm şi la prînz trăsura noastră se opri înaintea Palatului domnesc în Bucureşti.

XV

(Cer cuvînt; ce auzii pentru prima oară în Senat; şedinţa suspinsă; sala; Nicolae Ionescu; Costaforu; generalul Tell; dezbaterile; Ioan Brătianu.)

Cer cuvînt în cestiune de regulament!

Am să vorbesc despre Senatul României. Şi dacă vorbesc despre acest factor al legislaţiunii române, să-mi permiteţi că

începui notițele mele de suvenire cu primele cuvinte cari le auzii în frumoasa sală a Universității, unde Senatul ține ședințele sale.

Era la doauă oare după-miazăzi cînd intrai în Senat. Sala frumoasă, arangiată cu gust, bătrînii senatori și publicul numeros îmi făcură o impresiune plăcută. Ocupai loc pe tribuna ziuariștilor, iară soțul meu se așeză pe tribuna damelor, căci din întîmplare nici o damă nu era de față.

Ședința chiar era suspinsă pe cîteva minute. În scaunul prezidial nu ședea nimene. Miniștrii și senatorii conversau. Publicul critica vorbirile auzite. Stenografii pauzau și ziuariștii mă-ntrebau de fericirea românilor din imperiul austriac.

Într-aceste, președintele se urcă la locul său. Clopoțelul sună. Miniștrii și senatorii își ocupară locurile, iar publicul aștepta cu nerăbdare continuarea discusiunii.

Atențiunea mea o atrase mai întîi președintele. Un bărbat în etatea cea mai bună, nalt, subțire și cu o espresiune marcată.

– Nu știi cine e acesta? întrebă soțul meu.

– Ștefan Golescu, îi răspunsei.

– De unde îl cunoști?

– Eu nu l-am văzut niciodată, dar totuș îl cunosc bine din tabloul „Familiei".

Și întru adevăr era el.

Lîngă președinte de ambele părți ședeau secretarii. Înaintea scaunului prezidial era tribuna oratorilor. În stînga, banca miniștrilor, în dreapta a episcopilor. În mijlocul salei ocupau loc stenografii. Iară față cu președintele erau bancele senatorilor.

Abia se redeschise ședința, cînd în banca cea mai de pe urmă se arădică o figură de talie mijlocie, cu față rotundă și cu o espresiune sarcastică, adresîndu-se cătră președinte, zice:

– Cer cuvînt în cestiune de regulament!

– Cine e omul acesta? întrebai de vecinul meu.

– Nicoale Ionescu, mi se răspunse, membru al Societății Academice Române, profesor la Iași și unul dintre capii opozițiunii.

Profesor și totodată opozițional! Frumoasă independință de caracter politic! Dar să vină d-lui la noi și în calitatea sa de profesor să facă opozițiune guvernului ș-apoi va avea ocaziune a se convinge cîtă libertate este în România!

Și Nicolae Ionescu începu să vorbească.

Cu politica d-sale n-am de-a face nimică. Abstrăgînd dară de la aceasta considerațiune, îl voi apreția numai ca pe orator.

Dl Nicolae Ionescu e de 35–40 de ani, vasăzică în etatea cea mai viguroasă, are voace sonoară și flesibilă, știe limba sa perfect, poșede un talent considerabil, deci are toate calitățile principale ale unui orator mare.

Cu toate aceste, însă, dînsul nu e un orator mare.

Vorbește frumos, espresiunile sale sînt elegante; discursurile sale elocinte te farmecă și te pătrund, spiritul său viu și sarcasmu-i mușcătoriu dispune de multe săgete veninoase, cu toate aceste, însă, dînsul nu e un orator mare.

Pentru ce?

Pentru că îi lipsește calitatea ce caracterizează pe oratorii cei mari. Nu poșede acel secret de a zice mult prin cuvinte puține, ci din contră, zice puțin prin vorbe multe.

Oratoria lui Nicolae Ionescu se poate asemăna cu acel rîu care poartă vapoare mai mici, dar niciodată nu aduce atari corabie mai grandioase.

Dînsul e un ritor, însă nu orator, cel puțin orator mare nu.

Nu departe de dînsul, tot în banca cea mai de pe urmă, dar în dreapta, ședea o altă celebritate a Senatului și a Parlamentului Român, adecă Costaforu.

Mai bătrîn decît Nicolae Ionescu, Costaforu are un trecut politic mai lung și mai bogat, prin urmare a avut și ocaziuni mai multe și timp mai îndelungat pentru dezvoltarea talentului său. E ușor de priceput, dară, că în vorbirile lui Costaforu este mai multă măduă. Are mai puține fraze frumoase, dar în fond zice mai mult.

Cînd ar fi trebuință de un orator carele să însuflețească spiritele amorțite, să entuziasmeze pe cei înfricați și să irite sîngele în vene pînă la esaltare, aș zice să vorbească Nicolae Ionescu!

Cînd însă sabia s-a pus iarăș în teacă și pacea are să reverse binefacerile sale asupra țării, aș trămite în adunare pe Costaforu, ca să critice faptele guvernului.

Dar cine este acel bărbat, colo în banca episcopilor? Pare a fi purure iritat, toată ființa îi tremura. Ochii lui arunca săgete și cuvintele-i vărsa fulgere asupra miniștrilor.

Acela e generalul Tell.

Un personagiu prea interesant acesta. Orator nu e. Dar se poate că în ştiinţele militare excelează. Nu ştiu. În Senat e cel mai aprig opoziţiunal. Opoziţiunea d-sale merge pîn-acolo, încît nici ministrului nu-i zice „domnule". Vorbeşte adeseori, dar fineşte iute. O caracteristică prea bună.

Aceşti trei senatori vorbiră în şedinţa primă la care asistai şi eu.

Într-aceste, eu studiam cursul dezbaterilor. Limbagiul de care se serveau oratorii în cuvîntările lor făcu asupra mea o impresiune remarcabilă. Nu înţeleg partea gramaticală, ci puterea cuvintelor. Multe espresiuni îmi păreau prea aspre şi unele chiar violente. Dar una observai cu plăcere, că oratorii se ascultă cu atenţiune. Unele întrerumperi singuratice se făceau, dar niciodată zgomot general nu molesta pe vorbitori.

Ascultam cu plăcere pe oratorii români, căci aceasta fu ziua în care pentru prima oară păşii pragul Parlamentului Român, al unui corp legislativ în care se vorbeşte româneşte.

Privirile mele cădeau asupra bărbaţilor meniţi pentru crearea destinelor României şi simţeam o nespusă fericire aflîndu-mă într-o sală cu acel bărbat pe carele inimicii naţiunii noastre îl cîrtiră atît de violent, dar pentru care tot românul adevărat păstrează o stimă şi admiraţiune patriotică.

Înţeleg pe dl Ioan Brătianu, pe atunce ministru de Finanţe şi al Afacerilor Interne.

În fine se sculă dînsul şi începu să vorbească.

Ce să zic despre oratoria lui? Cum să vi-o descriu? De unde să găsesc cuvinte ca să vi pot înfăţişa măcar o slabă oglindă a talentului său oratoric?

Călătorit-aţi vrodată pe mare şi în mijlocul furtunei, cînd valurile bătute de vînturi viforoase aruncau corabia acuş spre nori, acuş o izbeau în adînc, în mijlocul acestei iritaţiuni grozave, cînd pe feţele tuturor călătorilor se aşează frica panică, văzut-aţi pe căpitanul dibaci stînd cu sînge rece şi delăturînd toate obstacolele periculoase?

Astfel e oratoria lui Ioan Brătianu.

Ascultă cu atenţiune toate atacările, aşteaptă cu sînge rece finitul, nu-l alterează nici chiar espresiunile cele mai violente, cel mult surîde la auzul lor, apoi îşi face notiţele şi în urmă se scoală şi vorbeşte şi în scurt nimiceşte toate argumintele adversarilor, precum resfiră raza soarelui norii.

La început vorbeşte mai lin, mai încet, întocmai ca ploaia binefăcătoare ce începe a picura, dar nu peste mult devine torent; asemene şi oratoria lui Brătianu se dezvoaltă din ce în ce mai mult; voacea lui devine din minut în minut mai sonoară şi argumintele sale – asemenea torintelui – nimicesc toate acuzările ce îi stau în cale. Nu-l conturbă nimică, nici aplauzele, nici întrerumperile, ci răspunde la ele cu o genialitate caracteristică oratorilor mari.

Într-aceste, ascultătorii fărmecaţi aplaudă cu entuziasm şi argumentările adversarilor sînt răsturnate şi marele orator se aşează cu surîs pe buze.

Era după-miazăzi la cinci oare cînd şedinţa se rădică. Ieşirăm toţi şi eu adusei cu mine o suvenire preţioasă din Senatul României.

Regret că nu pot să vorbesc de astă dată şi despre Cameră. Pe acel timp, Camera nu putea să ţină şedinţe, căci nu era completă, astfel apoi pe Dealul Mitropoliei nu văzui altceva decît numai frumoasa localitate, unde Camera ţine şedinţele sale.

XVI

(Ce spirit domneşte în Bucureşti; titluri simple; intitulările de la noi, la un ministru; Cotroceni; panoramă frumoasă; la domnitoriul.)

Dacă vei petrece cîteva zile la Bucureşti, desigur te va impresiuna cu plăcere spiritul liber şi democratic ce domneşte acolo. Titulele cele multe, ce la noi te împle de greaţă, la fraţii noştri de peste Carpaţi nu sînt cunoscute deloc. La noi în Austria de multe ori aluneci în perplesitate şi abia găseşti titlul competinte pentru cutare domnişor; de dincolo însă n-ai să-ţi baţi mult capul cu nimerirea titulaturei, pentru că acolo toţi oamenii culţi, de orice stare, au numai unul şi acelaş titlu, adecă „domnule". D.e.: domnule judecător, domnule ministru.

Dacă e vorba despre „Măria-sa", toţi ştiu că nu se înţelege cutare zapciu, ci domnitoriul.

Ar fi timpul ca şi noi, cel puţin în ziuaristică, să ne lăpădăm de aceste rămăşiţe ale servilismului şi să ne dezvăţăm de acele multe: escelenţie, ilustrităţi, magnificenţe, spectabilităţi şi alte barbarisme, cu cari ne-a binecuvîntat unul şi bunul D-zeu.

Sperăm că şi dorinţa aceasta se va realiza, precum se vor realiza şi alte dorinţe ale noastre.

E, bine, mi-a plăcut mult această datină, cu care apoi sînt în legătură şi altele de culoarea aceasta; m-a surprins cu plăcere că între clasa militară şi cea civilă nu esiste un mur despărţitoriu, ca în multe state; am aflat cu bucurie că burghezia este însufleţită de spiritul independinţei şi m-am bucurat văzînd că miniştrii nu se consideră ca nişte fiinţe de cari numai atunce te poţi apropia, dacă vei cere audiinţă cu trei zile mai nainte, din contră, poţi să mergi la dînşii orişicînd.

Cu toate aceste însă, cu vizitele mele nu făcui multă supărare domnilor miniştri. Afară de ministrul Cultelor, dl Gusti, nu am fost la altul; dar d-sa, dimpreună cu directorul acestui ministeriu, dl V. A. Urechiă, mă primiră totdeuna cu cea mai prevenitoare afabilitate.

La prima convenire, dl Gusti mă întrebă dacă am fost la domnitoriul.

– Încă nu, răspunsei, dar am să mă duc cît de curînd. Te rog, d-le ministru, mijloceşte-mi o audiinţă la Măria-sa!

– Prea bucuros, zise dînsul, astăzi chiar am să mă duc la Cotroceni; vină dară mîne şi atunce îţi voi spune ziua.

În altă zi mă-nfăţişai, iară ministrul îmi zise cu afabilitate:

– Am vorbit cu Măria-sa. Te va primi poimîne la o oară *. Îndată ce i-am amintit ziuariul d-tale, numaidecît m-a întrebat dacă sum şi eu abonat la acele sau ba?

– Îţi mulţămesc pentru bunătate, îi zisei şi mă depărtai cu bucurie că voi putea să vorbesc cu domnul românilor.

Trecură doauă zile şi în fine sosi terminul defipt[1].

După doauăsprezece oare luai o birjă şi ieşii la locuinţa de vară a domnitoriului, adecă la Cotroceni.

* La ora unu (n.ed.).

Cotroceni s-a numit cîndva mănăstirea la marginea Bucureştilor, carea acuma e locuinţa de vară a domnitoriului. Zace pe un deluţ, de unde ţi se îmbie un prospect frumos asupra oraşului. Aceasta situaţiune romantică dovedeşte de nou că fundatorii mănăstirelor au ales în toate locurile poziţiunile cele mai frumoase. Dar sărmanii călugări de le Cotroceni o păţiră rău. Legea dictată de spiritul timpului îi goni din acea locuinţă domnească, şi în acele odăi pompoase în cari – cu cîteva zecenii înainte de asta – se preîmblau neşte călugări netrebnici, astăzi se creează destinele gintei române.

Palaţul de vară are doauă curţi. În cea din afară se găsesc staulele domneşti şi în a doaua apartamentul domnitoriului.

Pe coasta deluţului de către oraş se estinde o grădină englezească, înfrumuseţită mai ales în timpul din urmă. Făcui o preîmblare în aceasta grădină şi aruncai ochii mei asupra oraşului ce se vedea înaintea mea. Faţă cu mine zării Dealul Spirei, unde doauă sute de pompieri români întîmpinară toată oastea turcească; mai încolo se înălţa frumoasa cazarmă Malmison; de altă parte văzui modernul arsenal, lîngă acesta renumita puşcărie, unde sub domnirea lui Cuza mulţi ziarişti găsiră adăpost liber; în dreapta mi se înfăţişă un institut de binefacere, Azilul Elena, pentru copii găsiţi. Acest tablou se întregea prin zgomotul ce străbătea la mine din oraş.

Era frumos prospectul ce se înfăţişa înaintea mea şi simţeam o plăcere ştiind că marele oraş ce mă încîntă e un oraş românesc, e capitala românilor; regretai însă că aceasta panoramă interesantă nu-mi arată şi fumurile ce ies din hornurile, sau cum le zic la Bucureşti, din coşurile unor fabrice grandioase.

Într-aceea, intrai în palat şi ocupai loc în salonul de aşteptare. Peste cîteva minute intră generalul Magheru, carele, călătorind de mai multe ori printre românii din imperiul austriac, ni cunoaşte bine relaţiunele politice, înfirarăm dară o conversaţiune interesantă, dar cam scurtă, căci veni adjutantul şi pronunţă numele d-lui Magheru.

Peste o jumătate de oară adjutantul iarăş se ivi şi pronunţă numele meu. Îl urmai. Trecurăm prin un ambit şi mă conduse pînă la o uşă. Uşierul mi-o deschise şi peste cîteva secunde fui într-o sală cu domnitoriul.

Cînd intrai, Alteţa-sa stătea la o masă şi lucra; apoi se întoarse numaidecît şi veni către mine pînă-n mijlocul salei.

Îl salutai cu respect, apoi zisei românește:

– Am venit să vă mulțumesc Alteței-voastre [pentru] înalta grație că mi-ați conces a vă dedica *Panteonul român.*

Alteța-sa ascultă cu afecțiune cuvintele mele și-apoi îmi zise românește:

– D-ta ai și o foaie ilustrată?

– Da, am o foaie intitulată „Familia".

– O cunosc. Iese în fiecare săptămînă o dată. Și eu sum prenumerat la ea.

– Sum fericit a vă putea număra între abonații mei.

– Da, o cetesc și eu, adause domnitoriul, e o foaie interesantă.

Și-apoi îmi aminti articoli apăruți în „Familia". După aceste vorbirăm despre diferite obiecte; atinserăm și ziuaristica română din Austria; mă-ntrebă despre calea ferată din Transilvania și îmi spunea cu bucurie că și în România s-au început mai multe linie; mai conversarăm despre Societatea Academică, ce se părea a-i fi un obiect de predilecțiune; în fine, despre arte, și-mi arătă cu bucurie frumoasele tablouri și costumuri femeiești românești fotografiate și zugrăvite de pictorul curții, dl Szathmary.

– Toate aceste, îmi zise Alteța-sa, le-am făcut eu. Cînd am venit n-am găsit nimică. Nu era încă atunce dezvoltat gustul pentru arte și știință.

După o petrecere de un pătrariu de oară, mă recomandai și ieșii.

Mă întrebați dacă domnitoriul vorbește bine românește? Vă mărturisesc dară cu plăcere că ușurătatea cu carea Alteța-sa vorbește limba română mi-a cauzat o suprindere plăcută.

Să urăm dară toți: Să trăiască alesul românilor, Carol I!

*

Și cu aceste închei suvenirile mele de călătorie pe pămîntul României. Cele ce ar mai fi urmat încă, dimpreună cu cele apărute, la dorința mai multor amici și onorabili cetitori se vor publica în doauă volumuri, adăugîndu-se și impresiunile călătoriei mele la Paris[2].

TRANSILVANIA

1877

[ÎN LOC DE CUVÎNT ÎNAINTE]

EPILOG LA ADUNAREA DIN ABRUD

Sub impresiunea celor mai dulci suveniri vin să scriu aceste șire. Dar suvenirile mele sînt atît de multe, iar timpul ce-mi stă la dispozițiune e atît de scurt, încît nici nu mă încerc a le schița.

O veche și ferbinte dorință a mea s-a realizat. Am fost la Abrud, am petrecut în Munții Apuseni ai Transilvaniei, am umblat prin locurile memorabile unde bravura națională a făcut să strălucească numele român.

Am fost, am văzut... și mă rentorc încîntat și îmbogățit cu o mulțime de reminiscențe prea scumpe.

Nu știu ce m-a încîntat mai mult: situațiunile pitorești, escursiunile prea interesante, locurile de însemnătate istorică, sau ospitalitatea în adevăr românească?

Tot ce știu este că nu le voi uita niciodată, că-mi voi aduce totdeuna [aminte] cu cea mai mare plăcere de zilele petrecute între acești munți romantici, istorici și ospitali.

Ce să amintesc mai ales? Să scriu despre Dealul Mare, despre Abrud, de acele multe petreceri cu danț cîte s-au aranjat în răstimp de zece zile; de escursiunile frumoase la Detunata impozantă, la cetatea istorică, la cataracta de la Vidra? Sau să schițez impresiunile mele din momentul în care am intrat în casa în care s-a născut nemuritorul nostru Avram Iancu? Să vă zugrăvesc tablourile unde s-au petrecut actele de eroism din 1848–9, unde fu nimicită trupa lui Hatvani, stînca peste care acesta a sărit cu calul său, Cîmpenii, cartirul general al lui Iancu, eroismul lui Balint[1], care a frînt oastea lui Kemény Farkas, vitejia lui Corcheș, care a nimicit la Fîntînele toată gloata lui Vasvári? Sau să vă vorbesc de casa dinaintea căreia Dragoș a avut un finit atît de tragic?...

Nu! Nu voi preferi nici unul dintre aceste. Le voi povesti toate pe rînd. Însă nu acuma, ci mai tîrziu. Suvenirea lor este încă atît de apropiată, încît îmi trebuie timp spre a stabili un sistem oarecare întru povestirea lor.

Abia despărțit încă de confrații mei abrudeni, abia părăsind strîmtorile în cari în anii memorabili comanda martirul Buteanu, mă aflu încă pe cale și în imposibilitate de a-mi pune în șir toate impresiunile.

Ș-apoi aceste impresiuni nici nu s-au terminat încă. Șirele aceste le scriu în apropiarea mormîntului sacru în care zac osemintele în etern neuitatului Iancu.

Chiar acuma vinii de acolo. Umbra de sub Goronul lui Horia a adumbrit sufletul meu. Mormîntul lui Iancu și Goronul lui Horia! Două epoce în istoria națiunii noastre. Ambele atît de aproape unul de altul. Ambele atît de tragice!

Nu pot să scriu acuma mai mult. Cînd inima e foarte emoționată, limba nu-și găsește cuvinte potrivite și buzele amuțesc.

După ce însă va trece timpul necesariu pentru ca inima și sufletul să se poată stîmpăra și cînd voi putea să aranjez în ordine notițele mele din aceasta prea frumoasă călătorie, îmi voi face o mare plăcere povestind cetitoarelor noastre toate impresiunile mele.

Pîn-atunce, de asta dată îmi fac numai acea datorie prea plăcută prin care vin să mulțămesc confraților noștri din Abrud și din Munții Apuseni pentru frățeasca, ospitala și româneasca primire cu care m-au onorat în aceasta escursiune memorabilă pentru mine.

I

DIN BUDAPESTA PÎNĂ LA ORADEA MARE

Mă aflu în pozițiunea pictorului care vede o panoramă foarte frumoasă și voiește s-o desemne, dar se teme că arta lui nu va fi în stare a reoglinda frumusețile originalului.

În momentele aceste cînd revoc în memoria mea suvenirile zilelor încîntătoare de tocmai acuma-s patru luni, ochii mei spirituali parcă privesc un tablou răpitor, dar condeiul meu nu prea are curajul d-a-l schița. Mă tem și eu, ca pictorul, că, departe d-a putea zugrăvi esact impresiunile mele, voi produce numai o copie prea palidă.

Și totuș nu pot să tac. Un simțămînt dulce mă îmboldește să vorbesc. Voi scrie, dar, fie și defectuos, căci este o plăcere a ne reaminti bucuriile gustate și acea plăcere devine și mai mare de cumva și altora o putem împărtăși. Voi scrie, căci de mult am promis aceasta * cetitorilor „Familiei“, ma unii au și avut amabilitatea d-a mă interpela.

E, bine, dar, voind să îndeplinesc acea promisiune, trebuie să spun din capul locului că aceste șire – pe cari le decopiez din portfoiul meu scris în pripă – nicidecît n-au pretențiunea d-a figura ca niște studii și critice adînci asupra celor văzute în cursul călătoriei mele scurte. A face ca cetitorii să resimtă desfătarea care m-a încîntat pe mine, iată scopul meu de căpetenie! Vreu să-mi fac un mic monument literar întru amintirea a cîteva zile frumoase, iată tot!

Prin aceasta voi avea ocaziunea plăcută d-a revedea cel puțin spiritualminte acele locuri frumoase și pe acei confrați atît de ospitali, a căror suvenire va rămînea neștearsă în inima mea.

Demult am tot dorit să fac o escursiune prin Munții Apuseni ai Transilvaniei, atît de interesanți atît sub raportul romantic, cît și sub cel istoric; însă dorința mea nu s-a putu traduce în realitate pînă-n vara trecută, cînd adunarea din Abrud a Societății pentru fond de teatru român nu numai mi-a oferit prilejul dorit, dar totodată mi-a și impus datoria ca, în calitate de secretar al Societății, să fac o călătorie pîn-acolo.

Plăcută datorie, căreia mă supusei cu toată plăcerea.

Adunarea era să se țină la 16 iulie. Dar eu plecai încă la 11 iulie, cu trenul seara, ca astfel să am timp mai mult de desfătare pe cale și anume să mă pot opri în cîteva locuri mai interesante. Avînd să mă întorc din Abrud pe la Arad, acuma luai linia cătră Orade–Cluș, ca astfel mergînd și viind să nu fac tot aceeaș cale, ci să trec tot prin alte locuri și astfel călătoria să fie cît mai variată.

* Vezi articolul *Epilog la adunarea din Abrud*, în nr. 30 al „Familiei“ din an.c. (n.a.).

Era o căldură cumplită. Vagonul, ținut toată ziua la soare, încă și seara la 6 oare, cînd cuprinserăm loc în el, răspîndea o fierbințeală mare. Asupra orașului Budapesta vedeam atîrnînd un nor negru; era pravul și aburul ce ieșea din stradele și casele sale. Compătimeam pe bieții oameni cari aveau să petreacă toată vara în această nădușeală și în acest aer otrăvitor; și mă simțeam fericit că eu voi putea să mă răcoresc acuș la umbra codrilor seculari și să respir aerul îmbălsămat de miriadele de flori ale cîmpului.

Mai aruncai o privire înapoi. Și văzui la gară trafica cu ziuarele cele mai noauă. Mulți călători își cumpărau cîte unul, doauă. Eu nu. Nu mai voiam să cetesc ziuare. Destul le-am cetit opt luni de zile încontinuu. Nu mai aveam ochi să le văd. Ce-mi păsa mie de tonul lor afectat, cînd aveam să mă delectez acuș în sinceritatea naturei?! Le uream, căci eram dizgustat de ele. Și mă simțeam ușorat că cel puțin cîteva săptămîni nu voi fi silit a le ceti.

Pîn-atunce, apoi, – cugetam – doară și muscalii vor sosi la Constantinopole, vor goni pe turci din Europa și așa războiul se va încheia.

Cît de mult aveam să profitez! Întîi, nu trebuia să cetesc atîtea telegrame, cari în toate zilele se dezmințesc; și a doaua, aveam să fiu scutit de atîte impresiuni bune, rele, cîte îndură un biet cetitor de ziuare politice în toate zilele. Vasăzică nu aveam nici să mă dezamăgesc, nici să mă necăjesc, ci numai să-mi petrec după plac. Nu era aceasta o perspectivă frumoasă?!

Și ca desfătarea mea să fie și mai completă, mi-am propus că nu numai nu voi ceti ziuare, dar nici despre politică nu voi vorbi cu nimene. Politica dezbină pe oameni, amărește simțămintele și face multe neplăceri.

Astfel ușorat de toate grijile mari și serioase, cu propusul d-a căuta numai de recreațiune, așteptai cu nerăbdare momentul de plecare.

În fine, sosi și acela. Clopoțelul sună și a treia oară. Trenul plecă.

Ca bun creștin, îmi făcui cruce și zisei: „Doamne ajută!". Mă credeam eliberat pe cîtva timp din cercul ocupațiunilor mele de toate zilele.

În cupeu eram numai trei persoane. Eu, soția mea și o amică a ei, profesoreasă la o școală din Budapesta. Înadins rugai pe conductorul să nu lase la noi vrun bărbat. Mă temeam că de va

vini unul, voi fi silit a conversa cu el despre politică, de care atît de mult voiam să mă feresc.

Deci văzînd că rămaserăm numai noi de noi, simții bucurie mare, fiind convins că propusul meu se-ncepe a se realiza, deoarece femeile nu fac politică.

Și sub impresiunea deplinei mele bucurii, înfirai o conversațiune despre frumseța naturei, despre cîmpul înzestrat cu flori și despre altele multe de toate.

Profesoreasa, însă, nu peste mult se întoarse cătră mine și – parcă ar fi voit să-mi facă vro plăcere – zise:

– Cetit-ai depeșele cele mai noauă de pe cîmpul bătăliei?

„Brr! Iată că nici aice nu putui scăpa!"

– Nu! răspunsei ca opărit.

– Așadară, poftim! continuă ea.

Și după aceste, scoase din cufărașul ei un plic de ziuare și mi-l dădu.

Nu voiam să refuz. Luai dar vro doauă, frunzării puțintel prin ele, fără să cetesc ceva, apoi le împăturai și le pusei iarăș frumos la locul lor.

Și făcînd aceste, mă credeam iarăș liniștit, gîndind că în urmă totuș mă scăpai și de ziuare și de politică.

Sosirăm la Tiegled.

Ne deterăm jos să cinăm. Omul prim pe care îl întîlnii în ușa restaurațiunii fu portarul de la gară. El făcu un compliment și poftindu-ne „bună seara" adause:

– Poftiți ziuare proaspete, domnule!

Și îmi arătă o colecțiune de ele.

– Mulțam d-tale!

– Dar depeșele cele mai noauă?

– Tocmai de acele fug eu acuma.

Portarul mă privi cu mirare. El nu înțelegea cum putea cineva să nu citească ziuare.

Se vede că dînsul nu e român.

Nici eu nu-i esplicai hotărîrea mea. Bun bucuros că scăpai cu atîta, mă feream să-ntîlnesc vrun cunoscut, ca nu cumva acela să înceapă a vorbi cu mine despre politică.

După cina scurtă, ne ocuparăm iarăș locurile și eu atunce în adevăr mă simțeam liniștit, căci fiind noapte credeam desigur că cel puțin pînă la dimineață nimene nu-mi va vorbi de depeșe războinice.

Speranţă vană!

Nu puteam durmi. Deci îmi răzemai capul de un cot şi priveam afară la cerul stelos. Era o noapte foarte frumoasă, lină şi tăcută; şi în tăcerea generală, zgomotul roţilor vagoanelor şi şuieratul din cînd în cînd al locomotivului suna atît de fantastic.

Aşa trecură aproape la doauă oare.

Deodată, din cupeul vecin, în tăcerea nopţii, se auzi următoarea convorbire:

– Dormi tu?

– Ba.

– Eu nicidecît nu pot să dorm.

– Nici eu.

– Haid' să vorbim dară!

– Nu-mi pasă.

– Cetit-ai ziuarele de azi?

– Cum să nu!

– Aşadară că-i lucru mare?

– Mare, zău!

Apoi începură a vorbi despre trecerea ruşilor. Unul acuza pe Abdul-Kerim că pentru ce n-a oprit pe ruşi a trece Dunărea. Celălalt îl apăra, zicînd că Abdul-Kerim a făcut foarte bine, căci numai aşa va putea nimici pe toţi ruşii.

Din asta apoi se iscă între ei o dispută înverşunată. Şi fiindcă nici unul nu se lăsa capacitat, fiecare striga tot mai tare, încît în urmă erau p-aci să se ieie de cap.

Chiar bine că se făcu ziuă şi sosirăm la Oradea Mare. Toată noaptea nu putui durmi, dar cel puţin scăpai de politică.

II

DIN ORADE PÎNĂ LA CIUCEA

Abia ne deterăm jos, iată că şi zării un cunoscut din copilărie. De atunce nu ne mai văzurăm. Deci mă bucurai foarte. Este o

mare plăcere revederea după mulţi ani. Momentul acela renvie înlăuntrul nostru mii de suveniri plăcute. Fiecare întrebare ce facem şi ce ni se pune deşteaptă în noi o simţire dulce; parcă trăim de nou în acel timp de mult trecut care ne-a aurit anii vieţii noastre.

Aceasta era şi a mea impresiune la revederea vechiului meu prietin.

Dar iată ce se întîmplă!

După salutările reciproce, el nicidecît nu grăbi a remprospăta suvenirile noastre vechi, ci vorba lui primă fu:

– Ce e nou din cîmpul războiului?

Parcă aş fi căzut din cer pe pămînt, aceste vorbe îmi nimiciră deodată toate iluziunile. Pe cînd eu mă aşteptam la o conversaţiune care să atingă corzile cele mai gingaşe ale inimei, el îmi trînti în cale proza cea mai sarbădă.

„E, bine, cugetam eu, dacă tu aşa, şi eu aşa. Dacă pe tine te interesează mai mult ştirile de pe cîmpul războiului decît reamintirea suvenirilor noastre vechi, apoi şi eu îţi voi răsplăti cu aceeaş măsură. Spuneţi-voi eu o ştire care îţi va închide gura de mirare."

Şi îi răspunsei:

– N-ai auzit încă? Ţarul a chemat la duel pe sultanul. Acesta a şi primit. Dar femeile sale din harem i-au ascuns sabia, ca să nu poată lupta. Sultanul totuş a apărut pe cîmpul luptei. Văzînd ţarul că sultanul n-are sabie, a aruncat şi el a sa, să fie cu puteri egale. Atunci apoi amîndoi se luară la trîntă. Sultanul se-ncercă a pune piedecă ţarului, totuş în urmă ţarul îl culcă la pămînt. Văzînd aceasta armatele se-mpăcară şi acum e veselie mare. Turcii se sărută cu ruşii. Nu va mai fi război.

Amicul meu pricepu satira, căci nicidecît nu părea mulţămit cu răspunsul meu. Mă privi curios şi deveni deodată serios. Apoi îmi zise:

– Mulţam!

Şi făcînd un compliment, nu mai grăi nici o vorbă, ci se duse p-aci-ncolo.

De-acesta mă scăpai uşor. Eram sigur că nu va mai reveni să-şi rennoiască întrebarea...

În Orade n-aveam să petrecem, cunoscînd-o prea bine. Deci numai atîta pauză ţinurăm, pînă cînd trenul porni spre Cluş.

Peste o oară se dădu semnalul şi cu bucurie continuarăm călătoria noastră. Ne aşteptam a vedea acuş locuri frumoase, văi cu rîuri, dealuri cu păduri, munţi cu ruine, poziţiuni pitoreşti, panorame romantice: iată cauza bucuriei noastre!

Pe drumul ţării, cu trăsura, am călătorit mai de multe ori din Orade prin Cluş în Transilvania; pe calea ferată însă acuma aveam să fac întîia oară această călătorie. Poziţiunile prin cari conduce drumul de ţară încă sînt foarte frumoase; ma priveliştea din vîrful Dealului Mare (Királyhágó)[1] asupra valei Crişului Repede, cu mulţimea de sate pe ambele ţărmuri ale rîului, e una din cele mai rare. Am auzit însă din mai mulţi că linia calei ferate ne arată vederi şi mai încîntătoare.

Abia pornirăm; ochii noştri îndată avură în ce să se desfăteze. În stînga o catenă frumoasă de vii, în dreapta oraşul Oradea Mare, în mijloc Crişul care îşi zdrobeşte valurile de pietrişul din alvia sa.

Mai apoi orizonul se deschide: în dreapta o cîmpie roditoare, în stînga nişte dealuri, la ale căror picioare plînge Crişul, ca amantul la picioarele iubitei sale. Nu peste mult şi în dreapta se ivesc nişte dealuri, cari din ce în ce se apropie mai tare, pînă ce la Vad[2] dealurile din ambele părţi ajung laolaltă şi intrăm în o strîmtoare. Şi de aice începe partea cea mai romantică a calei.

Linia calei ferate e condusă tot pe unde curge Crişul şi fiindcă acesta şerpuieşte fantastic în zigzaguri curioase, tot aşa şi calea ferată se tot cîrneşte în dreapta şi în stînga, oferind astfel la fiecare moment cîte un tablou nou!

Pe toată calea dintre Orade şi Cluş, cea mai frumoasă e distanţa dintre Vad şi Bratca. Impresiunea ce face partea aceasta, mai ales mergînd de către Orade, adecă de pe şes, e foarte plăcută. În acest loc natura a întrunit o mulţime de frumuseţi ale sale, încît ochii n-au repaus de un moment. Nici nu ne-am putut desfăta de ajuns în o privelişte frumoasă, cînd iată că şi urmează alta. Suprinderile se întrec. Ochii, inima şi spiritul nostru plutesc în plăceri.

Aproape de Vad ochii zăresc nişte ruine de castel. Oh! de ar şti vorbi ruinele acele, cîte istorii frumoase de glorie română ar putea să ne povestească ele din timpurile trecute, cînd prin saloanele acelui castel răsuna limba noastră sonoară şi de pe piscul său fîlfăia stindarul românesc!

Tradiţiunea istorică spune că acesta a fost castelul lui Menumorut, ducele românilor din Crişana. Aice îşi petrecea el zilele cele mai frumoase, în cercul familiei sale, lăsînd grijile adînci şi consumătoare în cetatea sa de pe cîmpie, ale cărei ruine asemene se văd pînă-n ziua de azi lîngă orăşelul Biharea[3], la depărtare de o oară şi jumătate de Oradea Mare.

Am trecut adeseori pe lîngă ruinele de la Biharea şi o dată m-am oprit să le văd mai de aproape. Şanţul care încungiură întăritura, umpluturile de pămînt, interiorul, totul este acoperit cu ţărînă; sîngele eroilor cari au căzut în locul acesta au îngrăşat pămîntul, iarba creşte frumos şi un tapet verde a astupat osemintele acelora cari dorm aice somnul vecinic...

Timpul clădirii castelului de la Vad nu se ştie. Poporul povesteşte că l-au făcut zînele. Această credinţă dovedeşte că originea castelului se perde în negura timpurilor de mult trecute. Este dară de crezut că aceea datează încă din secolii înainte de a fi colonizat romanii Dacia, doară de pe timpul dacilor sau şi mai dinainte. De cumva ar fi lucrarea romanilor, istoria ne-ar povăţui la înfiinţarea ei; dar fiindcă istoria tace, trebuie să credem că cetatea aceasta s-a făcut atunce cînd încă nu se scria istoria.

Abia îmi trecură prin minte aceste cugete, cînd – după ce înaintarăm tot prin locuri din ce în ce mai romantice – deodată apăru o altă vedere frapantă. O cataractă frumoasă. De-a dreapta calei ferate, de pe o stîncă tăiată drept în jos ca păretele, din o înălţime de 6–8 metri cădea în Criş un rîu de munte. Undele lui făceau spume cari se sfărmau pe pietrile de la ţărmure pe cari cădeau. Şi această cădere producea un sunet misterios, un susur lin însoţit de un murmur întunecos...

Rîul ce cade atît de romantic în Criş este Sebişul[4]. Şi aci iarăş zărim un monument istoric. Sus în vîrful stîncelor, pe piscul cel mai înalt se văd ruinele unei cetăţuie. Este cetatea Sebişului[5]. Cine a clădit-o, nu se ştie. Tradiţiunea poporală şi despre aceasta povesteşte istorii cu zîne. Se poate că odinioară şi aceasta a fost vrun cuib de viteaz român. Constatat este atîta că la 1613 cetatea aceasta a esistat deja, căci Gavril Báthory, fugind în anul numit de Gavril Bethlen, s-a rugat de ordinile Transilvaniei ca cel puţin să-l petreacă pînă la cetatea Sebişului.

Păreţii cetăţii, după atîţia secoli de vijelii, stau şi acuma neclătiţi; numai acoperişul lipseşte de pe ei. Odăile şi saloanele încă şi acuma se pot deosebi. Dar în loc de vitejii de odinioară,

acuma vulturii munţilor îşi găsesc scut în ele. Şi este bine aşa, este mîngăios, căci astfel memoria vechilor locuitori nu s-a profanat. Au n-au fost şi ei nişte vulturi, vulturii vitejiei? Următorii lor cei mai vrednici dară sînt vulturii munţilor!

Dar din înălţimea luminei, iată-ne deodată jos în întuneric! „Tunel, tunel!", esclamăm noi şi sosim la primul tunel, apoi la al doile şi la al treile!

Lumina apare din nou. O altă panoramă surprinzătoare ni se înfăţişează. O vale frumoasă, încungiurată de dealuri cu păduri, ca şi faţa unei copile frumoase a cărei frunte e încununată de o ghirlandă de flori.

Dealurile închid vederea. Unul sta chiar înaintea noastră. Îl încungiurăm. Şi iată iarăş o altă privelişte şi mai frumoasă. Apoi iarăş alta, a treia, a patra şi altele multe. Nu ştim încătrău să privim. Ochii ni se obosesc.

Toate se schimbă şi nu se mai repetează. Variaţiunea e continuă. Numai Crişul se perde şi se iveşte iarăş. Dînsul e cel mai credincios soţ de călătorie al nostru.

Dar iată trecurăm şi sosirăm la Ciucea. Sîntem în Transilvania. E la miazăzi. Trenul se opreşte.

III

DE LA CIUCEA PÎNĂ LA CLUŞ

De cîte ori am trecut pe la Ciucea, totdeuna am simţit o impresiune viuă. Şi iată pentru ce. Ciucea este punctul care desparte Transilvania de Ungaria. În timpurile vechi, fireşte, hotarele Transilvaniei s-au întins mult mai încoace[1]; dar încetul cu încetul acele deveniră tot mai înguste, într-atîta încît astăzi puternicii zilei le şterseră cu totul şi cu ele stinseră dintre cei vii şi numele Transilvaniei. Şi ca nimene să n-o cunoască, o îmbrăcară în haine false şi îi deteră numele: „Partea de dincolo de Dealul Mare al Ungariei".

În zădar!

Întocmai ca şi cel ce se maschează cît de bine, de cumva are o voce caracteristică şi nu şi-o schimbă, este recunoscut numaidecît; aşa şi Transilvania, orice nume i s-ar da, totuş s-ar recunoaşte de după vocea ei, care se deosebeşte mult de aceea a Ungariei, căci este românească.

Toate i se pot schimba, toate i se pot lua, dar aceasta nu. Cu toate sforţările nimicitoare, elementul românesc în Transilvania stă neclintit ca stînca de granit. Ma, pe cînd celelalte elemente s-au bucurat în timp de secoli de toate favorurile şi totuş se află în decadinţă, cel românesc înaintează pe zi ce merge pe toate terenurile.

S-au făcut multe încercări puternice pentru delăturarea limbei româneşti în Transilvania, însă iarăş tot în zădar. Privilegiul şi asuprirea n-au fost în stare s-o stingă, dar nici măcar s-o împedece în dezvoltarea ei. Din contră, întocmai ca rîul căruia i se pun piedece în cursul lui, aşa şi ea s-a dezvoltat cu atît mai puternic.

Limba asuprită nu numai nu s-a stins, ci din contră s-a răspîndit şi mai tare. Toţi locuitorii Transilvaniei o vorbesc; ea este limba de comunicaţiune între feluritele elemente, ma şi între dialectele ale aceluiaş element. Limba românească este limba universală a Transilvaniei.

E, bine, iată cauza pentru care simt o impresiune viuă de cîte ori trec pe la Ciucea în Transilvania. Şi impresiunea mea este foarte dulce, plină de fericire. Inima mea pluteşte-n bucurie că iarăş pot să calc pe acel pămînt clasic, unde fiecare paş ne conduce la cîte o urmă romană şi unde limba română răsună din munţi şi din cîmpii.

De altmintre, Ciucea în sine încă este un punct frumos. Închisă într-o vale împresorată din toate părţile de dealuri cu păduri umbroase, la ale căror picioare în dreapta Ciucei murmură Crişul mînios pentru pedecile ce-i pune natura, ea are un prospect frumos. De cînd s-a deschis calea ferată pe acolo, a şi început să facă progres, se măreşte, s-a sporit cu cîteva ospătării, căci asta e staţiunea de descălecare a sălăgenilor. În dreapta, pe Criş, s-a făcut şi o fabrică de firezat; ea aparţine arendatorilor pădurilor din dominiul Beiuşului, cari – în total trei sute de mii de iughere – se estind mai pînă la Ciucea.

Nu departe de acolo se află o moară. Tradițiunea poporală susține că renumitul viteaz Pavel Chinezu, pe ungurie Kinizsi, în moara aceea a servit ca morar și de acolo a intrat în oaste, unde apoi a escelat în luptele contra turcilor.

De la Ciucea pînă la Huedin calea e condusă tot prin pozițiuni pitorești. Huedinul este orașul cel mai mare pe această linie, de la Ciucea pînă la Cluș. Aice locuiesc unguri și poartă costum românesc. Huedinul e vestit de bibolii cei mulți.

Un călător, care ne-a însoțit de aice pînă la Cluș, mi-a povestit că locuitorii din acele părți, dar mai ales cei din Huedin, au perdut mult prin construirea acestei căi ferate. Și iată cum! Făcîndu-se tunelul de la Stana, nu departe de Huedin, mulți locuitori de aice au lucrat acolo căci au fost foarte bine plătiți; căpătînd cîte 3–5 fl.[orini] pe zi. Avînd așa venit mare, ei începură să facă lux în toate. În urmă, însă, lucrul se gătă, banii încetară să curgă în buzunarele lor, dar și plăcerea d-a lucra la cîmp dispăru. Atunce apoi ei, neputînd să renunțe la traiul luxurios de mai nainte, începură a-și vinde pămînturile. Și astfel mulți ajunseră la sapă de lemn.

Dincolo de Huedin, călătoria continuă a fi tot romantică. Calea ferată se tot urcă, pînă ce odată ajunge în vîrful unui deal. O noauă suprindere ne așteaptă acolo. O priveliște din cele mai frumoase se întinde înaintea ochilor noștri. Stăm uimiți și admirațiunea ne scoate fără voie esclamațiuni de plăcere.

În stînga noastră zărim o panoramă din cele mai impozante. O adîncime de zeci de metri, o vale înzestrată cu sate, rîuri și păduri se răsfață acolo înaintea noastră; iar în depărtare, orizonul e încununat de Dealul Mare (Királyhágó), ale cărui piscuri se perd în nori.

Între acele sate mai renumit e Joboc, în al cărui hotar se află o fabrică de ghips.

Apoi urmează tunelul de la Stana, cel mai mare și mai periculos pe această linie. Cînd s-a deschis această cale ferată, tunelul acesta a produs multe pedice; în urmă însă acele se delăturară, căci săpîndu-se mai tot dealul, din ambele părți se făcură boltituri artificioase, cari apoi se umplură deasupra.

Dincolo de tunel, o umplutură înspăimîntător de naltă este foarte frumos paralizată prin prospectul măreț din stînga. Admirăm acesta și uităm terenul primejdios pe care înaintăm.

Însă parcă și natura ar voi să procure nițică pauză ochilor noștri, căci de aci-ncolo pozițiunile pitorești din ce în ce se răresc mai tare, pînă ce sosim pe cîmpie (ardelenește: dealuri fără păduri) și iată că la 3 oare după-miazăzi apare Clușul, unde avem să ne oprim.

IV

LA CLUȘ

Abia descălecarăm, surprinderea primă fu că înaintarăm în rang. Birjarul ne oferi trăsura cu aceste cuvinte:

– Poftim, *ilustrissime!*

În Budapesta, ce e drept, fiecare om e „Măria-ta"; prin urmare, oricine are ocaziune de ajuns să auză zicîndu-i-se astfel. Și trebuie să constat că foarte puțini protestează în contra acestei titule necompetente.

Și iată pentru ce.

Întîi, pentru că unii sînt democrați; da, și încă mari democrați.

D-voastre vă mirați și nu înțelegeți că dacă cineva e democrat și încă mare democrat, cum poate să iubească titlurile și încă cele necompetente!?

În adevăr e curios! Trebuie însă să nu uităm că vorbim de timpul prezinte, vasăzică și democrația are să fie considerată așa precum este aceea profesată de cei mai mulți în zilele noastre. Da, zeu, căci democrația de acuma nu cam seamănă cu cea veche, ci s-a modernizat.

Democrat în sus, aristocrat în jos! iată principiul conducător al multor mari oratori din timpul prezinte cari bucină democrație.

Aceștia dară nu se supără de cumva cineva le zice: „Măria-ta!"

Iar a doaua cauză pentru care alți locuitori d-aice nu refuză titlul de „Măria-ta" este că știu că acela nu mai are însemnătatea sa veche. Astăzi titlul cel mai mic este acesta.

Sînt şi de aceia cari îşi aduc aminte de următoarea anecdotă cunoscută şi de aceea tac.

Un domn odinioară sosind într-un oraş, servitorul de la otel l-a întitulat: „Măria-ta".

Fiindcă însă dînsul era un adevărat democrat, zise servitorului să nu-l întituleze astfel, căci lui nu-i compete aşa titlu mare.

Şi servitorul răspunse:

– Mă rog de iertare, dar la noi orice taie-fugă e „Măria-ta".

E, bine, abia sosit la Cluş şi întîmpinat acolo cu titlul de „ilustrissime", primul meu cuget fu că desigur acolo şed şi mai mari democraţi-moderni, decît în Budapesta.

Însă numaidecît mă coresei, căci mi-adusei aminte că în Transilvania titlul „ilustrissime" e mai mic decît „Măria-ta" din Ungaria. Vasăzică acolo democraţia nu s-a modernizat aşa tare ca dincoace de Dealul Mare.

Din momentul acesta apoi, cît am umblat prin Transilvania nu m-am mai mirat de cumva cineva mi-a zis „ilustrissime"!

Cluşul de astă dată n-a făcut asupra mea impresiunea plăcută de altădată. Se poate că doară cauza va fi fost oboseala produsă prin o noapte de insomniu petrecută pe calea ferată în ascultarea criticei despre Abdul-Kerim. Mai mult cred însă că pravul cel mare prin care intrarăm în oraş făcu asupra noastră acea impresiune neplăcută.

Dar acea impresiune rea dispăru după ce făcurăm o preîmblare prin oraş. Piaţa frumoasă, stradele regulate din giurul ei, turnul impozant de la biserica din mijlocul ei, cîteva edificie publice şi private, unele oteluri noauă (căci, zău, otelul „Naţional" e prea învechit), muzeul situat romantic, citadela pitorească şi sub ea aleul elegant au o înrîurire prea plăcută asupra ochilor şi fiecare ar merita o descriere mai lungă, de cumva aş dispune de loc.

Cluşul e unul din cele mai vechi oraşe ale Transilvaniei. Originea lui se reduce pînă pe timpul dacilor. Se zice anume că încă atunce a esistat acòlo o cetate care însă dimpreună cu căderea dacilor s-a nimicit. Mai tîrziu, sub împăratul Claudiu, din ruinele cetăţii dacice s-a făcut un oraş nou, care, după numele împăratului, s-a numit Claudia. De aice şi Claudiopolis, numele lui modern latin; precum şi *Cluşul* românesc.

Mai tîrziu, în secolul XII, şi aice s-a adus o colonie săsească. Dar încetul cu încetul saşii din Cluş se maghiarizară şi, în secolul XVI, trecînd ei la religiunea unitariană, desfăcură cu totul legăturile lor cu ceialalţi saşi cari au fost şi sînt luterani.

Citadela însă e de origine mai modernă. Aceasta s-a făcut abia la 1721–23, sub comandantul militar conte Ştefan Steinville.

Astăzi Cluşul e un cuib al aristocraţiei ungureşti. Inteliginţa noastră nu este aşa mare ca şi pe timpul cînd gubernul şi tribunalul suprem al Transilvaniei se aflau acolo; cu toate aceste, însă, afară de numeroasa tinerime şcolară, şi astăzi avem un număr frumos de familie române în Cluş. De aceea mi-a părut foarte rău că timpul de astă dată nu mi-a permis să fiu putut avea onoarea d-a le cerceta.

Eventualitatea însă mă mîngîie încîtva, căci din întîmplare convenii cu cîţiva cunoscuţi şi prieteni într-unul din chioşcuri şi astfel n-am fost silit să părăsesc Cluşul fără d-a fi vorbit cu cineva româneşte.

Aceşti domni mă conduseră apoi la locuinţa apropiată a zelosului profesor de la universitate, dl dr. Grigoriu Silaşi. Dar şi acolo abia putui să stau cîteva momente preţioase, căci aveam să grăbesc la gară.

Era noapte cînd, după cîteva oare bine petrecute, ieşirăm iarăş la calea ferată să ne continuăm călătoria.

V

DE LA CLUŞ PÎNĂ LA ALBA IULIA

Am zis că era noapte. Trebuie să mai adaug că luna nu se vedea. Prin urmare, era întuneric. E, bine, într-o călătorie de noapte nu se pot face esperinţe mari. Cînd cineva nu vede nimică, cum poate să însemne în portfoiul său ceva interesant?

Şi îmi pare foarte rău de acest întuneric, pentru că auzisem de la un călător că drumul de la Cluş pe la Apahida e vrednic de

văzut, pentru că trece pe un teren foarte nesigur care acuşi scade şi face pagube mari societăţii calei ferate.

S-a şi ivit părerea că linia dusă p-aice nu va putea fi ţiitoare, ci trebuie să se mute la Turda, care nu e departe d-acolo.

Şi cînd mi-adusei aminte de Turda, îndată se deşteptară în memoria mea o mulţime de suveniri istorice.

Tradiţiunea istorică spune că prima bătălie a lui Traian cu Decebal s-a purtat la oraşul Dierna, care este Turda de azi[1]. După cum spune Dio Cassius, bătălia aceasta a fost atît de sîngeroasă, încît învingătorul Traian şi-a spintecat vestmintele proprie spre a lega ranele ostaşilor săi. Locul unde a decurs bătălia se ştie şi azi şi poporul îi zice „Pragul lui Traian".

Dar şi unul dintre drumurile făcute de romani încă era pe la Turda. Harta, cunoscută în lumea ştienţifică sub numirea „Tablele peutingeriane", ne arată că din Roma doauăsprezece drumuri conduceau în coloniile sale. Unul dintre aceste vinea în Ardeal. Intra la Poarta-de-Fier, mergea spre capitala Sarmisegetusa (astăzi Grădişte), de acolo fugea mai pînă la Turda; acolo se desfăcea în doauă: o creangă spre Cluş şi Bistriţa, urmele-i se cunosc şi astăzi la Betlean; alta creangă conducea la Tîrgul Mureşului şi acolo iarăş se despărţea în doauă, o linie mergea spre Reghinul Săsesc, alta, în dreapta, spre Carpaţi...

În apropiarea Turzii, la un sat, se văd şi astăzi urmele drumului roman, precum şi ruinele unei cetăţi romane. Se crede că aceasta cetate a fost o *vigilia* clădită pentru asigurarea drumului.

Dar aceste-s suveniri vechi... Iată colo în întunericul nopţii se iveşte o lucoare orbitoare!... E roşie ca purpurul... Zărirea ei în mijlocul tăcerii nopţii întunecate stîrneşte în noi un cutremur... E sîngele lui Mihai Viteazul, care străluce spre noi din Cîmpia Turzii...

Am umblat pe acea cîmpie în 1870 şi atunce, ca şi acum, un fior sînt mă cuprinse...

Acolo a murit el, cel mai mare erou român, trădat, ucis mişeleşte de zbirii lui Basta...

A murit, dar sîngele lui a îngrăşat planta unei mari idei naţionale, a făcut-o roditoare şi azi planta a devenit un pom mare, un pom ale cărui rădăcini se află ascunse în inima fiecărui român...

Umbră măreaţă, dormi în pace, căci tu n-ai trăit în zădar! Vitejia semănată de tine în braţele române, deşi mult timp apăsată de vijelii, în fine totuş a încolţit. Aproape trei sute de ani sabia următorilor tăi a lucit iarăş pe cîmpul de onoare, în focul bătălielor cu aceia în contra cărora tu odinioară ţi-ai făcut numele nemuritor; aproape la trei sute de ani drapelul românesc fîlfăie iarăş cu fală prin locurile acele pe unde tu odinioară ai stors respect numelui român!...

Era un simţămînt dulce care mă cuprinse în momentele acele. În timpuri de suferinţe, a ne reaminti gloriele naţionale trecute este a ne revoca în memorie visurile dulci ale tinereţelor, cînd doinele şi poveştile ne adormeau lin.

Legănat de aceste visuri, adormii şi eu...

Cînd mă deşteptai, trenul sosi la Teiuş. Aice trebui să ne scoborîm şi să aşteptăm trenul care comunică spre Alba Iulia. Era tocmai demineaţa la 3 oare şi un pătrar şi noi aveam să aşteptăm pînă la 7 oare. A petrece 4 oare la o gară, şi tocmai la cea de la Teiuş! Grozavă perspectivă!

Dar inspiraţiunea poetică îmi veni întru ajutor şi timpul îmi trecu iute. Scosei portfoiul şi schiţai într-însul poezia care se află în numărul trecut al „Familiei"[2].

Într-aceste se făcu ziuă. Soarele răsări de mult. Ieşirăm să vedem giurul. Ne aflam pe o cîmpie şi în dreapta se vedea înălţîndu-se o catenă de munţi.

Inscripţiunile de la gară toate erau făcute şi în limba română. Drept curiozitate decopiai una, cea de la trecătoare. Iată-o:

Amintire

Călcarea precum şi orice îndăunare a *planurilor drumului-de-fier,* deschiderea *samovolnicească* a *carierelor calei, păşunarea vitelor* fără pază pe lîngă drum-de-fier, vătămarea ***conductiei telegrafului*** şi opunerea contra personalului drumului-de-fier este oprit şi se va pedepsi cu cea mai mare asprime a legii.

Ca cetitorii mei români să poată înţelege aceasta înscripţiune, ar trebui să reproduc aice şi textul unguresc de lîngă ea. Însă am uitat să-l decopiez. Tot ce mi-aduc aminte este că „amintire" ungureşte însemna „figyelmeztetés".

Atenţiunea Societăţii calei ferate faţă de călătorii români e frumoasă şi lăudabilă. Dar traducătorul înscripţiunii a uitat ceva.

Ar fi trebuit să adauge la fine: „Iar românul care va fi în stare să înţeleagă această «amintire» va căpăta un premiu de 5 fl.[orini]". Putea să promită şi 100 fl.[orini]. Nu risca nimică.

În fine sosi şi timpul plecării noastre. În dreapta zărirăm în depărtare Munţii Apuseni, ţinta călătoriei noastre. La începutul acestor munţi, în hotarul Bucerdei grînoase, se înalţă o stîncă mare, românii îi zic Piatra Craivii. Tradiţiunea poporală susţine că acolo sînt ascunşi tezauri mulţi; dar numai acela i-ar putea avea care ar intra acolo în ziua de Paşti tocmai la miazăzi. Pînă acuma nimene n-a intrat.

Iară tradiţiunea istorică susţine că acolo a fost o cetate şi că la 1603 o trupă de români într-însa s-a apărat în contra lui Basta.

Nu trecu o oară şi sosirăm la Alba Iulia.

VI

LA ALBA IULIA

Privită de la gară, Alba Iulia face impresiune bună. Un oraş situat frumos, înzestrat cu biserici numeroase, încununat cu o „cetate" prea interesantă şi giur-împregiur panoramele cele mai pitoreşti – iată plăcutul tablou care se înfăţişează ochilor noştri.

Şi aceasta impresiune ne pare şi mai dulce, de cumva ne revocăm în memorie suvenirile istorice însoţite de acest oraş.

Şi care român este acela carele, intrînd în Alba Iulia, nu ş-ar aduce aminte de cele ce ne spune istoria din trecutul ei? Cine dintre noi n-ar simţi tresărind inima sa în momentele cînd zăreşte anticul oraş şi trece pragul său?

Desigur nime, nici unul... căci Alba Iulia e un monument neperitor al gloriei române. Înfăţişarea ei parcă ne zice: „Priviţi, români, la mine! În sînul meu s-au petrecut fapte mari, zile de mărire străbună! Eu am conservat amintirea timpurilor de strălucire naţională! Priviţi la mine, aduceţi-vă aminte de strămoşii voştri şi amintirea lor să vă inspire credinţă şi tărie!"

Alba Iulia e unul din cele mai vechi oraşe ale Transilvaniei. Originea ei se reduce în epoca fabulelor neguroase. Atîta însă e

constatat că pe vremea dacilor a esistat şi atunce s-a numit Tharmis[1]. După ce însă Roma cuceri cîmpiile şi dealurile Daciei, Tharmis se şterse şi în locul său se înfiinţă Apulum, după numele rîului care curge nu departe de-acolo şi care româneşte azi se numeşte Ampoi[2], iar atunce latineşte se numea Apulus.

Despre acest rîu a cîntat odinioară şi Ovid cuvintele:

Danubi[u]sque rapax et dacicus orbe remoto
Apulus...[3]

Ruinele vechiului Tharmis însă se văd şi astăzi. Anume, istoricii şi arheologicii ne spun că ruinele cari se văd de la Alba-Iulia pînă la Portus sînt rămăşiţele numitului oraş dacic, care se afla în acele locuri.

Apulum, adecă Alba Iulia, a fost mult timp un oraş de frunte al colonielor lui Traian şi a jucat un rol mare în istoria lor, mai ales că aice conducea calea în băile cari şi astăzi esist în Munţii Apuseni şi cari produceau un venit foarte mare Romei.

Dar întorcîndu-ne spre secoli mai apropiaţi de noi, care român nu-şi aduce aminte cu mîndrie naţională că încă n-au trecut 300 de ani, [de] cînd gloria română serba triumful său între zidurile acestui oraş, cînd Mihai Viteazul intră învingător între murii acestei cetăţi?

Şi dacă ne vom întoarce atenţiunea şi mai aproape, care român n-ar simţi peptul său sîngerînd de durere, privind locul acela unde – încă nu este un secol – un martir al poporului român, Horia, a suferit durerile robiei şi mai tîrziu a fost condamnat la moarte atît de barbară?...

Deşi nu întîia oară vedeam acuma Alba Iulia, totuş sub impresiunea acestor mominte istorice intrai şi de astă dată în ea.

În sine oraşul este şi acuma destul de interesant şi are viitor, căci formează centrul de comunicaţiune pentru mai multe părţi. Românii sînt majoritatea poporaţiunii.

După-miazăzi ieşirăm să vedem oraşul. Apoi ne urcarăm în cetate. Intrarăm prin poarta pe unde odinioară Mihai Viteazul intră cu triumf; îmi părea că văd figura eroului neînvins, călare în mijlocul vitejilor săi căpitani; parcă zăream naintea mea figurile atletice ale fraţilor Buzeşti; parcă auzeam zinghenitul armelor şi sunetul trîmbiţelor; şi parcă vedeam lucirea săbielor, fîlfăitul stindardelor şi cum tot poporul striga „Uraa!".

Oh! Ce simţire dulce era aceea!...

Toată urma în care călcam era un suvenir național, tot firul de prav îl credeam sacru ș-o naltă fericire cuprinse tot internul meu...

Însă deodată, întocmai cum vine un nor și ascunde soarele, așa se întunecă și orizonul meu. Amicul care ne conducea ne arătă în poartă căsulia în care Horia petrecu închis restul zilelor sale.

Poarta de triumf a lui Mihai Viteazul a devenit temnița lui Horia!

Simțeam un cutremur.

Trecui iute pragul, ca vederea acelui loc să nu îmi apese mult timp spiritul, și intrarăm în cetate, partea cea mai interesantă a Albei Iulie. În garnizoana cetății se află mulți români și din întîmplare și noi convenirăm cu un domn ofițer, care avu bunătate a ne conduce.

Despre cetatea aceasta aș putea să scriu mult. Dar e de prisos, căci mai an unul din colaboratorii noștri s-a ocupat pe aceste coloane de ea[4]. Amintesc numai că prospectul din cetate e foarte frumos în toate părțile.

Era seară pe cînd ne rentoarserăm în oraș, unde publicul se afla adunat în promenadă. Ocuparăm și noi loc la o masă, unde nu peste mult se adună apoi o mică societate românească, cu care petrecurăm pînă tîrziu.

VII

DE LA ALBA IULIA PÎNĂ LA ZLATNA

În demineața următoare la 6 oare eram gata de călătorie. Nu fără o adîncă emoțiune cuprinsei loc în birja ce ne aștepta la poartă. În momentul acela îmi adusei aminte că în ziua aceea avea să se realizeze una din cele mai frumoase dorințe ale mele: a vedea părțile din Munții Apuseni ai Transilvaniei. Spiritul meu se desfătă în o dublă perspectivă plăcută: întîi, pentru că mă așteptam a privi niște pozițiuni pitorești, și a doua, pentru că aveam să văd locurile de însemnătate istorică, unde s-au petrecut

fapte mari nu numai în 1848, ci și înainte, pînă pe timpul cînd romanii au colonizat Dacia.

A călători în asemene locuri desigur este o naltă plăcere. Însă ca această plăcere să fie completă, trebuie să ne îngrijim și de un conducător isteț, care cunoaște bine locurile pe unde trece calea, ca astfel dînsul să ne facă atenți la toate, să ne esplice ceea ce nu înțelegem, să ne povestească istoria punctelor cari au vro istorie și așa să nu rămînă nimica neobservat.

În țările străine ușor ne putem ajutora în privința aceasta, căci cumpărăm în librărie un „Baedecker" și acela ne face cu toată esactitatea serviciul dorit; pe la noi însă caută să avem un conducător.

Însă noi și în privința aceasta am fost foarte norocoși, căci un june amic care a călătorit mai de multe ori prin Munții Apuseni ne făcu însuș plăcuta suprindere că ne va însoți pe cale.

Așadară, speranța unei desfătări complete era foarte legitimă în internul meu.

Și cu această speranță plecarăm...

Cum ieși din oraș, îndată ai o panoramă frumoasă. În stînga și în dreapta, valea mănoasă a Mureșului, care, ca un copil dezmerdat, fuge neregulat, jucîndu-se cu florile de pe malurile ei și udînd mulțime de sate și orașe, cari decorează atît de fantastic orizonul depărtat. În fața noastră, ca niște muri gigantici se-nalță către cer munții numiți Apuseni; coroana lor se perde-n nori, ca și cînd ar voi să-și ascundă fața de noi, pe cari doară nu ne crede vrednici a o privi, ci numai soarelui, demnului său mire, o-ntinde spre sărutare; dar peptul lor înzestrat cu toate farmecile naturei și plin de încîntări surîde spre noi în vestmîntul său vînăt și ne-nvită la tainice plăceri...

Dar munții încă sînt departe, mai sus. Ne aflăm numai la picioarele lor. Înaintea noastră se-ntinde o frumoasă ghirlandă de dealuri. Pe ele, vii frumoase, pomi mulți și coline atrăgătoare.

Conducătorul nostru ne și povestește petrecerile ce se fac în acele vii.

Dar iată că sosim la o cotitură de drum. Ne-ntoarcem în stînga de după deal. Nu mai vedem Alba Iulia. Conducătorul nostru suspină. Cine știe pentru ce?

– Cum se numește rîul acesta? îl întrebăm.

– Valea Șardului, răspunse el.

– Așadară, satul acesta e Șard.

– Se poate, răspunse el.

Privii spre dînsul cu mirare, căci răspunsul său îmi părea curios. „Ce fel?, cugetam, dînsul nu cunoaşte nici satul cel dintîi! Frumos ne va esplica dară cele ce vor urma."

Şi zisei:

– Doară nici d-ta n-ai prea îmblat p-aice.

– Cum să nu! Cunosc toate dealurile aceste din fir în păr, căci în o comisiune am petrecut trei săptămîni între ele. Iată colo stînca aceea ce atîrnă atît de înspăimîntător. Vedeţi-o?

– Da, da.

Şi îndreptarăm privirea acolo, fiind siguri că vom auzi povestindu-se vro tradiţiune istorică. Scosei ţeruza ca să mi-o însemn.

– E, bine, continuă el, eu atunce am fost şi sub stînca aceea, căci după-miazăzi fiind acolo răcoare, trei zile dupăolaltă tot acolo jucarăm „ferbl".

Iată ce tradiţiune istorică! Fireşte că eram ca opărit şi surîzînd pusei ţeruza la loc, aşteptîndu-mă la alte esplicaţiuni mai interesante pentru mine.

Dînsul ne şi promise că acuş vom sosi la o strîmtoare foarte romantică, care se numeşte „Gura lupului" şi despre care ne va povesti ceva interesant.

Calea între dealuri ne conducea prin poziţiunile din ce în ce mai pitoreşti. N-aveam cuvinte de ajuns spre a le lăuda şi ochi spre a le admira. Fiecare cotitură ne oferea cîte un tablou frumos şi din fiecare strîmtoare ieşeam la altă panoramă încîntătoare. Farmecul lor avea o înrîurire plină de suprindere prea plăcută şi noi mai de multe ori esclamarăm:

– Ah! cît este de frumos!

Dar el totdeuna ne răspundea:

– Dar toate aceste sînt nimică pe lîngă „Gura lupului"! Acolo veţi avea idee despre strîmtoarea Dugas, unde luptă acuma herţegovinenii.

Aceste laude repeţite ne încordară cu totul aşteptarea şi nu mai puteam de dorul ca în urmă să sosim la „Gura lupului".

Într-aceste, ajunserăm la Mateş, o cîrciumă de drum, unde ţinurăm pauză dimpreună cu cei ce vineau cu poşta. Apoi ne continuarăm calea, tot prin locurile cele mai frumoase; dar strîmtoarea lăudată şi dorită tot rămase încă nevăzută.

Obosit d-atîta aşteptare, întrebai de birjar:

– Departe e încă „Gura lupului"?

– „Gura lupului"! zise acela cu mirare.

– Da, da! afirmai eu.

– Doară „Gura ursului", adause el, căci „Gura lupului" p-aice nu este defel.

– Apoi bine, fie cum vrei, îi zise conducătorul nostru. Dar departe-i încă?

– Am trecut prin ea de mult, răspunse birjarul.

Amicul meu nu mai avu ce să zică, ci toţi erupserăm în nişte hohote.

– Ce bine este a avea un conducător care cunoaşte atît de bine locurile!

Incidentul acesta ne produse veselie pe toată calea şi timpul ni trecu iute. Era la miazăzi cînd zărirăm Zlatna.

VIII

ZLATNA

Cu cît ne apropiam mai tare de Zlatna, cu atît ne vineau în faţă mai mulţi oameni. Toţi erau din popor şi aduceau cîte ceva. Era tocmai tîrg la Zlatna şi dînşii se rentorceau de acolo. Bărbaţi şi femei ofereau o vedere foarte interesantă, mai ales din punct de vedere etnografic. Aice era ocaziune d-a studia portul muntenesc, căci românul cînd se duce la tîrg îşi îmbracă hainele cele mai frumoase, cele de sărbătoare.

Şi dacă aceasta se poate zice în genere despre români, cu atît mai vîrtos se poate susţinea în special faţă de femei. Ele se gată anume la tîrg, unde speră a vedea şi a fi văzute. Îşi îmbracă ce au mai scump.

Dar femeile ce le vedeam vinind cătră noi erau interesante şi pentru că multe din ele se aflau călare. Muntenele ştiu să călărească întocmai ca bărbaţii. La tîrguri şi în locuri depărtate, ele se duc călare şi duc în desagi înaintea lor ce au cumpărat şi ce le trebuie.

Aceasta era o vedere nu numai interesantă, dar şi picantă. Însă, durere, că în tabloul acesta plăcut se mesteca din cînd în cînd şi cîte o coloare dizarmonioasă: adeseori vedeam şi cîte un om cu guşă. Da ce guşă! Cît o straiţă!

Şi iată că sosirăm la Zlatna. La stînga drumului, îndată la începutul oraşelului, se aflau mai multe edificii vechi, din ale căror hornuri ieşea un fum mare.

– Ce este acolo? întrebai pe conducătorul nostru.

– Moara de firezat, răspunse el.

– Fireşte, pe „Valea Şardului"?

– Da, da.

– „Valea Şardului"? apucă să rîdă birjarul. Acesta-i Ampoiul.

– Doară nici acolo nu va fi moară de firezat? îi adausei eu.

– Nu zău, răspunse el, ci cohurile băilor de aur.

Un hohot general fu răspunsul nostru şi acesta dură aşa de mult, încît nici nu băgarăm de seamă că trecurăm prin piaţă şi sosirăm la una din ospătării.

Conducătorul nostru, ca să ne facă a uita greşeala sa de mai nainte, grăbi a ne oferi că ne va conduce la acele cohuri pe unde trecurăm.

Primirăm propunerea şi, însoţit şi de un amic care vinise cu poşta, plecarăm la locul indicat, după ce mai întîi ordonasem ca prînzul să ne aştepte gata peste o jumătate de oară.

Sosirăm la cohuri. Vizitarăm locurile unde era iertat să intrăm. Însă la uşile cele mai interesante se vedea inscripţiunea „intrarea oprită". Conducătorul nostru numaidecît grăbi la direcţiune să ceară permisiunea d-a intra.

El se duse şi noi ocuparăm loc pe o bancă de piatră, aşteptînd rentoarcerea lui.

Pînă cînd el era dus, eu frunzării prin nişte notiţe de ale mele şi acolo găsii următoarele: Zlatna este centrul băilor de aur din Transilvania, unde se află o mulţime de rămăşiţe romane. Chiar şi în cohurile unde aşteptam încă se mai conservară suveniri romane. Toate aceste dovedesc eclatant că Zlatna încă de pe timpul romanilor a jucat un rol mare. Şi în adevăr, istoria ni spune că aice a fost „Colonia Perendanesiorum", tot aice s-a aflat guvernul băieşesc: „Collegium aurarium".

Spre miazăzi, pe un pisc de munte se află nişte ruine. Se zice că acolo a fost odinioară un oraş şi încă de jidovi fundat. După ce

Iuliu Sever a nimicit pe jidovii răsculaţi sub falsul Messia Bar-Cochba şi după ce Ierusalimul fu risipit, Decebal şi-ar fi adunat o mulţime de sclavi jidani şi i-ar fi colonizat aice, ca cu dînşii – duşmani de moarte ai romanilor – să se întărească în contra acestora. Sclavi de aceştia, după mărturisirea istoricului Iosif Flaviu, se aflau pe timpurile acele în aşa număr mare prin Egipt şi Palestina, încît la tîrguri se vindeau cu un preţ bagatel.

Dar jidovii totuş nu scăpară de dominaţiunea romană. După ce cuceriră Dacia, romanii aduseră şi aice o colonie, înfiinţară „Auraria Parva", unde se bătură bani romani.

În şirul secolilor, fapte mari s-au petrecut aice; precum de demult, aşa şi mai de curînd. Aice a fost izvorul răscoalei lui Horia. Iară ruinele cauzate în 1848–49 jelesc încă şi astăzi...

Rentorcîndu-ne la timpul prezinte, amintim că Zlatna are şi acuma un rol de frunte pentru băile de aur ale Transilvaniei, căci aice se află cohurile împărăteşti.

Dar pînă cînd făcui acest studiu, sosi şi neobositul nostru conducător, aducînd cu triumf biletul de intrare. Supraveghetorul avu bunătatea [a] ne introduce şi a ne arăta toate. Durere! nu se lucra. Astfel apoi furăm siliţi a ne mulţămi numai cu teoria, fără practică.

Conducătorul nostru s-a necăjit mai tare că a umblat în zădar după bilet, în căldura cea mare.

Noi însă îndestuliţi şi cu atîta, dar mai ales sub impresiunea unei foame mari ce simţeam, ne rentoarserăm la ospătărie.

IX

DIN ZLATNA PÎNĂ LA ABRUD

După ce prînzirăm, numaidecît ne gătarăm de drum, căci timpul înaintase. Unul dintre tinerii mei amici ar mai fi petrecut bucuros acolo cîteva oare, căci zări în popor o rumenă copiliţă, la care se uita cu drag; dar poşta nemilioasă nu-l mai aştepta.

Aşadară, fu silit şi el a cuprinde loc în căruţa poştei, care vinea după noi.

Pe cînd ieşirăm din ospătărie, pe atunce în partea dinainte a ei veselia a şi ajuns la culme. Doinele se mestecau cu sunetul muzicei şi închinările cu pocalul esprimau bucuria cea mai mare. Acolo îşi petrecea poporul. Oameni adunaţi din toate părţile munţilor dimpregiur, cari aşa-zicînd numai la tîrguri se văd, se veseleau ca nişte fraţi de cruce. Toţi formau o cunună, din care nu lipsea nici cîte o floare de munte, cîte o româncuţă neaoşă...

Accentele veseliei lor ni sunau încă la auz cînd ieşirăm din Zlatna. Şi aci iarăş natura luă rolul d-a ne încînta. Dar a şi reieşit într-atîta, încît condeiul nu e în stare să reoglindeze efectul măreţ. Tot ce pînă la Zlatna ne-a frapat prin frumseţa sa, de acincolo s-a repeţit mai perfect, mai frumos, mai admirabil. Văile îmbălsămate prin mirosul florilor udate de sprintenul Ampoi, dealurile adumbrite de felurite păduri cu paseri cîntătoare, satele semănate ici şi colo într-un mod fantastic, izvoarele limpezi la cari ne opream să bem, păraiele şerpuitoare, stîncile măreţe, căsuliile din vîrful munţilor, pe unde fugeau caprele neodihnite, toate formau în giurul nostru o cunună magică şi plină de farmeci suprinzătoare.

Mergeam între nişte dealuri cari acuş se strîmtoreau, acuş se deschideau, oferind tot alte şi alte tablouri frumoase, toate menite a suprinde. Variaţiunea şi frumseţea emulau. Şi această rivalizare era atît de încîntătoare!

Trecură cîteva oare pînă cînd ochii noştri se desfătară astfel. Într-aceste, dealurile tot se-nălţau şi totuş mai stetea înaintea noastră unul şi mai mare. Noi, cei de la şes, i-am zice „munte", muntenii însă nu-i dau această onoare; atîta distincţiune însă totuş şi dînşii îi acoardă că îl numesc „dealul mare". E, bine, acest deal-munte stetea înaintea noastră şi – parcă voia să ne oprească trecerea – se-nălţa pînă-n nori.

Ni se zicea că Abrudul nu mai e departe. Numai dincolo de dealul acesta. Cînd însă întrebai că cît timp va trebui să trecem dealul, ni s-a răspuns că trei oare. Pentru munteni depărtarea de trei oare e „aproape", – „numai cît treci dealul".

Vasăzică trebuia să ne urcăm, căci alt drum nu era. O cale cu totul romantică şi totodată înspăimîntătoare ne aştepta. Conducătorul nostru n-avea cuvinte de ajuns spre a ni lăuda

poziţiunile ce vom vedea. Încă de jos ne-a atras atenţiunea asupra unei păduri de brazi ce se afla sus în coastă.

Şi pornirăm...

Dar în momintele aceste simţesc că în loc de om al condeiului, ar trebui să fiu pictor, pentru că numai penelul ar fi în stare a vi înfăţişa cu fidelitate măreţia panoramelor ce se dezveleau înaintea noastră la fiecare moment.

Fiindcă drumul nu poate merge de-a dreptul în sus, e condus în zigzaguri, cari tot să urcă, pînă ce în urmă străbat la culme. Dar pîn-acolo ajungem prin o mulţime de poziţiuni minunate. La fiecare întorsătură ochii rămîn uimiţi, inima tresaltă de plăcere şi buzele amuţesc sub greutatea farmecilor.

Cu cît ne urcăm mai sus, priveliştea devine cu atît mai impozantă. Înaintea noastră înălţimile „dealului mare" ni destăinuiesc calea aşa-zicînd deasupra capului nostru, pe unde avem să ne suim, şi un fior ne cuprinde; de-a stînga, auneori de-a dreapta, cască lîngă noi o prăpastie înspăimîntătoare, în ale cărei adîncimi clocoteşte rîul de munte, care dă naştere Ampoiului şi ale cărui valuri, lovindu-se de petri, se sfarmă şi se zdrobesc spumegînd; iar colo dinapoia noastră vedem dealurile pe unde am trecut... Cît de mari ne-au părut atunce şi cît de mici le vedem acuma! Privim deasupra lor...

Şi tot mai sus şi iarăş mai în sus! În urmă iată că sosirăm. Sîntem în vîrf. Măreaţă privelişte! Vulturii zboară colo jos. La picioarele noastre izvoresc două rîuri: unul curge într-acolo de unde vinirăm şi acolo se cheamă Ampoi, celălalt fuge pe calea noastră înainte şi mai la vale se numeşte Arieş.

Conducătorul nostru, voind a contribui şi el la entuziasmul nostru, ne zice:

– Iată acea minunată pădure de brazi, la care v-am făcut atenţi încă jos.

Privii unde arătă el şi fui surprins. Acolo văzui o pădure de fagi.

– Ce vorbeşti d-ta de brazi? îi zisei, au nu vezi că acolo e o pădure de fagi?!

– Ba-i de brazi!

– Să ne rămăşim!

Autoritatea cea mai apropiată, birjarul, hotărî în favorul meu. Iar conducătorul nostru grăbi să-şi afle alte obiecte de conversaţiune.

În vîrful dealului ne deterăm jos. Trămiserăm trăsura înainte şi ne scoborîrăm pe o cale laterală, tot cîntînd şi gustînd din izvoare. Apoi iarăş ne urcarăm în trăsură, căci d-aci nainte scoborîşul nu ne părea atît de periculos.

Sosirăm în renumitul sat Valea Dosului, dar îmi părea că nu mai ieşim din el, atît era de răsfirat. Trecu doară şi o oară pînă cînd nu-l mai văzurăm.

De-a stînga zărim nişte edificii mai solide. Întrebarăm de conducătorul nostru că ce se fac acolo?

– Şindile, răspunse el.

Numai în Abrud aflai că aceea este o fabrică de mercuriu.

Trecurăm şi pe lîngă o stîncă istorică. Aceasta se vede de-a dreapta drumului şi este cam de doi stînjeni de naltă. În 1849, Hatvani, bătut la Abrud, voi să fugă cu cîţiva d-ai săi prin strîmtoarea aceasta, însă românii îi opriră calea tocmai în locul acesta; atunce Hatvani, văzînd că nu este altă mîntuinţă, se urcă cu calul său pe stîncă şi sări de dincolo. Calul său era escelinte şi scăpă pe stăpînul său...

Priveam adîncit în cugete acea stîncă... Şi iată se porni o ploiţă, parcă voia să-mi spele amintirea acelui om urgisit. Furăm siliţi a trage sus acoperişul trăsurei şi orizontul ni se închise.

Pe cînd se însenină, sosirăm la Bucium-Cerb, sat învecinat cu Abrud. Şteampurile numeroase ni anunţau că sîntem în ţinutul băilor de aur. Acolo ţinurăm o pauză scurtă. În dreapta vedeam cu lorgnetul piscurile Detunatei; iar înaintea noastră, cam la o jumătate de oară, se-ntindea Abrudul, unde sosirăm seara la şepte oare.

X

ZIUA PRIMĂ ÎN ABRUD

Se zice că impresiunea primă de multe ori e hotărîtoare. Ceea ce simţim atunce are înrîurirea cea mai adîncă asupra direcţiunii

în care se formează dispoziţiunea sufletului nostru la întîmpinarea momintelor următoare. Greutatea primei simţiri apasă toată suvenirea noastră; deci astfel, bună sau rea va fi fost aceea, aşa are să fie şi amintirea ce ni rămîne gravată în memorie.

E, bine, de cumva aserţiunea aceasta s-ar putea aplica la toate cazurile, suvenirea ce Abrudul a lăsat în internul meu ar trebui să fie foarte defavorabilă, căci aşa a fost şi impresiunea primă în momintele cînd intrarăm în oraş.

Încungiurat din toate părţile de nişte dealuri frumoase, cele mai multe adumbrite de păduri, cari pare că formează o cunună admirabilă în giurul frunţii unei fecioare încîntătoare, Abrudul este un adevărat cuib ascuns de frumuseţi şi totuş, la intrare, eram cuprins de neplăcere.

Pentru ce? Pentru că are o pardoseală atît de grozavă, încît cel ce intră cu trăsura uită toate desfătările ce-i poate procura vederea prospectului frumos. Dar ce vorbesc de pardoseală? Aceea doară nici nu esiste. Nişte petre pe cari doară numai întîmplarea le-a mînat în drum, între ele nişte gropi săpate de apă, iată pardoseala din Abrud! E cumplită! Dacă mîni mai iute, trăsura te scutură aşa tare, parcă toate oasele ţi se frîng şi ţi se cutremură şi creierii din cap.

Invidiam pe oamenii cari mergeau pe lîngă noi pe jos, căci aceia n-aveau să sufere tortura aceasta. Eram să mă dau şi eu jos, însă totuş gîndii că nu va fi cuviincios să intru în oraş pedestru. Rămăsei dară locului, aşteptînd cu dor sfîrşitul acestei scuturări...

E, bine, deşi impresiunea primă nicidecît nu deşteptă vro desfătare mare în internul meu, totuş Abrudul [e] o scumpă suvenire a mea. Primirea simpatică de care am avut fericirea să ne bucurăm în toate onorabilele familie române de acolo şi din giur, pe timpul petrecerii noastre în părţile acele, nu numai ni-au şters din memorie acest episod, dar ni-au înaurit zilele cu aureola dulcei aduceri-aminte.

Abia peste cîteva minute ospitalitatea d-lui Nicolae Lobonţiu şi a prea stimatei d-ne soţie născ. Ana Şuluţiu, unde avurăm onoarea d-a fi invitaţi, ne-a făcut să gustăm începutul acelor multe afabilităţi de cari furăm părtaşi în zilele următoare şi pe cari niciodată nu le vom putea uita.

Deşi obosiţi de drum, hotărîrăm ca încă în seara aceea să ni mai facem o desfătare. Tocmai pe timpul acela petrecea acolo trupa teatrală a d-lui Burienescu, care şi în seara aceea juca. De o parte, cugetînd că cei ce vinirăm la o adunare în cauza teatrală se cuvine să asistăm şi la o reprezentaţiune; iară de alta, doritori d-a

vedea publicul românesc din Abrud, nu ezitarăm nici un moment d-a merge şi noi la teatru.

Reprezintaţiunea teatrală dură pînă la unsprezece oare, cu între-acte lungi, deci astfel avurăm timp de ajuns nu numai a aduce tributul nostru Thaliei naţionale, dar încă a şi cunoaşte o parte din publicul românesc.

În ziua următoare, fiind duminecă, voirăm să mergem la biserică, însă – durere! – pe cînd ne sculărăm, preoţii ieşiseră de acolo. Astfel apoi ni împlinirăm o altă datorie plăcută: făcurăm vizite la mai multe familie române, la cîte adecă ne iertă timpul.

Abia prînzirăm şi o noauă suprindere ne aşteptă. Furăm invitaţi la petrecerea de vară aranjată în o păduriţă din apropiere, la „Prater“, căci aşa se numeşte acea păduriţă.

Pe atunci deja aveam o mulţime de cunoscuţi, dintre cari unii se adunară la noi, ca de acolo să mergem la Prater.

Întîi plecară damele, apoi noi. Eu, aducîndu-mi aminte de pardoseală, voiam să merg pe jos, căci păduriţa nu e departe; însă cei din giurul meu nicidecît nu se învoiră ca oaspele lor să meargă pedestru, deci ocupai loc cu resignaţiune în o trăsură şi plecarăm. Scuturare etc. vezi mai sus!

Cam la un pătrar de oară sosirăm. Praterul abrudenilor are acea asemănare cu cel din Viena că amîndouă se numesc „Prater“; cu toate aceste făcu asupra noastră o impresiune plăcută, pentru că aice mai tot publicul era românesc şi tinerimea juca tocmai un danţ poporal român.

Nu văzusem încă danţul acesta nicăiri. Era „Ţarina“, care numai în părţile Abrudului se joacă. Pentru ce se numeşte Ţarină? Pentru că o joacă poporul pe ţarină. Aşa ni s-a esplicat.

Este un ce original în danţul acesta. Un amestec al melancoliei visătoare cu zborul voioşiei rîzătoare. O doină topită într-o horă.

Priveam cu plăcere părechile cari se avîntau înaintea noastră pe acest plai ai fantasiei şi mă desfătam la vederea fericirii lor. Ah! cum şi zice repausatul Depărăţeanu:

Trageţi danţul pe răzoare,
    O! fecioare
Cu privirile cereşti!
Danţul, cîntecul ş-amorul
    Sînt izvorul
Fericirii omeneşti!

Tinerimea pare că era inspirată tocmai de aceste cuvinte, căci danţurile se perîndară pînă ce se întunecă.

Cînd ne rentorceam cătră casă, ne vinea în cale un amic care în Alba Iulia ni promise că va vini şi dînsul deodată cu noi la Abrud. Să-l numim dr. Catastih!

El ni zise:

– Ieri dimineaţă adormii şi astfel întîrziai de la poşta care plecă aice. Astăzi însă mă sculai mai de timpuriu şi iată-mă-s, scoborît în drumul ţării, am venit d-a dreptul încoace, ca să nu întîrziu cel puţin d-aice.

– Şi totuş ai întîrziat!

– Vasăzică, soartea mea e să sosesc totdeuna tîrziu! răspunse el cu glumă amară.

Ş-apoi cu suvenirea unei zile bine petrecute ne duserăm la dl advocat Filip, carele dimpreună cu stimabila-i consoarte procură societăţii întrunite la masă o seară foarte plăcută.

Trecuse miezul nopţii cînd ne rentoarserăm să ne odihnim.

XI

ABRUDUL LUNEA

Cînd ne deşteptarăm, o mare suprindere ne întîmpină. Liniştea nopţii fu înlocuită prin o dimineaţă foarte zgomotoasă. Parcă nu mai eram în Abrud.

La întîiul moment nu ştiam ce s-a întîmplat, căci la început zgomotul părea foarte confuz. Dar îndoiala aceasta nu dură mult, căci din unele sunete ale zgomotului se putea deduce că ce vasăzică acela.

Şi iată ce auzirăm!

Nişte conversaţiuni, pe stradă şi prin curţi, înfirate – după datina muntenească – în ton înalt; tropote de cai şi galopări uşoare, cari denunţau pe călăreţul bun; o continuă scîrţiare a roţilor neunse de mult; repeţita cădere din groapă în groapă a carălor cu povară şi izbirea lor de toate petrile pardoselei,

însoţite de cîte o înjurătură straşnică; apoi nişte acoarde pribege ale muzicei, însoţite de vrun ritm al doinei...

Toate aceste ni spuneau învederat că în decursul nopţii aice s-au adunat o mulţime de oameni dimpregiur. Desigur e tîrg, cugetam. Unii sosesc numai acuma, iar alţii au şi gătat de tîrguit, căci iată acuma se şi veselesc, beu aldămaşul.

Şi în adevăr era tîrg. Un tîrg la Abrud! Iată tocmai ceea ce doream să văd!

Grăbii să ies şi acolo o vedere din cele mai interesante se înfăţişă ochilor mei. Piaţa era plină de mulţimea adunată din tot giurul Abrudului, „bătrîni, bărbaţi, juni, tineri, din munţi şi din cîmpii".

Colo un „mocan" vinea de-a lăturea c-o „mocăniţă" călare, aducînd în desagi tot ce aveau de vîndut; desagii desigur cuprindeau vrun obiect preţios, căci neaoşa romancuţă, oricît de mult îi atrăgea atenţiunea zgomotul tîrgului, nu-şi lua ochii de pe el. Da, în desagii aceia se afla aur, pentru care acuş se vor plăti bancnote noauă-nouţe...

De cealaltă parte s-apropia un „moţ", conducînd de căpestru un cal de care mai erau legaţi vro patru-cinci cai, toţi încărcaţi cu ciubere...

Şi în urma lui înainta cu carul un „ţop" zicînd cu fluierul în vîrful fînului ce aducea nu spre vînzare, ci pentru nutreţ boilor săi, căci marfa lui – nişte manufacture de lemn – se afla în fundul carului.

– Mocan, moţ şi ţop! Ce vasăzică aceste numiri? întrebaţi d-voastre, cari încă n-aţi călătorit în părţile Abrudului.

Aşa întrebai şi eu şi iată răspunsul ce primii:

– Aceste porecle sînt ale locuitorilor din trei părţi ale Munţilor Apuseni. Mocanii şed în sus de Bucium, moţii pe la Vidra şi ţopii pe la Albac şi Scărişoara.

Aice, la tîrgurile din Abrud, se întîlnesc ei, adunîndu-se din toţi munţii ca nişte fraţi de cruce, apoi se rentorc la ale lor, unii la băi, alţii la păduri şi ceialalţi se „preîmblă cam colo-n vecinătate"... pînă la Dobriţin şi Seghedin.

Şi cine să nu vină cu plăcere la aceste tîrguri? Cine a fost o dată într-unul nu-l va mai uita. Am văzut multe tîrguri, dar aşa veselie nicăiri n-am găsit.

Şi aceasta are o esplicaţiune foarte naturală. Poporaţiunea din Abrud şi giur stă mai toată din băiaşi; acolo economia de

cîmp aşa-zicînd nu esiste defel, pentru că natura a refuzat pămîntul arător şi productiv. Poporul dară lucră toată săptămîna prin băi, înfruntînd de multe ori pericolele cele mai mari, sugînd aerul otrăvitor şi nevăzînd nici lumina zilei.

Viaţa băiaşului e grea. De cîte ori se scoboară în adîncul văilor, niciodată nu poate fi sigur d-a se rentoarce viu. Un incident neaşteptat, o fune ce se rupe sub el sau o bucată de piatră căzută asupra-i îi pot stinge la moment firul vieţii... E grea viaţa băiaşului...

Şi tocmai de aceea, cînd dînsul iese din baie, acest mormînt viu, inima-i palpită de bucurie, peptul i se înalţă de plăcere că iarăş vede soarele, iarăş e liber, trăieşte şi revede pe ai săi...

Atunci apoi e vesel şi, cînd îşi capătă plata pe o săptămînă sau cînd ş-a putut aduna vro cantitate oarecare de aur, aleargă lunea la Abrud să-şi facă voie bună, căci acolo atuncea e tîrg unde s-adună „multă lume-mpărăţie".

Dar această veselie ajunge la culme cînd cutare baie „e în benedicţie", adecă dacă s-a descoperit vro vînă bogată de aur sau după espresiunea de rînd a băiaşului, cînd s-a ivit vrun „cepaş". Atunce bucuria e generală, muzica nu înceată şi doinele se schimbă în hori vesele. Atunce îşi petrece băiaşul după pofta inimei sale!

Şi locuri de petrecere are de ajuns. N-am văzut încă oraş unde să fie atîte crîşme. În strada principală mai în fiecare casă este. Doară pe temeiul acestei esperinţe a scris poetul maghiar versul următor:

Abrudbánya hire város,
Benne a pap is korcsmáros![1]

Şi cîte crîşme sînt, în toate trebuie să fie şi muzică, deoarece românul nu-şi poate petrece fără muzică. Cînd apoi aceste din toate vecinătăţile noastre încep a cînta şi cînd mai toate sînt însoţite de nişte acompanieri cu gura, vă puteţi întipui că impresiunea totală caută să fie cam haotică.

Din cînd în cînd muzica înceată, atunce sau se zice vrun toast, adecă „se închină", căci făr-a-nchina, românul nu bea, sau se aude comanda:

– Adă-mi o păreche!

Ştiţi ce e „părechea"? O cupă de vin şi o cupă de apă acră. Măsură mai mică nu se cunoaşte la Abrud. Cel ce nu poate bea

singur atîta cheamă pe cineva şi-l ospătează; dar singur nici nu bea nimene.

Nici vin nu se face la Abrud, nici izvor de apă acră nu se află acolo şi totuş din ambele în puţine locuri trece atîta ca şi aice. Vinul se aduce din depărtare mare, „de la ţară", de pe la Bucerdea; iară apa acră vine tocmai de [la] Borsec, o aduc secuii, iată şi în tîrg cîteva cară!...

Rachie nu se bea aşa multă ca – durere! – în alte părţi. Ceea ce însă pare şi mai rar e că în tot Abrudul nici un crîşmar jidov nu este. Cauza e a se căuta în opreala legilor din trecut, cari nu iertau pe jidovi a se aşeza prin oraşele cu băi de aur...

Esplicînd toate aceste, doară şi prea pe larg, veţi înţelege că ce comunicaţiune, mişcare şi zgomot mare este la Abrud lunea. Doară nu este casă şi familie care din una sau altă cauză să nu fie ocupată atuncea. De aceea, iubite cetitorule, te svătuiesc ca de cumva ai ceva lucru la Abrud să nu te duci lunea, căci atunce nu poţi isprăvi cu nimene nimică! De altă dată abrudenii sînt cei mai afabili şi mai ospitali oameni în lume, dar în ziua aceasta domnul e prin tîrg, iar doamna e ocupată la casă.

Noi, cari puserăm deschiderea adunării Societăţii pentru fond de teatru pe luni, încă n-am ştiut aceasta. Norocul nostru însă că pe 11 oare şi tîrgul se mai rări şi la adunarea noastră se întruni totuş un public frumos.

După adunare – banchet. Un tînăr confrate, voind să citeze în toastul său că ce a zis Schiller despre teatru, se scăpă de începu aşa: „Schiller a zis că teatrul naţional *român...*"

Altă nenorocire nu s-a întîmplat.

Banchetul început la doauă oare se sfîrşi după şese. Ce dulce era mormîntul cînd ne sularăm!

Dar tocmai cînd îmi părea că mă simţeam mai uşor, că pe preţul unei şederi continue de patru oare, cel puţin scăpai de groaza d-a mai mînca azi, observai că un domn se apropia de mine. Auzisem mai nainte că voieşte să ne cheme la cină şi mănfiorai că doară pe azi voieşte să ne invite.

Deci mă făcui că nu-l văd, ieşii iute pe uşa cealaltă şi, scăpat, zisei:

– Pe mine azi nimene nu mă va prinde la cină!

XII

A DOUA ZI

Cu bucurie mă dusei la cvartir şi lucrul meu cel dîntîi fu d-a ruga pe ospitala doamnă Lobonţiu a nu dispune să ni se facă ceva de cină. Nu fără greutate, dar izbutii. Eram obosit frînt şi foarte indispus. Mă simţeam rău. Eram bolnav. Toată ziua nu mîncasem nimica.

– Şi la banchet? întrebaţi d-voastre.

Nici la banchet. Eram şi eu acolo, priveam cununa frumoasă de oaspeţi, mă desfătam văzînd veselia lor, conversam, ziceam şi cîte un toast, dar nu gustam nici un fel de mîncare.

E, bine, puteţi gîndi că a şedea patru oare într-un loc, în mijlocul unei societăţi vesele, şi a nu mînca şi a nu bea nimica desigur nu putea să fie petrecerea cea mai plăcută pentru mine. Totodată vă şi puteţi întipui bucuria mea că în sfîrşit tracta trecu şi eu aveam prospectul d-a mă putea odihni.

Nu mă mai interesa pe mine nici prînzul, nici cina lui Lucullus. Nu aveam altă dorinţă decît să mă culc.

Numai un lucru mă neliniştea: muzicele din toate crîşmele, căci era luni şi toate cîntau pe-ntrecute. „Eh! îmi zisei, de mă voi culca şi voi adormi, putea-vor ele să tot cînte; nu le voi auzi." Şi mă culcai.

Însă parcă cineva anume ar fi spus ţiganilor, muzicele deodată îmi sunară şi mai aspru. Se poate însă că asta era numai o întipuire, nu ştiu. Faptul era că le auzeam tot mai tare. Un blăstemat de clarinet aşa ţivlea de cumplit, parcă s-auzea tocmai la ureche. Din cînd în cînd ici-colo muzica înceta, atuncea s-auzea un fel de toast tare, care suna atît de sonor în tăcerea nopţii! Apoi muzica iar începea, dar de astă dată însoţită de cîntări cu gura. Puteam distinge bine şi cuvintele:

Sum oştean, oştean român,
Leliţo, leliţo!

Era un cîntec cu care dl Burienescu făcea efect pe scenă şi care apoi se poporaliză în Abrud.

Nici vorbă nu era d-a putea durmi...

Aceste cîteva puncte ce le pusei după finea zicerii precedente, de-ar şti vorbi, ar putea să povestească multe, căci în ele

înmurmîntai tocmai cazul meu stîrnit prin muzicele ce nu mă lăsau să adorm.

În fine, însă, oboseala mea rămase învingătoare și adormii. Dar și prin vis îmi părea că aud: „Sum oștean, oștean român!".

Cînd dimineața mă deșteptai, Abrudul avea altă față. Piața era deșartă, crîșmele păstrau tăcerea cea mai adîncă, tîrgul trecu. Era marți.

Dar și eu mă restaurasem. Nu mai eram bolnav. Bucuria mea adevărată reveni. Oh! căci nu este mai neplăcut decît, întîmpinat din toate părțile cu cea mai sinceră afabilitate și ospitalitate, să fii tocmai bolnav. Încă de dimineață simțeam o desfătare pentru plăcerile de cari eram sigur a fi părtaș în ziua aceea.

Privii în giur de mine și toate îmi păreau mai frumoase, dealurile parcă mă-nvitau să le cercetez. Și ele meritau, căci fiecare are istoria sa. Iată în dreapta „Știurțul", unde în 1848/9 popa Groza stetea cu tabăra sa; la spate, muntele Buceș cu valea Cernitei, unde stetea martirul Buteanu cu trupele sale; în stînga, cununa dealurilor de la Vidra, Cîmpeni, cuibul marelui Iancu, și ale Roșiei, unde Balint cu șoimii săi de munte susținu lupta de glorie; și față de mine „dealul mare" pe unde fugise Hatvani bătut, ceea ce atinsei deja...

Terminîndu-se și a doaua ședință a adunării, dl protopop Gall ne făcu onoarea d-a ne învita la masă, dimpreună cu o societate numeroasă. Petrecerea era foarte vială. Avurăm și o suprindere. Aice auzii primul toast rostit în toată forma de o damă. Toastul acela fu primul și între cele purtate cu această ocazie. Îl zise gentila doamnă la a cărei casă ne aflam, în onoarea soției mele. Se înțelege că aceasta electriză pe toți și mai ales pe mine. De-aci-ncolo toasturile nu mai aveau fine, căci un stimat oaspe protestă că să nu se închine pentru mai mulți înși deodată, ci pentru fiecare separat.

Și trebuia să ne grăbim, căci după-miazăzi se aranja o petrecere în „Prater" în onoarea adunării. Merserăm dară și acolo. Societatea era deja adunată. O frumoasă petrecere de vară era aceasta sub ceriul liber. Veselie și bucurie pe toate fețele. Cînd apoi se întunecă, toată societatea se întruni sub un cort de scînduri, unde ospitalitatea damelor din Abrud aduse de-acasă tot feluri de mîncări și beuturi. La dorință publică dl Burienescu cîntă cîteva cuplete, muzica esecută cele mai frumoase piese naționale și veselia ajunse la culme.

Dar iată că deodată și ploaia porni și aceasta nimici planul tinerimei care mai voia să mai danțeze. Însă nici întristarea

aceasta nu dură mult, galantul primar de atunce al Abrudului, dl Corneliu Tobiaș, se rentoarse iute în oraș și de acolo nu peste mult trămise o depeșă că: „localitatea casinei române e aranjată, poftim la continuarea jocului!".

Pe atunce era deja aproape de 12 oare. Cei mai mulți se duseră acolo. Noi însă gîndind că pentru un reconvalescent e destul atîta din petreceri în o zi, făcurăm parte din minoritatea care se rentoarse acasă.

Ce folos! Căruțele sunară mai pînă-n zori și atunce banda vini să facă serenadă unei domnișoare din vecini.

XIII

DETUNATA

Pe dimineața următoare era proiectată o frumoasă escursiune. La Detunata. Despre care auzisem și cetisem atît de mult. Care mă încîntase înainte de a o vedea. Și pe care atît de mult doream s-o văd.

Planul era făcut încă de seară, ca toată societatea să se întrunească la un loc spre a porni de acolo cu toți dimpreună. De trăsuri îngrijea purure galantul primar de atunce al Abrudului, dl Corneliu Tobiaș.

Așteptam cu dor demineața. Și fui cel dîntîi care mă sculai. Dar ce dezamăgire!

Privind afară prin fereastă, văzui cerul plin de nori. Dealurile „fumau", ceea ce este semn de ploaie. Și în adevăr ploua.

Planuri frumoase! Visuri încîntătoare! Iluziuni răpitoare! Adio! Sănătate bună! Haidați să vă pun în cui! Astăzi nu vom merge la Detunata.

Aceasta suprindere neplăcută întristă pe toți. Și întristarea generală o împărtășeau și domnișoarele, pentru că sus la Detunata se proiectase și un fel de petrecere cu danț. Sărmanele, de mult nu dănțuiră. Chiar din seara trecută.

Ne uitam cu toții la ceriuri, nu cumva se vor îndura de noi și vor înceta d-a lăcrima, adecă d-a ploua. Dar ele n-avură milă nici de dorul meu, nici de privirile unor ochi frumoși. Tot ploua și iar ploua...

Nu mai era vorbă. Trebuia să renunţăm la escursiune. Aşa şi făcurăm. De necăjit ce eram, îmi deschisei ziuariul şi îmi vărsai într-însul amărăciunea sufletului meu.

Dar într-aceste sosi un călăreţ care ne anunţă că – conform convorbirii din ziua precedentă – la Detunata sîntem aşteptaţi. Buciumanii sînt acolo. Buciumanii! Adecă locuitorii din Bucium-Cerb, Bucium-Izbita, Bucium-Poieni, Bucium-Şasa şi – Dumnezeu mai ştie din cîte alte Buciumuri, căci le-am uitat numele. Vasăzică erau mulţi cei ce ne aşteptau!

Asta apăsă cumpăna hotărîrii noastre. Dacă ei ne aşteaptă, şi noi trebuie să mergem, ca să nu ne aştepte în zădar. Cuvîntul dat trebuie ţinut! Numaidecît hotărîrăm toţi că vom merge îndată. Nu ne mai păsa nici de ploaie.

Însă din Abrud nu poţi ieşi nemîncat şi nebeut. În deşert deciserăm noi oaspeţii să mergem îndată, ospitalitatea damelor de acolo protestă. „Pînă nu vom prînzi, nu putem pleca!“ Astfel suna sentinţa. Apoi şi la Detunata trebuia să ducem unelte, de mîncat şi de beut, căci acolo sus nu cresc fripture şi nu se află izvor de vin cu apă acră.

Acestui argument ne supuserăm cu atît mai vîrtos că ceriul începea a se însenina şi speram că pînă la prînz ploaia va trece cu totul şi astfel escursiunea noastră va fi mai plăcută.

Şi nici nu ne-nşelarăm. În adevăr, încetul cu încetul norii se resfirară şi pe cînd ne sculărăm de la prînz, cerul era limpede şi razele soarelui ne salutau cu bucurie.

Pînă atunce deja toată societatea se întruni. Veselia şi bucuria surîdea de pe toate feţele. Tinerimea se desfăta încă de acuma în danţul ce avea să urmeze sus la Detunata. Banda muzicală s-a şi trămis acolo.

După ce sosiră toate trăsurile, pornirăm. Nimene nu lipsea – numai dr. Catastih. Nu se ştia unde s-a dus. Îl cercară prin toate părţile, însă nu se putu da de urma lui. Ni părea rău, căci era un tînăr glumeţ, carele putea să procure societăţii multe mominte de distracţiune.

– Lăsaţi-l că va vini el după noi, zise un prieten şi noi ne liniştirăm.

Calea din Abrud pînă la Detunata e din cele mai romantice, dar în multe locuri mai bucuros aş fi mers pe jos, căci scutura grozav. Dim ambele părţi se-nalţă nişte dealuri, cari abia lasă atîta loc între ele ca acolo să şerpuiască un rîu de munte; iar calea pe lîngă acesta în multe locuri e tăiată din deal. Rîul se umflă iute

şi atunci mînă pe drum o mulţime de petri mari şi mici; iată pentru ce scutură acesta!

Dar suportam cu nepăsare şi aceasta, căci ochii noştri la fiecare moment aveau să se delecteze la cîte un tablou suprinzător, la altă şi altă panoramă pitorească. Fiecare cotitură a rîului pe lîngă care înaintam ni deschidea un nou plai de plăcere pentru ochi. Eram încontinuu sub impresiunea unei plăceri încîntătoare.

Detunata încă nu se vedea, căci dealurile, la ale căror picioare treceam, ne-o ascundeau de vederea noastră. Nu peste mult însă apăru şi ea: o stîncă colosală în vîrful unui munte.

Eram uimiţi! Colosala înfăţişare a ei ne suprinse pe toţi cari încă n-o văzusem. Îmi părea că văd o sentinelă aşezată de natură în vîrful munţilor, spre a păzi întreaga regiune. Un gigant al creaţiunii, spre a înuimi pe toţi muritorii cari ajung în apropierea lui. O regină a tuturor munţilor şi dealurilor din jurul ei, cari i se închină la picioare, înălţîndu-şi cu respect faţa spre dînsa...

Însă orice fraze voi întrebuinţa, totuş nu voi fi în stare a vă reoglinda priveliştea măreaţă ce ni înfăţişează vederea Detunatei chiar şi din depărtare. Căci şi noi ne aflam încă depărtişor. Abia la picioarele ei. Şi de acolo pînă sus e o fugă bună, mai ales de cumva trebuie s-o faci pe jos.

Noi însă eram scutiţi de această comoţiune prea obositoare. Buciumanii, toţi nişte oameni frumoşi, în frunte cu zelosul proprietar de mine, dl Alesandru Danciu, ne aşteptau jos în vale la satul Bucium-Şasa, cu cai-înşeuaţi. Vasăzică aveam să ne urcăm călare.

Dame şi bărbaţi călare pe nişte cai munteneşti! Aceasta îmi promitea perspectiva unei privelişte prea interesante şi totodată şi picante! Nu pot însă a ascunde că – în cît pentru mine – mă cam jenam. Călăreţ niciodată n-am fost. Din copilărie nici n-am şezut pe cal. Mă temeam dară ca nu cumva tocmai de astă dată să păţesc o nepăţită. Însă un buciuman mă asigură de blîndeţa calului său şi astfel mai prinsei şi eu curagiu!

Într-aceste, toată societatea se dete jos. Doamnele se şi urcară pe cai, iar unele ocupară loc în nişte cară cu boi; numai domnişoarele se sfiau a sări în şea, ele dară – însoţite de cîţiva tineri – plecară în sus pe o cale laterală mai scurtă. Apoi plecarăm şi noi.

Cei îndătinaţi a călări deteră pinteni cailor şi ne lăsară cît colo. Unele dame însă grăbiră să rivalizeze cu dînşii şi astfel se iscă o cavalcadă din cele mai interesante. Eu însă o priveam cam

dindărăt, căci cu toate asigurările buciumanului meu nu mă prea încumetam a-mi împinteni calul.

Călărirea aceasta dură cam un pătrariu de oară și, tot urcîndu-ne, iată că în urmă sosirăm în vîrf. Acolo deja ne aștepta un cort de scînduri și banda muzicală întonă un marș național. Ne deterăm jos și ne delectarăm în prospectul admirabil. Într-aceste, un băiat ni oferi gheață găsită acolo sus, sub niște rădăcini, unde nu pătrunde soarele nici în luna lui iuliu.

Apoi sosi și tinerimea. Numaidecît se propuse să ne urcăm pe Detunata. Dar, căci deși eram în vîrful muntelui, ne aflam totuș numai la picioarele Detunatei, care încă de acolo se-nalță în sus.

Ce este Detunata? O gigantică stîncă de bazalt. O formațiune de tot originală a naturei. Parcă toată e compusă din niște grinzi petrificate. Vîrfurile acestora se încîrnesc puțintel. Totul formează aspectul unei organe colosale. Și, în adevăr, dacă de sus s-aruncă în jos o piatră și aceasta se lovește de coasta Detunatei, s-aude un sunet ca de organe.

Pentru ce se numește Detunata? Pentru că, fiind foarte înaltă, fulgerele adeseori trăsnesc într-însa. De aice *Detunata*.

Romanțierul maghiar Jókai Mór, umblînd p-aice, a tradus pe ungurie numele românesc al stîncei și a botezat-o: „Villámvágta". Dar în zădar! Lumea științifică n-a adoptat această numire, ci a păstrat cea românească.

Să nu vă mirați că vorbesc de lumea științifică! Învățații cei mai renumiți cunosc cel puțin din auz Detunata. Iar alții vin anume din depărtări mari numai ca să vadă această formațiune estraordinară a naturei și s-o poată studia. Nu este săptămînă de vară în care să nu sosească la Abrud străini cari au mers acolo să vadă Detunata.

A o vedea este nu numai mai ușor, dar totodată și mai plăcut decît a te urca pe ea. Nu voi uita niciodată acel suiș și obositor, și periculos, căci trebuia să ne-ncordăm puterile, să ne prindem de niște crengi subțiri și să ne răzemăm picioarele de niște petri clătinătoare. La jumătate drum voiam să renunț de plăcerea d-a merge pînă sus și d-a mă delecta în prospectul de acolo; însă vro doi membri ai societății mi se opuseră și cu ajutorul lor străbătui și eu în vîrf.

Admirabil prospect! Ochiul încîntat rătăcește cu plăcere în orizonul depărtat. Dealurile și munții din giur se pitulesc cu modestie colo jos – în vale. Nimică nu împedecă vederea. Ochii pătrund pe deasupra munților în depărtare. Spiritul nostru

zboară liber prin spațiu. Și un simț dumnezeiesc percurge tot corpul nostru. Este simțul libertății nemărginite...

Mult timp petrecu societatea acolo sus, delectîndu-se toți în prospectul măreț și dînd informațiuni unii la alții despre cele ce se vedeau în giurul nostru. Și totuș timpul acela îmi părea că zboară atît de iute. În adevăr erau niște morminte prea interesante. Suvenirea lor va rămînea pentru totdeuna gravată în memoria mea.

Cînd ne scoborîrăm, cam pe la 7 oare seara, ospitalele doamne din Abrud ne invitară la masa din cort, încărcată cu tot felul de mîncări și beuturi. Ocuparăm toți loc și în scurt timp veselia și bucuria găsi mii de espresiuni. Banda cîntă piese naționale, dl Burienescu delectă societatea în costum românesc cu o mulțime de cuplete, firește că nici toasturile nu lipseau.

Și cînd vioiciunea părea că ș-a ajuns culmea, o figură erculeană, un buciuman cu numele Alesandru Macavei, oferi și dînsul societății o bucată, zicînd:

– Poftim confectul Detunatei!

Și după aceea ni puse pe masă un blid cu balmoș.

Ce suprindere plăcută, mai ales pentru noi cari pîn-atunce nici nu văzuserăm balmoș! Firește că nu refuzarăm bucata oferită. Escelentă mîncare! Primul toast ce urmă fu închinat întru sănătatea lui badea Macavei. Soția dînsului ni făcu balmoșul, iar mama lui făcu împăratului cînd Maj.[estatea]-sa în 1852 umblase p-acolo, căci a fi la Detunata și a nu mînca balmoș este a fi la Roma și a nu vedea pe papa. Împăratului se făcu un cort tocmai unde ne aflam și noi. În fruntea cortului se puseră doauă inscripțiuni: „Virtute română" și „Stat european". Însă diregătorii cari mergeau înainte a pregăti primirea monarcului se spăriară de virtutea română și șterseră inscripțiunea primă. Românii se cam supărară... Dar în zădar... De atunce trecu timp mult. Piatra pusă ca aducere-aminte zace tăvălită jos. Desigur apa a mînat-o... Se poate...

După balmoș urma să fie joc. Însă ceriul se înnoră și ploaia de dimineață începu iarăș a picura. De teamă ca nu cumva să ne prindă sus o ploaie mare, după care scoborîșul alunecos avea să fie periculos, numaidecît începurăm a pleca în jos.

Tocmai cînd plecarăm, întîlnirăm pe dr. Catastih, carele abia răsufla. El venea pe jos din Abrud, căci cînd se deșteptă din somn și află că toată societatea s-a dus la Detunata, nu găsi nici o trăsură la dispozițiune!

Şi iată că sosi tîrziu! Atîta oboseală – în zădar! Păţeala lui stoarse ilaritate generală.

Pe cînd sosirăm în vale, de astă dată pe jos, era întuneric. Acolo ne aşezarăm în trăsure şi ne rentoarserăm la Abrud. Trecuse miezul nopţii cînd sosirăm acolo.

XIV

ROŞIA

În altă zi iarăş aveam să facem o escursiune tot atît de interesantă. La Roşia şi la Cetate. Acolo ne aştepta ospitalitatea eroului cu crucea-n mînă, adecă protopopul Balint sau precum îi zice tot giurul acela: Tata-moşu.

Cătră miazăzi şi plecarăm. De astă dată însă numai atîţia cîţi ocuparăm o trăsură. Abrudenii ni promiseră a ne rentîlni în ziua următoare la Cîmpeni.

Călătoria din Abrud pînă la Roşia este una din cele mai frumoase. Dar cum s-o descriu, ca să nu repeţesc cele zise deja despre alte locuri? Cu ce colori s-o deosebesc de alte escursiuni? Aceleaşi dealuri din ambele părţi, iată şi rîul în mijlocul lor, asemene poziţiuni pitoreşti, aceleaşi locuri umbroase, aceeaşi cale plină de desfătare...

Şi totuş este o mare deosebire. Şteampurile cele multe. Ce sînt şteampurile? Morile ce sfarmă petrile scoase din munţi cari conţin aur. Prin toate părţile Abrudului sînt de aceste, nicăiri însă nu-s aşa de multe ca şi aice. Totul este liber în aceşti munţi, numai rîul acesta e sclav subjugat. El nu poate curge aşa precum ar voi, căci mîna omenească a pus frîu valurilor sale. Mai la fiecare aruncătură cîte o stavilă. El mînă şi roţile şteampurilor. Dar nu numai el, ci cîte rîurele şerpuiesc din dealuri în jos, toate sînt înhămate, toate mînă roţi de şteampuri. Cînd scapă de la unul, ajunge la altul, la al treile şi aşa mai departe. Aice apa curătoare e foarte scumpă. Nici un strop nu se poate prăpădi în zădar.

Aceste şteampuri multe, prin zdrobirea necontenită a petrilor, produc un zgomot monoton ce alungă în depărtare toate paserile cîntătoare ale pădurilor...

La depărtare cam de o oară de Abrud sosirăm la Gura Roşiei. Acolo se află şteampurile erariale, construite cu multă cheltuială, întrebuinţîndu-se invenţiunile cele mai noauă. Dar despre aceste cu altă ocaziune.

Gura Roşiei este o vale afundă care intră în Roşia. În adîncul ei curge un rîu roşu, doară de mînie că trebuie să mîne atîte mori sfărmătoare. El roşeşte tot ce-n cale-i întîlneşte. De aice se numeşte şi opidul – Roşia.

Aice apoi vedem că în adevăr sîntem într-un oraş băieşesc. În toate părţile numai băi, toţi munţii plini de mine, însăş Roşia e toată subminată. Toţi oamenii cu cari te-ntîlneşti sînt băieşi, lucrători sau proprietari. Şi toţi lucrează. Şi încontinuu tot lucrează. Au trecut mulţi secoli de cînd s-a început aice lucrul.

Băile de la Roşia sînt din cele mai vechi cîte se află în Europa. Deja romanii le-au găsit descoperite. Ei continuară apoi a le cultiva.

Ce mare profit avură romanii din băile din Transilvania se ştie de comun. Istoricul Hene *(Beiträge zur dacischen Geschichte)* a însemnat că Roma în fiecare săptămînă primea din băile ardelene cîte 2 măji şi 8 pundi de aur. Cît se va fi dus numai din băile de la Roşia, nu se ştie. Este însă constatat că ele au contribuit foarte mult.

Aice s-au descoperit la 1788 renumitele table cerate, cunoscute în lumea ştiinţifică şi cari conţin un document roman din 167 după Christos.

De la Gura Roşiei calea se tot urcă pe malul drept al rîului. Şi iată în fine apăru înaintea noastră Roşia, care pîn-acum nu se vedea de dealul pe care ne urcam. Impresiunea e surprinzătoare! Oraşul ce se-ntinde sus la deal, bisericile cu turnuri sclipicioase, strada ce curge-n mijloc, apoi casele resfirate de ambele părţi, în fine toate aceste, în cadra unei catene de munţi ce le încungiură, ni înfăţişează prototipul unui cuib muntenesc.

Nici nu intrarăm, cînd la margine, tocmai la gura băilor erariale ne întîmpină marţiala figură a lui „Tata-moşu“, care ne aştepta acolo, ca numaidecît să ne poată arăta prima raritate a Roşiei, adecă băile erariale.

Venerabilul bătrîn cu inimă tînără ne salută cu bucurie şi numaidecît ne întrebă dacă voim să vedem acele băi. Fireşte,

primirăm cu cea mai mare plăcere afabila propunere. Ne deterăm jos. Apoi ne-mbrăcarăm în vestmintele ce stau acolo anume pentru acest scop. Ocuparăm loc pe o laviță acomodată asupra unei căruțe. Și un cal ne duse în baie. Ușa se închise după noi. Și iată ne aflam în adîncul pămîntului. Nu mai vedeam soarele. O lampă ne lumină calea.

Într-aceste, calul tot înainta. Sute și sute de stînjeni lăsam în urma noastră și noi tot ne mai afundam. Era o călătorie cu totul impresionabilă. Petrile bolititurei sub care mergeam luceau fantastic la lumina lampei noastre. Și potcoavele calului lovite de piatra din fund răsunau misterios de-a lungul coridorului lung, în care nu se afla nimene afară de noi. Ca escursiunea să aibă și partea sa prozaică, petrile deasupra ici-colo picurau; iar în alte locuri boltitura se lăsa mai în jos, încît trebuia să ne aplecăm ca să nu ne lovim capetele.

Și noi tot ne afundam. Calea era bună, căci trăsura mergea pe șine de fier, calul ne ducea ușor. Cînd însă ajunserăm la 1400 de stîngeni, ne oprirăm. Aici ne scoborîrăm. Însă preîmblarea pe jos nu fu așa comoadă ca și cu trăsura. Unde călcam, era umed, tină, apă, un ce foarte neconveniabil pentru papucii noștri. Cu toate aceste însă ne duserăm pînă la un loc unde lucrau cîțiva băieși. Asistarăm pînă ce unul umplu cu prav de pușcă groapa săpată de el în stîncă, în timp de mai multe oare, apoi aprinzînd capătul paiului, ne retraserăm și noi iute în coridorul învecinat și ascultarăm de acolo detunătura ce urmă și care acolo pe sub pămînt, repețit de eco, răsuna și mai înspăimîntător.

Petrecurăm ca o jumătate de oară acolo, în care timp un conducător de lucrători avu bunătatea a ne da unele informațiuni. Apoi ocuparăm iarăș loc în trăsură și ieșirăm. Ce bucurie ne cuprinse cînd zărirăm primele raze ale soarelui și cînd în urmă puturăm zice și noi cu termin băieșesc „ziuă!“.

Dar cînd ne privirăm unii pe alții, în costumurile noastre mînjite de scursorile păreților, nu ne puturăm conteni niște rîsete. Nicidecît. Nu eram în pozițiune d-a ne fi putut fotografa.

După o jumătate de oară ne aflam cu toți la casa iubitului și stimatului nostru „Tata-moșu“, unde onorabila-i doamnă soție ne aștepta deja cu masa așternută.

XV

CETATEA

Pe cînd ne sculărăm de la prînz, societatea noastră se mai înmulți cu cîteva persoane din Roșia. Apoi nu ezitarăm mult, ci ne pregătirăm la o escursiune, la Cetatea, ca se nu întîrziem. Pregătirea dură numai atîta, pînă cînd se înșeoară niște cai, căci escursiunea aceasta avea să se facă iarăș călare. Cetatea e sus, în vîrful dealului, pîn-acolo e obositor a te urca pe jos.

Vasăzică iarăș călare! Frumos! Acuș o să devin un călăreț... De astă dată însă avea să urmeze o călărire mai periculoasă. Caii nu erau de ai buciumanilor, ci din grajdurile lui „Tata-moșu“. Cînd cel dîntîi fu condus afară în curte, sări în două picioare și cocierul abia îl putu ținea să nu sară peste gard. Pe astfel de cal să șed eu?

Domnul casei se-ntoarse cătră mine și îmi zise surîzînd să poftesc pe calul acela, e foarte blînd. Mulțam frumos! E prea blînd pentru mine.

Apoi venerabilul nostru ospătător se urcă însuș pe el. Și calul se supuse cu blîndețe ca un miel. Eu încă îmi alesei unul cu suspin. Și după ce toată societatea, dame și bărbați, ne aflam călare, pornirăm.

Trecu aproape la un pătrar de oară pînă cînd ieșirăm din Roșia, toți călare, în frunte cu „Tata-moșu“, care între toți era călărețul cel mai voinic. Și ieșind în dreapta, începurăm a ne urca pe un deal. Din ce ne urcam mai mult, priveliștea devinea tot mai frumoasă și în scurt toată Roșia se-ntindea la picioarele noastre.

Prospectul se tot mărea, se făcea tot mai frumos și noi tot ne mai urcam încă, fiindcă Cetatea se află și mai sus, tocmai în vîrf; încă nici n-o vedeam, căci dealul sub care mergeam ni-o acoperea.

Și cu cît prospectul devinea mai frapant, cu atîta și calea noastră îmi părea mai periculoasă. Aceea ne conducea la marginea dealului; în dreapta, dealul, în stînga, o prăpastie și de multe ori calea era atît de îngustă, încît abia încăpea calul pe ea. Un paș greșit și eram să fim tăvăliți în adîncul prăpastiei înfricoșete. Grozavă perspectivă pentru știința mea de călărit!

Așa între patru ochi vă pot spune că-mi era frică grozav. Nu mă mai puteam eu delecta în panorama încîntătoare, căci ochii

mei priveau tot în stînga şi vedeau încontinuu numai prăpastia de mai multe sute de stîngeni.

Însă calul meu era deprins cu suişul acesta, căci îşi muta picioarele dintr-un loc într-altul cu regularitatea cea mai precisă. Apoi urmă o cotitură în dreapta şi iată înaintea noastră Cetatea.

Ce este Cetatea? Un colosal munte de stîncă, în care încă şi romanii au băit şi în care de atunce se lucrează încontinuu. Din afară are aspectul cel mai impozant ce se poate întipui şi înălţimea lui domină tot giurul acela.

După ce ne deterăm jos, sus în vîrful Cetăţei ne salutară salvele. Şi era bine că s-a aşteptat pînă ce ne coborîrăm, căci durduitura ce pravul de puşcă aprins cauză fu groaznică; toţi munţii o repetară, pînă ce se perdu în depărtare. Niciodată n-am auzit un eco mai grandios.

Şi intrarăm. În stîncă e săpată o uşă. Călcînd de pe piatră pe piatră ajungem în interiorul stîncei. Vederea ce ne întîmpină acolo e grandios-suprinzătoare. Dinlăîntru stînca e goală de jos pînă sus şi deasupra deschisă. Romanii antici au băit de sus în jos şi, tot săpînd, ei au deşertat interiorul stîncei. Astăzi totul parcă înfăţişează un amfiteatru colosal. Poporul îi zice „Cetate“. Şi în adevăr, e o cetate din cele mai admirabile.

Pe cînd noi jos în fundul ei, unde-n veci nu pătrunde soarele, căutam şi găseam gheaţă (la 19 iulie) pe atunce la dispoziţiunea galanţilor arangiatori ai acestei escursiuni, din vîrful înspăimîntător al cetăţei, se aruncau cunune de flori damelor cari se aflau cu noi.

Cetatea este una din rarităţile Munţilor Apuseni. Geologii o cunosc bine, chiar şi cei din ţări depărtate. Călătorii care se duc la Detunata, toţi peregrinează şi la Cetatea, care zace numai la depărtare de o oară şi jumătate de cealaltă. La 1852 şi Maj.[estatea]-sa regele a mers de a văzut Cetatea.

Şi după aceasta, societatea întreagă vizită toate părţile Cetăţei, cari toate ofer ceva vrednic de văzut. Intrarăm în boltiturele ei, sărind din stîncă pe stîncă, răzemîndu-ne unii de alţii unde era mai periculos; şi ne urcarăm în vîrf, de unde prospectul admirabil ne recompensă pentru toate ostenelile suportate pîn-acolo.

Eu însă mă despărţii de societate. Veteranul erou din 1848/9 mă luă de braţ şi mă conduse prin vîrfurile dealurilor şi îmi arătă locurile luptelor sale de frunte din acei ani memorabili. Îmi esplică pe unde vini br. Kemény Farkas cu oastea sa şi cum el, protopopul Balint, comandă, dede ordin spre a-l întîmpina; cum

apoi popa din satul de colo şi cela din satul de dincolo şi alţii mai mulţi ieşiră toţi cu oamenii lor, cum însuş el din vîrful acestui deal dede năvală cu oamenii săi, încît Kemény în urmă fu silit a se retrage cu mari perderi, zicînd: „cu popii româneşti nu te poţi lupta“.

Şi afară de aceste, mi-a arătat încă multe suveniri şi locuri istorice din acei ani. Mi-a descris cu colori viue faptele petrecute în ele. Numai din cele cîte am auzit, văzut şi esperiat în ziua aceasta aş putea să scriu un volum. Îmi pare dară rău că nu dispun de mai mult spaţiu. Sper însă a reveni, deşi sub altă formă.

Pe cînd noi doi ne rentoarserăm la Cetate, societatea pornise deja în jos. Aşadară, şi noi luarăm direcţiunea aceea. Jos ne aşteptau caii şi, urcîndu-ne pe ei, ne rentoarserăm iarăş călare.

Abia sosirăm acasă, iată un nou oaspe! Era dr. Catastih, carele în ziua precedentă rămînînd la Detunata, pe cînd s-a rentors la Abrud, nu ne mai găsi acolo, deci grăbi iute la Roşia să facem impreună escursiunea la Cetate.

Şi iată că şi d-aice întîrzie!

Repeţita lui întîrziare produse ilaritate generală.

Şi numaidecît sosi şi dl Burienescu cu un membru din trupa sa. De astă dată el aduse o veste rea. Ministerul de Interne, la care a recurs spre a obţinea concesiunea d-a juca prin Transilvania, i-a refuzat aceasta pentru cuvîntul că în ţară deja sînt „prea multe“ societăţi de aceste. În toată Transilvania nu era atunce altă trupă afară de a lui Burienescu.

Aceasta veste însă nu puse stavilă petrecerii noastre. Şi după ce se cină şi după ce toţi se culcară, iubitul nostru „Tata-moşu“ ne mai invită pe cîţiva la un cel de pe urmă pocal de vin. Şi ca acesta să lunece mai bine, începu a ni spune *„à propos“* o anecdotă. După una urmă a doaua, a treia... a suta... şi Dumnezeu mai ştie a cîta. Nu mai era obiect la care să nu fi ştiut spune *„à propos“* cîte o anecdotă.

Din cele multe iată una: „Testament. Pretensiunea ce o am la N.N., fie a iubitei mele soţii; de cumva însă aceea nu s-ar putea încasa, că fie a bisericei.“

Ce rău îmi pare că nu mi-am însemnat mai multe! Aş fi avut de unde. Cînd începu a-mi spune anecdotele erau 11 oare şi cînd ne culcarăm, trecură doauă.

Cîteodată, între ele ni povestea şi lucruri serioase, reminişcenţe din viaţa sa, din cari multe ar merita să fie însemnate. Şi rezumînd toate, petrecurăm o seară din cele mai frumoase.

În memoria acelei seri, voi întregi aceste şire şi cu portretul din n[umă]rul de astăzi al stimatului nostru bărbat. Biografia d-sale s-a publicat deja în coloanele acestei foi.

XVI

CÎMPENI

Dimineaţa încă nici nu ne sculArăm, cînd ni se anunţă că sîntem aşteptaţi la Cîmpeni. Dl advocat de acolo, Anania Moldovan, avu afabilitatea de-a şi trămite trăsura sa spre a ne duce la Cîmpeni. Deci nu întîrziarăm mult, ci după dejun ne luarăm rămas bun şi plecarăm spre Cîmpeni.

Dr. Catastih rămase acolo, promiţînd a veni cu o altă familie din Roşia, care asemene avea să facă cu noi escursiunea la Cîmpeni. Ne deterăm însă vorba că la Gura Roşiei îi vom aştepta.

Coborîndu-se în locul indicat, ne oprirăm să aşteptăm. Căruţa aşteptată nu peste mult sosi, însă fără dr. Catastih. Dînsul adecă o aştepta să vină pe altă stradă, nu pe aceea pe care veni şi astfel rămase la Roşia.

Precum se vede, dînsul era predestinat să păţească tot *malheur*. Acuma, cînd nici nu visa să întîrzie, totuşi rămase pe jos. E de prisos să spun că păţeala lui cea noauă ni cauză iarăş multe rîsete şi glume.

Călătoria din Roşia pînă la Cîmpeni, între nişte dealuri la a căror picioare fuge un rîu sprintenel, cu nenumăratele sale poziţiuni romantice, este o partie foarte interesantă. N-are alt defect decît că abia durează o oară şi jumătate. Şi atunci apare înaintea ochilor noştri opidul Cîmpeni.

Impresiunea ce acesta face asupra călătorului e din cele mai plăcute. Acest orăşel împresurat din toate părţile de dealuri

nalte, după o călătorie prin nişte păduri, cînd îl zărim jos în fundul unei văi, ni pare ca şi o casă în mijlocul deşerturilor.

La prima vedere numaidecît ne întîmpină o suprindere. Aceasta e marea deosebire între situaţia oraşelor Abrud, Roşia şi Cîmpeni. Pe cînd cele doauă dîntîi zac strîmtorite între nişte dealuri, unde abia încap, aice ochii noştri zăresc un şes mai larg, în care stradele Cîmpenilor se-ntind cu comoditate. Ni pare ca şi cînd din o locuinţă mai îngustă trecem în alta mai largă şi mai comodă. La efectul acesta contribuie mult şi rîul, o creangă a Arieşului, ce taie oraşul în doauă.

Abia sosiţi aice, unde ne întîmpină ospitala primire a d-lui Moldovan şi a stimatei sale doamne soţie, numaidecît ieşirăm a studia poziţiunea în care ne aflam.

Ca să putem îndeplini aceasta mai cu succes, ne urcarăm pe un deal din dreapta noastră, unde o pădure de brazi formează cea mai frumoasă ghirlandă pe fruntea acestui orăşel. Păduriţa aceasta se urcă treptat în sus, doară pentru aceasta se numeşte „poduri". În coasta ei se află un mic platou, un fel de terasă, unde cîteodată se arangează petreceri de vară. De acolo prospectul e foarte frumos. Se vede oraşul întreg, cu bisericele şi stradele sale şi cu rîul din mijlocul lui*.

Iată colo jos, la picioarele noastre, casa unde martirul Iancu a avut cartirul său general; mai încolo, piaţa unde nefericitul Dragoş a ţinut vorbire cătră poporul adunat, tot acolo se află şi punctul de unde Iancu a aruncat prima schinteie de răscoală în popor... Şi acei munţi din depărtare, şi aceste dealuri ce încing fruntea Cîmpenilor, cîte fapte istorice ar şti să povestească, căci au fost teatrul unor evenimente importante... La dreapta noastră, dealurile Roşiei cu şoimii lui Balint; la spate, stîncile Buceşului, martore virtuţilor lui Buteanu; în stînga, Vidra, cuibul lui Iancu; faţă de noi, dealurile de după cari s-ascunde Certeja, unde Corcheş nimici toată trupa lui Vasvári...

Impresionaţi de aceste reminiscinţe istorice, ne scoborîrăm iarăş, căci timpul înaintase şi noi voiam să facem încă azi o escursiune la Vidra. Dar fiindcă abrudenii cari ne promiseră a face dimpreună acea escursiune încă nu sosiră, deciserăm a întrebuinţa puţinul timp spre a face vizită la cîteva familie, căci în Cîmpeni se află un număr frumuşel de inteliginţă română.

* Scris: *ei* (n. ed.).

Însă nu ni puturăm realiza dorința, căci abia ieșirăm de la onorabila familie Andreica, tribunul din 1848/9, ni se anunță că abrudenii sosiră. Grăbirăm, dară, la cartir, unde se afla deja o frumoasă cunună de oaspeți, din Abrud, din Roșia și din Cîmpeni.

Desfătările escursiunii ce aveam să facem imprimă veselie pe toate fețele, numai ploaia ne cam amenința. Dar ce ne păsa! Un dejun cu furchița și plecarăm toți.

XVII

VIDRA

De ceea ce ne cam temeam, nici nu scăparăm. Nici nu ieșirăm din Cîmpeni, cînd ploaia se și grăbi a ne însoți, doară numai ca astfel escursiunea noastră să fie și mai romantică. Ea însă păstră totuș atîta galanterie față de noi, încît picura încetișor, dar destul de des. E, bine, asta nu ne confunda, căci parte trăsurile erau acoperite, parte eram noi provăzuți cu ploare. Și astfel continuară drumul în veselie și în speranță că ploaia doară va înceta.

Dar speranța noastră cu greu vinea a se realiza. Cerul era plin de nori, cari nu voiau a se resfira defel. Și asta ne cam supăra, pentru că astfel orizonul fiind mai întunecos, nu ne puteam delecta complet în pozițiunile romantice pe unde treceam. Și asta era o pedeapsă destul de aspră pentru noi, căci valea prin care făceam escursiunea noastră cătră Vidra este una din cele mai frumoase cîte se află în Transilvania.

Cu toate aceste, însă, cel puțin eu avui deplină desfătare. Dl Corneliu Tobiaș, cu îndatoritoarea sa atențiune, îmi arătă toate locurile mai însemnate și de interes istoric. Și acolo sînt multe de aceste.

Așa apoi timpul trecea iute și mai că uitasem ploaia. Dealurile dispăreau, satele se perîndau, munții se apropiau și iată

că sosirăm la Vidra. Și ce minune! Ploaia asemene încetă. Aceasta cauză mare bucurie și tinerimei, care proiectase încă de acasă o petrecere de danț pe iarba verde, căci cu noi vinea și o bandă muzicală.

Ne deterăm jos și când din toate cele noauă trăsure toți ne adunarăm laolaltă, văzurăm că formăm o societate destul de numeroasă. Ploaia încetată, și bucuria noastră se rentoarse.

Ca să nu perdem timpul, numaidecît începurăm să vizităm unele pozițiuni mai interesante. Nu trebuia să mergem departe. În nemijlocita apropiare a noastră, în dreapta drumului se-nălța un deal. Acela fu primul obiect al cercetărilor noastre. Întregul deal e compus din melci de mare petrificați. Iată un studiu interesant pentru geologi! Am văzut multe bucăți vrednice a figura prin muzee, cari acolo zac pe lângă drum. Nu știu dacă muzeele gimnazielor românești au din ele vrun esemplar? Noi toți luarăm cîte ceva drept suvenire.

De-aice plecarăm în partea opusă, trecurăm rîul pe o punte din o grindă și sosirăm la celălalt joc al naturei, la o cataractă din cele mai frumoase. Dealul era tăiat drept în jos și apa cădea din o nălțime cam de 5–6 stîngeni, ca un torent de ploaie, și undele ei se sfărmau, izbite de petrile de jos. Murmurul misterios al lor fărmeca interiorul nostru, pe cînd ochii suprinși erau sub impresiunea unei continue desfătări.

Într-aceste, ni se înfățișă o noauă suprindere: o mulțime de flori petrificate cari se găsesc în dealul acesta. Făcurăm și din aceste o colecțiune, apoi ne rentoarserăm la locul unde descălecarăm.

Încă nu sosirăm acolo, cînd iată în orizonul depărtat se zări o figură. Era dr. Catastih, carele, rămas în Roșia, a vinit după noi la Cîmpeni, dar acolo sosi deja tîrziu; apoi de acolo alergă – de astă dată nu pe jos – la Vidra. Și iată că și aice sosi tîrziu. Ilaritatea, ce repețita lui întîrziare produse, fu mare. Dar nici necazul său nu fu tocmai mic.

Norocul lui că – abia sosirăm – se improviză pe iarbă o masă lungă, pe care doamnele încărcară multe de toate de mîncat și de beut. Nici noi nu ezitarăm mult, ci ne puserăm la masă, banda întonă piese naționale și acolo sub cerul liber, în mijlocul pădurilor, la umbra unui deal, în societatea atîtor dame frumoase, veselia își ocupă tronul în mijlocul nostru. Și, ca desfătarea noastră să fie și mai deplină, nu se zise nici un toast.

Bucuria mea însă atunce ajunse la culme când auzii că nu departe de acolo, în Vidra cealaltă, se află casa în care s-a născut nefericitul nostru martir național Avram Iancu. A fi atît de aproape de acel loc istoric și de a nu îl vedea ar fi fost desigur o lipsă de pietate, de care totdeuna mi-ar fi părut rău. Deci numaidecît mă rugai să fiu condus acolo și în scurt timp pornirăm cu două trăsure la acea scumpă relicvie națională.

Escursiunea aceasta dură abia o jumătate de oară. Vidra-de-Sus și Vidra-de-Jos zac aproape una de alta; ma, dacă nu ți se spune, nici nu observi unde se finește una și unde începe alta. Casele sînt resfirate la cîte o împușcătură una de alta, ma și mai departe. Agricultura p-acolo, așa-zicînd, nici nu esiste; pădurile și fînațele sînt izvorul de trai al oamenilor. Aice e cuibul ciubărarilor, cari își duc apoi marfele pînă pe la Dobrițin și Seghedin, și încă și mai departe.

Și iată că trăsurile se opriră. Eram la casa în care s-a născut Iancu. Un punct romantic, giur-împregiur dealuri nalte cu păduri, casa adumbrită de arbori sub cari clocotește un părîu de munte. Emoțiunea cuprinse tot internul meu în momintele cînd ne scobor îrăm.

Casa memorabilă acuma stă părăsită, nu șede nimene într-însa. Parcă și dînsa jelește pe acel spirit mare, care odinioară a petrecut așa multe oare de fericire și de durere sub acoperemîntul său. Încît privește construcțiunea ei, e făcută din lemn, ca toate casele muntene; dar se vede că a fost a omului celui mai bogat din acele părți, tata lui Iancu, căci și acuma se deosebește între toate celelalte case.

Cu sîntă pietate trecui pragul ei și îmi luai pălăria de pe cap, ca și cînd aș fi intrat în o biserică. Și, în adevăr, nu eram oare în o biserică? Între acei păreți se aducea odinioară jertfă pe altarul cel mai sacru, pe altarul libertății! Acolo se adora cu toată sînțenia adevăratul Dumnezeu, părintele egalității și al dreptății. Acolo s-a născut și a petrecut Avram Iancu, apostolul de model al umanismului!

Mii și mii de idei de glorie și de jele cuprinseră numaidecât internul meu. Întreaga viață a lui Iancu mi se remprospătă în memorie. De aice, din casa aceasta porni el spre cîmpul activității sale; aice se rentoarse dînsul spre a-și alina oboselile și a-și oțeli spiritul, și în urmă tot aice în acești munți vini el – durere! în

zădar – să-și vindece rana inimei sale și să caute adăpost spiritului său otrăvit prin dezamăgire...

Și sub impresiunea acestor meditațiuni, înălțat în lumea ideală a spiritelor mari, mă simțeam atît de fericit, că putui să trec și eu pragul acelei uși... Și dădui espresiune acestei bucurii prin lacrimile ochilor mei... Acele lacrimi aveau mai multă elocință decît cuvinte: ele interpretau deodată două simțăminte, bucuria și durerea; bucuria pentru vederea acestui loc istoric, durerea ce consacrăm finei tragice a memoriei lui Iancu.

Cînd ieșirăm, mă simțeam ușorat, ca cel ce îndeplinise un act de pietate. Drept suvenire, schițai în ziuarul meu esteriorul acestei case. Apoi intrarăm în casa tot din aceasta curte unde șede dl pretor Ioanetti, bărbatul foastei cumnate a lui Iancu, carele ne primi cu multă ospitalitate și nici nu ne lăsă pînă ce nu mîncarăm din păstrăvii fripți, cari tocmai atunce se prinseră din rîul de lîngă casă. Apoi, însoțit și de d-sa, ne rentoarserăm la societate.

Aceea deja parte juca pe țarina verde, parte ședea încă tot la masa improvizată. Ocuparăm și noi loc și ne petrecurăm pînă ce începu a se întuneca. Apoi plecarăm toți iarăș la Cîmpeni, cîntînd și cu veselie deplină.

Era pe la miezul nopții cînd sosirăm acolo. Toată societatea merse drept la ospătărie, unde în sala cea mare se continuă danțul, care dură pînă dimineața, cînd oaspeții se rentoarseră la Abrud și la Roșia. Noi însă, cîțiva, numai după-miazăzi plecarăm în centrul escursiunilor noastre la Abrud.

XVIII

GĂINA, TÎRGUL DE FETE

Încă înainte de a pleca din Budapesta în Munții Apuseni ai Transilvaniei, îmi propusesem că voi face o escursiune și la Găina, unde tocmai pe timpul acela avea să se țină renumitul tîrg, despre care am cetit atît de mult și despre care s-a scris mai de multe ori în foaia aceasta.

Găina este piscul cel mai înalt al catenei admirabililor Munţi Apuseni, de unde ochiului se ofere un prospect din cele mai frumoase ce se pot întipui. Acolo sus privirea nu mai dă de stavilă, căci munţii cei mai înalţi se piticesc cu umilinţă jos în vale, ca şi fiii în giurul unei mame, ca şi puii sub aripele cloştei. Doară tocmai din cauza aceasta se numeşte „Găina".

Găina se-nalţă între comitatele Alba, Zărand (acuma Hunedoara) şi Biharia. Din vârful ei se văd nu numai aceste comitate, cu nenumăratele lor văi şi dealuri, dar ochii pot să pătrundă pînă-n depărtările cele mai adînci ale Transilvaniei şi Ungariei.

Dar este greu a străbate pîn-acolo sus. Drumul e foarte anevoios şi periculos. Dar ce vorbesc eu de drumuri? Acolo nici nu este drum. Fiecare călător apucă pe unde poate. Pe unde i-au făcut cale ciobanii sau scursorile rîurilor. Numai călare te poţi urca. Însă scoborîşul e şi mai greu. Atunce, de cumva numai nu eşti „moţ" deprins cu asemene călătorii, trebuie să vii pe jos, căci uşor se poate să te rostogoleşti peste capul calului şi atunci moartea e ca sigură.

Toate aceste le ştiam din auzite. Însă oricît de ameninţătoare erau aceste prospecte, totuş nu slăbiră dorinţa şi hotărîrea mea d-a vizita şi acest munte interesant.

Şi cum să nu fie interesant? De numele lui e legată o prea curioasă şi picantă tradiţiune. Cine a auzit sau cetit despre Găina a trebuit să afle şi de renumitul tîrg ce se zice că se ţinea acolo. Acel tîrg adecă se deosebea de toate tîrgurile obicinuite, căci era un tîrg de fete. Locuitorii din felurite părţi ale acestor munţi se adunau în o zi de vară, cam pe la Rusalie, pe Găina, şi făceau acolo tîrg, unde nu numai îşi puteau cumpăra toate de ce aveau trebuinţă la casă, dar junii totodată îşi aflau acolo şi mirese, cari se înfăţişeau cu toată zestrea lor, şi un preot ce totdeuna se găsea [la] îndemînă esecuta ceremonia cununiei şi juna păreche se depărta acasă ca bărbat şi nevastă.

Aşa spune tradiţiunea. Ce va fi fost adevărul, nu ştiu. Presupun însă că toată istoria tîrgului de fete se reduce la acea simplă esplicaţiune că locuitorii din acei munţi, depărtaţi unii de alţii, la aceste tîrguri aveau prilejul cel mai potrivit d-a conveni. Că cu asemenea ocaziuni însurăţeii puteau să facă cunoştinţe, cari apoi se terminau cu binecuvîntarea preotului, este un ce foarte natural. Rămîne însă a se constata dacă acele cunoştinţe se şi încununau prin cutare preot în faţa locului?

Cred că-n timpurile vechi s-au putut întîmpla şi cazuri de aceste, căci atunce oblegămîntul serviciului militar nu împedeca pe preoţi d-a cununa pe tinerii cari se prezintau; iar lipsa vestirilor îndătinate încă nu va fi confundat pe unii preoţi în esercitarea oficiului lor. Astăzi, însă, din cauza acum amintită, asemenea cununii nu se mai pot face la Găina; aşadară, nici tîrgul de acolo nu se mai poate numi: tîrg de dat, tîrg de fete, cum îi ziceau mai demult.

Şi totuş, auzind şi aceste, povestite de amicii şi confraţii mei din acele părţi, eu nu încetam a dori să văd tîrgul de pe Găina. În deşert mi s-a spus că suişul e foarte obositor, că trebuie să-l facem călare şi că durează mai multe oare, că sus în unele locuri e neauă şi ger, că uşor poate să vină un vifor care să ne măture jos, că, în sfîrşit, nici tîrgul nu mai are interesul de odinioară, eu insistam la dorinţa mea.

Ce mare fu dară bucuria mea cînd, în Vidra, dl Ioanetti ni spuse că tîrgul acela avea să se ţină tocmai a treia [zi] şi că de acolo pînă la Găina depărtarea nu este mai mare decît o oară! Ştiindu-se aşa de aproape, dorul meu învinse pe toţi cei de faţă şi numaidecît hotărîrăm ca în seara următoare să ne rentoarcem la Vidra, ca de acolo a treia zi dimineaţa să facem escursiunea sus la tîrgul de pe Găina. De cai promisese a se îngriji ospitalul nostru domn al casei. Sub impresiunea unei mulţimi de iluziuni ne rentoarserăm la Cîmpeni.

A călări 3–4 oare sus la munte, a ne delecta în priveliştea admirabilă, a vedea tîrgul de la Găina: nu erau aceste nişte prospecte de ajuns spre a aprinde fantazia orişicui?...

Dar dezamăgirea urmă în curînd. Precum am spus în nr. trecut, rentorşi la Cîmpeni, danţul se continuă pînă dimineaţa. E, bine, în ziua următoare, cînd consoţii mei se sculară, obosiţi, ei nu mai aveau defel entuziasmul din ziua precedentă şi cu toate că şi atunce declarară a mă însoţi la Găina, totuş observai că dânşii mai bucuros ar renunţa la acea escursiune, ceea ce îmi recomandară şi mie, capacitîndu-mă şi pe mine cu toate argumintele posibile ca să fac aşa.

Văzînd că, sub astfel de auspicii, escursiunea n-ar fi putut avea caracterul său deplin vial, renunţai şi eu, rezervîndu-mi pentru altă ocaziune vizitarea acestui munte şi tîrg. Cu aceasta hotărîre ne rentoarserăm din Cîmpeni la Abrud.

XIX

MOARTEA LUI DRAGOŞ. LA „DEALUL POPII“

Mărturisesc cu sinceritate că aşteptam cu dor să ne rentoarcem la Abrud. După atîte petreceri şi noptări eram foarte obosiţi şi la Abrud speram a ne odihni.

Sosiţi acolo, cu bucurie ne deterăm jos din trăsură, fiind de convingerea că vro zi, doauă ne vom putea recrea în linişte şi atunci, cu puteri rennoite, vom putea continua călătoria noastră în alte părţi.

Vană speranţă!

Abia sosirăm, ni se şi împărtăşi cu bucurie că în ziua următoare se va aranja o petrecere de vară cu danţ, nu departe de oraş, pe un deal numit „dealul popii“, odinioară loc de petrecere al abrudenilor, unde însă de mult nu s-a mai făcut nici o petrecere şi anume pentru ocaziunea aceasta s-a restaurat.

Iată ce ospitalitate! Îţi restaurează şi locurile părăsite, numai ca să-ţi facă desfătare!

Dar planurile noastre de recreare? Ah! acele au dispărut. Le-a suflat vîntul uşor al ospitalităţii.

Vasăzică, în loc de repaus, iarăş puteam conta la o noapte de insomniu. Treacă, ducă-se şi asta, ni ziceam, dar apoi cel puţin vom ţinea o pauză. Cu astă resignaţiune aşteptam ziua de mîne.

Şi fiindcă petrecerea avea să se înceapă numai după-prînz, întrebuinţai dimineaţa următoare spre a cerceta un loc istoric de tristă memorie, adecă acela unde nefericitul Dragoş îşi espira sufletul.

Scopul acestor şire nicidecît nu e d-a descrie iarăş această tragedie, pe care publicul românesc o cunoaşte de ajuns din mai multe publicaţiuni. Eu notez numai impresiunile mele.

Cuget că oricine merge întîia oară la Abrud se va fi interesînd de acest loc şi va fi dorind să vază casa unde s-a petrecut faptul despre care a cetit şi auzit povestindu-se atît de mult.

Eu încă mă rugam să mă conducă acolo şi cererea mea fu înplinită îndată. Ne duserăm, dară, şi încă în societatea a doi bărbaţi cari au jucat un rol foarte important în evenimentele din 1848/9, dintre cari unul a fost chiar martor ocular la memorabila scenă a omorîrii lui Dragoş.

Nu trecu mult şi sosirăm la locul indicat. Aproape de biserica gr[eco]-c[atolică], înaintea casei şuluţiane, fu teatrul dramei sîngeroase.

... Era dimineaţa cam pe la 9 oare, poporul indignat prin apropiarea lui Hatvani cu trupa sa armată, voia să se răzbune asupra lui Dragoş, pe care îl credea complice şi vînzător, şi îl căuta prin tot oraşul ca să-l omoare.

Nefericitul om, văzînd justa furie a poporului, fugi din o casă-n alta căutînd şi negăsind nicăiri adăpost. În urmă scăpă în casa indicată a lui Şuluţiu, carele fiind un om poporal spera a putea scăpa la dînsul de moartea sigură.

Şuluţiu se şi nizui a linişti poporul, vorbindu-i la inimă prin cuvinte blînde şi pline de iubire. Dar în zădar. Apropiarea lui Hatvani cerea moartea „vînzătorului“.

Atunci Şuluţiu declară că dînsul e gata să predeie pe Dragoş, însă numai lui Iancu. Dînsul cunoştea inima nobilă a lui Iancu şi era convins că acela îl va scăpa de mînia poporului.

Însă toate fură în zădar. Indignaţiunea generală nu se mai putea potoli. Aceea numai prin sînge se putea stîmpăra.

Pe cînd se petreceau aceste, tribunul Andreica se afla în casa vecină la preotul. Dragoş găsi mijlocul d-a trimite la el să vină a-l mîntui.

Tînărul tribun, iubit de popor, alergă numaidecît la Dragoş. Se furişă iute prin uşa uliţei încuiate, care după el se încuie iarăş, şi intră în curte.

Dragoş stetea afară în ambit, îmbrăcat în suman ţărănesc, cu braţele încrucişate şi privind posomorît înaintea sa.

Cînd zări pe Andreica, îi zise:

– Eu sum perdut!

Tribunul îl îmbărbătă. Însă abia pronunţă cîteva vorbe, poporul sparse poarta şi intră cu gloata în curte. Dragoş se aruncă în braţele lui Andreica şi strigă desperat:

– Nu mă lăsa, nu mă lăsa!

Dar mînia poporului nu se mai putu opri. În zădar începu să vorbească Andreica, poporul nu numai nu-l mai ascultă, ci îl ameninţă şi pe dînsul. Într-aceste, mulţimea ajunse lîngă ei, Dragoş fu smuls din braţele lui Andreica.

Peste cinci minute dînsul nu mai trăia.

Corpul lui fu înmormîntat sub acaţul ce se află în grădina de peste drum. Acolo zace şi acuma...

Sub impresiunea unor cugete întunecoase, părăsii locul acela, conversând și pe cale despre unele amănunțimi ale finei tragice a lui Dragoș.

Însă impresiunea aceea dispăru iute. Petrecerea, la care după-amiazăzi luarăm parte pe „dealul popii", proprietatea d-lui paroc Adamovici, ni-o șterge din memorie. Ospitalitatea, veselia generală, danțul și toasturile dederă cu totul altă direcțiune cugetelor noastre.

Era pe la miezul nopții cînd, cu muzica în frunte, ne rentoarserăm în oraș.

XX

ZILELE DIN URMĂ ÎN ABRUD. DESPĂRȚIREA

Dimineața cînd ne sculărăm, simțeam trebuința d-a ținea o pauză, după atîte petreceri obositoare. Primirăm, dară, cu plăcere invitarea ospitală a d-nei și d-lui Lobonțiu d-a mai rămînea în Abrud. Hotărîrăm să mai stăm spre a ne odihni, ca apoi să putem pleca cu puteri recreate.

Și ziua trecu bine. Dl Tîrnoveanu întruni la prînz o societate și dimpreună cu amabila-i doamnă soție ni imprimară în memorie amintiri plăcute.

Dar seara! Iarăș era luni, adecă tîrg; prin urmare, iarăș ni cîntară muzicele din toate părțile, iarăș auzeam închinările și iarăș nu era cu putință d-a dormi.

Deci văzînd că la Abrud nu ne mai putem odihni, deciserăm ca la dimineață negreșit să plecăm a ne căuta în alte părți ceea ce acolo nu puteam găsi: liniște.

Însă dimineața iarăș furăm siliți a capitula cu planul nostru de călătorie. Ospitalitatea ne învinse. Noi încă cedarăm bucuros, căci eram obosiți.

Și ca nici ziua aceea să nu treacă în zădar, făcurăm planul să mergem a vedea „șteampurile împărătești" la Gura Roșiei. O mică societate îndată se improviză și escursiunea se făcu.

După ce vizitarăm șteampurile numite, o admirabilă construcțiune mecanică ce a constat pe stat sume foarte mari, o altă suprindere ne frapă. D-na Rozalia Pop ne invită la umbră, sub un șopru, unde masa era așternută. Era tocmai pe la miazăzi și cald; primirăm dar cu plăcere invitarea. Și cînd ni se aduse pe masă și un balmoș, cine n-ar fi mîncat?!

După ce ne săturarăm bine, mai căutarăm cum se scoate aurul din țîrfa ieșită de sub șteampuri, apoi plecarăm acasă la Abrud să ne odihnim? Ba, să prînzim. Doauă prînzuri într-o zi! Și încă dupăolaltă!

Zău așa. Acasă ne aștepta o eșcelentă friptură de purcel. Cît de sătui, dar mai trebuia să mîncăm și aceea. Așa-i pe la Abrud. Dacă nu ești iubitor de tracte, să nu te duci acolo!

Norocul nostru că aveam să călătorim vro oară și că drumul scutura binișor. Aceasta ne făcea apetit. Atunci mă convinsei și eu că și pardoseala din Abrud e bună de ceva.

Sosirăm. Mîncarăm și purcelul. Dar atunci apoi deciserăm serios că la dimineață vom pleca. Ospitalitatea de care avurăm onoarea d-a fi părtași vro zece zile mai stăruia să rămânem, dar noi voiam să ne odihnim, deci rămăserăm neclătiți în hotărîrea noastră.

Ni luarăm dară rămas bun de la noii noștri cunoscuți, mai făcurăm și cîteva vizite de adio și, după o noapte în sfîrșit liniștită, dimineața părăsirăm Abrudul, unde petrecurăm atîte mominte frumoase, pe cari niciodată nu le vom uita.

Fiindcă voiam să mergem pe la Baia-de-Criș, apucarăm pe valea Cerniței spre Bucești. D-nii Lobonțiu și Tîrnoveanu dimpreună cu gentilele doamne soții, voind a-și manifesta înc-o dată prețioasa simpatie față de noi, avură afabilitatea d-a ne petrece pînă la deal.

Și acolo oprirăm trăsurile. Ne deterăm jos. Un ultim adio. Și ne despărțirăm. Era un moment plin de emoțiune.

Mă aflam sub impresiunea unui simțămînt dulce. Mai aruncai o privire îndărăt. Jos se-ntindea valea Cerniței, unde odinioară tăbărau oștenii lui Buteanu. Mai încolo se ascundea în vale Abrudul, izvorul multor suveniri scumpe ale inimei mele!

Și în momentul acela îmi revocai înc-o dată în memorie zilele fericite și pline de veselie ce le petrecurăm în acel oraș și giur, ospitalitatea nemărginită cu care eram întîmpinați la tot pașul și primirea cordială cu care furăm onorați de toate familiile române și de toți confrații noștri: și de-acolo trimisei tuturora ultima mea mulțămită și salutare de adio!

XXI

DE LA BUCEŞ PÎNĂ LA BAIA-DE-CRIŞ

În cartir mic nu încap multe mobile. În coloanele înguste ale foii noastre nu putem publica atîta cît am dori şi cît material avem la dispoziţiune. Astfel apoi unii articoli trebuie să aştepte mult timp la întuneric pînă ce în urmă pot să iasă la lumină.

Aşa o păţiră şi schiţele mele de călătorie. În nr. 41 fui silit a le întrerupe spre a cede cu ospitalitate spaţiul altor publicaţiuni mai urgente şi mai importante. De atunce apoi în zădar pîndii ocaziunea spre a toarce mai departe firul întrerupt, nici într-un număr nu mi-a rămas spaţiu.

Dar notiţele mele nu s-au terminat încă. Eu mai am încă de povestit. Ce să fac? Din salonul cel mare, unde nu mai pot ajunge la vorbă, iată mă retrag în odaia mai mică. Din foaia de duminecă, iată-mă mutat în cea de joi. Dar fiindcă aice şi locul e mai mic, trebuie să economisăm în vorbe. În loc de literile mari de acolo, voi scrie cu cele mici, ca să încapă mai mult.

Continuarea acestor schiţe în n[ume]rile aceste, însă, iarăş va avea acea urmare că ele vor ocupa locul „conversărilor cu cetitoarele". Aşadară, aceste caută să încete, pînă ce încă vom călători. Ce să facem? spaţiul e îngust. Dar să sperăm că la iarnă sprijinul publicului îl va mai lărgi.

Şi acuma să începem! Dar unde am şi lăsat? Ah! în momentul acela în care, despărţiţi de abrudeni, mai aruncarăm o ultimă privire asupra Abrudului. Ce moment frumos şi plin de emoţiune.

Adînc mişcaţi ocuparăm loc în trăsură să ni continuăm călătoria. Spre norocire, regiunea prin care treceam atrase în curînd toată atenţiunea noastră. Ne suiam încontinuu pe coasta muntelui Buceşi şi ochii noştri se delectau în poziţiunile cele mai frumoase; fiecare cotitură a drumului ni oferea cîte o panoramă noauă şi fiecare din aceste emula întru a ne încînta.

În fine, după o călătorie cam de o oară, sosirăm în vîrf. Grandios prospect! Oprii trăsura spre a lăsa ochilor timp d-a se aprofunda în admirabila frumuseţe ce se destăinuia înaintea noastră.

În stînga, vederea cădea într-un abis înspăimîntător. O vale foarte adîncă, dar totodată şi frumoasă şi romantică, se ascundea

acolo la umbra munţilor din giurul său. Sate resfirate, păduri umbroase şi rîuri sprintene formau decoraţiunea acestei văi, care semăna unui eremitagiu poetic. Era fostul comitat Zarand!

Însă decoraţiunea cea mai impozantă era catena de munţi gigantici ce împresura această vale. Oriîncătrău zbura privirea, orizontul era închis. În stînga se-nălţa tot mai sus o grupă de munţi, din al căror vîrf renumitul Retezat, cu fruntea sa albită de neauă, privea cu maiestate asupra munţilor mai mici, ca şi monarcul asupra supuşilor săi.

Iar în nemijlocita noastră apropiare, pe muntele unde ne aflam, se-nălţa o stîncă colosală, Vulcanul, la înălţime de 684 urme de la suprafaţa apei. Puternicul meu omonim sta acolo ca o statuă vecinică a unor timpuri epocale; anii trec şi secolii zboară, vijelia, ploaia şi fulgerul izbesc în acea statuă, dar nu o pot dărîma; ea stă neclătită şi veghează. Parcă ar zice locuitorilor din giurul ei: „Fiţi şi voi ca mine! Să nu vă frîngă nimica!".

După ce ochii noştri se delectară de ajuns în această privelişte admirabilă, ne suirăm în trăsură şi plecarăm. De aci-ncolo calea ne conducea în jos la vale şi în zigzaguri de vro şepte ori repeţite, în fine făcurăm unul din cele mai frumoase scoborîşuri şi ne aflarăm jos în vale, de unde cu spaimă privirăm îndărăt în sus spre muntele de unde ne scoborîrăm.

Trecurăm prin satul prim şi şesul începu a deveni mai larg. Nu peste mult sosirăm la Mihăileni, Zdrapti, unde în 1848 stătea lagărul lui Buteanu. Acolo întîlnirăm Crişul Alb, care izvoreşte nu departe de acolo la satul Blăjeni, dintr-un deal văros; la început apa e atît de albă ca laptele, de aice şi numele „Crişul Alb".

Dar numele de „Criş" se dă acestui rîu numai de la Crişciori, unde sosirăm şi noi după-miazăzi cam pe la patru oare şi unde ne întîmpina ospitalitatea d-lui Vasile Pop. Această primire afabilă, în care onorabila doamnă şi graţioasa domnişoară avură rolurile de frunte, ne cauză cîteva oare de suveniri dulci, după cari pornirăm mai departe.

Era încă ziuă cînd trecurăm prin Brad, locul memorabil din 1848, aice văzui şi frumosul gimnaziu românesc. Acest institut naţional de 4 clase, cu 4 profesori, s-a înfiinţat la 1868, prin obligaţiunile împrumutului de stat din 1854 din comunităţile zărăndane, cari – la stăruinţa bravilor conducători de atunce ai comitatului – fură dăruite spre acest scop. Suma totală fu 58 000 fl.

După ce se înfiinţă gimnaziul, mai rămaseră 16 000 fl., cu cari se cumpără dominiul Mihăleni de la Laurenţiu Szögyényi. Director al gimnaziului e zelosul protopop dl I. Mihălţeanu.

Pe cînd sosirăm la Baia-de-Criş, se făcu întuneric.

XXII

GORUNUL LUI HORIA ŞI MORMÎNTUL LUI IANCU

Cu o dulce speranţă sosirăm la Baia-de-Criş, căci credeam că după atîte petreceri şi nopţi de nedurmire, în fine aice ne vom putea odihni după plac.

Speranţa noastră se întemeia pe acea credinţă că în oraşul acesta a trecut veselia şi acuma e linişte. Cugetam că Baia-de-Criş seamănă unui cuib deşertat, din care inteligenţa a zburat în toate părţile lumei ungureşti şi astfel acolo trebuie să fie tăcere. Capitala unui comitat, al cărui nume s-a şters, ne oferea cele mai blînde prospecte de recreaţiune.

Însă realitatea suflă în curînd această speranţă clădită pe năsip. În Baia-de-Criş avurăm plăcerea a ne convinge că frăţietatea românească nu numai acolo înfloreşte unde e mare numărul celor ce pot şi vreu a o profesa, ci ea răspîndeşte farmecul său şi în cercuri mai mici.

E drept că inteligenţa română din Baia-de-Criş mai toată s-a împrăştiat, dar totuş au mai rămas cîţiva şi acolo, cari, tocmai pentru că sînt puţini, parcă sînt de părerea că au d-a fi cu atît mai ospitali, căci ei trebuie să reprezinte toată vechea iubire frăţească a celor depărtaţi.

Nedreptatea despotică poate să calce în picioare drepturile cele mai sînte ale naţiunii române; nu va stinge însă niciodată iubirea cu care un român primeşte pe confratele său...

În seara primă petrecută în Baia-de-Criş uitarăm că sîntem obosiţi şi voim să ne odihnim. Ospitalitatea afabilă a amicului meu George Secula şi a gentilei sale doamne consoarte nu ni-a mai lăsat timp să ne putem odihni deplin. Dar ni s-a promis că în

seara următoare ne vom culca mai de timpuriu şi aceasta ne însufla speranţă.

Ziua următoare o petrecurăm în convenire cu amicii şi cunoscuţii de acolo. De către seară făcurăm o escursiune interesantă.

Baia-de-Criş zace în mijlocul unor locuri istorice importante pentru noi românii. Din părţile aceste a ieşit răscoala lui Horia; colo, în biserica de la Mesteacăn ş-a adunat oamenii acest martir; acolo i-a jurat a sfărma jugul umilitor şi a lupta pentru egalitate; de acolo a pornit răscoala care a încins în foc şi a stropit cu sînge acei munţi şi acele văi; fiecare sat, fiecare munte, deal şi movilă, fiecare vale, rîu şi pădure a fost teatrul unor întîmplări memorabile, fiecare ar putea să povestească episoade interesante din luptele petrecute în ele...

Aice trăi Avram Iancu tot restul vieţii sale; acele păduri ascund suspinele lui şi acele rîuri au dus la vale lacrimele sale; acest eco repeţea plîngerile fluierului său jelnic, şi acest pămînt conţine acuma cosciugul lui...

Toate, toate trecură... Trădarea făcu o fine tragică vieţii lui Horia, roata barbarismului îi frînse corpul în Alba Iulia; dar în Zărand, în comuna Ţebea, el are un monument seculariu, un goron gigantic, care îi conservă numele, căci poporul l-a numit „Goronul lui Horia“.

Multe veacuri mai zburară,
Goronul tot stă în ţară
Şi nu-l frînge ger şi ploaie,
Fulgerile nu-l îndoaie,
El stă vecinic şi vînjos,
Tot privind la vale-n jos...

Figura rătăcindă a lui Iancu nu mai deşteaptă în poporaţiune suvenirea unor timpuri de luptă naţională; dar mormîntul lui invită la pietate pe toţi trecătorii. Şi trec mulţi pe acolo, căci mormîntul se află tocmai lîngă drumul ţării, în ţintirimul bisericei din Ţebea, abia cîţiva paşi de „Goronul lui Horia“.

Istoric arbore!

Horia cel sfărmat în roată
Şi cu dînsul gloata-i toată
A şezut adeseori
Jos la umbra-i pînă-n zori;
Iară Iancu cel viteaz
Doarme vecinic sub el azi!...

Goronul lui Horia şi mormîntul lui Iancu! Ce puncte memorabile! Doauă epoce din istoria română. Cît de aproape stau aice unul de altul; dar cîte suspine s-au năduşit, cîte lacrimi s-au vărsat, ce suferinţe cumplite s-au îndurat şi cît sînge a curs – de la unul pînă la celălalt!

Niciodată n-am intrat în vro biserică cu mai mare pietate decît în ţintirimul bisericei din Ţebea. Aice am zărit deodată doauă altare naţionale.

Cu adîncă emoţiune mă apropiai de cel dintîi şi privii cu admirare colosalul goron al lui Horia, pe care îl cîntasem înainte de a-l vedea. Unul din societate, un tînăr inginer, îl măsură: periferia-i era de 9 metri şi 3 decimetri.

Stăteam uimit înaintea acestui product estraordinar al naturei şi spiritul meu racapitula viaţa şi faptele bărbatului care i-a împrumutat nume său. Astfel adîncit în negura trecutului, sub impresiunea unui simţămînt de melancolie, rupsei cîteva frunze de suvenire.

Apoi mă apropiai de altarul al doile. Mormîntul lui Iancu, durere, nu este aşa de grandios ca şi monumentul lui Horia. Cauza este că acesta s-a făcut de către însăş natura; iar acela e lucrul unor mîni omeneşti, cari afară de pietate n-a avut la dispoziţiune alte mijloace.

Dar nu numai că monumentul acesta nu e atît de grandios ca şi celălalt, dar nu-i nici măcar cuviincios memoriei bărbatului ale cărui oseminte zac sub el. Naţiunea română a uitat prea iute cine a fost Iancu; iar dacă n-a uitat, nu ş-a adus aminte că acestui apostol al românismului trebuie să-i arădice un monument.

Avram Iancu nu are încă monument. O cruce foarte primitivă şi de piatră comună nu poate fi monumentul lui. Aceasta e monumentul indolinţei româneşti.

Aşadară, impresiunea ce produce vederea acestui mormînt nicidecît nu este plăcută. Ea loveşte fără cruţare în cultul nostru naţional pentru persoana, activitatea şi memoria lui Iancu; ea sfarmă cele mai frumoase iluziuni ale noastre.

E trist a vedea că bărbatul care ş-a sacrificat toată viaţa pentru naţiunea sa, idolul poporului român, regele munţilor, zace azi părăsit, uitat de toţi.

Aceasta e recompensa unei naţiuni?

Şi ca impresiunea să fie şi mai neplăcută, crucea poartă următoarea inscripţiune monstruoasă:

AV-
RAM
IAN-
CU
Adv. Pref.
Leg. Gem.
rom.
în anii
1848/9
+ 1872

Dar nu mai privii inscripţiunea, uitai şi crucea şi nu vedeam decît mormîntul. Mă închinai, smulsei cîteva fire de iarbă, căci floare nu găsii, le pusei în portfoi şi ne rentoarserăm la Baia-de-Criş.

XXIII

BAIA-DE-CRIŞ ŞI VAŢA

Baia-de-Criş are o situaţiune frumoasă. În mijlocul unei văi, care în depărtare e încununată de nişte dealuri şi munţi; la picioarele sale cu Crişul Alb, formează un azil plăcut pentru oamenii cari iubesc linîştea.

Astăzi e linişte mare la Baia-de-Criş. Dar n-a fost tot aşa. Opidul acesta are o istorie veche, începînd din timpurile cele de mult trecute. A esistat încă pe timpul romanilor, ma doară şi înaintea lor.

Numele lui arată că istoria trecutului său este a se căuta în istoria *băilor*. În apropiaerea sa esistînd băi de aur la Ruda, Baia-de-Criş a trebuit să fie desigur un centru al administraţiunii băieşeşti.

De atunci şi pîn-acuma, în şirul secolilor, Baia-de-Criş a fost teatrul multor evenimente mari. Monografia sa ni-ar oferi o

mulţime de date interesante şi ar fi bine ca cineva s-o scrie sau cel puţin să împărtăşească unele schiţe mai preţioase din ea.

Astăzi Baia-de-Criş e părăsită. Comitatul Zărand nu mai esiste, prin urmare şi capitala lui a încetat a juca vrun rol. Diregătorii români fură mutaţi pe la Kecskemét, Félegyháza, Nagy-Körös şi Mişcolţ, pentru ca să facă p-acolo propagandă limbei române.

Numai casa comitatului a rămas locului, căci aceea nu s-a putut muta d-acolo. Numai ea aminteşte că aice a fost odinioară un comitat. Şi ce comitat? Unul din cele mai bine organizate în ţară; posturile ocupate de diregători bine calificaţi şi capabili. Şi totuş comitatul acesta a trebuit să se şteargă. Pentru ce? Pentru că a fost românesc.

Dar afară de casa comitatului, mai este ceva ce aminteşte timpurile cînd aice se afla capitala unui comitat. Conducerea diregătorilor români a lăsat aice o suvenire care va stoarce totdeuna binecuvîntarea poporului ce sufere.

Această amintire este spitalul din Baia-de-Criş, făcut acolo de către comitatul Zărand. Spitalul acesta conţine treizeci de paturi şi s-a înfiinţat prin stăruinţa fostului vicecomite Amos Frîncu. Este un institut de model.

Mai frumoasă aducere-aminte abia ar fi putut lăsa diregătorii români ai comitatului, decît acest spital...

Azi în Baia-de-Criş e linişte. Deci ca să ni cauzăm vro distracţiune mai zgomotoasă, s-a decis ca în ziua următoare să facem o escursiune la scălzile de la Vaţa.

Escursiunea s-a fixat pe după-miazăzi şi s-a zis că va dura numai cîteva oare, căci Vaţa e aproape. Pe seară ne vom rentoarce.

La timpul fixat se şi adună o mică societate şi pornirăm cu veselie. Calea conduce pe un şes frumos, întrerupt din cînd în cînd de cîte o poziţiune mai înaltă, ici-colo cîte o movilă, un deluţ şi numai în depărtare închidea vederea un deal mai mare.

Nu departe de Baia-de-Criş se-nalţă o movilă de tristă memorie. Istoria ei datează din 1848/9. Mulţi unguri şi români dorm acolo somnul etern, căci pe movila aceea ş-au respirat sufletul.

Aice s-au petrecut scene înfricoşate. Pe movila aceasta s-a spînzurat toţi aceia pe cari o tabără oarecare i-a prins. Cînd prin

părţile aceste stăpîneau românii, ei stingeau aice viaţa ungurilor prinşi; cînd apoi vineau ungurii, aceştia spînzurau pe români.

Şi cei esecutaţi, stingîndu-li-se o dată cu viaţa şi ura naţională, dorm aice în linişte, nu se mai ceartă, nu se mai bat, nu se mai omoară. Moartea i-a împăcat pe toţi.

Cam peste o oară şi jumătate sosirăm în Vaţa, sau mai esact în Vaţa-de-Jos, scălzile zărăndenilor.

Vaţa are o poziţiune frumoasă. Jos, la picioarele unor dealuri, ascunsă în cotitura acestora şi adumbrită de nişte păduri, ea este un interesant punct de escursiune.

Însăş scalda are multe frumuseţi ale naturei, ma mînile omeneşti i-au plantat şi nişte promenade umbroase; dar stabilimentul nu prea ofere multă comoditate.

Ne puserăm la ujină, după ujină, numaidecît la cină şi de la cină ne sculurăm la patru oare dimineaţa.

Şi cînd apoi mi-am esprimat bucuria că în Zărand totuş mai esiste veselie, mi s-a răspuns că nu aşa s-au veselit zărăndanii mai demult, dar acele timpuri au trecut şi acuma e linişte...

Linişte! Da! Dimineaţa după cinci oare, pe cînd ne rentoarserăm la Baia-de-Criş, acolo încă era linişte... Ne şi culcarăm...

Dar cînd să mai dormim? Din Abrud vinirăm cu speranţa ca aice să ne odihnim; şi iată aice ne culcăm dimineaţa la şese oare!

Trebuie să mergem mai departe de aice!

XXIV

DIN BAIA-DE-CRIŞ PÎNĂ LA IOSĂŞEL

Însă voinţa noastră d-a pleca nu se putu realiza aşa uşor. Nu numai amicabila ospitalitate, dar încă şi elementele ni puseră pedecă. După-miazăzi, cînd voirăm să pornim, începu a ploua şi astfel furăm siliţi să amînăm plecarea pe dimineaţa următoare.

Mai petrecurăm dară o seară lungă şi totuş scurtă în societatea amicilor noştri din Baia-de-Criş, fiind decişi ca în ziua vinitoare des-de-dimineaţă să plecăm mai departe.

Des-de-dimineaţă pentru noi se făcu tocmai la şepte oare şi atunci, înavuţiţi cu cîteva suveniri preţioase, ne luarăm rămas bun de la Baia-de-Criş, unde petrecurăm aşa plăcute momente.

Calea ne conducea prin nişte poziţiuni romantice. La comuna Ociu drumul se urcă sus şi ofere un prospect frumos asupra văilor din ambele părţi. După arondarea noauă a unor comitate, această comună deja aparţine comitatului Arad, care a primit jumătate din comitatul Zărand, dîndu-se cealaltă jumătate comitatului Hunedoara.

Nu peste mult apare valea Hălmagilor şi în depărtare se zăreşte, la picioarele unor dealuri, Hălmagiul Mare.

Din ce în ce ne apropiăm mai tare, regiunea devine tot mai romantică. Dealurile ce încunună valea, în mijlocul căreia călătorim, se apropie tot mai mult; şi în fruntea lor, Munţii Bihorului, cu Găina pitorească în vîrf, dau un farmec misterios tabloului ce stă înaintea noastră.

În fine, iată şi Hălmagiul. Trecură doauă ore şi jumătate de cînd plecarăm. Ne oprirăm dară să mai pauzăm. Întrebuinţarăm aceste cîteva momente spre a face vizită la vro doauă familie, apoi plecarăm mai departe.

Ieşind din Hălmagiu, drumul conduce spre un deal mărişor, Şorfoc, de unde ochiul iubitor de tablouri pitoreşti are o panoramă foarte frumoasă.

Oprirăm şi noi trăsura şi ne delectarăm în prospectul admirabil ce se întindea vederilor noastre. Din acel punct vedeam valea prin care trecurăm.

Dealuri şi munţi încunună de ambele părţi aceasta vale, păduri umbroase şi sate resfirate decorează coastele dealurilor şi, în mijlocul valei, şerpuieşte un rîu fantastic, Crişul Alb.

Jos la picioarele noastre se-ntindea Hălmagiul Mare, un opid frumos românesc, teatrul multor evenimente importante, unde martirul nostru, Avram Iancu, petrecu multe zile de durere în anii din urmă ai vieţii sale.

Sub impresiunea unei simţiri duioase continuarăm calea noastră. De aci-ncolo calea devine şi mai romantică, dealurile strîmtoresc tot mai mult calea şi în multe locuri ofer nişte poziţiuni foarte suprinzătoare.

La satul Aciua apoi se-ncepe un pas strîmt, calea îngustă trece printre nişte dealuri cari închid cu totul vederea şi prin cotiturele sale multe formează un punct strategic din cele mai importante. Strîmtoarea aceasta se numeşte „Tăcăşele“ şi ţine pînă la comuna Aciuviţa.

Înainte de a intra în strîmtoarea aceasta, la dreapta Aciuvei, privirile zăresc un deal înalt şi posomorît. Acesta e Moma, acoperit de păduri dese cari îi dau un aspect întunecos şi un fel de aparinţă misterioasă.

Strîmtoarea, care ne face să ne întipuim pasurile pe unde luptă acuma trupele austro-ungare în Bosnia, durează pînă la comuna Aciuviţa. Aci puţintel se deschide, şi la Pleşcuţa dăm de un lărgămînt mai mare, dar apoi şi acesta se închide, ma calea devine tot mai îngustă şi abia rămîne atîta loc ca să putem ieşi la Iosăşel.

Admirabil punct! Îmi părea că văd poarta unei fortăreţe făcute de mîni omeneşti. Stîncile parcă sînt nişte muri făcuţi anume pentru apărare; ca tăiate deodată de sus în jos, ele se-nalţă ţepiş, încît nu e cu putinţă a te urca pe ele. Şi ca efectul să fie şi mai complet, ici-colo întipuirea ochiului vede şi nişte turnuri ale cetăţii grandioase.

Cînd priveam aşa uimit această minune a naturei, încîntat de măreţia ei, îmi ziceam: „Iată murii de apărare ai Transilvaniei!“.

Da! Oricari să fie graniţele moderne ale Transilvaniei, mie îmi părea că numai în momentele acele ies din ea. Aceşti muri gigantici, cari îşi ascund fruntea-n nori şi cari aice se ciuntă deodată, îmi păreau murii Transilvaniei.

Aice munţii se sfîrşesc, de-aci-ncolo dealurile dispar, devin tot mai mici, pînă cînd în depărtare pier cu totul.

La spate munţii Transilvaniei, în faţă şesul Ungariei, un şes larg, de care nu văzusem de vro trei săptămîni. Ne despărţeam de Transilvania, scumpa şi mult iubita ţară a protopărinţilor mei; şi intrăm în Ungaria, unde s-a legănat leagănul meu.

Ieşeam din Munţii Apuseni ai Transilvaniei, ţinta escursiunilor mele prezinte, unde petrecusem atîte mominte plăcute şi de unde aduceam atîte suvenire preţioase! Şi reintram în Ungaria, de unde plecasem în această escursiune prea interesantă şi neuitată pentru mine.

Şi în acele momente de despărţire, mă mai oprii o dată şi aruncai o privire îndărăt spre acei munţi romantici şi istorici, de a căror ospitalitate ne bucurarăm timp de doauă săptămîni şi zisei:

– Adio, Transilvania! Adio, Munţi Apuseni! Adio, fraţi şi surori! Acuma mă despart de voi, dar memoria mea îmi va reaminti totdeuna suvenirea voastră!

XXV

MONUMENTUL LUI ION BUTEANU

Şi luîndu-mi rămas bun de la aceşti munţi romantici şi istorici, cheia Transilvaniei, mi-am întors privirea spre şesul dinaintea noastră.

O vale frumoasă începea acolo, încadrată de nişte dealuri cari din ce în ce devineau mai mici, spre a dispare cu totul în depărtare. În stînga noastră, la picioarele dealului curgeau valurile limpezi ale Crişului Alb.

Era tocmai dumineca pe la miazăzi, tîrg de săptămînă în Iosăşel, o mulţime de oameni undula pe piaţă, unii plecau către casă, alţii îşi petreceau bînd aldămaşul îndătinat.

Prima căruţă ce întîlnirăm era a unui jidov care ducea acasă în comuna sa o bute de spirt. Aproape la trei săptămîni nu văzusem nici un jidov şi, iată, cel dintîi ducea venin în satul său! Impresiunea fu cît de neplăcută. Îmi era gele de bieţii consăteni ai lui. Cîte nefericiri avea să cauzeze acea singură bute de spirit!

Impresiunea mea fu cu atît mai dureroasă, căci locul pe unde treceam avea însuş o reminiscenţă tristă. La 1849 acolo s-a petrecut un fapt crud, pe ţărmul acelui Criş s-a scris cu sînge o pagină a evenimentelor acelor zile, care în fiecare român trebuie să stîrnească simţăminte de durere. Acolo ş-a espirat nobilul suflet unul din martirii noştri, carele n-a avut alt defect decît că a socotit că şi alţii sînt atît de leali ca dînsul.

Nu vreu să repeţesc fapte cunoscute. Cine n-ar şti cum a prins vicleanul Hatvani pe Ion Buteanu?! Bătut la Abrud, el ş-a adus prinsonierul pînă la Iosăşel şi aice, simţindu-se mai liber, i-a stins viaţa.

De atunce au trecut o mulţime de ani. Osămintele căpitanului român zăceau ascunse şi uitate pe ţărmurea Crişului, în locul unde dînsul fu împuşcat.

În urmă însă românimea din acele părţi, la îndemnul d-lui Dionisie Păşcuţiu, a întreprins o colectă spre a face un monument lui Ion Buteanu. Proverbialul indiferentism românesc, însă, a răspuns cu îndătinata sa răceală la acest apel; astfel apoi monumentul a reieşit foarte modest. Dar, în fine, totuş s-a făcut ceva. Monumentul s-a arădicat înainte cu 8–9 ani, asistînd un număr frumos de inteligință română, din care făcu parte şi neuitatul Avram Iancu, carele însă atunce – durere! – nu mai era capabil să înţeleagă însemnătatea acelei serbări.

Osămintele nefericitului luptător al libertăţii şi egalităţii fură dezgropate şi aşezate într-un cosciug anume. Acesta se înmormîntă iarăş în locul acela în pămînt, ca să se odihnească acolo unde a sîngerat. Şi deasupra se puse monumentul făcut.

Locul unde a murit Buteanu, unde fu înmormîntat atunci şi unde se aşezară acum de nou osămintele lui şi monumentul, era lîngă puntea de peste Criş.

Cu inima emoţiunată doream să sosesc acolo, să mai văd şi această relicvie naţională şi să mă-nchin memoriei acelei inimi înalte, care ş-a iubit atît de mult patria şi care dorea fericirea tuturor popoarelor din ea.

Dar ajunşi la punte în deşert căutam monumentul. Nu era nici urmă de el. Cugetînd că doară nu-l cerc în loc bun, întrebai pe nişte oameni că unde-i? Aceia însă, probabilminte fiind din alte sate, nu ştiură să dea nici o deslucire. Cărăuşul nostru din Baia-de-Criş, care şi la rădicarea monumentului aduse pe cîţiva înşi acolo, ne spunea că monumentul s-a pus atunce îndată la stînga punţii, pe malul Crişului, în hotarul comunei Gurahonţ. Cu toate aceste însă noi nu vedeam acolo nici un monument.

Mai tîrziu apoi aflai că încă în anul precedent, umflîndu-se odată Crişul, a subsăpat ţărmurea, aceasta s-a cutropit, valurile au dus cosciugul dar crucea, fiind mai grea, fu scăpată şi aşezată în mormîntarul din Gurahonţ.

Un fior sacru mă trecu la auzul acestei împărtăşiri. Şi mi-am zis: Cît de misterioasă este mîna destinului! Nobilul suflet, cel puţin după încetarea sa din viaţă a fost apreţuit. A venit mîna destinului, l-a smuls din culcuşul său stropit cu sîngele său nevinovat şi i-a dat un loc de repaus mai demn, l-a aşezat în patul rîului martor al caracterului său nepătat şi a zis valurilor acestui rîu: „Duceţi cosciugul acesta, ascundeţi-l de ochii lumei profane şi înmormîntaţi-l în alvia voastră!".

Valurile esecutară porunca destinului, ele duseră osămintele lui Ion Buteanu şi de-atunce nimene nu le-a mai văzut!

Adîncit în aceste meditaţiuni, uitai să fac imputare arangiatorilor că pentru ce au rădicat monumentul tocmai în locul acesta unde puteau să ştie că Crişul îl va spinteca?!

Nici nu-mi plesnea prin minte aşa ceva. Eu admiram finea atît de poetică a istoriei unui martir şi îmi ziceam că aceea n-a putut să fie mai frumoasă. Un ingeniu artistic n-ar fi putut inventa eroului său un finit mai sublim...

Şi cu această impresiune plecai mai departe...

*

Dar aice voi încheia aceste schiţe fugitive, căci iată-ne rentorşi în Ungaria.

Acuş vom sosi acasă şi de-aci-ncolo nu vom mai conversa în „Familia", ci numai în familie.

BOEMIA ŞI GERMANIA
1896

SCRISOARE DIN FRANZENSBAD

Au trecut trei săptămîni de cînd petrec aici şi încă n-am luat condeiul în mînă să scriu ceva pentru salonul „Familiei". Dar mirare-i? Cerul e senin, parcurile ofer umbră, lumea elegantă mişună prin alee, rîsete vesele străbat de prin promenade şi muzica cîntă ademenitor; toţi şi toate se plimbă şi stau p-afară desfătîndu-se: numai eu să mă închid între păreţii camerei şi să mă pun la masă ca să scriu?!

Dar este o plăcere a şi povesti despre petrecerile noastre, căci atunci îţi înnoieşti parcă toate momentele plăcute şi astfel le resimţi de nou şi te bucuri iarăş de toate.

Din Franzensbad ai ce să scrii, căci este o baie unde vine lume multă din toată Europa, din America, pînă şi din Africa. Şi dacă vom adăuga că publicul acesta se compune mai cu seamă din femei, nu va trebui să fac multe pentru ca să conving pe orişicine că am subiecte destule pentru o scrisoare.

O! dacă aleile, izvoarele şi mirosul brazilor ar şti să vorbească, cîte vorbe şoptite, cîte secrete ascunse, cîte istorii interesante ne-ar putea destăinui! Ar ieşi o colecţie de nuvele, ba şi cîte un roman.

Boemia are patru băi vestite. Toplitz – zice-se – e cea mai mare; Karlsbad, cea mai renumită; Marienbad, cea mai frumoasă, şi Franzensbad, cea mai bună. Care vasăzică, în scara clasificării obşteşti e pusă pe treapta cea din urmă, căci în ziua de astăzi singură bunătatea nu mult trage în cumpănă.

Are însă un avantagiu: întăreşte nervii. Şi cine nu-i nervos în timpul de acuma? Iar mai cu seamă vindecă anemia, o boală modernă şi foarte la modă. Două motive destul de puternice, ca să atragă pacienţi din depărtări cît de mari.

Şi vin, tot vin, pînă şi din Egipet. Ce călătorie! Numai din Viena pîn-aici ţine o zi întreagă. Dar e interesantă. Traversezi toată Boemia. Un platou de dealuri acoperite tot cu păduri de brazi, printre cari o mulţime de sate mărunţele; staţiile mai mari sînt Budweis, Pilsen şi Eger, de unde pîn-aici ajungi în 7–8 minute.

Punctul dominant al văii în care se află Franzensbad, împrejmuit în depărtări de munţi, este oraşul Eger, cu zidirile sale antice, care în rezbelul de 30 de ani a avut un rol de mare însemnătate. La marginea Boemiei, aproape de o parte de Bavaria, de alta de Saxonia, Eger e staţia din urmă a căilor ferate austriace. De acolo-ncoace, deşi pe teritor austriac, circulează trenurile saxone; iar în alta direcţiune, cele bavareze. În toată Boemia, inscripţiunea de la gare e în două limbi: germană şi boemă; tot astfel anunţă şi conducătorii pe la staţii. Limba ce se aude pretotindene este mai mult cea boemă.

Renumele mare al Franzensbadului vine de la băile sale de moor, cari, afirmativ, nicăiri în lume nu sînt atît de bune ca şi aici. Terenul pe care se află tot stabilimentul şi toată împrejurimea, după spusele geologilor, s-a inundat oarecînd de o erupţiune vulcanică, ceea ce a cutropit pădurile şi vegetaţiunea, care apoi a putrezit, a devenit pămînt negru, sfărmăcios ca nisipul, moor, care se adună toamna din văi şi se lasă toată iarna la aer liber, iar seara se face din el baie, cu apa din izvoarele sărate-cărbunoase de aici, o scăldătoare în mocirlă. Un ce mai urîcios, decît o astfel de baie, nu se poate întipui. Romeo, dacă ş-ar fi văzut Julieta ieşind din o baie de moor, ar fi uitat la moment declaraţiile sale de amor.

În contrast cu aceste băi de noroi, totul este aici aranjat frumos şi atrăgător. În apropierea izvoarelor s-a închegat un mic orăşel cu strade regulate, în cari nu sunt decît oteluri şi restaurante, cu o mulţime de prăvălii de tot felul. Frumuseţea de frunte însă sînt multele parcuri bine întreţinute, cari împrejumuiesc totul, pe cînd unul, numit parcul de cură, se răsfaţă în centru, cu chioscul său, la care cîntă muzica după-miazăzi de la patru pînă la şese, cîtă vreme publicul ia loc la sutele de mese, iar altă parte se plimbă pe aleea din mijloc.

Priveliştea cea mai interesantă este plimbarea la izvoare, de la 5 pînă la 7 seara. O adevărată defilare de toalete, la care iau parte sute şi sute de dame. Aici vezi femeile din aristocraţia

rusească, principese, soţii de funcţionari înalţi, dame din societatea aleasă, escelînd prin ţinuta lor distinsă; încolo, fiicele Engliterei emulează în simplitatea elegantă cu americanele; iar mai încolo, boemele corpolente discută în grupe cine ştie ce. Germanele se-ntrec în vorbe cu boemele; evreicele, însă, al căror număr este foarte mare, le înving, încît din zgomotul acesta abia auzi cîte o vorbă ungurească, iar românească aproape nu deloc.

Cauza pentru care s-aude atît de puţină conversaţie românească nu este lipsa de dame române, ci faptul că aproape toate sînt din România, cari n-au obiceiul să vorbească româneşte. Cîte vreme toate femeile se servesc aici pretotindene de limba lor naţională, damele române nu vorbesc între sine decît franţozeşte. Cu cîtă stimă privesc damele ruse, polone, boeme, germane, grece şi altele, auzindu-le vorbind idiomul lor, cu atîta dizgust mă-ntorc de cătră româncele noastre, cari nu vor să apară acea ce sînt.

Însă nu e timpul să ne ocupăm de chestia aceasta. Haide mai bine să ne delectăm în defilarea dinaintea noastră. Pe unii ne interesează frumuseţea damelor, pe alţii a toaletelor. Şi unii şi alţii avem prilejul bogat a ne desfăta. Nu-i vorbă, sînt şi multe dame frumoase, dar numărul hainelor frumoase e mai mare. O espoziţie de moda cea mai nouă. Tot ce Parisul, Londra, Berlinul şi Viena produc pe terenul acesta este aici reprezentat cu prisos.

Căci să nu credeţi că toate cîte vin aici sînt bolnave, măcar că numărul medicilor din Franzensbad se urcă la douăzeci şi şepte. Multe fac numai voiagiuri de plăcere, din o baie în alta, colindînd toată Europa, numai ca să-şi petreacă, să strălucească împresurate de adoratori şi să-şi arate toaletele.

Iată, colo una, consoarta unui general din Rusia. Nevastă tînără şi zdravănă, stă aici cu conversatoarea ei. De acasă a vinit la Viena, unde a luat parte la Praterfahrt şi a petrecut două luni de zile, pînă cînd i s-au confecţionat nişte costume nouă; de aice are să meargă la Paris, să comandeze rochii nouă, căci, Doamne sfinte, cineva nu poate purta vecinic aceleaşi îmbrăcăminte; o să iasă apoi la Biaritz şi de-acolo prin Pirenei se va duce spre toamna la Nizza, unde pe vremea aceea se va aduna toată înalta societate. Spre iarnă se va întoarce la Petersburg, să ia parte la baluri, serate, teatru. Bărbatul? stă acasă, unde îl reţine bătrîneţea; mîngăierea lui sînt scrisorile gingaşe ale nevestei, cari îi spun că ea se gîndeşte tot la el şi dînsul trimite regulat paralele.

Pe cît de elegante și iubitoare de lux, damele din Rusia sînt atît de evlavioase. Între alte biserici, este aici și una rusească, susținută de guvernul rusesc. Biserica aceasta totdauna e plină mai cu seamă de dame, cari îngenunche mereu, fac la mătănii și ofer daruri prețioase bisericei. Epitropul în acest sezon e un român din Basarabia, dl Davidoglu, primarul orașului Reni, care înainte de rezbelul ruso-româno-turcesc a aparținut României.

Se poate însă că și evlavia aceasta e numai o prefăcătorie, un fel de modă, mai bine o distracție oarecare. Ce-i dreptul, direcția băilor face totul pentru desfătarea publicului; e teatru permanent, muzica cîntă cîte patru ore pe zi și mai în fiecare seară e concert, unde debutează celebrități, sîmbătă seara se arangează și cîte o serată cu dans... Însă vecinic aceeaș programă, aceeaș amuzare, în cele din urmă devine monotonă. Ș-apoi tot femei ș-aproape numai femei! Numai din cînd în cînd cîte o figură bărbătească! E cam plictisitor, nu-i așa, amabile cetitoare!?

Ne-am și luat zilele trecute o mică societate ș-am făcut o plimbare la o colină din apropiere, de unde ți se ofere o priveliște frumoasă asupra băilor și asupra ținutului întreg. Acolo dl Cavadia, cunoscutul componist muzical din Brăila, ne-a delectat cu vocea sa armonioasă, cîntînd mai multe piese românește. Damele ruse din societate nu știau ce limbă este aceasta și cînd li s-a spus că e română, una din ele esclamă că sîntem „slavi“. Asta, firește, a produs o protestare, apoi o discuțiune; eu însă nu cred ca ea să se fi convins că sîntem de viță latină, căci în Rusia pe toate terenele se propovăduiește și pretotindene se crede că sîntem slavi. Cuvîntul pentru care se întîmplă asta? Pentru ca drăguțul de muscal să ne poată îmbrățoșa mai călduros, ca pe niște frați, ș-apoi să ne înghită cum a făcut cu Basarabia.

Apetitul muscălesc e mare. Zilele acestea am avut o nouă ocaziune a mă convinge. Într-un local de escursiune, la umbra aromatică a unui brădeț tînăr ședea la masa vecină o damă rusă, din societatea naltă, cu conversatoarea ei. Luînd loc, dama comandă două pahare cu lapte; abia le beură, ordonă să i se aducă o sticlă cu bere. Bere după lapte? E cam neobicinuit. E, bine, dama era de altă părere și goli, însă singură, toată sticla. Atunci ceru două cafele cu lapte și pîine cu unt... dar cam genată, căci observă că o petrecem cu luare-aminte și drept scuză începu a surîde... Nevrînd să-i deranjăm plăcerile, ne sculărăm și plecarăm, lăsînd-o să-și împlinească pofta de mîncare.

Nu știu dacă pofta aceasta a avut un sfîrșit tragic, dar pofta unei alte dame a produs un rezultat cam neplăcut.

Ședeam pe promenada cea mare, cînd deodată, cu iuțeala fulgerului, apare o biciclistă. Tînără și frumoasă, costumată elegant, dama care ședea pe biciclu firește că atrase interesarea tuturora. Dînsa observînd aceasta, înainta cu fală și mai mare, fără să arunce publicului vro privire de interesare. Deodată însă ea scoate un țipet, biciclul se opri și călăreața voi să se dea jos. Dar ce încurcătură! Nu putu. Rochia i se prinse de roată și nu era chip nici să se miște. În situația asta penibilă și totodată comică, nu știa să strige ajutor ori să rîdă. Ea făcu și una și alta. Striga întîi franțozește, mai apoi nemțește, dar totdauna rîzînd, pînă cînd se și adună în giurul ei cîteva dame și un domn, cari se căzneau din toate puterile s-o scape din încurcătură, dar degeaba, rochia trebuia tăiată și nimenea n-avea nici foarfeci, nici cuțit. Cînd situația ajunse la culme și biata biciclistă nu mai rîdea, ci se ruga “Um Gottes Willer” să-i taie rochia, aduse Dumnezeu un ofițer român care sări în fața locului, își oferi cuțitașul și dama fu mîntuită. Sări iute jos, mulțumi salvatorului său prin un compliment grațios și nu-și mai urmă pofta de biciclu, ci plecă pe jos.

Ofițerii aici în adevăr sînt niște salvatori. Îndeosebi se poate constata aceasta în reuniunile de dans, ce se arangează totdauna sîmbătă seara. Dansatoare sînt destule, însă ia dansatori dacă ai de unde. Și e cunoscut că, cu cît sînt mai puțini dansatori, damele ar dansa cu atîta mai mult. Din norocire, Eger e aproape și garnizoana de acolo vine în ajutorul bărbaților de aici. Sîmbătă după-miazăzi numai ce vezi mișunînd prin parcuri uniformele militărești. Numaidecît ț-aduci aminte că deseară va fi dans. Cum să nu mergi acolo?

Salonul de cură de astă dată are o priveliște fermecătoare. Bolnavele de asta-mineață, iată-le toate vindecate și întărite. Dacă izvoarele și baia de moor nu prea au efect, iată, dansul le-a pus pe toate în picioare. Ce văd? Iată și greaca cea palidă, pe care am compătimit-o atât de mult zilele trecute, căci de slabă nu putea umbla pe picioare, ci o duceau cu roaba pe la izvoare și prin parcuri. Gătită de dans, ochii ei ardeau de dor și privea cu neastîmpăr dansatorii. Un locotenent se apropie de ea, îi face un compliment. Ea uită boala, nu-i mai trebuie roabă, capătă puteri

şi zboară cu el într-un vals, picioarele lor – vorba lui Şerbănescu – abia ating pămîntul...

Iată puterea dansului! Cine nu ş-ar aduce aminte de versurile lui Depărăţeanu?

Dansul, cîntul şi amorul
Sînt izvorul
Fericirii omeneşti.

A DOUA SCRISOARE DIN FRANZENSBAD

Am gîndit că, vrînd să aştern pe hîrtie suvenirile mele din Franzensbad, am să mă achit cu o singură scrisoare. Însă după ce am încheiat rîndurile din nr. trecut, am văzut că n-am reprodus decît primele impresiuni. Vin dar a le întregi, căci viaţa de aicea seamănă unui caleidoscop feeric, care se schimbă nencetat şi la tot momentul îţi ofere vederi nouă.

Sezonul d-aici are mai multe colori, după ţările şi limbile care se prezintă; fiecare din aceste vine la un timp anumit regulat în toţi anii, încît intreprinzătorii băilor ştiu că în care lună de unde au să se aştepte la vizitatori. Luna trecută a fost a ruşilor, încît pretotindene auzeai aproape numai ruseşte; acuma ne-am sporit, pe la izvoare văd o mulţime de romînce – de ritul israelit şi, să te miri! toate vorbesc româneşte. Judecat din punct de vedere al sferelor nalte, sezonul trecut s-ar fi putut numi al arhiducesei Isabela, soţia arhiducelui Frideric, care a petrecut aici mai multe săptămîni, fiind obiectul admiraţiunii generale.

Săptămîna trecută, în ajunul plecării sale, direcţiunea băilor i-a făcut o serenadă, la care a asistat tot publicul. A şi păţit-o teatrul, căci în seara aceea numai două loge s-au vîndut, iar în parter se afla un singur privitor, cu toate că de altă dată aproape toate locurile sînt ocupate. Reprezentaţia totuşi s-a ţinut şi în ziua următoare nimene nu era mai fălos decît singurul spectator din parter, căci a putut zice că nu numai fostul lui rege al Bavariei, ci şi lui singur (în parter) i-a jucat o trupă întreagă. E de observat că şi acel singur spectator din parter a fost un român.

Vorbind de teatru, observ în treacăt că trupa are un repertoriu aproape original german, numai din cînd în cînd se joacă cîte o piesă tradusă din franţuzeşte. Nu ştiu dacă ura faţă de francezi ori bogăţia literaturei dramatice germane e motivul acestei compuneri a repertoriului. Fie oricare, faptul este lăudabil, căci numai astfel se poate da avînt literaturei dramatice.

În concertele ce se aranjează aici, atît de muzica locală, cît şi de celebrităţile artistice cari se perîndă unul după altul, asemenea muzica germană domneşte mai mult.

Este interesant a constata că artiştii se primesc cu entuziasm mai mare decît artistele. Săptămîna trecută a dat un concert d-şoara Nichita, primadona asolută de la opera comică din Paris, însoţită de un bariton de a doua mînă. E, bine, baritonul a primit mai multe cununi; d-şoara Nichita însă nici una. Faptul acesta arată foarte convingător că sîntem în o baie de femei.

În timpul din urmă s-au sporit şi bărbaţii. Avem şi un mare duce din Rusia, Serghei Alexandrovici, cu toată familia şi suita. Cu toate aceste sezonul începe a scădea. S-au dus mulţi, luxul cel mare dispare pe zi ce merge; a plecat şi tovarăşul nostru, care zicea că, fiind dînsul loial, şede în Kaiserstrasse, dejună la Kaiserhof, prînzeşte la Kaiserhaus, ujină la Kaiser von Uesterreich, cinează la Kaiserkrone şi cu toate bucatele mănîncă numai Kaiser Semel. E timpul să mai ieşim şi afară de Franzensbad, să vedem împregiurimea.

Situaţia geografică a staţiunii balneare Franzensbad e foarte norocoasă, căci se află aproape de multe centre culturale. Pînă la Nürnberg acceleratul te duce în $3^1/_2$ ore, la Lipsca în 5, asemenea şi la Praga, la Dresda mergi în 6, la München $6^1/_2$, la Berlin în 9, la Viena în 10; iar Karlsbad şi Marienbad sînt numai la cîte o oră şi jumătate.

Nu este de mirare că se adună multă lume cultă. Peregrinagiul acesta, însă, nu ţine decît de la sfîrşitul secolului trecut, căci atunci s-a regulat izvorul, dîndu-i-se numele Franzquelle, iar stabilementului întreg: Franzensbad, după numele împăratului Francisc I, care domnea pe vremea aceea, căruia i s-a ridicat şi o statuă de bronz în mijlocul parcului de cură.

Se vede că a fost un loc plăcut al bărbaţilor germani de litere, căci tablele comemorative arată că au petrecut aici Goethe, Herder şi Anastasiu Grün, ba o casă se făleşte cu inscripţiunea că la 1886 acolo a stat două zile prinţul Bismarck, conferind cu cancelarul Giers al Rusiei.

La înălţime de 450 metri deasupra Mării Ostice, Franzensbad se află chiar în mijlocul valei Egerului, spre nord de către oraşul Eger, la marginea apuseană a Boemiei. Această vale mare, încadrată de munţi şi înzestrată cu multe sate, păduri şi lacuri, este o panoramă foarte pitorească. Împregiurimea ofere dar multe locuri de escursiune interesantă, unde vizitatorul găseşte privelişti ademenitoare, frumuseţi de ale naturei, amintiri istorice ori formaţiuni geologice sau altele.

Cea mai mare parte a publicului se duce numai la Miramonti, o movilă în apropiere de douăzeci minute, de unde ai o vedere frumoasă asupra Franzensbadului şi împregiurimei. Acolo este şi o restauraţiune de grădină, unde joia cîntă nişte lăutari tirolezi.

Cevaş mai departe a Kammerbühl, un deal mai mărişor, interesant mai cu seamă pentru oamenii de ştiinţă. Se zice că Goethe, fiind aici, s-a interesat mult de locul acesta, a ieşit adeseori să studieze şi l-a şi descris. M-am dus să-l văd şi impresiunea că în locul acesta a umblat odinioară marele poet mi-a inspirat o simţire înălţătoare. Am stat în vîrful dealului şi, pînă cînd soţii mei studiau formaţiunile geologice, eu parcă vedeam înaintea mea figura genialului om de litere şi mă-nchinam memoriei sale. Tovarăşii mei însă nu-mi deteră pace, mă invitară să mă dau jos, ca să admir natura şi, coborîndu-mă, un profesor ne esplică din fir în păr că surpătura ce se deschidea înaintea noastră e craterul unui vulcan stîns şi ne arătă toate păturile lavei. La coasta dealului este şi o peşteră; neobositul nostru profesor ne oferi să ne conducă într-însa, dar aceea fiind foarte scundă, îi mulţumirăm frumos şi delegarăm dintre noi pe unul să-l petreacă, iar ceialalţi preferirăm să ne retragem de arşiţa soarelui la umbra cîrciumei campaneşti din vale....

Un loc şi mai frumos de escursiune e la Antonienhohe. Acolo poţi să mergi şi cu calea ferată, te ţine 5 minute, dar de la haltă mai ai încă de mers 7 minute. Pe jos, prin satul Oberloma, traversînd nişte păduri cultivate, ajungi în 40 de minute. De sus e o vedere minunată şi ai la dispoziţie o restauraţiune cumsecade.

Partia cea mai interesantă şi mai romantică, însă, dintre cele mai apropiate, fără îndoială e valea Egerului. Este mai bine să iei trenul, care în 10 minute te duce la oraşul Eger, să vizitezi oraşul, ş-apoi cu vaporul să faci o plimbare în sus pe rîul Eger pînă la insula Mühlerl. Societatea noastră a făcut aşa şi niciodată n-am să uit acea zi frumoasă.

Situat p-un teren neegal, pe mai multe înălţimi şi văi, cu casele sale vechi şi moderne, dintre cari se ridică impozant o biserică cu două turnuri, oraşul Eger are o înfăţişare bizară, care îţi atrage luarea-aminte.

Gara e tocmai la capătul oraşului şi acolo numaidecît încep casele mari cu cîte două etage. Mai înlăuntru, urmează clădirile vechi. Punctul cel mai interesant, însă, este piaţa, atît ca arhitectură, cît şi ca istoric. Aici numaidecît primim convingerea că ne găsim la mijlocul unui vechi oraş german. Construcţiunea caselor ne transportă în secolii trecuţi, cînd oraşele erau tot atîte fortăreţe, unde arhitectura n-a făcut nimica decorativ, nimica de prisos. Ne simţim parcă într-un muzeu de antichităţi, unde fiecare casă, fiecare clădire îşi are istoria. Edificii de trei-patru etage, fără nici o decoraţie pe păreţi, simple, nevăruite de secoli, afumate, cu păreţii negri şi cu fereşti mici, avînd nişte acoperişuri cu cîte trei-patru rînduri de obloane, ni se impun vederii curioase. Alăturea de ele se înalţă, formînd un contrast izbitor, edificiile moderne, dintre cari cea mai importantă e Casa de păstrare, în stil renaissance. Astfel se leagă trecutul cu prezentul, pe care îl signalează şi statua lui Iosif II din mijlocul piaţei.

Oraşul Eger a avut un rol mare în istoria germană. Reşedinţa ţinutului, al cărui nume îl poartă, are 18 500 de locuitori germani. Fondarea lui se perde în negura tradiţiunilor, prima amintire i se face în istorie la anul 1061. De atunci şi pîn-acuma a avut mulţi stăpîni şi s-a vărsat mult sînge pentru el. În războaiele husiştilor, în luptele pentru reformaţiune, în războiul de treizeci de ani, în războiul de moştenire austriac, oraşul acesta şi împregiurimea lui a fost de multe ori arena luptei. La început în posesiunea marcgrafilor, mai apoi în a Hohenstaufenilor, a trecut sub sceptrul regilor boemi, iar sub împăratul Carol IV ajunse sub coroana Boemiei, din care şi acuma face parte. Odinioară un oraş important, un centru puternic al elementului german, astăzi e numai capitala unui district. Cel din urmă act istoric petrecut aici este semnarea Sancţiunii Pragmatice de către împăratul Carol VI la 1720.

Cu oarecare emoţiune am umblat printre aceste ziduri istorice, cari au fost martore la glorii trecute şi am privit cu evlavie monumentele cari ni le reamintesc.

O tablă comemorativă de pe casa de lîngă Rathaus ne spune că acolo a stat la 1791 Schiller, venind să facă studii pentru

trilogia sa *Wallenstein*. Pătruns de-o simţire adîncă citim incripţiunea care ne revocă în memorie că cumplita tragedie, uciderea prinţului Wallenstein şi a soţilor săi, s-a săvîrşit în oraşul acesta. Ne-am dus dar la Stadthaus, unde ni s-a arătat odaia în care Wallenstein a fost ucis la 25 februarie 1634. Sub impresiunea groazei, am dat numai o repede privire muzeului, în care se află o odaie ţărănească din valea Egerului şi trecînd pe lîngă frumosul teatru, ne-am dus să ne consolăm sufletele în impozanta biserică mohorîtă, numită Decanalkirche.

Această biserică, edificată în secolul al XV-lea, cu cele două turnuri, cu păreţii negri, cu interiorul său minunat, zidită într-un stil roman gotic, este un cap-de-operă arhitectonică. În sacristia bisericei am admirat un monstranţ de argint, în stil gotic, o podoabă din secolul al XIII-lea; iar lîngă altar, de-a stînga, se găseşte un sicriu de sacrament, de aur, în stil gotic.

Am fi stat cu plăcere cît de mult să ne delectăm în frumuseţele arhitectonice ale bisericei, dar timpul ne ordonă să mergem mai departe şi astfel grăbirăm să ne urcăm sus în cetate, care domineazǎ toată împregiurimea.

Cetatea, mai mult în ruine, e o bucată din istoria germană. Posomorîtă, neagră din afară, intrînd ne face o impresiune îngrozitoare. Tot colţişorul a fost teatrul unei tragedii, fiecare bucăţică de piatră s-a stropit cu sînge.

Îndată la stînga se deschide o temniţă înfricoşată, în care intrăm cu fiori. Acolo contele Münster a robit cinci ani de zile. Mai încolo e sala de banchet, unde au fost omorîţi tovarăşii lui Wallenstein... De atuncea totul e pustiu. Edificiul colosal s-a cutropit, numai zidurile se-nalţă sus, parcă cer iertare lui Dumnezeu pentru fărădelegile săvîrşite aici...

Odinioară a fost aici lume veselă. Zidită în secolul 12–13-le, cetatea a fost reşedinţa multor domni. Aici a trăit George de Podiebrad la 1459; de aici au domnit burgrafii de Eger; aici s-a născut şi s-a cununat Frideric de Barbarossa; iată colo capela duplă, jos pentru servitori, sus pentru domni... Toate au trecut şi n-a rămas decît turnul negru clădit în secolul al nouăle în contra invaziunii maghiarilor...

În giurul turnului, un aleu pe estradă. Ne urcăm şi acolo şi ne desfătăm în privelişte admirabilă ce se desfăşoară vederii. Jos, oraşul Eger, scăldat de rîul cu acelaş nume; giur-împregiur, valea înzestrată cu sate şi încadrată la depărtare cu ghirlanda de munţi...

Dar jos vaporul fluieră. Ne coborîm iute şi ne urcăm în el. O drăgălaşă luntre cu vapor, numai pentru 8–10 persoane. Şi pornim. O pantie din cele mai romantice. Rîul strîns între două dealuri acoperite de păduri, prin cari şerpuiesc cărări bine îngrijite şi din cari ne privesc cochet nişte vile frumoase, la fiecare cotitură ne arată tablouri nouă, care ne încîntă vederile. Lumea de pe ţărmuri ne priveşte stînd locului, două berlineze tinere din luntre intoană un cîntec vesel, deşteptînd ecoul munţilor, care-n schimb ne trimite mirosul brazilor... sosim la insula dorită! Ce iute!

Luăm loc la o masă, chelneriţele ne impresoară şi în scurt timp nişte păstrăvi proaspeţi ne stîmpără foamea şi berea din Eger ne stinge setea. O parte a publicului ia luntre şi face o plimbare pe apă; alta porneşte sus la deal printre brazi... Plecăm şi noi...

Ne urcăm la Siechenhaus, unde găsim o restauraţiune elegantă şi lume multă, care se desfătează în tabloul pitoresc ce-i ofere jos valea cu oraşul Eger. Stăm niţel, apoi iar o luăm în sus spre vîrful muntelui şi peste douăzeci de minute sosim la Biserica Anna, unde ne oprim uimiţi de impozanta vedere ce se deschide înaintea noastră. Sîntem la punctul cel mai înalt şi valea Egerului îşi desfăşură ochilor noştri întreaga bogăţie a frumuseţilor sale, pe care în zarea depărtării le leagă cu orizonul munţii seculari...

Am sta încă mult să ne desfătăm simţirile, dar soarele sfinţeşte. Iute jos, unde ne aşteaptă trăsura. Mîne la Marienbad.

O ZI LA MARIENBAD

Nu vreau să descopăr Marienbadul. Toată lumea cunoaşte băile acestea. Şi dintre români le cercetează mulţi. N-am să arăt dară însemnătatea lor, ci numai să schiţez în fuga condeiului impresiunile mele.

Capriţiul naturei a rînduit ca trei băi importante ale Boemiei: Franzensbad, Marienbad şi Karlsbad să fie aproape una de alta. De aceea cei ce fac cură în una sau alta, mai toţi se duc să vadă şi celelalte două sau cel puţin una din ele. Asta se poate face uşor, căci fiecare are cale ferată şi o mulţime de trenuri stau la

dispoziţia publicului. Cei din Franzensbad se duc mai cu seamă la Marienbad, nu numai pentru că e mai aproape, ci şi pentru că aceste două băi aşa-zicînd se întregesc una pe alta şi după cura din Franzensbad este foarte plăcut să te odihneşti la Marienbad.

Hotărît a vizita amîndouă, şi eu am ales întîi Marienbadul, chiar şi pentru cuvîntul ca să las în urmă ce-i mai frumos. Şi fiindcă orice escursiune în societate devine mai plăcută, ne însoţirăm cîţiva şi făcurăm împreună partia.

Luarăm trenul de dimineaţa de la 8 şi jumătate şi înainte de zece sosirăm la Marienbad, de unde trăsurile ne duseră în douăzeci de minute la băi.

Situaţia acestora e cu totul opusă celeia a Franzensbadului. Cîtă vreme aceasta se răsfaţă în o vale adîncă, Marienbad se ascunde într-o afundătură de dealuri, de unde priveşte cu sfială asupra cîmpiei largi ce se deschide la intrarea sa.

Intrînd, numaidecît primeşti convingerea că este mult mai mare şi mai frumos decît Franzensbad. Frumuseţea i-o dă întîi situaţia naturală, care de la sine are un farmec pitoresc, dar e ajutată într-un mod admirabil şi de artistica mînă omenească; iar mărimea este urmarea frecvenţei mari a publicului, căci aici vine de două ori atîta lume ca la Franzensbad.

Centrul pare a fi şesul din mijloc, înzestrat cu un parc frumos, ce se-ntinde de-a lungul întregului. De-a stînga, un rînd de case mari cu două etagiuri, tot oteluri şi restaurante, partea cea mai imposantă, unde o mulţime de tot felul de prăvălii îşi ofer obiectele de vînzare. De-a dreapta se impune vederii grandiosul stabiliment de băi, salonul de cură, colonadele de la izvoare, biserica din coastă ce domineazã totul. De ambele părţi, în sus pe dealuri, rînduri-rînduri de case, deasupra cărora nişte vile elegante îşi scot capetele dintre arborii pădurii umbroase.

Sosind, numaidecît o luarăm sus spre deal, printre brazi, pe nişte căi bine îngrijite şi după plimbare de o oră, sosirăm la „Wald-Quelle". Acolo era adunată lume multă şi se plimba luînd aer. Ce de figuri interesante! La Franzensbad aproape tot feţe palide şi înfăţişări anemice; aici nişte obraji roşii ce mai că plesnesc de sănătate, nişte bărbaţi graşi şi groşi şi nişte femei... cît nu cred că ar fi destul un metru să le măsuri periferia. Săracii şi mai cu seamă săracele! Cum răsuflau din greu, trudindu-se ca să meargă în sus. Îndeosebi ni-au atras atenţiunea cîteva jidance din Galiţia. Caricature mai ridicule, ba să mai vezi.

În contrast cu aceste persoane grase, au apărut din cînd în cînd şi cîte o figură subţire, ca un semn de esclamaţiune. Era comic să vezi cu ce invidie se uitau aceştia, graşii şi uscaţii, unii la alţii. Faţa fiecăruia spunea că ce fericit este celălalt. Dar este şi mai interesant a şti că şi aceia şi aceştia cred că baia asta le face bine. Iată cauza pentru care la Marienbad vin graşii să slăbească, iar uscaţivii – să se mai îngraşe.

Într-aceste, muzica începu. Un orchestru mai mare decît la Franzensbad. Publicul lua loc pe bănci; şezurăm şi noi, făcînd critica – fiindcă erau şi dame între noi – toaletelor cari se perîndau înaintea noastră.

Cam o oră ţinu aceasta petrecere, după care ne duserăm şi ne aleserăm o restauraţiune în pădure, la umbra iubiţilor mei brazi şi ne aşezarăm la masă. Bucatele bine gătite, conversaţia veselă şi aerul, ah! aerul de brazi ne făcură cea mai bună dispoziţie.

La cafea ne duserăm la Cafe Egerländer, care se află pe marginea estremă a Marienbadului, pe o colină înaltă, unde urci prin o pădure tînără de brazi. Nu-i vorbă, ne cam încălzim pîn-acolo, dar sosiţi, tabloul ce se desfăşoară înaintea vederii noastre ne face să uităm osteneala cu care am străbătut pînă sus.

Priveliştea e admirabilă, încît stai uimit şi nu te poţi despărţi de ea. De-a stînga jos la picioarele tale străluceşte în pompa sa Marienbad. O vezi toată, toată. Iată parcul din mijloc, rîndurile de case, printre cari mişună lumea; acolo edificiile monumentale, iată şi celebrul Kreuzbrunn; parcă auzi zgomotul trăsurilor ce aleargă în zona cailor; mai în sus vilele elegante şi tot mai sus, în vîrful muntelui, turnul unde se urcă numai turiştii neobosiţi, ca să arunce o privire asupra văilor şi dealurilor din depărtare... Ce frumos!

La dreapta, alta panoramă. Şesul nemărginit, din care ca nişte ochi sclipitori strălucesc lacurile atît de dese în şesurile Boemiei; lanurile de grîne încă nesecerate sînt tăiate de linia ferată, pe care tocmai şerpuieşte un tren accelerat, aducînd noi oaspeţi. Sate mărunte, căci toate satele de pe aici sînt mici, cu nişte coşuri de fabrici înalte şi fumegînde, împodobesc cîmpia mare şi întrerup deşertul nemărginit care la depărtări mari se încadrează de nişte munţi albaştri, cari parcă ating cerul. Un tablou vrednic de penelul oricărui pictor de peisage.

Adîncit în visarea noastră, nici nu observăm că nişte chelneriţe tinere, toate în costum naţional şi alese pe sprinceană,

ne împresoară şi ne întreabă ce poftim. Atunci privim în giur de noi. Pe terasa colosală sute de mese aşteaptă oaspeţi. Încetul cu încetul, mai apoi din ce în ce mai tumultos, publicul s-adună şi iată toate mesele ocupate. Toţi iau cafea, îngheţată, bere etc. Apoi damele îşi scot lucrul de mînă, bărbaţii citesc ziare ori joacă cărţi şi din cînd în cînd toţi aruncă privirile spre panorama ce li se prezintă şi gustă momente neuitate.

Însă timpul trece. Cu greu ne despărţim de aceasta vedere frumoasă; cu toate aceste ne sculăm, căci se apropie timpul muzicei la Kreuzbrunn. Ne coborîm şi pe cînd sosim acolo, s-a şi adunat o lume elegantă. Cîteva mii de persoane, dame şi bărbaţi. Unii beau apă, alţii îşi asigură loc în rîndul prim, iar alţii se plimbă în mijloc, făcînd curte damelor ori privind mulţumiţi în giur de sine.

În sfîrşit, muzica începe. Un concert frumos, la care ai tot asista. Publicul se adună din toate părţile, încît plimbătorii abia mai au loc. Unii se depărtează prin parc, alţii o iau prin colonade şi se delectează în vitrinele prăvăliilor de tot soiul. Trec şase ore şi muzica încetează. Toţi se duc în cîte părţi.

Grăbim şi noi în salonul de cură. La sunetul muzicei militare, care tocmai începe concertul său, cinăm repede. Apoi hai la gară şi acasă, căci ziua frumoasă a trecut şi trenul pleacă.

DE LA KARLSBAD

Dacă eşti la Franzensbad, e peste putinţă să nu faci o escursiune şi la Karlsbad, să vezi acele băi renumite, unde aleargă toată lumea (cam la vro treizeci de mii pe an), sperînd şi găsind lecuire de mulţimea de boale adevărate şi intipuite.

Iei acceleratul şi într-o oră şi jumătate acela te repezeşte pînacolo. Timpul acesta, în societate bună, trece iute, mai cu seamă dacă cerul e senin şi te poţi desfăta în priveliştile ce-ţi ofer văile, satele şi dealurile pe unde treci.

De societate bună avem parte, căci călătoream împreună cu o familie artistică din Bucureşti. Tatăl, un cunoscut componist muzical şi director de conservator, cu doi băieţi, dintre cari cel mai mic, un violoncelist *in spe*. Însă timpul nicidecît nu ne

promitea multă desfătare, cerul era posomorît, ba şi ploua din cînd în cînd. Ne mîngăiam, însă, că are să se-nsenineze, căci în părţile acele ploile sînt dese şi nici într-o dimineaţă nu eşti sigur ce timp are să fie peste zi.

Într-aceste, dispărură şi cele din urmă conture ale parcurilor de la Franzensbad; înaintam în frumoasa vale a Egerului şi nu peste mult sosirăm în Tirschnitz, unde trecurăm în alt tren. De aici încolo valea Egerului se strîmtoreşte; de-a stînga încep să se ridice nişte stînci acoperite cu brazi, de-a dreapta se perîndă satele Königsberg, Maria-Kulm, unde zărim o biserică frumoasă; apoi urmează alte sate şi-n urmă sosim la Falkenau, în cele trei minute privim cu lorgneta castelul contelui Nostitz, care domineazăvederea noastră şi pornim mai departe.

Terenul pe care trecem devine din ce în ce mai pietros. Din văile strîmte se ridică coşurile fabricelor. Şi în depărtare ţin pază vederii munţii ce împreună cerul cu pămîntul. Fabricele se tot înmulţesc şi, încetul cu încetul, colo jos la dreapta se dezvăluie înaintea noastră, din haosul negurei şi al ploaiei, renumitul Karlsbad: un oraş frumos, cu vro patrusprezece mii de locuitori.

Peste cîteva minute sosim. Gara inundată de lume, mulţimea de birje, zgomotul şi mişcarea mare ne arată că sîntem în toiul sezonului. Oameni cu tot felul de fizionomii, europeni şi africani, episcopi şi rabini, bancari şi scriitori, călugăriţe şi actriţe, soldaţi şi artişti, dame elegante şi burgheze, englezi flegmatici şi francezi sprinteni, germani serioşi şi italieni vorbăreţi, norvegiani melancolici şi români veseli mişună în giur de noi, vorbind toate limbele lumei, încă şi cea românească. Sîntem ca într-un punct central pentru lumea toată.

Luăm o birjă şi dăm jos la vale. În giur de tine, în dreapta şi în stînga, tot case mari cu cîte două etagiuri. Toate, oteluri şi restaurante cu grădini, prăvălii de tot felul, cofetării şi chioscuri, pe păreţi afişuri cari anunţă concerte şi alte petreceri. Totul parcă vre să-ţi facă nişte momente plăcute. Numai ploaia nu conteneşte.

În sfîrşit sîntem jos. O vale lungă, ascunsă între munţi cari de dincolo se rădică repede, oferă lumei izvoarele sale binecuvîntate.

Tradiţiunea spune că împăratul Carol IV ar fi descoperit izvoarele în 1347, la o vînătoare de cerbi. De aice şi numele: Karlsbad. Din altă parte se zice că băile aceste au fost cunoscute

încă în secolul al XIII–lea, nu știm, nici nu vrem să scrutăm, căci n-avem să facem istoricul Karlsbadului, ci numai să schițăm niște impresiuni fugitive.

Prima impresiune spunea că ne aflăm într-un oraș elegant. Ploaia nu contenea, cu toate aceste strada era plină de lume care se plimba prin colonade și cu parasolul în mînă, conversînd vesel și oprindu-se din cînd în cînd înaintea vitrinelor prăvăliilor de tot soiul.

Ne coborîm și facem parte și noi din mulțimea plimbătoare. Tot oteluri și oteluri, printre cari cel mai impozant e otelul „Pupp", centrul vieții din Karlsbad. Peste drum un bazar lung cu prăvălii, unde poți să-ți cumperi tot ce ochii îți poftesc. Parcă ești în Viena.

Trecem rîul Tepl, care taie valea în două, și grăbim să vedem izvoarele. Se-nțelege că mai întîi aducem prinosul admirațiunii noastre celebrului Sprudel. Cu oareșcare emoțiune privim impozanta colonadă de fier, sub care izbucnește aceasta minune a naturei, care a vindecat sute de mii de oameni nefericiți.

Intrăm și un tablou pistriț de oameni cu păhare în mînă, cu niște ochi căzuți în orbita lor, palizi și suferinzi, dar cu flacăra speranței în privirea tuturora, ne spune parcă ne aflăm într-un loc sfînt, într-un templu al mîngăierii.

Iată și altarul! Parcă vedem fumul de tămîie ridicîndu-se la ceruri. Sînt stropii razelor de apă ce schinteiează ca miliarde de mărgăritare, umplînd aerul și răspîndind un farmec misterios. E renumitul Sprudel care izbucnește din pămînt ca o magică fîntînă săritoare, bogată și binefăcătoare, ca o binecuvîntare a lui Dumnezeu!

Izvorul e cît se poate de frumos și pitoresc. Izbucnirea apei îți pare un buchet de mărgăritărele albe! Un briliant foc de artificii ce joacă necontenit, avîntîndu-se în sus pînă la patru metri și scoțînd în fiecare minută un volum de 2000 litre de apă caldă.

Fete fac serviciul în giurul fîntînei săritoare să-ți umplu păharul aninat de o rudă lungă. Bolnavii stau în șir, unul cîte unul, renumitul Gansemarsch, astfel îmbulzeala este eschisă și serviciul se face regulat.

Am vizitat apoi celelalte izvoare, Mühlbrunn și altul, al cărui nume mi-a scăpat din memorie.

După-masă ploaia a încetat și o luarăm sus la deal să vedem priveliștea generală a Karlsbadului. Urcarăm la marginea

estremă din dreapta unde se află biserica evangelică engleză. Și cu cît ne suiam, cu atîta tabloul devinea mai interesant. Inscripțiuni foarte ademenitoare indică pretotindeni punctele mai frumoase și dacă ai văzut unul nu poți rezista dorului d-a străbate și mai sus. Stăm și privim în jos. Vedem desfășurîndu-se din ce în ce mai lămurit valea ce ascunde în sine renumitele termale. Dar iată o inscripțiune și mai ademenitoare ne invită la „Semering". Urcăm o mulțime de trepte și ajungem la o terasă de stîncă, în vîrf cu un cerb de piatră care stă să sară în prăpastia înfiorătoare. Abia cutezăm să ne uităm în jos și ne-ngrozim de scoborîșul pe trepte. Din norocire nu sîntem siliți a face iarăș drumul acela. Calea ne duce mai departe pe coasta muntelui și în curînd dăm de o altă surprindere, niște poduri aninate de stînci, sîntem la Semering. Trecem podurile și ne desfătăm în panorama din vale. Vedem tot Karlsbadul, cu multele sale frumuseți și parcă auzim zgomotul ce dezvoltă viața ce se răsfață-n el.

Obosiți, ne-am mulțumi cu atîta plăcere și am odihni bucuros pe o bancă, însă o inscripțiune și mai provocatoare ne invită la „Himmel auf Erden". Cine ar putea rămîne atît de rece să nu dorească a vedea raiul pe pămînt? Și am pornit înainte-n sus, pe niște căi serpentine, cari la fiecare cotitură ofereau alte și alte vederi. Suiș greu și cam lung; e departe raiul pe pămînt. Însă frumusețea ce ni se dezvălea la tot momentul ne făcea să uităm greutatea urcării. Mergeam doar în rai!

Pe o tablă cetim următoarele rînduri:

HIMMEL AUF ERDEN

Wie schön, o, Got, ist deine Welt gemacht,
Wenn Sie dein Licht umfliesst;
Ihr fehlt's an Engeln nur und nicht an Pracht,
Dass Sie kein Himmel ist.

Frumoasele rînduri ale poetului anonim ne încîntă și mai mult, cu entuziasm ne întărim și peste cîteva minute sosim la o terasă cu grilagiu de fier, în vîrful unei stînci, de unde ni se deschide o priveliște îmbietoare de ochi.

Cerbul de piatră, care mai nainte ni se părea la o înălțime înspăimîntătoare, acum se pitulește jos la picioarele noastre. Iar valea îngustă dintre munți, care adăpostește Karlsbadul, își desfășoară toate farmecile. Vedem cum se întinde din dreapta în jos la vale, unde se mai lărgește. Rînduri de case mari înzestrează

acest cuib frumos, tăiat în mijloc de un rîu; oteluri şi restaurante ne invită de pretutindeni; biserici strălucite sclipesc la razele soarelui şi din ambele părţi se urcă pe coastele munţilor nişte vile admirabile. Un tablou pitoresc, care se perde în zarea depărtării, unde se-nalţă coşurile fabricelor...

Cu greu ne despărţim de locul acesta, însă curiozitatea nu ne dă pace. Mai urcăm un punct, cel mai nalt. De acolo tabloul ia dimensiuni şi mai mari. Stînca aceasta o fi fost un loc plăcut al lui Petru cel Mare al Rusiei, căci pe ea găsim o inscripţiune rusească şi germană, în memoria lui. Inscripţiunea face elogii entuziaste memoriei ţarului şi esprimă sentimentul de adoraţiune al naţiunii ruse, al cărei vis de aur este cunoscutul testament al lui Petru cel Mare.

Pe mine nu mă prea încîntă visul acela, de aceea nici n-am copiat inscripţiunea lungă, ci am pornit cu toţi în jos la vale, de unde se şi auzeau acordurile muzicei care avea să ţină concertul său.

Pe cînd sosirăm, lume multă s-adunase la mesele de sub arborii dinaintea otelului „Pupp", ascultînd muzica. Luarăm şi noi loc esaminînd publicul, în care recunoscurăm mai mulţi prieteni şi cunoscuţi de la Bucureşti. În programă era şi o piesă românească, o compoziţie a d-lui Buchental din Bucovina. Pîn-atunci publicul a ascultat în tăcere toate piesele; cînd însă au răsunat cele din urmă acorduri ale „horei" noastre, un vifor de aplauze se auzi de la mai multe mese, ceea ce ne spunea că sîntem mulţi români. Îndemnaţi de aplauzele noastre, la piesa următoare, o compoziţie d-a lui Schumann, aplaudară apoi şi nemţii din giurul nostru.

Cu impresiune plăcută ne sculărăm şi, mai făcînd o plimbare, ne despărţirăm de amicii noştri şi ne rentoarserăm seara tîrziu la Franzensbad.

ÎN DRUM SPRE GERMANIA

Vorba francezului, apetitul vine mîncînd. Cînd am plecat de acasă, nici prin vis nu mi-a trecut ca în vara aceasta să fac o călătorie prin Germania; dar după ce am cutreierat atîta lume şi

ţară, unde am văzut o sumedenie de frumuseţi în veci neuitate, mi-a vinit dorul să merg şi mai departe.

Aflîndu-mă în Franzensbad, la marginea estremă a Boemiei, unde de-o parte începe Saxonia, de alta Bavaria, am crezut că este bine să uzez de ocaziune ca să fac un mic ocol şi dincolo de graniţele imperiului.

De asta dată interesarea mă atrăgea mai mult spre nord şi anume spre Berlin, unde încă nu fusesem, deci alesei linia saxonă, lăsînd pentru alte timpuri Bavaria, pe unde am mai trecut odată, precum poate îşi vor aduce aminte părinţii actualilor cetitori ai „Familiei", căci de-atunci a trecut vreme lungă, vro douăzeci şi opt de ani.[1]

Afară de Berlin, mă interesa mult Lipsca, despre care am cetit atît de mult şi pentru care mi-am format un anume cult, încît chiar să nu mă fi dus la Berlin, Lipsca trebuia s-o văd. Eram doar numai la patru ore şi jumătate de ea.

Mai era un punct care mă îndemna să apuc drumul spre Saxonia: doream să văd vestita Şviţeră Săsească, Sächsische Schweiz, despre a cărei frumuseţi se vorbeşte şi se scrie cu mare entuziasm. Mi-a fost dor de munţi, de stînci, de brazi, de aerul curat, pe care degeaba l-am căutat prin băile Boemiei.

Mi-am făcut dar un plan de călătorie. Un cerc în partea nord-ostică a Germaniei, care să cuprindă aceste puncte de frunte ale escursiunii dorite. Şi am pornit.

Trecuse unul după-miazăzi, cînd trenul nostru ieşi din gara Franzensbad. Timpul era senin, aerul temperat, cum e prin Boemia, dispoziţia călătorilor veselă, căci toţi se rentorceau acasă de la băi. Stam la fereasta cupeului şi priveam cu duioşie valea Egerului, în care am petrecut cîteva săptămîni frumoase şi pe care o părăseam acuma poate pentru totdauna. Aruncai o privire de adio Franzensbadului, care se ascundea sfioasă jos în fundul văii, la umbra parcurilor sale răcoroase, şi-mi revocai în memorie toate suvenirile plăcute. Aşa mă obicinuisem cu toate, încît despărţirea îmi părea grea. Dar trenul îşi îndrepta calea de după un deal care ne închise tabloul; nu mai văzurăm nici valea Egerului, nici Franzensbadul; alte orizonturi ni se prezintară.

Văi cu lacuri, păduri de brazi, dealuri cu cătunuri se perîndă din ambele părţi. O regiune romantică foarte, care la tot momentul ne atrage luarea-aminte în altă şi-n altă parte. Însă n-avem timp mult de desfătare, căci iată sosirăm la staţia primă.

Sîntem la Voitersreuth. Cea din urmă stație în Boemia. Aici se face revizia vamală, cuferele mari se dau jos, iar geamantanele de mînă se vizitează numai în cupeuri. Pasaport nu se cere. Nici o șicanare. Tratare umană.

Întrebuințăm cele cincisprezece minute de pauză spre a ține o revistă asupra împregiurimei și ne delectăm în satul Schönberg, primul sat în Saxonia, la depărtare cam de jumătate de oră, la poalele muntelui Kapellenberg, de unde turistul are o priveliște minunată.

Peste cîteva minute sîntem și noi în Saxonia. La Brambach trecem granița, dar aici acceleratul nostru nici nu se oprește, ci ne duce prin niște ținuturi din ce în ce mai romantice și nu stă decît la Bad-Elster. Aici parcă ne aflăm la gara Franzensbad. Pe peron o mulțime de dame și de trei ori atîte cufere, geamantane și cutii. Semnul învederat că sîntem la o baie pentru femei, cari se-ntorc acasă.

Da, da. Bad-Elster este Franzensbadul Saxoniei și, avînd cam aceleași mijloace de cură, face mare concurență aceluia. Informațiunea ne spune că are 13 izvoare alcaline-salinice, iar numărul vizitatorilor se urcă pe an la cinci mii.

Păcat că de la gară nu puteam vedea aceasta baie interesantă. Astfel numai publicul adunat aici ne da o icoană oareșcare a vieții de acolo. Judecînd după acesta, sezonul din Elster a putut să fie destul de variat, căci vedeam o mulțime de dame tinere și vesele; ori poate se bucurau numai pentru că se-ntorceau acasă.

Oricare va fi fost cauza dispoziției lor bune, impresiunea era plăcută, căci ce este mai frumos decît să vezi niște dame surîzînde? Veselia asta trecu apoi în o scenă hazlie, de care am rîs mult.

Trenul nestînd decît cîteva minute, toate voiau să urce cît mai curînd, ca nu cumva să rămînă fără loc. În învălmășeala aceasta mare și în lipsa de hamali îndestulitori, bărbatul uneia a apucat singur în mînă cele cinci cutii ale nevestei sale și se căznea să le urce în cupeu. A și reușit de minune a pune piciorul pe scară, dar în momentul acela cineva îl îmboldi și toate cele cinci cutii i se rostogoliră jos pe pămînt.

A vedea fața acestui om nenorocit, care în zăpăceala sa nu știa cum să scape mai degrabă din încurcătura sa comică, era un ce homeric. Săracul, voind să facă cît mai curînd capăt scenei neplăcute, culese cum putu de iute cutiile și le aruncă sus una

după alta. Însă una căzu îndărăt, se deschise și tot cuprinsul ei se goli pe peron. Erau niște obiecte de toaletă intimă. El înmărmuri, ea sări jos și, aruncînd bietului bărbat o privire fulgerătoare, le adună iute și se duse în alt vagon. Mă uitam la bărbat și mi-a trecut de șagă. I-am dat să-și ducă cutiile după nevastă și cînd mi-a mulțumit, parcă l-aș fi scăpat de primejdia cea mai mare.

A pornit și trenul. Abia la cîteva minute, în o vale din stînga, iată că zărirăm și edificiile băii Elster. Sîntem în valea Elsterului Alb. Păduri de brazi împodobesc ambele maluri, printre cari căi bine îngrijite conduc la băi, cari au o situație mult mai frumoasă decît Franzensbad. Din fuga trenului privim cu plăcere clădirile și vilele ce se ridică din frunziș, invitînd parcă pe oameni la o recreațiune plăcută. Dar acceleratul zboară și peste cîteva minute dispare totul...

Calea ferată ne conduce prin locurile cele mai romantice, unde ochiul la tot momentul are puncte de desfătare. Saxonia ne face impresiunea cea mai bună. E o țară mai frumoasă decît Boemia. Mulțimea de fabrice e surprinzătoare. Abia mai dăm de sate, ci numai de fabrice incungiurate de locuințele lucrătorilor. Pămîntul e slab, nepotrivit pentru agricultură. Dar în fiecare vale vedem cîte un stabiliment de industrie; pe malurile fiecărui pîrîu fumegă coșurile fabricelor, cari din cînd în cînd se prezintă ca niște colonii mari.

Sosim la Plauen, un minunat oraș de fabrice, cu 55 100 de locuitori, pe coasta unui deal, în Elsterul Alb. Privim cu uimire interesantele formațiuni ale orașului, care înspre vale se compune aproape numai din fabrice, iar în sus se termină într-o cetate veche, Hradșin, ce domnește asupra ținutului întreg. Capitala unei provincii, Plauen are casa orașului din secolul al XVI[-lea] și un muzeu de industrie, iar în anul acesta a ridicat un monument lui Bismarck.

Nu peste mult, la Jocheta, avem prilejul s-admirăm valea Elsterului Alb în toată frumusețea sa. Calea ferată trece valea pe un viaduct grandios, de 280 metri. Viaductul e compus din două rînduri de arcuri, unul peste altul. Prin unul din arcurile dedesubt trece o altă linie ferată.

De aici încolo tot sate și orășele de fabrice, printre cari cel mai mare este Reichenbach, cu 24 400 de locuitori și cu un muzeu istoric. Dar înainte d-a sosi acolo, trecem adînca vale Göltzsch, pe un viaduct și mai colosal, căci e de 579 metri lung și de 78

metri înalt, cu patru rînduri. Privim jos din tren ca din vîrful unei stînci. O călătorie în adevăr romantică.

Urmează Werdau, apoi Crimnitzschau, primul cu 17 400, al doilea cu 23 500 de locuitori; amîndouă niște importante sate de fabrice de tors și de țesut. Apoi trecem un tunel și nu peste mult sosim la Alenburg, un oraș mare, cu 33 400 de locuitori, capitala principatului Sachsen-Altenburg.

Dacă ar fi vreme, ar merita să intrăm în oraș, căci are o cetate veche, pe o stîncă de porfir, într-însa o biserică antică și pe coaste un parc frumos, unde lumea se plimbă cu plăcere; trei lacuri, parte în oraș, parte în nemijlocita-i apropiere, impresorate de plantațiuni prețioase, dau orașului un aspect foarte atrăgător.

În apropierea garei este și un muzeu de istoria naturală. Se zice că aice se află una din cele mai bogate colecțiuni de fluturi.

De aici încolo, calea ne poartă prin poziții mai puțin romantice. Dealurile și munții dispar; încetul cu încetul valea se lățește, vedem iarăș cîmpie, în ea lucrători, cari, deși e duminecă după-miazăzi, încarcă și cară acasă grîul secerat.

Nu peste mult se ivesc conturele unui oraș mare. Întîi niște fabrice, apoi cîte o grupă de case, mai apoi, ici-colo vile, vedem și niște restaurațiuni cu grădini pline de oameni... Și tot așa, numai ce ne pomenim că am intrat în oraș; pe lîngă noi case mari, strade regulate, mișcare și viață... Am sosit la Lipsca.

IMPRESIUNI DIN LIPSCA

Pătruns de bucurie m-am coborît din tren spre a rămîne vro două zile în Lipsca, acest cuib de frunte al culturei germane, unde m-așteptam la niște plăceri înalte, avînd să văz o mulțime de lucruri vrednice de admirațiune.

Îndată plecarea în oraș te face atent că ești întîmpinat de ordine. Dacă vrei o birjă, ce aici se numește „droșcă", mergi la sergentul care stă la gară și acela îți dă numărul uneia ce se află acolo, de clasa primă sau a doua, după cum dorești. Hamalul ți-o strigă și aceea se prezintă, căci nici una nu poate să plece pînă ce nu-și capătă numărul. I-l predai și pleci scutit astfel de alergături, cu impresiune bună.

Orașul, compus din strade regulate, cu case mai ales de cîte două și trei etagiuri, mi-a părut mort; numai intrînd mai la mijloc, unde sînt parcurile, am văzut lume mai multă. Era duminecă spre seară și oamenii desigur ieșise prin grădini, căci în zilele următoare vedeam pretotindene comunicațiune deasă.

Ca poziție, Lipsca se întinde pe un șes mare la întrunirea rîurilor Elster, Pleisse și Parthe, la umbra unei păduri mari, avînd în orizonul depărtat drept cadră niște coline înzestrate cu sate mărunțele din cari plopii înalți se ridică-n sus ca niște sentinele a împregiurimii.

Istoria fondării sale se pierde în negura tradițiunilor. Se zice că numele său german „Leipzig" se derivă din numele unui vechi sat vendic de pescari: „Lipzi" ori „Lipzk", unde în secolul XI–lea a imigrat o colonie germană, care apoi a prefăcut satul în oraș, schimbîndu-i numele conform pronunț[i]ei germane. Fiindcă tocmai acolo se-ncrucișau căile comerciale thuringhiane-poloneze și șoseaua nord-germană-boemă, era un loc foarte potrivit pentru tîrguri; de aceea marcgraful Otto cel Bogat de Meissen, spre a da acelora un avînt, a ordonat ca în depărtare de o milă de orașul acesta nicăiri să nu se poată ținea alt tîrg. Acest privilegiu încă la început n-a produs vrun folos mai mare și tîrgurile numai în secolul al XV–lea s-au avîntat la însemnătate mai importantă, după ce împăratul Maximilian a estins privilegiul vechi pe un teritoriu mult mai larg. De atunci și pînă-n deceniile trecute, tîrgurile din Lipsca (Leipziger Messen) au avut un rol foarte mare în lumea comercială. Numai în secolul de acuma și anume de cînd s-au inventat și s-au răspîndit calea ferată și telegraful, au început a-și perde din însemnătate. Însă și acuma tîrgurile de primăvară și cele de toamnă sînt foarte căutate și fac un comerciu de milioane de mărci. Astfel Lipsca și astăzi este unul din cele mai mari orașe comerciale ale Germaniei, unde fabricele și industria de mînă se-ntrec a produce vinituri cît mai colosale.

Îndeosebi este importantă Lipsca pentru comerciul de librărie germană; se poate zice că de-un secol și mai bine aice se află centrul acelui comerciu. Are peste 100 de tipografii și litografii, mai bine de 700 de librării și vro 150 de firme comisionare, cari fac comerciu în toată lumea pe unde străbate cultura germană.

Întocmai ca fabricele, așa și tipografiile, precum și editurele cele mari de cărți se află cea mai mare parte prin suburbii, niște sate din nemijlocita apropiere, care apoi s-au anectat la oraș.

Firește, m-am interesat mult de ele și am vizitat cîteva. Fiecare cuprinde cîte o casă mare cu două-trei etagiuri, unde nu este altceva, de jos din pivniță și pînă sus în pod, decît stabilimentul unei firme, o tipografie, o litografie ori o editură. În fiecare din acestea se lucrează cu mașini de vapor și în fiecare vezi sute de lucrători cu bluza albastră, mulțime de fete și copii. În această uruială a mașinelor în care se izbește din cînd în cînd ciocănitul cadențat al instrumentelor, pașii greoi ai lucrătorilor, ordonanțele șefilor și conversația trăgănată a femeilor și copiilor, stai zăpăcit și admiri întocmirea minunată, producțiunea colosală și productele atît de frumoase.

Din mulțimea de stabilimente, voi însemna aici: casa Brockhaus, nume cunoscut în toată lumea civilizată; editura foii „Gartenlaube" cu un tiragiu de cîteva sute de mii: „Illustrirte Zeitung", cea mai frumoasă revistă ilustrată în limba germană; litografiile Wezel et Naumann și Meissner et Buch, ambele niște fabrici mari.

Este interesant că tocmai la Lipsca ar fi apărut, la începutul secolului prezent, și primul ziar românesc, intitulat „Fama Lipschei".

Întrunind atîte stabilimente comerciale, industriale și grafice, este firesc că Lipsca ne ofere un tablou foarte impunător. Tot din aceste motive se esplică și creșterea foarte repede a poporațiunii, care la 1831 se urca numai la 43 200, iar astăzi, după anectarea satelor din împregiur și dimpreună cu garnizoane de 3 300 de oameni, a atins numărul de 398 000. Este semnificativ că satele anectate, cari astăzi sînt niște suburbii ale marelui oraș, aproape toate au numiri slave ca: Reudnitz, Connevitz, Plagwitz, Eutritzsch, Gohlis etc.

Centrul orașului pare a fi piața Augustus, unde se află cele mai importante așezăminte de cultură.

La mijloc stă renumita universitate, fondată la 1409 de profesorii Otto de Münsterberg și Ioan Hoffmann, cari au emigrat din Praga cu 2 000 de studenți germani. De atunci, firește, clădirea veche s-a înnoit; spre piață s-a zidit, la 1831–36, un front nou și întregului s-a dat numele Augusteum. Astăzi are 190 de profesori și 3 000 de studenți. Universitatea aceasta și

pentru noi are însemnătate, căci în deceniile abia trecute și archidieceza Sibiu a trimis acolo, ba mi se pare că România și acuma trimite absolvenți de teologie spre a-și completa studiile mai înalte. Tot la aceasta universitate are catedră de profesor și dl dr. Gustav Weigand, care a înființat acolo și un seminar pentru studiul limbei române, după ce mai întâi a publicat o importantă lucrare etnografică-filologică-istorică despre macedo-români sau țințari, lucrare pentru care Academia Română i-a oferit titlul de membru corespondent. Am regretat că n-am putut să-l văz acasă, căci tocmai atunci ceteam prin ziare că a plecat în Ungaria și Transilvania să-și urmeze studiile lingvistice începute an prin Banat.

În frontul din dreapta Universității se-nalță, drept coroană a parcului de dinapoia lui, Muzeul, o clădire monumentală, înaintea ei cu o grandioasă fîntînă săritoare, compusă din tritoni, naiade și roze de mare, la mijloc cu un obelisc de 17 metri nalt. La intrare în fața busta lui Dürer și Holbein; spre miazănoapte Rembrandt și Rubens; spre răsărit Rafael și Michelangelo. Intrînd în sale: în parter vedem schițe, acuarele, cartoane, desenuri, apoi opere de sculptură, mai cu seamă cópii. Dintre cele originale sînt mai însemnate: *Muzica și dansul*, relief de Kopf; busta lui Goethe de Rauch; *Ganymed adăpînd vulturul* de Thorwaldsen; *Adam* de Hildebrand etc. În etaj, în vestibulul cel mare, 16 cartoane de Fr. Peller, reprezintînd scene din *Odiseea*. Apoi urmează 25 de sale, în care vedem reprezintate toate școalele de pictură. Din mulțimea de tablouri, iată cîteva: Murillo, *Madonna cu pruncul;* Herkomer, *Emigratorii;* Spangenberg, *Luther în cercul familiei sale;* Bergmann, *Moartea lui Filip II de Spania;* Rethel, *Boaz și Ruth;* Z. Zimmermann, *Cristus consolatorul*; K. Sohn, *Dona Diana;* Uhde, *Lăsați copiii să vină la mine.* Este interesantă și galeria nouă germană și niederlandică, reprezentată prin pictorii Kokoschka, Leys, Verboeckhoven, Kronberger, Knaus și alții. Apoi maeștri vechi germani, în frunte cu L. Kranach; școala nouă franceză, cu Vernet, Biard, Robert și alții. Nici nu observăm că au trecut două ore de cînd intrarăm, așa de iute a zburat timpul, care ne ordoană să ne luăm rămas bun de la acest palat al artelor, spre a ne urma studiile în alt loc.

La capătul celălalt al pieței, față de muzeu, e Teatrul nou. Fără s-așteptăm reprezentația de seară, grăbim să-l vedem. Teatrul acesta, după cum ni se spuse, e unul din cele mai mari

teatre în Germania. S-a zidit în anii 1864–67, după planurile lui Langhans din Berlin. Faţada de frunte excelează prin un vestibul de columne corintice, de 9 metri nalte şi aşezate pe masivul plan de jos. Intrînd, am vizitat interiorul, de jos şi pînă sus, garderoba, maşineriile şi toate apartamentele. În urmă am ieşit în vestibulul împresurat de columne, de unde este o privelişte frumoasă asupra pieţei: vis-à-vis cu muzeul şi fîntîna săritoare, la dreapta, Universitatea şi lîngă ea Biserica Paulinilor, dimpreună cu alte case mari; la stînga iarăş edificii moderne, dintre cari cea mai impunătoare este Palatul nou al Poştelor, zidit la 1883, în vîrf cu şese figuri alegorice. Iar în mijlocul pieţei, circulaţia de oameni, trăsuri, omnibuse, tramvaiuri şi vagoane electrice; oglinda adevărată a mişcării şi vieţii dintr-un oraş mare.

Partea din dos a teatrului are o poziţie surprinzător – romantică. Jos afund, în nemijlocită apropiere, începe un lac, împrejmuit de ambele părţi de un parc bine cultivat. În lac înoată lebede şi din mijlocul lacului iese o fîntînă săritoare răcorind aerul cu razele sale care se urcă la 20 de metri. În partea aceasta a teatrului este o restauraţiune de vară, care se termină printr-o terasă urcată deasupra lacului, făcînd să se vază mai bine cascada artificială ce se varsă de sub terasă în lac, producînd un murmur lin şi plin de melancolie.

În astfel de loc ademenitor, chiar să nu-ţi fie foame, trebuie să te opreşti. Cu atît mai vîrtos îţi vine pofta pe vremea mîncării. Trecuse de miazăzi, deci cu plăcere ne aşezarăm la o masă din marginea estremă a terasei şi luarăm prînzul în situaţia aceasta delicioasă, în care susurul apei spumegînde, mestecat cu freamătul frunzelor din parc, ne făcea muzica cea mai plăcută.

La cafea neagră ne-am dus în Café Français, o cofetărie din piaţa Augustus, unde *jeunesse d'aurée* din Lipsca ocupa tot balconul, desfătîndu-se în tabloul care i se prezinta jos.

Aproape de aici este strada Grimais, una din cele mai frumoase, cu comerciu şi circulaţie mare. Aici vedem vechea casă de concerte, care a servit spre scopul acesta mai bine de o sută de ani; iar acuma se întrebuinţează pentru tîrguri. În etagiul prim se află biblioteca oraşului, cuprinzînd 110 000 de volume.

Însă tabloul mai interesant ni se prezintă intrînd din strada aceasta în piaţa tîrgului, Markt. Aici, de-a dreapta, ni se impune vederii casa oraşului şi monumentul învinge, vestitul Siegesdenkmal.

Prima, este o clădire antică, mohorîtă, din 1556, cu un etagiu, jos prăvălii şi sus un acoperiş colosal de înalt, din care se ridică patru fereşti-balcoane, avînd în mijloc un turn înalt, cu orologiu.

Monumentul învingerii eternizează victoria germanilor asupra francezilor la 1870–71. Opera lui Rud. Siemering este o impozantă înfăţişare plastică. Pe o estradă, la care conduc cinci trepte înalte, se razămă piedestalul înalt, deasupra căruia stă Germania ţinînd pe umăr sabia în teacă. Piedestalul înfăţişează la mijloc pe împăratul Wilhelm I şezînd, iar giur-împregiur patru figuri călări şi anume: prinţul de coroană Friedrich Wilhelm de Prusia, prinţul de coroană Albert de Saxa, Bismarck şi Moltke.

Trecem prin citadela Pleissenburg, în a cărei curte la sentinelă vedem două tunuri luate de la francezi, şi intrăm în Muzeul Gassi, făcut în stil baroc şi terminat numai în anul acesta, unde sînt expuse obiecte de industrie şi de etnografie. Apoi mergem să admirăm cea mai impozantă clădire monumentală ce are Lipsca şi una din cele mai renumite în toată Germania, Palatul Tribunalului Imperial.

Aici trebuie să petrecem timp mai îndelung, căci avem înaintea noastră un cap-de-operă al arhitecturei. Clădirea întreagă, numai cu un etagiu, cuprinde 127 metri cvadraţi, are două curţi, în mijloc o cupolă de 68 metri de naltă şi o faţadă impozantă. Aceasta priveşte spre rîul Pleisse, avînd înainte-şi o piaţă largă; în mijloc şese mari columne corintice, sus grupa justiţiei şi jos de ambele părţi statua împăraţilor Wilhelm I şi II. Iară sus în vîrful cupolei, figura de bronz a Dreptăţii.

Urcînd pe scara de marmoră, intrăm în marele vestibul şi de aici în impozanta sală de aşteptare decorată briliant înfăţoşînd însemnele întregului Imperiu German. Comerciul e reprezintat cu insemnele oraşelor Hamburg şi Lübeck; industria prin Köln şi Strassburg; agricultura prin Königsberg şi Marienburg; iar arta prin Nürnberg şi Augsburg.

De aici pornirăm să vizităm interiorul, o plimbare care mi-a făcut multă plăcere, căci am văzut un strălucit locaş al justiţiei, un adevărat palat. Toate încăperile sînt mari şi luminoase. Juzii, procurorii şi notarii au adevărate saloane; advocaţii sala lor şi martorii toată comoditatea. Salele senatelor mobilate elegant, iar sala cea mare, unde senatele întrunite ţin şedinţe plenare, surprinde cu luxul său.

Am intrat şi într-o sală de senat, unde tocmai se ţinea şedinţă. Preşedintele şi judecătorii în uniformă, unul tocmai refera. Într-aceia, publicul, toţi străini ca noi, intra şi ieşea, dar referentul nu se derangea, n-auzea paşii, căci tepichul gros de pe padiment îneca zgomotul acestora.

După ce vizitarăm totul, intrarăm în biblioteca Tribunalului Imperial. Impresiunea ce-mi făcu n-am s-o uit niciodată. O vastă şi înaltă sală cuprindea trei rînduri de stelage pline de cărţi juridice. Mai bine de o sută de mii. Şi ce ordine! Cărţile sînt aranjate după conţinutul lor şi cele de-o specialitate toate se află la un loc. Astfel un despărţămînt cuprinde tot ce priveşte dreptul roman. Altul dreptul natural, dreptul german, dreptul comercial şi aşa mai departe, toate ramurile ştiinţei de drept, în toate limbile culte şi tot ce s-a scris pîn-acuma pe terenul acesta. Oricine vrea să facă studii mai înalte în vro specialitate a ştiinţei juridice are prilejul cel mai bun ce se poate întipui spre a se perfecţiona.

Cu cea mai adîncă stimă părăsii localul acesta şi ne duserăm să vedem o altă bibliotecă, a universităţii, care e aproape de Tribunalul Imperial. Biblioteca universităţii este un edificiu monumental, nou, căci s-a terminat în 1891. Are un vestibul bogat decorat, după modelul palaturilor genueze. Biblioteca şi mai mare decît aceea din care ieşirăm, căci numărul cărţilor, precum mi s-a spus, se urcă peste patru sute de mii. Sînt şi patru mii de manuscrise, începînd din timpurile cele mai vechi. Un adevărat templu de ştiinţe, la care trebuie să te închini cu smerenie.

Nu departe de aici este Noua casă de concerte, numită Neues Gewandhaus, edificată în anii 1880–84. În frontul de către răsărit e statua componistului Felix Mendelssohn-Bartholdy, care a dirijat multă vreme institutul acesta şi i-a făcut nume european. Exteriorul are formă de teatru; interiorul te surprinde cu aranjamentul strălucit. Are două sale; una mai mare, pentru concerte simfonice, ori alte concerte mai mari, date de celebrităţi, muzicale, alta pentru aşa-numita Kammer-Musik. Sala cea mare e decorată splendid, păreţii cu frescouri, logele cu lemn cioplit. Pentru debutanţi sînt localuri cu confort, cari îi scutesc de răceală.

Trecem pe lîngă impunătorul Conservator de muzică şi frumoasa Academie de Belle Arte, – privim Bursa, admirăm

Casa librarilor zidită în stil renaissance german; intrăm în muzeul de industrie grafică, unde ni se prezintă în ordine cronologică dezvoltarea tehnică a tipografiei, xilografiei, a tăiării în aramă, a litografiei, a legătoriei de cărţi etc...

Dar e timpul să ne dăm seama şi de biserici. Aceste aproape toate sînt lutherane. Începem cu Biserica Paulinilor, de lîngă Universitate, care datează din secolul al XIII–lea în stil gotic; Biserica Matei, din secolul al XV–lea, restaurată în 1879; Biserica Toma, din sfîrşitul secolului al XV–lea, restaurată înainte de asta cu unsprezece ani, o clădire impozant-naltă, în care la mijlocul secolului trecut cantorul a fost I.Seb. Bach; nu departe de acolo e biserica catolică zidită la 1846, simplă; Biserica Ioan, din secolul al XVII[–lea], s-a înnoit în anii din urmă şi este una din bisericile cele mai mari. Biserica Petru, o antică clădire în stil gotic, cu un turn foarte înalt care se ridică lîngă biserică; în sfîrşit Biserica Luther, care se află lîngă un parc cu lac frumos.

Înaintea Bisericei Ioan se-nalţă monumentul reformaţiunii, inaugurat la 10 noyembre 1883, cu ocaziunea centenarului al patrălea al naşterii lui Luther, deasupra piedestalului cu figura de bronz a lui Luther şi Melanchthon.

Din celelalte monumente, amintim busta lui Robert Schumann, nu departe de muzeu; statua de bronz a lui Leibniz, în piaţa dinaintea Bisericei Toma; statua de marmoră a regelui Friderich August, pe Königsplatz. Tot aici am să însemn şi tabla comemorativă din apropierea Teatrului vechi, care anunţă că acolo s-a născut Richard Wagner la 1813, mort în 1883.

Nu putem trece cu vederea nici marele tablou-cerc *Bătălia popoarelor din Lipsca* al pictorului Otto Sinding, pentru care s-a făcut anume o clădire, în Rossplatz. Tabloul înfăţişează bătălia lui Napoleon I cu armatele aliate prusiane, austriace şi ruseşti, la 18 octombre 1813, lîngă Lipsca, unde marele beliduce cu oastea sa de 150 de mii de oameni a dat pept cu armata de 300 de mii a aliaţilor şi a fost silit a se retrage cu mari perderi. Subiect grandios şi pentru Lipsca de-o mare însemnătate locală. Pe mine însă tabloul nu m-a mulţumit; mi s-a părut palid, fără viaţă, cu toată imensa mulţime şi mişcare ce vrea să reprezinte. Se poate însă că iluminaţiunea slabă a fost cauza nemulţumirii mele. Ceea ce, după părerea mea, a reuşit admirabil este zarea depărtării, care se perde în infinit.

Obosiți, ne ducem să ne odihnim nițel în cafeneaua Bauer din vecinătate, unde ne delectăm în aranjamentul splendid și frunzărim prin sutele de reviste și ziare ce stau la dispoziție.

Apoi plecăm să ne facem o seară plăcută și descălecăm la Kristall-Palast, care se anunță că este cel mai mare local de petrecere în Germania, unde încap 15 000 de oameni. Nu știu dacă reclamul acesta e adevărat, e fapt însă că Kristall-Palast e briliant. Teatru, concert, circus, diorame și grădină delectează publicul. Și cînd seara se aprind miile de lampioane colorate, splendoarea este feerică. În programa escelentă a seratei s-au produs și doi acrobați români, frații Popescu din România, cari în adevăr s-au achitat cu multă bravură și au fost aplaudați de toată sala. Din celelalte producțiuni amintesc însă numai debutul unui cascad, care a trecut cu velocipedul pe o sîrmă întinsă deasupra publicului din sală...

Înainte d-a părăsi Lipsca, am ieșit nițel și prin împrejurime. Întîi ne-am dus să vedem monumentul de granit numit *Napoleonstein*, ridicat în locul acela de unde Napoleon I a condus bătălia de la Lipsca, nu departe de suburbiul Thonberg. Îngrădit cu grilaj, monumentul cu inscripțiune, la umbra de brazi, face o impresiune duioasă.

Mai vesel ne impresionează casa din suburbiul Gohlis, cu tabla comemorativă că acolo a scris Schiller la 1875 poezia sa *Lied an die Freude*.

Lîngă suburbiul acesta e frumoasa vale Rosenthal, unde pe o movilă înaltă se ridică un turn de priveliște, Aussichtsthurm. Cînd îl vedem întîia oară, ne înspăimîntăm, căci este numai de lemn și admirăm curajul acelora ce se urcă într-însul. Cînd însă sosim la el, nu putem rezista, ne suim și noi. Nu-i vorbă, se cam clatină turnul, dar priveliștea ne face să uităm de spaimă și ne delectăm în minunata panoramă care ni se deschide.

Vedem toată Lipsca. La mijloc orașul vechi, cu casele sale antice și moderne; o ghirlandă de parc se mlădie în giur ca brîul ce impresoară o fecioară; mai în afară, în toate părțile orașul nou, viața întinerită, viitorul; la stînga, locomotivele intrînd și ieșind, ca roiuri de albine încărcate; la dreapta pădurea mare și deasă, martora progresului neîntrecut; iată și rîurile întrunite parcă de bucurie că ating un oraș atît de frumos; aproape giur-împregiur fabricele nenumărate, ale căror coșuri se-nalță spre cer ca niște brațe ce imploară binecuvîntarea lui Dumnezeu...

Privim, privim și ochii nu s-ar mai despărți. Durere, trebuie să ne luăm rămas bun.

Adio, Lipscă, adio!

LA BERLIN

Din Lipsca am luat-o la Berlin. Calea pîn-acolo nu e romantică deloc. Un șes care devine din ce în ce mai monoton. Ici-colo niște sate mici, colonii de fabrice. Pămîntul arător istovit, neroditor.

Prima stație mai mărișoară este Bitterfeld, un orășel cu 11 000 de locuitori și cu obligatele fabrice multe. Urmează Burgkemnitz, unde o cetate frumoasă atrage luarea-aminte a călătorilor. Apoi vin altele, fără vro importanță, în urmă sosim la Pratau.

Aici situațiunea se schimbă. Terenul devine mai interesant. Întîlnim pentru prima oară valea Elbei, interesantă și atrăgătoare, care mai tîrziu, în cursul acestor călătorii de două săptămîni, ne-a produs atîte ore plăcute. Parcă aș fi presimțit aceasta, am salutat-o cu bucurie și ne-am delectat multă vreme în frumusețile ei.

Stînd încontinuu la fereastra cupeului și privind panoramele acestei văi, sosirăm la Wittenberg, orașul atît de important în istoria reformațiunii. Știm încă din băncile școalei că de aici a pornit toată mișcarea, căci la Universitatea din Wittenberg a fost profesor de filosofie și de religiune călugărul augustinian Martin Luther, care s-a sculat în contra unor abuzuri din biserica catolică și a afișat la 31 octombrie 1517 pe poarta bisericei curții săsești, al cărei preot era, în limba latină, cele 95 de teze contrazicătoare ale sale. Aici a primit și continuat lupta în scris cu Ioan Eck, profesor în Ingolstadt și cu alți teologi. De aici a trimis în 30 mai 1518 la Roma esplicarea tezelor sale; de aici a plecat, în octombrie 1518, la dieta din Augsburg, ca să se apere; tot de aici s-a dus la Lipsca, unde la 26–27 iunie 1519 a susținut discuțiunea dogmatică-științifică cu Eck înaintea prințului George și a Curții sale; de aici a scris papei Leone X o filipică vehementă; aice a ars la 10 decembrie 1520 înaintea mulțimei bula papală a lui Leone X, care condamna 41 din tezele lui și ordona să i se nimicească

lucrările, iară el însuş să meargă la Roma a-şi retracta învăţăturile; de aici s-a dus la dieta din Worms, în 16 aprilie 1521, spre a se apăra în faţa împăratului Carol V; de aici a condus apoi cu amicii săi săvîrşirea reformaţiunii religioase; în sfîrşit aice se află mormîntul lui, murind în locul său natal Eisleben, la 18 februarie 1546.

De atunci au trecut trei sute cincizeci de ani şi mai bine. Oraşul Wittenberg, care a avut un trecut foarte viforos şi a fost atacat o dată de prusieni, de altă dată de austrieci ori de francezi, nu mai are însemnătatea culturală de odinioară, căci universitatea-i la 1817 s-a unit cu cea din Halle. I-a rămas însă o altă atracţiune.

Leagăn al reformaţiunii, aici se păstrează cele mai multe suveniri privitoare la Luther. Aproape de gară, un stejar îngrădit arată şi acuma locul acela unde Luther a ars bula papală. Poarta de lemn pe care dînsul a afişat renumitele sale teze nu mai esistă, căci a ars la 1760; însă împăratul Frederic Wilhelm IV a dăruit, în locul aceleia, oraşului la 1858 nişte porţi de metal de trei metri nalte, în care s-au gravat tot textul tezelor vechi. În oraş „casa Luther", care a fost a lui, conţine o mulţime de obiecte rămase de la dînsul; iar pictorul L. Cranach, care totodată a fost şi primarul oraşului, l-a eternizat prin cîteva tablouri de valoare. Se-nţelege că reformatorul are ş-o statuă, precum are şi consorţul său Melanchton, care a trăit şi murit în Wittenberg.

Atîtea amintiri istorice de mare însemnătate atrag şi acuma mulţi vizitatori în oraşul cu şeptesprezece mii de locuitori. Şi nu este cu putinţă ca cineva, trecînd p-aici, să nu se simtă mişcat, închipuindu-şi ce evenimente mari s-au perîndat în locul acesta. Este bine că pînă la Berlin nu mai urmează nici o staţie mai interesantă, căci astfel putem medita despre impresiunea ce ne-a lăsat oraşul Wittenberg.

Era la miazăzi cînd intrarăm în Berlin. Lunga Wilhelmstrasse, ce conduce de la gara spre Lipsca, cu multele sale edificii d-ale statului şi cu parcurile din stînga, ne face impresie plăcută. Casele nu prea sînt nalte, cele mai multe numai cu două etage; dar sînt nouă şi astfel totul are o înfăţişare modernă. Peste cîteva minute sosim la „Unter den Linden", despre care cetim atît de mult prin reviste şi ziare; nu ne-a surprins deloc, căci ne-am fost întipuit un ce mai grandios şi mai frumos.

Cu chin cu vai ne căpătăm o odaie, căci şi la Berlin e espoziţie şi toate otelurile sînt îndesuite. Apoi luarăm o droşcă să facem o

plimbare prealabilă prin oraş, ca să avem o idee generală de situaţia şi frumuseţile lui. Timp de două ore trecem în revistă cele mai de frunte strade, parcuri, edificii, monumente şi biserici, şi-n cele din urmă ni se întipăreşte impresia că Berlinul nu e atît de frumos ca Viena. N-are atîtea edificii monumentale, nici case particulare atît de impozante şi nici o stradă ca Ringul din Viena. Asupra întregului planează simplitatea vechimei, care nici în stradele cele nouă nu-şi permite luxul a zidi case mai mari decît cu patru etage, nici a le decora mai bogat. Berlinul mai mult se lăţeşte, decît se înalţă în sus; de aceea cuprinde un teritoriu de peste 60 kilometri cvadraţi şi are 326 de cercuri.

Cuprinzînd un loc atît de mare şi avînd un milion şi aproape şepte sute de mii de locuitori, Berlinul astăzi e al treilea oraş al Europei, unde comerciul şi industria fac circulaţiune colosală. Se susţine chiar că acesta ar fi cel mai de frunte oraş de industrie al continentului.

Pe ambele maluri ale rîului Spree, care taie oraşul în zig-zaguri neregulate şi formează o insulă mare pe care se află curţile regale, muzeele, precum şi alte edificii publice şi particulare, Berlinul e situat pe un şes mare.

Punctul central este strada „Unter den Linden" care se întinde de la Poarta de Brandenburg pînă la curţile regale; lungă cam de-un kilometru şi lată de 60 metri. Patru rînduri de tei şi castani şi trei rînduri de lampe electrice dau stradei un aspect de oraş mare, mai ales seara cînd lampele se aprind şi revarsă lumina lor. De ambele părţi sînt case vechi şi nouă, însă nici una cu vrun esterior care să impună; dar prăvălii se află mai multe admirabil de frumoase. Restul se compune din oteluri şi restaurante; cafenea este numai una, Bauer, cu frescouri de Werner. În genere prin Germania, pe unde am umblat, nicăieri n-am găsit luxul de cafenele din Viena.

Cam la mijloc, „Unter den Linden" e tăiată prin Friedrich-strasse, cea mai lungă stradă din Berlin, de la o margine a oraşului pînă la cealaltă. Aici pare că e circulaţia cea mai viuă, unde trăsuri şi oameni aleargă necontenit, încît abia poţi să treci de dincolo.

Noi însă rămînem în „Unter den Linden" să vizităm palaturile, muzeele, opera şi alte locuri interesante, cari mai toate se află concentrate dincolo de capătul de sus al renumitei strade.

Plecăm şi în capul stradei mai întîi ni se impune vederii monumentul lui Frederic cel Mare. Înalt de 13 metri, deasupra impozantului pedestal se-nalţă statua ecvestră a regelui, în paliul de încoronare şi cu sceptrul în mînă. Pedestalul e decorat cu o mulţime de reliefuri; deasupra nişte figuri şi scene alegorice din viaţa lui Frederic cel Mare; mai în jos, în patru colţuri, patru călăreţi reprezintînd pe principele Heinrich şi Ferdinand de Braunschweig, Zieten şi Seidlitz, între ei alte personage contimporane; dedesubt sînt gravate numele oamenilor de frunte din epoca aceea. Jos, un mare grilagiu încungiură monumentul.

Spre miazăzi vedem palatul împăratului Wilhelm I. Este unul din edificiile mai mari; s-a zidit la 1834–36, după planurile renumitului Langhans, cu un etagiu. Aici a şezut împăratul Wilhelm I pînă la moartea sa. Odăile dînsului şi ale împărătesei Augusta s-au conservat întocmai precum erau în viaţa lor. Intrarăm să le vedem.

Partea de jos a fost departamentul împăratului. Odăile şi salele sînt mobilate simplu, camerele pline pînă la îndesuire cu tot felul de articoli de galanterie, cele mai multe suveniri de la diferiţi monarhi, ca ţarul Rusiei Nicolae I, regele Victor Emanuil şi alţii. Între ele se află o mulţime de obiecte favorite ale împăratului, ca bastonul lui de lemn, pe care l-a tăiat însuş el şi l-a purtat timp de patruzeci de ani. Este interesantă odaia în care consulta pe Bismarck şi pe alţi fruntaşi; masa şi fotelurile, unde şedeau, stau şi acuma în acelaş loc. Odaia din colţ are însemnătate istorică: de acolo, din fereasta de către operă, se arăta împăratul în toate zilele, în douăsprezece din zi, sentinelei care trecea pe dinaintea palatului. Aceea era şi odaia sa de lucru şi la masa-i de scris a dejunat cea din urmă oară înaintea morţii sale.

Etagiul, departamentul împărătesei Augusta, a fost mobilat mai cu lux; dar mobilele fiind foarte vechi, şi-au perdut din lustrul lor. Este interesantă măsuţa de mozaic, la care cîteodată mîncau numai împăratul şi împărăteasa. Printre mulţimea de portrete familiare, aici am văzut singurul portret străin, al lui Humboldt. Asemenea sînt foarte multe cadouri de la diferiţi suverani; îndeosebi sînt preţioase cele dăruite de ţarul Nicolae I, tot din lapislazuli, precum şi cele trimise de împărăteasa Japoniei. Mai sînt vrednice de amintire lustrele de cristal pe care împărăteasa le-a cumpărat la Karlsbad cînd făcea cură acolo. În

aripa din stînga departamentului se află sala de bal, unde se dădeau petreceri intime; în mijloc este o cupolă înaltă, cu un ecou care reproduce patru silabe. Conducătorul nostru ni l-a şi prezintat, strigînd mai multe vorbe pe care ecoul le-a repetat fidel. În urmă i-a strigat: *„Bleiben oder weiter?"**, şi ecoul a răspuns: *„Weiter, weiter!"***, ceea ce a produs ilaritate şi a îndemnat societatea să plece.

Eu însă nu m-am putut răbda să nu strig înspre cupolă: „Românul să trăiască!". Şi ecoul a repetat: „Să trăiască!", întîi mai aspru, apoi mai încet şi tot mai încet, de vro 3–4 ori, pînă cînd în cele din urmă s-a perdut în văzduh...

Conducătorul s-a întors mirat că de unde a învăţat ecoul lui o limbă pe care nici el nu o pricepe...

Cu impresiune veselă ieşirăm de aici. Dar în curînd ne contenirăm ilaritatea, căci vis-à-vis zărirăm palatul Academiei Regale, iar în faţa unei instituţiuni de felul acesta nu se potriveşte decît seriozitatea. Academia din Berlin îşi are începuturile sale din anul 1688, atunci s-a ridicat şi zidul acesta, care la 1749 a fost rennoit. Dimpreună cu edificiul, însaş Academia ca corp ştiinţific încă a trecut prin schimbări radicale. Actuala sa organizaţie o are din 1696 şi 1700, după planurile lui Leibniz, cu menirea d-a fi Academie de ştiinţe şi de arte. Regret că din cauza feriilor, fiind închisă, n-am putut s-o vizitez.

Aproape de ea urmează Universitatea, fondată la 1809, cu statuiele lui Alexandru şi Wilhelm Humboldt înaintea ei. Edificiul acesta s-a adaptat pentru scopul actual din palatul prinţului Heinrich, frate al lui Frideric II.

Vis-à-vis e teatrul de Operă Regală, frumos, dar nu atît de impozant ca cel din Viena. Faţada o ţin şase columne corintice; în frontispiciu cu figure ce reprezintă Muzica, Muza tragică şi comică şi dansul Graţiilor. I-am vizitat şi interiorul, care e arangiat elegant, fără lux mare. Vestibulul asemenea.

Mai jos de teatru, lîngă palatul împăratului Wilhelm, se află biblioteca regală, fondată de Frideric II, care a ordonat ca în frunte să i se pună inscripţiunea: „Nutrimentum spiritus". În mijlocul pieţei, statua împărătesei Augusta.

Apoi trecem podul castelului, pe care stau şase grupe de marmoră, care înfăţişează viaţa luptătorului.

* „Rămînem sau [mergem] mai departe" (n. ed.).
** „Mai departe, mai departe!" (n. ed.).

În mijlocul pieței ce stă înaintea noastră ne apare statua ecvestră a lui Frideric Wilhelm III. Piedestalul e impresurat de figure alegorice, care reprezintă: știința, industria, arta, religia, Borusia și pe Clio, Memel și Rinul.

Dăm în dreapta și sosim la Castelul regal, ținta supremă a cercetărilor noastre de astăzi. Acesta are o lungime de 192 metri și e de 116 metri de larg. Are două curți mari și două mai mici; înălțime de două etage și la aripa dreaptă o cupolă foarte naltă. Cu esteriorul lui negru face o impresiune solemnă. Zidirea lui a început încă la 1451, de către principele elector Frideric II, după care următorii lui aproape toți au adăugat ceva, pînă ce a ajuns în starea de astăzi. Împăratul Wilhelm I a întrebuințat castelul numai pentru unele festivități, dar actualul împărat s-a instalat într-însul reședința de iarnă, mai edificîndu-i și aripe nouă.

Interiorul, cît ni s-a arătat, e strălucit. Vezi toată pompa secolilor trecuți. Păreți, tablouri și mobile, toate înfățișează lux și bogăție mare. Cele mai admirabile vederi sînt: Sala cavalerilor, cu minunate decorații în stil baroc; tot în sala aceasta este și un bufet de gală cu obiecte de argint masiv de o frumusețe uimitoare, în mijloc cu un luster grandios și cu o galerie de argint pentru muzicanți; nu mai puțin frumoasă este sala roșie de aur, asemenea în stil baroc; apoi vine vestita sală a Vulturului negru, menită pentru festivitățile acestui ordin; sala de mătasă roșie atrage îndeosebi atenția damelor; este strălucită și sala de tron; între toate însă cea mai splendidă e renumita sală albă, cu pereții săi de marmoră albă și cu ghirlande de lustere colosale, a căror lumină trebuie că-i dau o strălucire feerică. Privim și galeria de tablouri, unde îndeosebi ne atrage luarea-aminte impozanta compoziție a lui Werner, care reprezintă proclamarea de împărat a lui Wilhelm I la Versailles în ianuarie 1871. Norocosul împărat stă în mijloc, încungiurat de soții săi de armă, iar Bismarck citește proclamațiunea. În urmă sosim în capela castelului, deasupra căreia se nalță cupola ce se vede din afară și admirăm splendoarea ce se revarsă peste ea. Această capelă se întrebuințează numai foarte rareori și anume la botezuri ori la alte acte de mare însemnătate.

Ieșind din castel, pe altă poartă, avem ocaziunea să vedem o fîntînă săritoare monumentală. În mijloc se înalță figura lui Neptun, cu tripodul în mînă, susținut de grupe alegorice; din bazen se ridică niște animale de apă și giur-împregiur patru

figure femeiești ce reprezintă rîurile Rinul, Odera, Elba și Vistula.

Nu departe de aici se află statua ecvestră a marelui principe elector Frideric Wilhelm, care se zice că este cea mai de căpetenie operă plastică a Berlinului. Statua stă pe un pedestal nu prea nalt, marele elector reprezentat cu capul gol, ținînd în dreapta harta; jos, la treptele pedestalului sînt niște figure alegorice.

De aici ne ducem la Muzeul vechi, care se află la mijlocul unui parc, în frunte cu o mare fîntînă săritoare și la o parte cu statua lui Frideric Wilhelm III. Fațada e ținută de optsprezece columne ionice, la cari urcăm pe niște trepte aplicate la mijloc. Mijlocul edificiului mai ridicat are în vîrf patru grupe colosale de metal: dinainte, imitații după anticii îmblînzitori de cai, dinapoi, Pegas cu zînele mitologice. Pe trepte, figuri asemenea mitologice. În vestibul statue și frescouri. Întîi intrăm în rotundă, unde sînt espuse grupele de frunte ale altarului lui Jupiter în Pergamon, săpate din pămînt de Human. Apoi trecem în secțiunea sculptorilor, unde găsim statue, buste și reliefuri grecești și romane; mai apoi vine cabinetul etrusc și sala pergamenică, apoi sala greacă cu opere minunate, în sfîrșit productele epocei creștine, unde cea mai frumoasă e colecțiunea italiană. Etagiul conține galeria de pictură. Întîi vedem operele școalei vechi germane, din secolul XV și XVI, printre cari escelează Dürer și Holbein; de aici mergem în sala Rembrandt, unde vedem douăzeci de tablouri ale marelui artist olandez. În cealaltă parte a muzeului admirăm într-o sală zece tablouri de Rubens și altele de Van Dyck. Apoi ne ducem la școala italiană, unde sînt espuse lucrări de Rafael (5 Madone), Tizian, Seb. de Piombo, Correggio. Dintre spanioli am notat pe Murillo și Velázquez.

De aici am trecut în Muzeul nou, care e legat de cel vechi printr-un coridor în etagiu. Cele mai de frunte opere artistice din acest muzeu sînt șase frescouri ale lui Wilhelm Kaulbach, în vestibulul cel mare, cari reprezintă fazele principale ale istoriei universale.

Imediat lîngă acesta se află Galeria Națională, care cuprinde operele pictorilor și sculptorilor germani moderni. După ce am văzut atîte opere clasice și vechi, am fost dornic să cunosc și ceea ce produce arta germană modernă. Impresiunea esterioară e plăcută. Edificiul, la dreapta parcului, impresorat de columne,

pare un templu corintic, care se razămă pe un subedificat nalt, la care conduc trepte din ambele părţi. De o parte e statua ecvestră a lui Frideric Wilhelm al patrălea, la a cărui iniţiativă s-a zidit localul acesta. Înăuntru se află mai bine de 650 de tablouri, vro 120 de cartoane şi desenuri şi peste 80 de opere plastice, de artişti germani mai noi. Este o colecţiune foarte preţioasă, în care toate părţile locuite de germani sînt reprezentate. Multe dintre ele ş-au scos subiectul din rezbelul pruso-francez, sînt şi din viaţa familiară, din peripeţiile traiului de toate zilele, apoi peisage, animale şi altele. Nu-i vorbă, sînt între ele lucrări de multă valoare; eu însă n-am găsit ceea ce am căutat: o şcoală originală germană modernă. Oricîte tablouri frumoase am văzut, numai-decît am recunoscut pe măestrul a cărui şcoală o imitează. Impresiunea generală dară mi-a fost că am văzut multe opere frumoase, dar n-am găsit în ele originalitate.

Una din compoziţiile cele mai mari ale picturei germane moderne este tabloul alegoric din galeria aceasta, care reprezintă pe împăratul Wilhelm I rentorcîndu-se învingător din rezbelul cu francezii la anul 1871 şi intrînd prin poarta Brandenburg în Berlin. Tabloul, de o mărime colosală, al cărui autor este Ferdinand Keller, are un colorit deschis şi luminos. În mijloc radioasa figură a lui Wilhelm, stînd în foetonul alegoric tras de nişte cai mitologici; în giurul lui, călare, moştenitorul de tron Frideric, Moltke şi Bismarck dimpreună cu alte personage contimporane; iar deasupra, din văzduh se coboară nişte îngeraşi, ţinînd în mînă cununi şi plutind în misticismul de valuri roşie şi albastre ce dau întregului un farmec de tinereţe. Subscrierea tabloului este: „Împăratul Wilhelm, fondatorul imperiului german".

În vestibulul cel mare, intrînd în etagiu, peretele din mijloc e cuprins de un mare tablou al lui Ioan Makart. Tabloul înfăţişează pe Catharina Cornaro, vestita patriciană din Veneţia, în mijlocul unei deputaţiuni mari. O compoziţie plină de colori şi de viaţă, care atrage privirile tuturora.

Lîngă acest tablou, urcînd treptele din stînga, ni se prezintă Carol Piloty, cu tabloul său: *Alesandru cel Mare murind se desparte de soldaţii săi.* Idee gigantică, însă şi grea de esecutat. Artistul, fie-mi iertat a spune impresiunea mea, n-a reuşit. Nici pe faţa lui Alesandru cel Mare n-am văzut espresiunea omului genial, care se desparte de ceea ce a avut mai drag în lume; nici

atitudinea soldaţilor nu arată deloc perderea cea mare. Se poate că însuş autorul a simţit aceasta, căci la colţul tabloului a însemnat că încă nu e terminat.

Nici eu n-aş mai termina aceste rînduri, de cumva aş schiţa tot ce am văzut. Închei dar de astă dată, căci desigur şi d-voastre aţi obosit.

TOT LA BERLIN

Sînt patru săptămîni de cînd datoria chemîndu-mă în altă parte a trebuit să întrerup aceste schiţe şi impresiuni. Acuma revenind la postul meu, iau firul din nou şi cu permisiunea d-voastră voi continua de acolo unde am lăsat atuncea.

Sîntem tot la Berlin, căci, oricît de puţin să mă ocup chiar numai cu cele mai renumite obiecte de văzut, e peste putinţă să terminăm printr-un articol ori doi...

După ce văzurăm atîte muzee, galerii de tablouri şi de opere plastice, unde am admirat capodoperile vestite ale artiştilor mari, obosiţi de atîte plăceri, nu mai duceam dorul să vizităm şi altele, ci preferearn să mergem în alte părţi, unde aveam să vedem altceva.

Şi totuş ne-am mai dus într-un muzeu. Un domn din Norvegia ne recomandă să vizităm şi Muzeul Hohenzollern, căci este foarte interesant. L-am ascultat şi nu ne-a părut rău. Am intrat cu oareşcare nepăsare şi am ieşit cu o impresiune pe care nu mi-am închipuit-o.

Muzeul acesta este un adevărat Pantheon al casei domnitoare Hohenzollern. Treizeci şi şepte de odăi, sale şi coridoare, abia încap mulţimea nesfîrşită de obiecte, suveniri, cadouri şi amintiri ale membrilor acestei case, începînd de la marele elector şi pînă la răposatul împărat Wilhelm I. Naşterea, copilăria, junèţa, căsătoria, luptele, bătăliile şi învingerile, precum şi moartea lor, toate ni se prezintă aici prin nişte obiecte comemorative, dintre cari foarte multe provoacă luarea-aminte în gradul cel mai mare.

Sînt prea interesante cele ce privesc viaţa familiară, căci ele ne revoacă în memorie figure istorice şi dimpreună cu ele epoca lor; dar importanţa cea mai mare ni-o ofer obiectele cari arată rolul monarhilor respectivi la stăruinţele necurmate d-a ridica prestigiul naţiunii lor.

Rînd pe rînd ni se înfăţoşează personagele de frunte ale istoriei germane, cari se-nalţă întîi la un nivel mai înalt prin Frideric cel Mare. În vedem imitat din ceară, costumat întocmai. Iată şi odaia lui de lucru, cu mobile de mozaic; pe masa-i de scris cetim manuscriptele lui, toate franţuzeşti, nici o slovă germană. Se păstrează şi cămaşa în care a murit, mănuşile, batista şi bastonul ce a purtat; uniforma lui de gală şi Condé, calul lui de predilecţiune.

Admirăm sute şi mii de alte suveniri şi cadouri de ale urmaşilor săi. Armături, săbii, bastoane, vaze de porţelan şi maiolica, statuie şi buste, tablouri, manuscripte, decoraţii, medalii comemorative, mobile de tot stilul, bijuterii antice şi altele.

Pe dame îndeosebi le atrag toaletele ce reginele şi principesele casei Hohenzollern au purtat la felurite festivităţi. Între altele, iată haina de mireasă a reginei Elisabeta, din brocart de argint; căptuşala mantelului din aripi de mici paseri indiane. În altă sală sînt espuse toaletele reginei Augusta, trena de mireasă, haina de la încoronare dimpreună cu mantelul; precum şi rochia de doliu. Putem vedea şi gătelile de nuntă ale reginei Victoria, rochie, ghete, cunună etc.

Multe sale sînt dedicate memoriei împăratului Frideric III. Suvenirurile privitoare la viaţă ni-l înfăţoşează în toate fazele principale, începînd de la naştere şi pînă la moarte. Îl vedem băiat tînăr, pe cîmpul luptei, intrînd victorios; decoraţiile lui ocupă un părete, iar panglicele de pe cununile de la înmormîntare abia încap într-o odaie mare.

Cea mai mare parte a obiectelor însă se referă la împăratul Wilhelm I, norocosul monarc, sub a cărui domnie s-a petrecut actul cel mai important din istoria germană, înfrîngerea francezilor sub Napoleon III, dizmembrarea de către Franţa a provinciilor Elsasia* şi Lotharingia şi proclamarea sa de împărat al Germaniei.

Toate aceste evenimente epocale sînt eternizate prin sute şi sute de obiecte aşezate în multe sale. Văzîndu-le, parcă asistăm la entuziasmul unui neam, care-şi serbează cele mai glorioase acte din viaţa sa. Nici o părticică a acelor serbări, nici un accent al bucuriei, nici o esclamaţiune a entuziasmului nu s-a perdut din vedere. Totul ni se prezintă elocvent şi plastic.

* Alsacia (germ. Elsass) (n. ed.).

Începînd de la primele incidente ale războiului francezo-german şi anume de la momentul cînd regele Wilhelm I tratează în mod ofensator pe ambasadorul francez din Berlin (Benedetti) şi pînă la capitulaţiunea de la Sedan, unde Napoleon III a depus armele înaintea lui Wilhelm I, toate actele se perîndă înaintea noastră prin o mulţime de tablouri, buste, poezii, albumuri şi diverse obiecte de suvenire.

Mai multe sale sînt pline numai cu adresele de omagiu ce împăratul Wilhelm a primit din toată lumea germană, după învingerea francezilor. Nişte albumuri cît o jumătate de masă, legate briliant şi decorate cu petre scumpe; în fruntea tuturora, adresa de aderenţă a germanilor din Paris, împresurată de însemnele de devoţiune ale tuturor oraşelor germane, ale tuturor coloniilor nemţeşti, căci n-a rămas suflet de german de pe tot rotogolul pămîntului care să nu fi luat parte la bucuria generală şi care să nu se fi crezut dator a-şi esprima nemărginita fericire.

Dar nu numai albumuri, ci tot felul de cadouri de gală, figuri simbolice de aur şi argint, săbii de onoare, pocale de aur, service de cristal, steaguri triumfale, cornuri de rezbel, mobile, unelte de fumat şi tot ce produce industria şi arta germană s-a trimis împăratului Wilhelm I, drept devoţiune, după marea biruinţă.

Fireşte că de la asemenea sărbare nici poeţii n-au putut lipsi. Sute de volume de ode şi imnuri cîntă triumful şi pe triumfător.

Însuş împăratul Wilhelm I ni se impune vederii prin nenumărate obiecte glorificatoare, cari însă toate revarsă splendoarea lor asupra întregei naţiuni germane. Armatura şi decoraţiile lui nu încap în o odaie, iar însemnele de doliu de la moartea lui umplu două sale, pînă şi calul pe care a călărit la Sadova încă e espus. Iar obiectele privitoare la rezbelul din urmă cu francezii cuprind vro opt-zece sale şi coridoare. Afară de mulţimea de suveniri, o serie de tablouri şi acuarele înfăţoşează fazele de frunte ale războiului. Toate bătăliile, toate momentele istorice sînt eternizate. Şi toate vorbesc de triumf, toate inspiră entuziasm. Parcă cetim cele mai strălucite pagini ale istoriei germane.

Iată primele lupte de la Saarbrücken, Gravelotte şi pînă la Sedan; întîlnirea împăratului Napoleon III, învins, cu învingătorul rege Wilhelm I, capitulaţiunea de la Metz, împresurarea Parisului şi proclamarea împărăţiei germane. Şi drept încoronare a acestora, iată şi depeşa originală scrisă cu creionul pe cîmpul luptei de însuş fericitul rege Wilhelm I, prin

care anunţă consoartei sale, reginei Augusta, învingerea – *„durch Gottes Fügung“**.

Cînd am ieşit din mijlocul acestor colecţiuni, îmi părea că n-am fost într-un muzeu, ci într-un pisc olimpic, de unde în mijlocul bubuitului de tunuri am auzit sunînd trîmbiţa de alarmă a Geniului naţional german, care parcă spunea: „Iată ce fapte mari am săvîrşit noi germanii! Iată ce naţiune vrednică sîntem şi ce viitor strălucit avem!“

Nu este orator, nu sînt cuvinte care să vorbească atît de elocvent ca aceste obiecte fără viaţă. Cuvintele zboară, se perd în văzduh; dar aceste colecţiuni rămân tot aici, ca nişte monumente ale gloriei trecute, inspirînd încredere şi curagiu la fapte mari.

Muzeul Hohenzollern este un templu în care orice german intră smerit şi de unde fiecare trebuie să iese mîndru, cu fruntea ridicată...

A TREIA SCRISOARE DIN BERLIN

Destul ne-am plimbat în partea de sus a stradei „Unter den Linden“; e vremea să ne-ntoarcem privirile şi în partea din jos.

Aceasta se încheie prin renumita Poarta de Brandenburg (Brandenburger Thor), de unde începe şi oraşul, căci dincolo se întinde o pădure mare, locul de plimbare cu trăsura şi pe jos al berlinezilor.

Poarta de Brandenburg s-a ridicat în anii 1789–93 de către arhitectul C.G. Langhans din piatră de ţîrfă. Este o clădire impozantă, care ne revoacă în memorie Arcul de Triumf de la Paris. Totul e construit după motivele propileelor din Atena. Are cinci intrări împărţite prin nişte columne dorice. În vîrful porţii, drept coroană decorativă, e o grupă de şase metri înaltă a sculptorului Schadow, reprezentînd Victoria mînînd patru cai şi ţinînd în sus suliţa cu globul şi vulturul în cap.

Această poartă triumfală a avut un rol important în istoria mai nouă a Germaniei, căci p-aici s-au întors în Berlin armatele învingătoare germane, în prezenţa a mii şi mii de oameni. Între toate intrările aceste, însă, cea mai grandioasă a fost cortegiul triumfal după înfrîngerea francezilor în 1871.

* Prin supunere lui Dumnezeu (germ.) (n. ed.).

Martoră atîtor scene istorice, ne şi face o impresie solemnă, care parcă ne înfăţişează vederii toate actele mari cîte s-au petrecut aici. Parcă vedem pe norocosul rege şi împărat Wilhelm I, călare în capul armatei sale, cu faţă radioasă şi fericită, salutînd poporul ce-l aclamă cu entuziasm; parcă auzim fîlfăitul steagurilor zdruncinate în focul bătăliilor şi parcă simţim căldura bucuriei nemărginite ce ne-mpresoară de pretotindene... Ah! nu este zi mai frumoasă decît aceea cînd un neam îşi serbează triumful idealului său.

Sub impresiunea acestui sentiment înălţător, ne simţim ca atraşi spre monumentul care anume e menit să eternizeze învingerile armatelor germane. Şi ne ducem spre pădurea de lîngă Poarta de Brandenburg, de unde îndată la început, în mijlocul unui lărgămînt numit Königsplatz, se ridică maiestos Columna Victoriei, care poartă numele de Siegesdenkmal.

Stăm uimiţi în faţa acestui colos şi-i admirăm construcţiunea. Piedestalul, la care ne urcăm pe cîteva rînduri de trepte, este cvadrat şi ţintuit cu patru stîlpi. Cele patru laturi sînt decorate cu nişte reliefuri de bronz; la răsărit rezbelul danez din 1864, spre nord bătălia de la Königgrätz în 1866, de către apus capitulaţia de la Sedan în 1870 şi intrarea în Paris la 1871, spre miazăzi intrarea triumfală a armatei germane în Berlin la 1871.

Asupra acestui piedestal se află giur-împregiur un coridor împrejmuit de un grilagiu din care se ridică nişte columne cari susţin acoperişul. Iar din mijlocul coridorului se nalţă spre cer, atrăgînd admiraţiunea tuturora şi implorînd binecuvîntarea lui Dumnezeu, însăş Columna Victoriei, care are dinlăuntru o scară de fier ce conduce pînă sus în vîrf.

Se-nţelege că nu putem reziste dorului d-a ne urca. Plătim taxa, căci în Berlin aproape pretotindene, chiar şi la Palatul regal, se plăteşte taxă de intrare, şi pornim în sus. Un francez, care mergea înaintea noastră cu fiul său, făcea critica economiei nemţeşti, care nici obiectele sale de glorie şi de fală nu le arată în cinste. Ei, ce să le faci? Oameni practici!

Coridorul ofere nişte tablouri artistice. Păretele columnei e decorat cu pictură de mozaic după planurile lui Werner, reprezentînd întemeiarea imperiului german. Francezul nostru nu cu multă bucurie privea toate acestea şi critica riguros vulturii şi celelalte figure simbolice.

Intrarăm iarăş în columnă şi nu fără frică ne urcarăm sus. Ieşirăm în balconul care împresoară vîrful şi o panoramă grandioasă ni se prezintă vederii. Eram la înălţime de 46 metri şi vedeam la picioarele noastre tot Berlinul, cu nesfîrşitele sale clădiri şi fabrici, printre cari fluviul Spree îşi făcea cu multă greutate cale să-şi continue cursul leneş. La spate se-ntindea o pădure uriaşe, încadrată la depărtări mari de case. Era vestitul Tiergarten al Berlinului, tăiat prin o mulţime de drumuri de comunicaţiune pline de trăsuri de oameni şi înzestrat cu nenumărate localuri de petrecere, cari se-ntind pînă la Charlottenburg, cel mai frumos suburbiu al Berlinului.

Deasupra noastră se nălţă, încă 15 metri peste cei 46 de pînaici, statuia Borusia, reprezintată prin o femeie cu aripi de vultur, ţinînd în mînă o cunună, în alta însemnul biruinţei de pe care atîrnă o ghirlandă...

Francezul nu jertfi nici două minute acestei opere de artă a lui Stracke, ci dispăru cu fiul său pe scară în jos. Noi încă ne coborîrăm şi ne duserăm să vedem cea mai importantă operă arhitectonică ce are Berlinul: Palatul parlamentului imperial, Reichstagsgebäude.

În ziaristica germană s-a scris foarte mult despre această clădire monumentală şi bietul autor al planurilor, arhitectul Paul Wallot, a fost criticat grozav, pe cînd alţii îi ridicau pînă la cer. Impozanta clădire are patru fronturi, la fiecare colţ cîte un turn şi în mijloc o cupolă înaltă a cărei auritură străluceşte departe la lumina soarelui. Totul e ţinut în stil renaissance italian şi a costat douăzeci şi două de milioane de marce. Are o lungime de 131 metri şi o lăţime de 88. Înălţimea zidului e de 27 metri, a celor patru turnuri de 56, iar a cupolei, ce ţine în vîrf o coroană împărătească, 75 metri.

Intrarea de frunte e de către Königsplatz, cu un portal susţinut de şapte columne, avînd pe părete nişte reliefuri mari, cari reprezintă Rinul şi Vistula. Portalul acesta este menit pentru monarcul şi membrii casei domnitoare. Celelalte portaluri sînt destinate pentru corpul diplomatic, membrii parlamentului şi publicul ascultător. Am vizitat şi interiorul. Vestibulul cel mare, mulţimea de sale, bufetul şi celelalte încăperi, înalte şi luminoase, întrunesc munca celor mai renumite firme din Germania întreagă. Totul pare a fi fost arangiat anume aşa, ca să ia parte la decorare aproape toate oraşele de frunte ale naţiunii germane. O impresiune, aceasta, ce parcă ne spunea: Iată artiştii germani, iată entuziasmul care a îndemnat pe toţi să-şi dea talentul lor pentru înfrumuseţarea palatului ce întruneşte pe reprezentanţii Germaniei întregi.

Încă nu e totul gata. Mai lipsesc multe frescouri, aurituri, arabescuri şi alte decoraţii murale. Dar palatul se şi întrebuinţează pentru adunările parlamentare din 1894, cînd s-a terminat zidirea.

Punctul culminant al atracţiunilor este, fireşte, sala de şedinţe, luminată deasupra prin sticlă. De 13 metri înaltă, are în lungime 29 şi în lăţime 21 metri, cu 397 de locuri de şezut. Caracteristica întregului este o simplitate elegantă şi nici pomană de lux.

Unii dintre vizitatori au încercat scaunele, alţii fotelurile ministeriale, iar cei mai mulţi s-au perîndat în fotoliul prezidenţial, numai ca să poată zice acasă că şi dînşii au şezut în locul preşedintelui parlamentului german. În cele din urmă a ocupat loc într-însul şi o ovreică corpolentă cît un cuptor, ceea ce a produs ilaritate generală. Ea însă nici că se interesa de aceasta manifestaţie momentană a opiniunii obşteşti, ci se desfăta surîzînd în înălţimea sa. A urmat însă un incident foarte hazliu, care a făcut capăt şi veseliei sale. A voit să se scoale, însă nicidecît n-a putut ieşi din fotoliu; degeaba se căznea biata, nu putea deloc să se ridice. În sfîrşit un bărbat sări întru ajutor şi ovreica fu scăpată. Veselă de succes şi ca nimene să nu presupună că doar grăsimea a împedcat-o, ea spuse numaidecît cu voce înaltă că rochia-i s-a agăţat de un cui al fotoliului şi deaceea n-a putut să se scoale. Se poate că va fi spus adevărul, însă nimene n-a crezut-o şi toţi au ieşit de acolo sub impresiunea unei veselii nesfîrşite...

Drept încheiare, aş vorbi bucuros şi despre biserici, aceste însă nu reprezintă vro atracţiune artistică naltă. Acuma se edifică un dom colosal, care după Biserica Paul din Londra are să fie cea mai mare biserică protestantă; iar în ceea ce priveşte frumuseţea, se zice că va fi rivală Bisericei Sf. Petru din Roma şi a Sf. Marc din Veneţia.

Şi acum să intrăm niţel în espoziţia de industrie a Prusiei, care tocmai se ţine la Berlin. Am fost de două ori în ea şi aş putea să scriu mult despre cele ce am văzut, dar spaţiul îngust ce-mi stă

la dispoziţie şi îndeosebi frica d-a vă obosi mă silesc a zice numai cîteva cuvinte.

Impresiunea generală e foarte plăcută. Espoziţia ocupînd un teritoriu mare, pe care îl ocolim cu trenul electric, cuprinde tot ce industria germană a produs frumos şi practic. Mai cu seamă ne atrag atenţiunea aurarii cu mulţimea de bijuterii amirabile, precum şi mobilierii cu productele lor de o frumuseţă uimitoare.

Ceea ce priveşte edificiile espoziţiei, îndeosebi sînt interesante: hala de industrie, pavilionul oraşului Berlin, vechiul Berlin cu Casa oraşului, Edificiul pentru chemie şi fotografie, Panorama Alpilor şi restauraţiunea cea mare cu turnul de apă.

Lîngă espoziţie, ca un fel de „Os-Budavár"*, e Cairo, unde nu faci altceva decît tot plăteşti la preţuri de intrare şi rîzi de prostiile cu care te păcălesc ovreii deghizaţi în costume arabice. Aici, într-un restaurant a cîntat o muzică de lăutari români de la Bucureşti.

Într-una din seri am asistat în espoziţie la o minunată serbare veneţiană. Lacul cel mare reprezintă o feerie din *O mie şi una de nopţi*. Malurile iluminate *a giorno* cu sute de mii de lampe, colorate şi arangiate cu artă, răspîndeau o splendoare care se legăna îmbietor pe undele lacului şi înfăţişa miile şi miile de oameni de pe maluri ca într-un foc bengalic, care se reflecta auriu pe arborii aleelor din toate părţile. Mai multe muzici şi coruri cîntau alternativ din diverse locuri, iar în pauze lumea se desfăta la ropotul marei cascade de la restauraţiunea din frunte.

Într-aceste, nişte gondole şi luntre iluminate şi mînate de gondolieri italieni, alunecă pe luciul apei, lăsînd în urma lor accentele armonioase ale unor cîntece vesele ce se mestecau în şuierul fîntînei săritoare care ieşea din mijlocul lacului, împresurată de mii şi mii de lampe, la a căror lumină stropii apăreau ca miliarde de mărgele...

Lumea veselă şi frapată de atîta frumuseţe undula în sus şi-n jos, admirînd tablourile pitoreşti ce i se prezintau de pretotindene şi gustînd delicioasele plăceri ale unei neuitate seri de vară. Şi cînd desfătarea ajunse la culme, izbucni un briliant foc de artificii, care ilumină firmamentul şi înălţă toate spiritele şi regiunile plăcerilor mai înalte.

La unsprezece şi jumătate, cînd plecarăm acasă la otel, mai lăsarăm acolo cel puţin douăzeci de mii de oameni.

* „Vechea cetate a Budei" (magh.) (n. ed.).

CHARLOTTENBURG ŞI POTSDAM

Nu ne putem despărţi de Berlin, fără să facem vro două excursiuni şi în împregiurime şi anume fără să mergem la Charlottenburg şi la Potsdam, cele mai interesante două puncte din apropiarea Berlinului; primul pentru mausoleul regal şi al doilea pentru grădinele vestite şi îndeosebi pentru că acolo este reşedinţa de vară a împăratului Wilhelm II.

Ne-am dus dar să vedem amîndouă; întîi la Charlottenburg, căci este mai aproape. O şosea frumoasă conduce pîn-acolo, începînd de la Poarta de Brandenburg şi trecînd prin pădurea Tiergarten, plină de localuri de petreceri. La capătul celălalt al pădurii numaidecît urmează Charlottenburg.

Ne aflăm într-un oraş frumos, cu case mari şi strade drepte, printre cari cea mai de frunte este strada Berlinului, care taie oraşul în două. Numele Charlottenburg derivă de la principesa Sophie Charlotte, soţia regelui Frideric I, care aşa-zicînd l-a întemeiat, căci de atunci a luat un avînt mare, încît astăzi numărul locuitorilor se urcă peste 132 000. Cu toate că e comună urbană idenpendentă, se poate considera drept suburbiu al Berlinului, unde berlinezii ies cu multă plăcere să-şi petreacă cîteva ore.

Cele mai de frunte locuri de văzut sînt: castelul regal şi grădina Flora.

Castelul regal este un edificiu început la sfîrşitul secolului al XVII-lea, adaptat şi mărit în mai multe rînduri, mai în urmă la 1742. Are un front impozant, din care se ridică un turn în vîrf cu o cupolă frumoasă. Interiorul conţine multe obiecte istorice, mai cu seamă de la împăratul Frideric care a locuit aici.

De aici intrăm în grădina castelului, aranjată admirabil de grădinarul francez Le Nôtre şi ne delectăm în arta ce ni se prezintă de pretotindene. Trecem prin Orangeria fermecătoare şi prin un minunat aleu de brazi ne ducem la mausoleu.

Adumbrit de tufele mari de tuie şi de brazii din giur, mausoleul cu faţada sa simplă face în mijlocul tăcerii mari o impresiune adîncă. Urcăm cele cîteva trepte ce duc în vestibul ţinut de patru columne dorice şi intrăm.

O sală mare, cu păreţi şi padiment de marmoră; în ea patru sarcofaguri. Privim pătrunşi de emoţiune sarcofagurile de lîngă

noi, şi meditäm cum trec toate în lume, cum mărire, bogăţie şi frumuseţe, toate se sfîrşesc în mormînt. Ce oameni mari au fost aceştia, ale căror oseminte odihnesc aici şi totuş ce s-au făcut! Prav şi cenuşe.

Şi pînă cînd gîndurile noastre zboară departe pe aripele fantaziei, conducătorul nostru ne esplică rece şi monoton că aici odihneşte Frideric Wilhelm III cu soţia Luisa, împăratul Wilhelm I şi împărăteasa Augusta...

O impresiune cu totul opusă face grădina Flora, unde ne-am dus la mausoleu. Un parc frumos, în mijloc cu un teatru de vară, în dos o hală mare acoperită cu sticlă, conţinînd o rară colecţiune de plante exotice şi mai cu seamă de palme, iar în faţă o restauraţiune ce se-ntinde p-o terasă largă, de unde ne desfătăm în frumuseţile parcului şi în fantasticele figuri ce face fîntîna săritoare izbucnind din bazenul dinaintea noastră.

Apucîndu-ne seara, am intrat în teatrul spaţios şi am asistat la reprezentaţia operei *Cavalleria rusticana* de Mascagni, precedată de un act din *Traviata*. Apoi ne-am întors la Berlin.

A doua zi ne-am dus la Potsdam. Acesta e mai departe. Mergi pe calea ferată şi acceleratul te duce pîn-acolo în jumătate de oră, care însă trece iute, căci ne delectăm în o mulţime de vile şi cîteva sate frumoase.

Încă de departe se dezvăluie situaţia romantică a Potsdamului, împresurat de ape şi păduri mari; iar ajunşi aproape, ne pare că sîntem în mijlocul unui parc uriaş. Deschidem harta ce de o săptămînă şi mai bine ne stă tot în mîni şi vedem că oraşul acesta, dimpreună cu grădinile sale, se află pe o insulă formată din apele Havel şi Havelsee. Este mult mai mic decît Charlottenburg, căci are numai 50 000 de locuitori; dar însemnătatea-i e neasemănat mai mare, căci împăratul actual Wilhelm II şi familia domnitoare petrece cea mai mare parte a anului, începînd din mai şi pînă-n decembrie, tot aici.

Potsdam, ca toată Germania de nord, e de origine slavă şi anume vendică, inundată apoi de colonii germane. Însemnătatea sa datează din timpul lui Frideric cel Mare, care a petrecut mai mult aice şi a înfiinţat toate palaturile şi parcurile frumoase, cari astăzi dau oraşului un timbru deosebit, ce atrage mii şi mii de călători din toată lumea. Afară de poziţia sa în politica universală modernă, Potsdam mai e încă reşedinţa supremului prezidiu al provinciei Brandenburg.

Însă nu însuş oraşul este puterea atrăgătoare, ci Castelul regal şi grădinile Sanssouci şi Orangeria, despre cari cetim atît de mult în scrierile turiştilor. Nici noi nu vizităm dar oraşul, ci de la gară o luăm drept spre aceste locuri.

Intrăm pe la Poarta de Brandenburg, edificată la 1770 după modelul Arcului de triumf al lui Traian din Roma. Ne oprim puţin la Biserica Păcii, fondată de Frideric Wilhelm IV, în stilul Basilicei San Clemente din Roma, cu un turn de 44 metri. Interiorul e împărţit în trei prin nişte columne de marmoră; altarul din marmoră albă şi deasupra altarului o cruce de lapis lazuli.

De aici ne ducem la mausoleul împăratului Frideric III, care are o cupolă naltă şi o poartă de stejar, cu ornamentică de aramă şi de oţel. Interiorul rotund e împrejmuit de nouă columne albastre închise, cari se perîndă tot astfel şi în etagiu, ţinînd acoperişul care în vîrf se termină printr-o fereastă decorată cu mozaicuri aurite. Două coridoare împresoară interiorul, unul jos, altul în etagiu. Spre apus se-nalţă altarul, la care conduc trei trepte de marmoră. Altarul însuş, o lespede de marmoră pe un pedestal, e decorat cu grupa de marmoră reprezintînd *Maria îngenunchind înaintea cadavrului lui Christos*. La dreapta altarului e sarcofagul prinţului Sigismund. În mijloc, sarcofagul împăratului Frideric III, lîngă care o lespede de piatră indică viitorul loc de odihnă al împărătesei Frideric...

Ieşind din acest locaş trist, monument al gloriei trecute, intrarăm în parc. De aici încolo, începe un aleu frumos, în dreapta şi stînga, tot grădini, vile şi locuinţe de vară. Aerul temperat era plin de mirosuri de flori, crengile se legănau ademenitor şi frunzele parcă ne şopteau de dragoste.

La capătului aleului, trecînd pe lîngă statua ecvestră a lui Frideric cel Mare, sosim la marea fîntînă săritoare din mijlocul căreia razele de valuri străbat la înălţime de 36 metri. Un tablou plin de feerie, la care priveşti uimit. Giur-împregiur zece bance semirotunde de marmoră încadrează fîntîna. Între aceste bance se ridică opt statuie de zei şi patru grupe alegorice din marmoră de Carrara: Jupiter, Juno, Diana, Apollo, Mercur, Venus, Minerva şi Mars; iar grupele înfăţoşează cele patru elemente: focul, apa, aerul şi pămîntul. La depărtări egale, tot în giurul fîntînei, se nalţă patru columne de marmoră, de zece metri nalte, fiecare ţinînd cîte o statuă mică, de marmoră: Apollino, Bacchus,

Venus, un băiat cu un cuib de pasere. Şi mai încolo patru fîntîni marmoree, încoronate de statuete, după moda antică, încheie stafagiul decoraţiunilor. Ne simţim ca transformaţi şi sub impresiunea admiraţiunii ne pare că păşim pe un pămînt clasic.

Şi ridicăm privirea noastră-n sus. Priveliştea surîzătoare ne captivează ochii. Pe coasta unei ridicături se răsfaţă nişte grădini siciliane; arborii, grupele, tufele şi florile se contopesc într-un tablou de verdeaţă, în care colorile plantelor şi smochinelor, albastre, roşii ori galbene, apar ca nişte decoraţii pitoreşti şi dau întregului un colorit tînăr şi vesel. Şi sus, în vîrful acestor grădini încîntătoare, ca un rege pe tronul său, se impune un castel frumos, care parcă priveşte cu mîndrie la supuşii săi ce i se închină de sus şi pînă-n vale. E castelul Sanssouci...

Cu farmecul unor plăceri înalte plecăm în sus pe treptele late ale grădinelor şi ne oprim la fiecare din cele şese terase, desfătîndu-ne în frumuseţile artei grădinăritului ce ni se prezintă abundant în toată pompa sa. În urmă sosim sus.

În faţa castelului ne mai întoarcem o dată privirea spre coasta şi valea dinaintea noastră şi vedem un tablou de frumuseţi pe care n-avem să-l uităm niciodată. Nu condeiul, ci penelul este menit să înfăţişeze ochilor o astfel de privelişte. Un adevărat rai pe pămînt.

Am sta să tot privim minunatele grădini, cu arangementele lor artistice; să ascultăm susurul melancolic al frunzelor şi clocotitul cadenţat al fîntînilor săritoare din dreapta şi din stînga, admirînd îndeosebi fîntîna cea mare ale cărei raze de apă spumegîndă ne înfăţoşează curcubeul; ne-am ascunde cu plăcere privirea sub filegoriile aromatice şi ne-am aşeza bucuros la umbra tufelor ascultînd cîntecul paserilor şi stîmpărîndu-ne nervii obosiţi şi liniştea divină a naturei sfinte, dar timpul ne ordonă să plecăm. Aruncăm cea din urmă privire sublimului tablou, care jos la depărtarea estremă se termină printr-o poartă cu cîte două columne duple, prin care impozantul obelisc apare ca un semn de esclamaţiune al privitorului surprins şi încîntat. Apoi ne întoarcem spre castel, a cărei terasă e încadrată de o ghirlandă de statue, busturi şi vaze.

În fruntea edificiului zărim inscripţiunea „Sans Souci", numirea castelului, dată de regele Frideric cel Mare, care l-a întemeiat şi care petrecînd aice mult a zis odată marchizului d'Argens: *„Quand je serai là, je serai sans souci"*. Intrăm şi castelanul ne conduce prin toate apartamentele. Prima cameră a fost a lui Voltaire, amicul marelui monarc, care a stat mult aici; celelalte sînt aproape toate din timpul lui Frideric cel Mare, lăsate întocmai precum au rămas după moartea lui, cu decoraţiuni în stil rococo. Mai însemnate sînt: sala de marmoră şi de mîncare sub cupolă, sala de audienţă şi de concerte, precum şi odaia lui de predilecţiune şi unde a murit. Ni se arată şi biblioteca lui, în care sînt mai cu seamă scrieri franceze.

Apoi ne ducem în galeria de tablouri, aşezată într-un edificiu anume, la poalele căruia se întind grădinile olandeze. Şi colecţiunea aceasta e din timpul lui Frideric cel Mare şi conţine tablouri de Rembrandt, Rubens, Van Dyck, Andrea del Sarto, Correggio, Tizian, Giordano, Watteau şi Rafael.

Ieşind, ne ducem iarăş înaintea castelului să mai vedem o dată delicioasele grădini. Cu inimă duioasă ne luăm rămas bun de la aceste locuri neuitate; apoi, tot pe coasta dealului, într-un aleu lung şi frumos, o luăm spre Orangerie.

Palatul Orangerie este un edificiu mai nou, terminat numai la 1856 sub regele Frideric Wilhelm IV în stil florentin, care se reprezintă şi prin grădina ce se-ntinde-n jos la vale. Este foarte lung şi la cele două capete are două turnuri, cari sînt legate prin o coloană de columne ionice.

Faţada e decorată cu statue multe. La frontul din mijloc se-nalţă statua de marmoră a regelui Frideric Wilhelm IV; înaintea acesteia o terasă, în mijlocul ei o fîntînă săritoare împrejmuită de tot felul de plante exotice, iar la capătul estrem o imitaţie a taurului farneic din Neapolea.

Afară de cele două sale pentru iernarea plantelor exotice, clădirea conţine sala Rafael cu multe copii de ale celebrului pictor, precum şi alte sale de tablouri, sculpture, porţelan şi altele.

Totul face o impresiune de clasicitate, care ne umple toate simţirile şi privim cu oareşcare smerenie asupra acestui templu al artelor, împresorat de nişte grădini ce-ţi reamintesc timpurile zeilor şi de cari nu te-ai mai despărţi...

Ne-am urcat într-unul din cele două turnuri şi mult timp ne-am desfătat în escelenta privelişte, care pune în vedere oraşul Potsdam, cu apele ce-l împresoară, cu munţii ce-nchid în stînga orizontul, unde turnul Flatow şi castelul Babelsberg parcă ating cerul, cîtă vreme jos în vale, la dreapta noastră, în mijlocul unui

parc nesfîrşit, zărim Noul Castel, reşedinţa de vară a familiei domnitoare...

Ne şi coborîm şi plecăm într-acolo. P-un aleu dăm la vale şi intrăm în parcul Noului Castel. Şi mergem, şi tot mergem, privind construcţiunea, plantaţiunile, grupele şi formaţiunea lor, cînd iată că zărim şi cîteva fire de cucuruz, de care n-am văzut nicăiri pe unde am umblat de şepte săptămîni. Să fi văzut orce, mai mare bucurie nu mi-ar fi făcut, căci ele îmi aminteau de ţara mea, de poporul meu. Şi drept espresiune a bucuriei mele, fără să-mi pasă unde sînt, îmi venea să cînt:

Cucuruz cu frunza-n sus,
Ţucu-i ochii cui l-a pus...

Într-aceste, tot mergînd, în cele din urmă zărim Castelul Nou. Impozant, dar simplu, întocmai ca parcul ce-l împresoară. Edificat şi acesta de Frideric cel Mare în 1770, are de către parc o lungime de 220 metri şi cu totul 322 de fereşti. Zidul înalt de $20^1/_2$ metri are în vîrf o cupolă de $35^1/_2$ metri, pe care cele trei Graţii susţin o coroană. Tradiţiunea poporală crede că aceste reprezintă pe cele trei prietine ale lui Frideric şi anume pe Maria Terezia, Elisabeta şi pe d-na Pompadour.

Ni s-a arătat partea aceea a Palatului în care acuma nu locuieşte nime, partea istorică: îndeosebi fostul apartament al lui Frideric cel Mare şi al lui Frideric III. În contrast cu esteriorul, înlăuntru e lux şi splendoare. Din cele multe notez camera de muzică cu pultitul de note, odaia de lucrat şi de dormit, precum şi biblioteca lui Frideric cel Mare. Am văzut şi sala de teatru, unde la festivităţi mari se dau reprezentanţii în cerc familiar.

Este foarte strălucită galeria de iaspis, cu urieşele sale oglinzi pe părete. În acest cuib splendid se ţin botezurile şi cununiile din familia regală.

Dar între toate, surprinderea cea mai mare ne-a întîmpinat în aşa-numita sală de scoice, Muschelsaal. Cînd am intrat, ni s-a părut că vedem realizată una din cele mai minunate intipuiri ale fantaziei poveştilor. Păreţii şi stîlpii mari sînt decoraţi cu scoice, corale, cristale şi petri scumpe adunate din fundul mării de pretotindenea. Ideea acestei decoraţiuni a fost a împăratului Frideric cel Mare, carele însuş a început a o realiza, aşezînd în părete cîteva scoice adunate de dînsul. De atunci, monarchii şi

principii continuează opera şi conducătorul ne arată anume cine ce obiecte a adus.

În sala aceasta se ţine serbarea Ajunului de Crăciun. Aici se instalează Pomul Crăciunului, strălucit şi încărcat cu mulţime de daruri. Atunci se aprind sutele de lampe şi la lumina lor decoraţiile păreţilor dau totului un lustru feeric...

Ce bine ar fi să putem fi atunci aici! – ne-am zis ieşind. Şi cu impresiunile unei zile neuitate, ne întoarserăm la Berlin, ca în dimineaţa următoare să ne continuăm călătoria spre Dresda.

LA DRESDA

Din Berlin şi pînă la Dresda, călătoria nu prea are momente surprinzătoare. O cîmpie nesfîrşită, prin care oraşele, satele, cu multele stabilimente de industrie, cu nenumăratele fabrice, apar şi dispar ca tablourile unui caleidoscop feeric. Acceleratul zboară atît de repede, încît totul se contopeşte într-o panoramă lungureaţă şi sură, din care coşurile fabricelor se ridică-n sus ca nişte monumente ale vieţii nouă.

Staţiunile de frunte sînt: Zossen, Dobrilugk-Kirchain, Elsterverda, tot atîtea emporii de industrie; pe toate însă le intrece Kötzenbroda, care parcă nici nu are alte clădiri decît numai fabrice.

Apropiîndu-ne de Dresda, terenul se schimbă. De ambele părţi ale şesului se ivesc, la depărtări mari, conturele unor ghirlande de dealuri, a căror margini se perd în zarea albastră, apoi se ridică din ce în ce mai mult şi la stînga apropiîndu-se tot mai tare, ne surprind cu frumuseţea lor.

Viaţă, progres, civilizaţie ne întîmpină de pretotindene din coastele acestor dealuri. Jos, coşurile fumegînde ale feluritelor stabilimente, mai în sus, restaurantele şi vilele frumoase ne atrag privirile. O viuă mişcare în toate părţile, care devine tot mai animată. Zărim însuş oraşul Dresda, impozant şi majestos, încadrat de dealuri mari şi tăiat la mijloc, ca de un brîu argintiu, de un rîu frumos.

Numaidecît primim convingerea că ne aflăm într-un oraş antic, care însă a progresat cu timpul şi are toate forţele artei

moderne; ba în unele privinţe, de esemplu galeria de tablouri, intrece chiar şi Berlinul.

Ca poziţie, Dresda e superioară atît Berlinului, cît şi Lipschei. Situată pe ambele maluri ale Elbei şi împrejmuită de o cunună de dealuri, cari la malul drept se întind pînă la oraş şi se coboară pînă-n Elba, capitala regatului Saxonia are o înfăţişare foarte romantică. Şi dacă mai adăugăm că dealurile din faţa oraşului sînt toate împresurate de vile frumoase, ne putem închipui panorama pitorească ce ni se oferă vederii. Oraşul din dreapta rîului poartă numele Neustadt, de-a stînga Altstadt. Am parcurs amîndouă şi am aflat că cel vechi reprezintă îndeosebi artele, iar cel nou industria modernă. Castelul regal, muzeele, teatrul de operă, bisericile cele mai mari, momentele mai impozante, precum şi cele mai multe aşezăminte de cultură se află în oraşul vechi. Contrar, în cel nou am găsit fabrice mai multe, grădine mari, localuri de petrecere, o viaţă mai tînără.

Înflorirea Dresdei, care astăzi dimpreună cu garnizoana de vro zece mii de soldaţi are la 334 000 de locuitori, datează din timpul lui Augustus II cel Tare (1694–1733), care a făcut foarte mult pentru mărirea şi frumuseţarea ei. La un avînt mai mare însă s-a urcat numai în secolul trecut, sub Augustus III şi mai cu samă în prima jumătate a secolului de acuma.

Întîi am vizitat Castelul regal; dar fiindcă tocmai se repara, n-am putut să vedem decît numai o parte. Esteriorul, prin aranjamentul neregulat al edificiilor, nu impune deloc; interiorul are multe sale mari şi frumoase, iar frontul spre piaţa teatrului de operă, cu înaltul turn din stînga, cel mai înalt în toată Dresda, are o înfăţoşare destul de sărbătorească. Interiorul, cît am văzut, conţine nişte frescouri frumoase, cari înfăţoşează scene din mitologia greacă şi figuri alegorice; am văzut şi o mulţime de tablouri şi portrete familiare. Între toate însă cele mai preţioase sînt gobelinele mari şi multe ce acoper păreţii multor saloane.

Imediat lîngă Castelul regal se află edificiile cari cuprind colecţiunile artistice. Grünes Gewölb arată privitorilor o mulţime de obiecte de artă renaissance şi rococo. Muzeul, unul din cele mai renumite opere arhitectonice moderne, conţine sculpturi relative la tradiţiune, religiune şi istorie, atît din lumea veche, cît şi din cea nouă.

Templul cel mai vestit al artelor în Dresda este Galeria de tablouri. Cu sfială intrăm aici, ştiind că aceasta colecţiune, întocmai ca Louvre din Paris şi Galeria de tablouri din Florenţa, are o reputaţie mare în toată lumea cultă. Renumele cel mare se trage din timpul lui Augustus III, care, fiind iubitor de artă, a jertfit mult pentru îmbogăţirea galeriei cu multe opere de cea mai mare valoare. A şi izbutit să reprezinte pe mulţi artişti nemuritori, prin operele lor originale. Avem plăcere să vedem aproape toate şcoalele care s-au distins în istoria artelor; nu găsim însă toate epocele şcoalelor. Aceasta lipsă însă nu micşorează deloc însemnătatea colosală a galeriei. Amatorii şi artiştii vin în toţi anii de pretotindeni să admire comoarele ei; aceia să-şi ducă nişte amintiri delicioase, aceştia să-şi copieze cîte unul din capodoperile păstrate aici. În colecţiunea italiană, *Madonna sixtiniană* de Rafael atrage îndeosebi atenţiunea. Correggio are aici mai multe opere decît în Galeria din Parma. Şcoala veneţiană e reprezintată prin artiştii săi cei mai mari ca Tizian, Giorgione, Palma Vecchio, Paolo Veronese. Din şcoala spaniolă admirăm pe Velázquez (portretul unui bătrîn) şi pe Murillo (*Madonna cu pruncul*). Şcoala franceză ne arată artiştii de frunte din secolul XVII şi XVIII. Cea niederlandeză este mai mancă; şcoala olandeză escelează prin tablourile sale marine. Mai multe sale cuprinde şcoala germană care însă nu ne înfăţişează şi arta modernă. Un adevărat peregrinagiu de la artă la artă. Într-aceste, timpul zboară şi nici nu observăm că de mult a trecut de prînz.

Oricît de flămînzi am fi, nu putem merge la masă, căci toate aşezămintele de ştiinţă şi de artă numai pînă la orele 3–4 stau deschise publicului. Trebuie dar să uzăm de timpul ce-l mai avem pîn-atuncea şi s-alergăm a vedea ce mai este de văzut.

Ne ducem la Albertinum, iarăş un muzeu, care conţine o bogată şi foarte preţioasă colecţiune de antichităţi şi de sculpturi; în etagiu imitaţiuni de ipsos.

După-miazăzi ieşim la espoziţia de industrie a Saxoniei, care se ţine tocmai acuma. E duminecă şi lume multă, mai cu samă din clasa de jos, umple localurile. Facem o plimbare repede prin toate părţile, ca să ne cîştigăm o idee generală. Fireşte numaidecît ni se impune comparaţia cu espoziţia de la Berlin. Nu trebuie să ne răzgîndim mult ca să constatăm că aceea a fost mult superioară acesteia. Cu toate aceste am auzit pe mai mulţi saxoni că espoziţia lor e mai frumoasă decît cea de la Berlin. Patriotismul local vede şi judecă lucrurile prin alt ochean.

Seara ne-am dus în Teatrul regal de operă. Întocmai ca la Lipsca şi la Berlin, ş-aici s-a reprezentat o operă de Wagner. Ne-a părut bine, căci aveam ocaziune să vedem o reprezentaţie wagneriană jucată de germani şi tocmai în opera din Dresda, care se bucură de un nume bun în lumea muzicală. Teatrul, în sil renaissance, s-a deschis la 1879, este dar un edificiu modern. Frontul are formă de semicerc şi deasupra decorat cu figură de bronz a lui Dionysos şi Ariadne; mai în jos, în o afundătură colosală, pictură ornamentală, cu figuri mitologice; iar la ambele aripi ale intrării statuiele lui Goethe şi Schiller. Foyerul strălucit mai conţine statuiele lui Sophocles, Euripides, Shakespeare şi Molière. Cel mai frumos e vestibulul deasupra, dimpreună cu foyerul său, cu columnele de marmoră şi cu frescourile admirabile. Interiorul e nu numai frumos, dar şi practic, căci este construit astfel încît din orice loc vezi şi auzi bine. Coloarea dominantă e verdele deschis, pe care sînt aplicate decoraţiunile de colori mai închise. Încap 2000 de persoane. S-a reprezentat *Lohengrin*. Voci, orchestru, costume şi decoraţii la perfecţie. O astfel de reprezentaţie nu uiţi toată viaţa.

Şi ce prevenitori sînt oamenii. Şedeam în rîndul al doile. După actul prim, un domn din aceeaş loge, care avea loc în rîndul prim, dar pe care nu-l cunoşteam deloc, se sculă şi vini la mine oferindu-mi fotelul său, căci a băgat de samă că sînt străin. Îndeobşte saxonii ne-au părut pretotindeni afabili şi simpatici.

A doua zi vizitarăm bisericile. Cea mai frumoasă este biserica catolică a curţii, în stil renaissance, legată cu Castelul regal cu o punte în etagiu. Nu mai puţin impunătoare este biserica luterană, numită Frauenkirche, are o formă de basilică, în mijloc cu o cupolă înaltă, împrejmuită de mai multe turnuri mici, înaintea bisericei colosala statuă a lui Luther. Biserica rusească, cu multele sale turnuri, în stil bizantin; biserica engleză, precum şi cea americană atrag asemene mulţi vizitatori. În bisericele luterane, de cumva tocmai preotul ţinea predică, crizniciul nu ne lăsa să intrăm decît numai pe o uşe laterală, ca nu cumva să conturbăm predicatorul.

Apoi ne duserăm în Academia de arte, un edificiu admirabil de frumos în stil renaissance italian, terminat numai înainte de 2 ani, care se împarte în mai multe clădiri separate legate deolaltă. Clădirea principală dă spre Elba. O foarte bogată colecţiune de buste, statuie şi sculpture. În edificiul vecin se află espoziţia

Societăţii artiştilor saxoni, conţinînd multe opere de valoare. Şi la estrema faţadă se răsfaţă frumoasa Belvedere, privind spre Valea Elbei.

Mai mergem să facem o privire, măcar şi repede, la muzeul Johanneum, care mai demult a fost o galerie de tablouri, iar acuma conţine obiecte de ştiinţă. În etagiul prim e muzeul istoric şi galeria de industrie; în al doile, colecţiune de porcelan şi vaze.

În sfîrşit, obosiţi ne rentoarcem să ne odihnim după atîte alergări în localul cel mai frumos din Dresda, pe terasa Brühl, care se răsfaţă cochet la mijlocul oraşului. Luăm loc pe estrada dinaintea restaurantului Belvedere şi ne desfătăm în pitoreasca privelişte care se desfăşoară înaintea noastră. În giur de noi, oraşul mare, cu mişcarea sa viuă, oameni şi trăsuri cari trec şi aleargă; la vale Elba, tăiată de patru poduri mari, sub cari vapoarele încărcate de lume alunecă uşor; sus de-a stînga, piaţa teatrului, în fund cu opera, dinaintea căreia de-o parte o artistică fîntînă săritoare răcoreşte aerul, iar de-a dreapta se-nalţă statua regelui Ioan; şi mai în stînga se impune Palatul regal cu multele sale edificii, cari se termină în biserica curţii. Dincolo de apă, oraşul nou, Dresda nouă, cu stradele sale proporţionate, cu timbrul vieţii moderne şi sus la depărtare dealurile înzestrate cu vile închid orizonul...

Soarele apune şi razele sale dau tabloului un colorit auriu. La Belvedere începe un concert. Un vînt lin se porneşte şi duce pe aripile sale accentele melodiilor şi fumul ţigaretei...

Ce seară frumoasă! Ne vine cu greu să ne sculăm. Nici nu ne mişcăm pînă tîrziu. Atunci, la lumina bălaie a lunei, totul apare într-o înfăţişare fantastică, în care negreaţa oraşului, cu miile sale de lumini şi valurile arginţii ale Elbei, formează o vedere veneţiană... Am stat încă multă vreme desfătîndu-ne în această privelişte nocturnă şi-n cele din urmă ne-am despărţit, ducîndu-i dorul pentru totdauna...

PE ELBA-N SUS

SÄCHSISCHE SCHWEIZ

Frumoasă dimineaţă de vară, cînd am plecat din Dresda cu vaporul în sus pe Elba, n-am să te uit niciodată. Soarele răsărise

de mult şi aurea cu razele sale acoperişurile caselor, dînd astfel oraşului un aspect care strălucea prin negura fumului de fabrici. Pe ambele maluri, viaţa şi mişcarea era în toiul ei; iar jos, frumoasa Elbă undula parcă vesel, purtînd pe valurile ei blondine o mulţime de vapoare şi luntri îndesuite de oameni cari alergau pentru pînea de toate zilele.

Vaporul nostru Königstein sta ca leul lănţuit şi noi aşteptam cu nerăbdare momentul plecării. Într-aceea mai aruncarăm o cea din urmă privire oraşului frumos şi mare, care cu obiectele sale de artă ne-a imprimat nişte momente de naltă plăcere. Rînd pe rînd ne revocarăm toate suvenirile şi ele apăreau la lumina memoriei noastre într-o înfăţişare şi mai atrăgătoare.

În sfîrşit, căpitanul dete signalul şi vaporul se mişcă. Plecarăm. O simţire plăcută ne domina, căci aveam să facem o partie foarte romantică, să vedem Şviţera săsească, despre care toţi turiştii vorbesc cu cel mai mare entuziasm.

Escursiunea aceasta în adevăr este foarte interesantă. Abia ieşim din Dresda, ochii noştri nu pot să stea în linişte nici un moment. De-a stînga, numaidecît încep dealurile de la Dresda nouă, cu păduri şi grădini umbroase, printre cari îşi scot capetele rînduri de vile şi restaurante. De-a dreapta, o cîmpie mare, din care se înalţă din cînd în cînd nişte stabilimente de fabrici. Apoi, de-a dreapta şi de-a stînga, sate, locuinţe de vară, una după alta, parc-am fi tot la Dresda. Unde e vrun loc mai pitoresc, vro surpătură de deal, desigur găseşti şi vrun restaurant şi cîteva case pentru turişti.

Curios că începînd cu Blassewitz, unde o tablă arată că acolo Schiller a scris o poezie, numele tuturor satelor şi cătunelor se termină în *witz;* numai ici-colo este cîte o numire germană, care desigur datează din timpul mai nou.

Primul sat mai mare, în dreapta, e Laubegast, o colonie de fabrici. O ploaie uşoară ne conturbă în desfătarea noastră; dar nu ne pasă, ne tragem sub cort şi rămînem pe bord. În stînga, la cotitura apei apare o biserică, numaidecît se iveşte şi satul; e sărbătoare, oamenii chiar se duc la biserică, unii rămîn în ţintirim şi îngenunche la cîte un mormînt. Vaporul se opreşte şi el şi tabla ne spune că sîntem la Hosterwitz. Aici a compus Weber operele sale *Freischütz* şi *Oberon*. Dincolo de apă, la dreapta noastră, se iveşte o privelişte mai orăşenească, un cuib de vile, la umbra unei păduri tinere.

Şi pornim de nou. De-a stînga începe o pădure frumoasă, care încetul cu încetul devine un parc mare şi îngrijit. Sîntem la Pillnitz şi-n faţa noastră se-nalţă Castelul regal, ale cărui trepte se coboară pînă jos în apă; iar în dreapta staţionează un mic vaporaş, menit pentru escursiuni mai mici pe apă. Regele Saxoniei petrece vara aici, de unde apoi face escursiuni de vînătoare prin munţii din apropiere. Debarcaderul pentru public se află niţel mai sus. Vaporul se opreşte şi mulţi se dau jos ca să viziteze castelul şi grădina de lîngă el. Parcul împrejmuieşte castelul şi dincolo, întinzîndu-se pînă sus şi de-acolo dintre arbori ne sclipeşte vîrful unei cetăţui vechi. Lîngă castel este altul mic, unde mulţi dresdeni petrec lunile de vară. Comunicaţiunea e comodă; vaporul pleacă în fiecare oră, iar pe malul stîng al Elbei trece o cale ferată, care comunică la fiecare 10–15 minute.

De aici panorama se schimbă, dealurile se depărtează, o vale mare şi-n mijloc o insulă atrag luarea noastră aminte. Sîntem la Haltenau, sus un castel antic; la stînga o ghirlandă de munţi se perde în zarea depărtată. Apoi dealurile se apropie, formînd o vale îngustă, în care Elba îşi roteşte valurile neregulat, făcîndu-şi cale în zigzaguri, încungiurînd munţii ce-i fac stavilă.

La Pirna ni se deschide un tablou foarte interesant. Romantismul şi realitatea dau mînă ca să ne surprindă. La dreapta sus, un important castel parcă ne povesteşte nişte legende din veacul cavalerilor; iar jos, oraşul modern, cu multele sale fabrici de pe ambele maluri şi cu poduri de piatră dintre ele, ne readuce în viaţa actuală. Cîtă vreme noi ne desfătăm în vilele din stînga, pe malul din dreapta aleargă trenul care trece podul fluierînd, pe cînd vaporul nostru alunecă pe apă tocmai sub pod.

De aci încolo partia devine din ce în ce mai interesantă. Dealurile şi munţii se coboară de-a dreptul în apă şi malurile primesc o înfăţişare foarte romantică. Nencetat cu lorgnetul în mînă, alergăm dintr-un loc într-altul ca să vedem mai bine punctele pitoreşti. Căpitanul vaporului, văzînd că mă interesez mult, ş-a părăsit estrada, a vinit jos la mine şi cu o amabilitate îndatoritoare mi-a dat toate informaţiunile. Cunoştea bine toţi munţii, ştia legendele lor şi cu ce entuziasm le povestea! Aceştia erau cunoscuţii lui cei mai buni, între ei şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii. Aici era dînsul în elementul său.

Avea ce povesti, căci calea ce făceam era în adevăr admirabilă. Elba, strîmtorată între nişte stînci uriaşe, ne oferea la

fiecare cotitură cîte un tablou nou, care ne frapa. O altă lume era aceea în care intrarăm. Surpăturile, stîncile şi munţii uriaşi pare că ne vorbeau într-o limbă pe care noi nu o cunoşteam. Dar căpitanul o ştia bine şi ne-o tîlcuia cu nişte colori vii şi strălucite. Ajunsesem în Şviţera săsească.

Iată prima staţie, Wehlen, un orăşel cu 1400 de locuitori, ascuns între munţi, din care abia se vede biserica. Înfăţişarea drăguţă şi foarte romantică, cu nişte case frumoase de la intrarea înfundăturei, din care îndeosebi se impune un restaurant modern, atrage atenţiunea tuturora şi invită parcă pe toţi să se scoboare. O mare parte a călătorilor se şi dă jos, căci de aici se fac partiile cele mai minunate în munţii Şviţerei saxone. Obosiţi de atîtea escursiuni, noi nu mai vrem să urcăm dealul şi rămânem pe vapor.

Şi nu ne-a părut rău deloc. Admirabile pot să fie escursiunile pe vîrfurile acestor munţi, dar calea jos cu vaporul nu mai puţin e uimitoare. Pornind, numaidecît sosim în nişte strîmtori formate de stînci uriaşe, cari la cotituri închid vederea şi ne aflăm parcă într-o cetăţuie ale cărei bastioane sînt stîncile mohorîte de vitejiile veacurilor. Se vede că şi opiniunea publică le vede cu astfel de ochi, căci locul acesta se numeşte Bastei.

Stăm uimiţi şi privim cu admiraţiune stîncile colosale, cari se-nalţă la 197 metri deasupra Elbei ca nişte columne ale unui zid gigantic, la ale cărui picioare frumosul rîu se rostogoleşte fărmîndu-se în bucăţi argintii. Şi cum privim, deodată ne vine gîndul că ce grandioasă privelişte poate să fie de-acolo de sus din vîrful stîncilor. Dar cine s-ar putea urca ş-acolo? Doar numai vulturii şi căprioarele. Şi cum ne uităm, parcă observăm sus nişte figuri mişcătoare. Nu ne-nşală ochii? Sînt oameni. Da, da! Iată şi cîteva dame cu parasoale. A! o societate mare! Aceea priveşte jos spre noi, se desfătează în panorama colosală ce se desfăşoară înaintea ochilor. Temerarii! Vin pînă la margine şi nu se tem că vor aluneca şi s-or prăbuşi în prăpastie. Sosim mai aproape şi vedem că n-au de ce să poarte frică. Înaintea lor se ridică un grilagiu bine făcut. Căpitanul ne spune că în sus conduc nişte căi bune, făcute-n stînci şi acolo ai tot confortul. De mîncat şi de beut. Iată sus şi restaurantul în frunte cu steagul care fîlfăie colo în văzduh la o înălţime înspăimîntătoare...

Ne pare că nu vedem realul, ci un tablou creat de geniul fantastic al unui pictor mare, care a întrupat pe pînză cea mai

sublimă inspiraţiune. O visare supranaturală ne cuprinde toată simţirea şi vedem cu cea mai mare durere că cursul Elbei ne duce de după un munte care are să ne închiză dinaintea vederii frumosul Bastei. Ne-ntoarcem îndărăt, fugim pe capul estrem al bordului să mai vedem încă o dată poate mai pe urmă în viaţă, aceasta minune a naturei, pe care mîna omenească a înfrumseţat-o atît de suprinzător... cu o privire plină de duioşie. Vedem încă o dată Elba plîngînd la vale, ca o fecioară ce-şi perde idealul... Sus stîncile de două părţi, ca două braţe ce stau nesimţitoare, reci... Însă momentele despărţirii trec repede şi vedenia feerică a dispărut...

Într-aceste, sosirăm la Rathen, un sat pitulat într-o surpătură de munţi, încît restaurantul de la intrare parcă e băgat într-o stîncă. În stînga şi de-a dreapta tot munţi, cu locuri de escursiune; iar în orizonul depărtat apare pentru prima oară majestosul Lilienstein, muntele cel mai înalt în părţile acelea, un credincios supraveghetor al călătoriei noastre, de care nu ne mai putem despărţi, deoarece Elba îl împresoară în trei părţi.

Oriunde priveşti, nu vezi decît munţi şi munţi. Căpitanul ne povesteşte legendele tuturora. Într-aceste, Elba se-ncîrneşte şi ne apare Königstein, un oraş cu 4200 de locuitori; la spate, în vîrful muntelui, o fortăreaţă, la înălţime de 247 metri dasupra Elbei, care în războaiele principilor saxoni a avut un rol foarte însemnat şi a trecut drept cetate ce nu s-a putut lua. Astăzi, fireşte, nu mai are însemnătatea aceea; dar pentru asigurarea comunicaţiunii pe Elba totdauna va rămînea o poziţie decizătoare.

Sub impresiunea acestor amintiri legendare, vaporul ne duce înainte şi nu peste mult sosim la Schandau. Punctul acesta e considerat ca centrul Şviţerei saxone; ne coborîm şi noi să pauzăm o zi, două, după ostenelile din cale afară multe ale zilelor şi săptămînilor trecute.

Schandau se întinde de asemenea între nişte dealuri şi prin otelurile sale care dau cu faţa spre mal face impresiunea de un stabiliment balnear mai mare. Cu chiu cu vai străbaţi în mulţimea portarilor de la oteluri, cari toţi îşi ofer locuinţe ieftine şi frumoase, apoi te aşezi undeva. Poziţia nu mai e atît de sălbatic-romantică, cum fusese pîn-aici. Terenul e mai larg şi o cultură neobosită a făcut din locşorul acesta un eremitagiu foarte plăcut. Tot grădini şi grădini, între cari cea mai mare şi elegantă e la Sendig, unde trag şi domnitorii dacă vin la Schandau. În mijlocul

orăşelului, care are numai 3100 de locuitori, fuge din munţi un rîu la vale-n Elba; pe malurile rîului tot vile şi chioscuri cari se termină în parcul orăşenesc dinaintea salonului de cură. Pe munţii din ambele părţi, căi de preumblare conduc la diverse locuri de escursiune. Cea mai interesantă partie se face în dreapta rîului, la Schillershöhe, de unde ai o privelişte minunată şi la poalele muntelui Lillenstein vezi un sat muntenesc. Mai în afară, pe piscul estrem, se-naltă Bastionul, dedesubt o restaura-ţiune, iai loc pe terasa acesteia şi laşi ochii să se desfăteze în colosala panoramă dinaintea ta...

De-aici pînă la Tetschen regiunea e mai blîndă. Aici tabloul devine mai pitoresc. La dreapta vile, sub cari trece calea ferată; în stînga holde şi semănături. Privind îndărăt peste munţi, zărim cele din urmă piscuri ale Şviţerei saxone şi le zicem un adio călduros. Părăsim ţara asta; finanţi austriaci ni se urcă pe vaporul „Graf Moltke". Sîntem în Boemia. Tetschen e oraş cu 7400 de locuitori, cu o poziţie admirabilă, din care ni se impune castelul contelui Thun.

Şi dăm nainte; peste două ceasuri de călătorie plină de amintiri neuitate, deodată parcă intrăm prin o poartă gigantică. De ambele părţi ale rîului se înalţă cîte o stîncă impozantă, ca două columne ale unei porţi. Trecem prin ele şi un oraş frumos şi interesant se desfăşură înaintea noastră. E Aussig. Ne coborîm.

LA TEPLITZ-SCHÖNAU

Cu părere de rău am părăsit vaporul, căci călătoria aceasta a fost din cele mai plăcute; timpul, locurile pe unde treceam ne-au făcut tuturora cea mai veselă dispoziţie, pe care am continuat-o cu toată plăcerea.

Ne-am uitat cu jale după vaporul care pleca mai departe şi numai după aceea privirăm în giur de noi să vedem regiunea unde ne aflam.

O panoramă foarte interesantă se desfăşura vederii noastre. Oraşul Aussig, pe ambele maluri ale Elbei, cu zidirile sale moderne, cu casele sale din dreapta ascunse sub nişte stînci şi-n mijloc jos o insulă frumoasă, loc de petrecere, ne făcea impre-

siunea cea mai atrăgătoare. Pe maluri mişuna o viaţă foarte viuă, vapoare încărcate se desărcinau, iar altele se încărcau. Cară şi oameni treceau în sus şi-n jos repede şi-n uruiala aceasta se mesteca fluieratul răguşit şi mai ascuţit al vapoarelor din chei. Iar deasupra tuturora se-nălţa giur-împregiur, drept cadră, cununa de munţi cu cîte un ţuţui din care fîlfăia obligatul steag al turiştilor. Scurtă vorbă, un foarte interesant loc de escursiune.

Am regretat dar mult că planul nostru de călătorie nu ne-a dat voie să ne oprim vro zi şi aici, ca să mergem în frumoasa insulă şi să petrecem acolo o seară la sunetul muzicei care în valea prejmuită de munţi pare că sună mai armonios decît aiurea.

Aveam să mergem a vedea a patra baie a Boemiei, renumitele termale de la Teplitz. Şi fiindcă trenul pleca peste o jumătate de oră, nu puteam zăbovi deloc.

Ne duserăm dar numaidecît la gară, care se află aproape de debarcader, şi cu primul accelerat plecarăm la Teplitz.

Calea la început trece pe malul stîng al Elbei, apoi o cîrnirăm în dreapta. Aici ne luarăm rămas bun de la rîul care ne-a făcut atîtea momente delicioase şi aplecîndu-ne cu capul din cupeu, aruncarăm o cea din urmă privire valei Elbei, voind parcă s-o intipărim pentru totdauna în memoria noastră. Ea, poate spre a ne face despărţirea şi mai grea, se prezintă ochilor în toată pompa sa strălucindă, cu întreaga comoară a frumuseţilor sale. Adio! adio! şopteam şi deodată o stîncă ne închise tabloul, nu mai văzurăm Elba.

În locul romantismului fantastic, realismul prozaic ne împresura. Stabilimente de fabrici cu coşuri fumegînde se impuneau din dreapta şi din stînga. Fumul de cărbuni-de-piatră făcea un nor care întuneca orizontul. Prin norul acesta, care se cobora pînă jos, umplîndu-se şi cupeul, abia vedeam peisagele care se perîndau.

Spre norocire, călătoria aceasta nu ţinu mult şi dodată zărirăm jos în vale la stînga un oraş mărişor. Era Teplitz. Ne coborîrăm cu bucurie c-am scăpat de fum.

Luînd o trăsură, birjarul ne întrebă unde voim să mergem? La Teplitz sau la Schönau? Am răspuns, la Teplitz. Şi ne-a părut rău în urmă, căci Schönau e mai frumos, tot grădini şi promenade. Dar ne-am mîngăiat uşor, căci e-n nemijlocita vecinătate de Teplitz. De aceea băile aceste, spre a se deosebi de Teplitzul din Ungaria, poartă numele de Teplitz-Schönau.

Am cetit mult despre locul acesta, ştiam că aice vine lume multă, că chiar şi capete încoronate întrebuinţară izvoarele lui; de aceea îmi întipuiam mai mult decît ce aflai. Se poate că şi sezonul înaintat o fi fost cauza dar n-am găsit nici mulţimea de lume, nici aranjamentul ce speram.

Teplitz dimpreună cu Schönau, cu care e legat prin nişte aleuri frumoase, are peste 20 000 de locuitori, prin urmare este mai mare decît Karlsbad, care n-are decît 14 000. Dar în aceea ce priveşte circulaţiunea, confortul şi luxul, rămîne mult înapoia acestuia. Izvoarele sale alcalice-salinice s-au descoperit încă în secolul al VIII–lea şi atrag în fiecare an la vro 6 000 de oaspeţi. Înainte cu vro zece ani ele deodată au secat şi astfel au espus locuitorii oraşului la ruină, căci aceia trăiesc aproape numai din cîştigul ce fac de la vizitatori. Din norocire izvoarele s-au regăsit în alt loc şi de atuncea iarăş e veselie.

Însuş Teplitz se întinde pe coasta unui deal; are o înfăţişare antică şi o mulţime de oteluri vechi cari nu prea atrag prin curăţenia lor. Edificiul de frunte e castelul principelui Clary, cu un parc mare, în mijlocul căruia se află un lac. Punctul cel mai frumos de escursiune e la Königshöhe la înălţime de 264 metri. Sus, pe o terasă, se află busta împăratului Frideric III, care a făcut cură aici şi căruia teplitzenii recunoscători i-au ridicat monumentul acesta. Priveliştea e interesantă; vezi jos oraşul Teplitz, ce parcă reprezintă trecutul, avînd lîngă sine drept mărturie a actualităţii umbrosul Schönau.

Acesta ne atrage şi pe noi mai mult şi ne coborîm repede ca să ne plimbăm prin aleele şi grădinile sale. Între oraş şi Schönau se întinde parcul oraşului, lumea se plimbă mai cu samă în grădina de cură, unde dimineaţa cîntă muzica. Cevaş mai sus se ridică Parcul Seume, în mijloc cu busta poetului Seume. De-a stînga tot restaurante şi oteluri, cu grădini şi chioscuri foarte drăguţe. În dreapta ni se impune gimnaziul şi dinaintea lui biserica catolică pe o movilă care domineazā tot ţinutul. Jos în vale iarăş parcuri şi grădini, împrejmuite de case dintre cari se-nalţă falnic sinagoga evreiască, una din cele mai mari din toată lumea, semnul sigur că aicea vin mulţi ovrei.

Fiindcă lumea tocmai ţine siestă, ne urcarăm pe calea ferată electrică şi facem o escursiune la Eichwald, un loc de cură climatică, aproape de Teplitz-Schönau. Escursiunea asta ne ofere prilejul să vedem Teplitzul din altă parte, care ni-l prezintă în o

vale adîncă, la spate cu munţi cari se termină deasupra oraşului în Königshöhe.

Trecem prin cîteva colonii de fabrici şi peste o jumătate de oră sosim la Eichwald. O frumoasă pădure de stejari, în care se află un stabiliment de hidroterapie; un rînd de case aşezate la soare, nişte căi de plimbare prin pădure, atîta tot. Încolo, aerul e mai curat decît la Teplitz, căci aici nu sînt fabrici. Un eremitagiu plăcut. Cei ce duc dorul singurătăţii, aici o pot avea. Presupun că trebuie să fie foarte ieftin.

Noi grăbim să nu scăpăm trenul electric, ca după şese să fim în parcul din Schönau, unde cîntă muzica şi se adună societatea de la băi. Sosim tocmai în timpul cel mai bun. Lume multă, toalete splendide şi juvaere cu ridicata. Aproape tot ovreice. Luăm loc la o masă şi admirăm butoanele sclipitoare...

A doua zi am plecat la Praga.

SUVENIRI DIN PRAGA

I

Era spre miazăzi cînd acceleratul de la Bodenbach ş-a făcut intrarea printre stîncile sub cari îşi aşterne calea rîul Moldova [sic]. Stîncile sterpe, dînd panoramei o fizionomie severă, apăsau parcă asupra noastră şi ne simţeam ca într-un fel de închisoare, din care doream să ieşim cît mai curînd.

Tot privind înainte, nu peste mult zărirăm în vîrful înălţimilor din dreapta, ridicîndu-se uimitor colosul Hradşin, care, ca un uriaş peste pitici, domneşte asupra întregului ţinut. Iată şi oraşul Praga, impunîndu-se cu estinderea sa mare, cu mulţimea nesfîrşită de biserici şi de fabrici al căror fum întunecă orizontul.

Descălecînd, numaidecît plecarăm să cunoaştem oraşul. Praga ne interesa cu atît mai mult, căci fiind ea capitala Boemiei, doream să vedem ce au boemii ca artă, industrie, comerciu şi tot ce constituie viaţa intelectuală şi materială a unei naţiuni.

Ceea ce ne-a întîmpinat din capul locului era că pe strade pretotindene se vorbea aproape numai boemeşte; inscripţiunea stradelor, firmele negustoreşti, tramvaiurile, toate ne arătau numai limba boemă; trecătorii la cari ne adresam ne răspundeau şi ei boemeşte. Care vasăzică, oraşul are o înfăţoşare cu totul slavă. Are şi locuitori germani, dar aceştia fac numai o mică parte. Din numărul total, 84 la sută sînt boemi şi numai 16 la sută germani. Cu toate aceste, elementul german vrea să se afirme şi el, de aici urmează o luptă înverşunată între boemi şi germani, în care – precum se vede – germanii au fost sprijiniţi şi de guvern.

Cauza ce ne îndeamnă să susţinem acest favor al guvernului este că, deşi Praga e un oraş aproape absolut boem, totuş – drept contrapunct al institutelor culturale boeme – esistă asemenea tot atîte aşezăminte culturale [germane]. Astfel sînt două universităţi, una boemă, alta germană; două institute politehnice, iarăş aşa; două academii comerciale, tot aşa; tot în proporţia aceasta sînt contrapuse şi celelalte şcoli; iar teatre şi germanii au tot atîte ca boemii.

Încolo, fizionomia oraşului este comercială şi industrială, asupra căreia planează un fel de misticism religios, care se esprimă prin mulţimea de biserici şi de mănăstiri. Aceasta caracteristică are drept urmare firească o circulaţie mare de oameni şi de trăsuri pe stradele de frunte.

Oraşul, care cu suburbiile sale are 310 000 de locuitori, pe ambele maluri ale rîului Moldova, cuprinde o estensiune mare, în o vale împrejmuită de dealuri cari se coboară pînă la suburbiile din dreapta rîului, iar în stînga culminează în ghirlanda de munţi din al căror vîrf estrem se nalţă vestitul Hradşin.

Şi noi ne-am dus întîi acolo. Trecînd rîul pe unul din cele şepte poduri, ne-am suit în sus pe nesfîrşitele trepte. O urcare obositoare din cale afară. Dar priveliştea ce ni se oferea de acolo asupra oraşului ne-a făcut să uităm oboseala.

Hradşin, fala boemilor, foasta reşedinţă a regilor boemi, unde arhiducele Rudolf a petrecut anii primi ai tinereţei sale, cu castelul, catedrala şi palatele sale, dar mai cu seamă pentru bisericile ce conţin comoare mari, atrage pe toţi străinii cari vizitează Praga.

Catedrala mitropolitană, a cărei edificare s-a început încă de la anul 1344, este un cap-de-operă arhitectonic, la care atît din afară cît şi dinlăuntru poţi să te uiţi ore şi zile. Are o lungime de

74 metri şi un cor de 39 metri înalt; iar turnul, care înainte d-a arde avea o nălţime de 160 metri, astăzi e de 99. Biserica conţine mausoleul regesc din marmore, în care zac mai mulţi regi. Tot aici este şi capela Wenzel, decorată splendid cu petri scumpe, conţinînd mormîntul sfîntului Wenzel, cu frescouri antice, precum şi alte multe morminte istorice.

Castelul, întemeiat încă de principesa Libussa, are un trecut istoric vechi şi foarte variat. Aici s-au petrecut faptele cele mai de căpetenie ale istoriei boeme. Salele mari, astăzi nelocuite, au fost teatrul multor evenimente mari. Se arată şi acuma fereasta din care la 28 mai 1618 contele Thurn a zvîrlit afară în prăpastia de 17 metri afundă pe ambii locotenenţi imperiali, Martinitz şi Slawata, ceea ce a produs rezbelul de 30 de ani. În timpul mai nou, rol mai mare au avut cele două sale mari numite: sala germană şi spaniolă, unde pe timpul şederii aici a arhiducelui Rudolf s-au dat petreceri cu dans. Tot în castel se află şi fundaţiunea împărătesei Maria Teresia pentru douăsprezece domnişoare aristocrate orfane. Ni s-a arătat şi aranjamentul lor şi, ieşind din o sală în balconul faţadei, am avut prilejul să vedem panorama cea mai mare a oraşului, o fermecătoare plăcere pentru ochi.

Tot o plăcere pentru ochi, dar în altă formă, ne-a atras la biserica Loretta unde aveam să vedem tezaurii boemi. Trecînd prin o mulţime de palate, cazarme şi case particulare, la cealaltă margine a Hradşinului deterăm de biserica ce căutam. Atît esteriorul, cît şi interiorul, de o simplitate puritană. Însămnătatea ei este rolul istoric şi comoara ce conţine. Chiar şi comoara aceasta se păstrează în o încăpere mică şi fără nici o altă podoabă. Aceasta comoară este un monstrans în care se află 6 580 petri scumpe, dăruite de contesa Kolovrath, care le-a avut toate pe rochia ei de mireasă. Valoarea lor este 3 milioane de florini. Tot aici mai sînt şi alte juvaere, dăruite de principesa Lobkovitz.

Ieşind pe poarta de sus a Hradşinului, pe piaţa Strahow, se află prelatura ordului premonstratens, situată admirabil pe culmea dealului. Atît biserica, cît şi edificiul de lîngă ea merită luarea-aminte. Întocmai ca costumul preoţilor din acest ord, astfel şi aici culoarea dominantă e cea albă. Altarul bisericei, din marmore albă, e admirabil; în biserică e mormîntul sf. Norbert, întemeietorul ordului. În prelatură se află o galerie de tablouri de Luca Cranach, Carlo Dolce, Holbein, Guido Reni şi alţii. Mai

interesantă e biblioteca ce conţine 60 000 de volume, legate în alb, precum şi o culegere de manuscripte preţioase. Este şi o colecţiune de istorie naturală.

După ce vizitarăm totul, ne mai duserăm o dată pe estrada prelaturei, de unde ni se oferi o privelişte şi mai minunată decît din balconul de la Hradşin, căci eram şi mai sus şi aveam un orizont cu mult mai larg. Desfătîndu-ne cu drag, numai într-un tîrziu ne vini să ne luăm rămas bun şi să ne coborîm jos în oraş.

II

O caracteristică de frunte a capitalei boemilor este mulţimea de biserici. Am vizitat cîteva; aproape toate conţin relicvii naţionale şi sînt vechi. Cea mai vestită e Biserica Teyn, a cărei edificare s-a început la 1350, cu o mulţime de icoane preţioase şi conţinînd multe morminte istorice.

Vrednică de văzut mai este Biserica Sf. Nicolae, o clădire impozantă, începută la 1673, cu o cupolă strălucită şi cu pictură de valoare; Biserica Thoma, cu claustrul augustinilor, cu două icoane de altar de Rubens; Biserica Maria Victoria, cu nişte catacombe interesante şi cu icoane de pictori boemi; Biserica garnizoanei, din 1676; cea a domnilor cruciaţi şi altele multe.

Universitatea e una din cele mai vechi în toată Europa. Wenzel IV a voit să reducă privilegiile numai asupra boemilor, din care cauză vro 5000 de studenţi germani, cu profesorii lor, s-au strămutat în alte părţi, cei mai mulţi s-au dus la Lipsca, unde au fondat universitatea care a devinit apoi atît de renumită. De la 1882 Universitatea e împărţită în două: germană şi boemă. Facultăţile ei nu se află toate laolaltă, ci, ca universităţile mai mari, în mai multe clădiri deosebite. Facultatea teologică şi filozofică, în cortegiul Clementin. Tot acolo e şi admirabila bibliotecă ce conţine peste 170 000 de volume, îndeosebi bogată în scrieri de literatura boemă, tipărită şi scrisă. Facultatea juridică e instalată în Carolinum, iar Facultatea de medicină şi de ştiinţele naturale lîngă spitalul cel mare obştesc.

Oraş mare, Praga are o mulţime de aşezăminte culturale. Dintre ele amintesc Rudolfinul, un palat al artelor frumoase. Apoi galeria de tablouri a amatorilor de arte boemi, care conţine

mai cu samă opere moderne de Bürkel, Gail, Führich, Schirmer, Schleich, Achenbach, K. Müller, Swoboda, iar dintre artiştii vechi sînt reprezintaţi Carlo Dolce, Van Dyck, Holbein, Rubens, Cranach, Tizian etc. Colegiul Clementin, un colosal complex de clădiri, este opera iezuiţilor din a doua parte a secolului al 17–lea, cu două biserici, conţinînd două facultăţi şi biblioteca universitară. Între toate însă cel mai impozant este Muzeul boem, în piaţa Wenzel, pe o înălţime de unde se ofere o privire asupra oraşului. Muzeul acesta e nou şi făcut cu multă splendoare, o adevărată fală a boemilor. Cuprinsul e foarte preţios şi reprezintă îndeosebi arta şi ştiinţa boemă; dintre toate, operele pictorilor boemi atrag mai cu seamă luarea-aminte, ceea ce arată că boemii au nu numai buni muzicanţi, ci şi buni pictori.

Sînt interesante şi palaturile aristocraţiei boeme, însă nu pentru frumuseţea şi mărimea lor, ci numai pentru rolul lor istoric. Astfel însemnăm palatul Kinsky, Schwarzenberg, Clam Gallas, Fürstenherg, Thun, Waldstein, Nostitz etc.

Dintre statuie sînt remarcabile: statua unui student din Praga, în portul din secolul al 17–lea, întru amintirea participării studenţilor la apărarea oraşului împotriva svedienilor la 1648. Monumentul Carol, ridicat la 1848, la aniversarea a 500-a a fundării Universităţii din Praga. Monumentul lui Radetzky, ridicat la 1858 de reuniunea artistică boemă; pentru turnarea monumentului, împăratul a dăruit o mulţime de tunuri cucerite de la italieni. Tot aici trebuie să amintesc şi columna Maria, ridicată de împăratul Leopold III.

Fiind oraş vechi, Praga are o mulţime de clădiri antice, cari îi dau o espresiune mohorîtă. Dintre toate, desigur cea mai interesantă e casa magistratului, din secolul al 15–lea. În frontul din dreapta este un orologiu, unde la 12 ore ies cei doisprezece apostoli, întocmai ca la catedrala din Strasbourg. Durere, n-am văzut ieşirea aceasta, căci ar fi trebuit să aşteptăm mult pînă la ora fixată.

Împregiurimea e cît se poate de frumoasă. O mulţime de parcuri şi grădini publice stau la dispoziţia publicului. Muzica pretotindenea; se vede că sîntem în patria celor mai buni muzicanţi de orchestră.

În mijlocul oraşului sînt foarte drăguţe insulele pe fluviul Moldova. Îndeosebi insula Sofia are un parc drăgălaş, cu tot felul de plante exotice, cu băi şi felurite localuri de petrecere.

Lîngă aceasta se află o altă insulă, mai mare, la care conduc trepte în jos de la unul din picioarele podului. Tocmai cînta muzica și vedeam lume multă, ne-am coborît dar și noi. Acolo lume și o escelentă muzică militară delecta publicul. Programa era tipărită în două limbi: boemă și germană, iar între piesele concertului compozitorii boemi reprezintați prin Poduscka, Smetana, Dvorak, Kalensky.

Doritor de a vedea și un teatru boem, ne-am dus la Teatrul de operă, căci muzica fiind o limbă universală, n-aveam să-ntîmpinăm greutăți de înțelegere. Teatrul, pe malul Moldovei, este un edificiu nou și frumos. Afișul, firește, fiind numai în boemește, n-am știut ce se joacă. Intrînd în foyer, am dat de cîțiva actori și i-am întrebat. *Dama de caro*, mi-au răspuns dînșii. Dar fiindcă doream să văd o operă slavă, titlul acesta mi-a părut suspect și i-am întrebat dacă-i originală? Mi-au răspuns că-i operă rusească și drept probă unul a și alergat și mi-a adus partitura, din care am văzut că autorul este repauzatul compozitor slav Cernitzky. Cu bucurie ne luarăm bilete „Sedallo prizemi" și „vecerni" adecă seara ne duserăm la reprezentație.

Foyerul cel mare și interiorul teatrului este elegant și spațios. În teatru lume multă, încît nici un loc n-a rămas gol. Reprezentația, deși n-a fost la nivelul operei din Dresda, a reușit foarte bine și a stîrnit multe aplauze. Compozitorul Cernitzky, care a murit tînăr, înainte de 2–3 ani, s-a inspirat mult din muzica poporală slavă, care e duioasă și plină de simțire. Ascultîndu-i compoziția, mi-am adus aminte de Porumbescu al nostru care a murit tînăr, fără să fi putut devini ceea ce talentul său îl îndreptățea să fie, creatorul operei române.

Între acte am ascultat dinadins conversația în giur de noi și prin loge. E, bine, n-am auzit altă limbă decît cea boemă. Damele, care nu prea îmi păreau frumoase, auzindu-le conversînd în limba lor, parcă devineau mai grațiose...

A doua zi plecarăm prin Brünn la Viena și de-acolo acasă.

DOBROGEA ȘI TURCIA

1898

PÎNĂ-N DOBROGEA

Punîndu-mi în rînd însemnările și înnoindu-mi amintirile din neuitata călătorie ce făcusem astă-primăvară la Constantinopol, toate îmi împrospătează parcă un vis frumos, care a lăsat o urmă vecinic fermecătoare în sufletul meu.

Minunatul pod peste Dunăre, ce leagă Dobrogea cu România; orașul Constanța cu portul său pitoresc și de o naltă însămnătate comercială; Marea Neagră, prima mare ce văzusem, cu nesfîrșitul ei orizon și în urmă Constantinopolul, mult cîntatul Țarigrad din poezia noastră populară, cu ale lui frumuseți minunate și ciudățenii orientale, fiecare îndeosebi deșteaptă niște aduceri-aminte cari îmi fac cea mai mare plăcere și toate laolaltă îmi înfățoșează o icoană vrăjită, care prin schimbările sale atrăgătoare ne arată vederile cele mai uimitoare.

Cînd stau însă ca să aștern pe hîrtie mulțimea de povestiri care se dezlănțuiesc în mintea mea, cînd vreu să zugrăvesc cu condeiul schimbăcioasa icoană cu arătările-i nentrecute ce s-au perîndat înaintea ochilor mei, simt că încercarea mea n-are să izbutească și că, în loc d-a vă întocmi o lucrare deplină, n-am să vă dau decît niște crîmpeie.

E, bine, nici n-am pretențiunea să fac altceva decît numai atîta. Ar fi de prisos să-ntind vorba mult, căci, pare-mi-se, nu eu sînt primul care am umblat pe acolo; prin urmare numai aș repeta ceea ce alții au scris de mult, ceea ce se află la îndemîna tuturora prin toate lexicoanele de conversație și prin alte scrieri de asemenea menire. Scopul meu este numai să scriu o dare de seamă despre amintirile și impresiunile mele. Fixat odată scopul acesta, cred că putem urca trenul să plecăm.

Luăm trenul care pleacă din Bucureşti dimineaţa şi soseşte la Constanţa la unu după-miazăzi, căci astfel avem prilejul să vedem ziua locul pe unde trecem, Dunărea şi podul renumit, Dobrogea şi mai putem să facem pînă seara o plimbare şi prin Constanţa, căci vaporul spre Constantinopol pleacă de acolo sara la 10.

Era spre sfîrşitul lui aprile. O senină dimineaţă de primăvară. Gara de nord, ca totdauna, plină de călători. Cu plăcere ne luarăm rămas bun de [la] vesela capitală a României, unde iarăş petrecurăm cîteva săptămîni neuitate şi pornirăm cu trenul de persoane spre Constanţa.

O dorinţă veche începea a mi se întrupa în momentul acela, căci Constanţa cu marea de mulţi ani a stat înaintea închipuirii mele ca un farmec atrăgător, la care rîvneam cu multă însufleţire. Învăpăiat de dorul meu, doream ca trenul să fugă mai repede spre a vedea cît mai curînd renumitul oraş şi port de mare al României. Însă, v-o spusesem, trenul era de persoane, prin urmare trebuia să pun frîu nerăbdării.

Înaintarea mai cu încetinelă, la rîndul ei, ne despăgubea pentru întîrziere, arătîndu-ne mai lămurit panorama locului pe unde treceam.

La început aceasta se dezvălui încet. Trenul făcea un semicerc spre dreapta în giurul Bucureştilor, cari ni se înfăţişa astfel aproape din toate părţile.

Vedeam marele şes al Dîmboviţei, pe a cărei maluri se răsfăţa oraşul lui Bucur, înfrumuseţîndu-se din ce în ce mai mult, ca o fecioară care-şi face toaleta ademenitoare. Întinderea mare ne arăta o vedere plină de viaţă, în care parcă auzeam uruiala trăsurilor, mişcarea repede a trecătorilor, strigătele precupeţilor; acea învălmăşeală de risipă şi sărăcie, de tărăboi şi muncă, de gălăgie şi înaintare, pe care n-ai s-o uiţi niciodată.

Zidirile mai nouă, dintre cari străbate plăcut verdeaţa grădinelor, ne arăta că avem în faţa noastră un oraş care acuma se ridică. Mulţimea bisericilor îi dau un colorit oriental. Măreţul templu al Ateneului parcă spunea cu mîndrie că renăscuta capitală română a arborat steagul culturei luminătoare. Iar cazarmele cu tricolor de pe Dealul Spirei vestesc tuturora că braţul susţine ceea ce mintea plămădeşte.

Calea ce iese din oraş ne aduce aici la Şoseaua Kiseleff, unde lumea elegantă îşi face plimbarea cu trăsura să ia aer, unde damele îşi arată toaletele şi domnii fac curte.

Aproape de noi e vestita pădure Băneasa, unde se fac petrecerile poporale; dincolo e Herestreul, cu renumita sa şcoală de agronomie, condusă mai cu seamă de transilvăneni. Pretotindeni verdeaţă, mişcare, viaţă.

Astfel sosim la prima staţie, Mogoşoaia. O simţire legendară ne cuprinde, căci locul acesta desigur a avut un rol istoric. D-aici s-o fi numit strada de frunte a Bucureştilor „Podul Mogoşoaiei". Aici o fi avut reşedinţa Mogoş vornicul, despre care Alecsandri ne-a dat în culegerea sa de *Poezii populare ale românilor* o legendă care începe aşa:

În oraş la Bucureşti
Tot să stai şi să priveşti
Pe cei şepte voinicei,
Şepte fraţi ca şepte brazi,
Toţi de-ai lui Mogoş cumnaţi.
Şi în capul podului,
În fruntea norodului,
Aştepta pe sora lor
Şi pe mîndru-i soţior,
Mogoş vornicul bogat,
Ce glumeşte nencetat...

De atunci au trecut vremuri multe. De-o fi fost aice curtea lui Mogoş vornicul, aceea s-a risipit de mult. De la gară nu vedem decît un sătuţ pe care-l părăsim degrabă.

Urmează nişte staţii mici: Pantelimon, Brîneşti, Fundulea, Săruleşti, Lehliu, Dîlga, Ghimpaţi şi vedeam cum pămîntul devine tot mai neroditor, poporaţiunea tot mai rară, o pustietate nesfîrşită de cîmpii, cea mai mare parte nearate, unde nu prea erau nici oameni, nici vite, nici paseri şi nici măcar nişte puţuri cu cumpănă; ne aflam în mijlocul Bărăganului, pe care îl cunoşteam numai din măestra descriere a regretatului Odobescu.[1]

Impresiunea nicidecît nu e plăcută, monotonia te plictiseşte şi lipsa de viaţă îţi inspiră un aer melancolic. Dornic priveam în toate părţile să văd cel puţin o barză, o rîndunea; se pare însă că încă nu sosiseră, căci era cam rece, nu se desprimăvărase cu totul.

Poate că nici mai tîrziu nu vin, căci aceasta cîmpie nemărginită, de la Dunăre şi pînă la rîul Ialomiţa, nu e împistriţată de bălţi, nici nu-i udată de gîrle, mai că n-are apă deloc, ba nici arbori, ci numai o vegetaţie siluită.

S-au făcut în mai multe rînduri încercări d-a săpa fîntîni arteziene, însă degeaba, poate nici toiagul lui Moise n-ar fi fost în stare a scoate apă.

Iată cauza pentru care mai demult tot Bărăganul nu era decît un cîmp de pășune pentru vite, unde se adunau turme nu numai din toată țara, ci și din Transilvania.

Aveau și vremile acelea farmecul lor. Fluierul ciobanilor făcea să vibreze aerul de tînguiri jalnice; poveștile păstorilor sara la foc împopora pustietatea cu feți-frumoși și zîne; iar cîntecele haiducilor înveselea inimele trudite.

Astăzi, sîrguința omenească ș-a afundat plugul în țălina puțin roditoare a vestitei pustietăți, pășunile s-au împuținat, turmele s-au rărit și cu ele au dispărut legendele, doinele și toată poezia de atunci.

Alte timpuri, alți oameni au intrat în locul celor din trecut. Astăzi, căi ferate cutrieră și Bărăganul, cucerindu-l pentru civilizație.

În firul acestor gînduri, am sosit la Ciulnița, stație mai mare, unde se încrucișează calea ferată Călărași – Slobozia. Ne-am dat jos să mîncăm ceva, căci era pe la zece ore. Un restaurant ca-n mijlocul pustei; dar vinul ne-a convins că Bărăganul tot are și apă.

Ne urcăm cu oareșcare neastîmpăr, căci ne apropiem de Dunăre și avem să vedem în curînd renumitul pod.

Două stații: Mărculești și Elena, apoi sosim la Fetești, stație mai mare, de unde în stînga începe o cale ferată spre Moldova, prin Făurei, Buzău, Focșani și Burdujeni, pînă la granița Bucovinei, linie menită pentru expresul Berlin – Constanța, în legătură cu vapoarele române. Dincolo de stație, înaintea noastră se-ntinde o dîlmă naltă, desigur malurile Dunării. Așteptăm cu nerăbdare să plece trenul, care aici stă mai mult și privim pe ferești să zărim cît mai iute panorama impozantă la care ne așteptam.

Peste cîteva minute, dorința ni se întrupează. Trecem dîlma și în clipa aceea ni se deschide vederii o vale nesfîrșită, uimitoare și măreață. Pînă unde vede ochiul, tot apă, bălți, mlaștină, împistrițate cu niște insule verzi, pe cari iarba a crescut pînă-n brîu și sînt adumbrite de răchiți în veci netunse. Mii de zburătoare furnică pe ape și umplu văzduhul, dînd astfel tabloului tăcut un colorit viu. E valea Dunărei mărețe, care, izbindu-se în cursul său la dreapta de înălțimile Dobrogei, în stînga iese din albie, face inundațiuni mari și ne înfățoșează un peisagiu diluvian. Prin marea aceasta trece linia ferată cu minunatele sale construcțiuni, încununate la sfîrșit de podul colosal, mîndria științei române.

Aceasta cale ferată este o serie de lucrări de cea mai înaltă valoare tehnică. Poduri și viaducte, cu alte construcțiuni mari sentrec a stoarce admirațiunea lumei. Ceea ce în ochii noștri le dă o însemnătate și mai mare este că toate planurile au fost făcute de un inginer român, dl Anghel Saligny, astăzi director general al căilor ferate și al serviciului maritim român, și toate s-au executat sub conducerea d-sale, de către ingineri români.

Vom avea prilejul să revenim la acest bărbat de altădată, cînd îi vom publica portretul și biografia. Acuma ținem să-i aducem prinosul stimei profunde și să amintim că drept aprețiare a genialei sale opere, guvernul l-a înălțat la postul ce ocupă astăzi, iar Academia Română l-a ales membru în secțiunea științifică.

Cum trecem dîlma, numaidecît începe terenul mlăștinos. Un viaduct de 153 metri și 60 cm. lung ne conduce peste el la primul pod. E un braț al Dunărei, care se numește Borcea și care, la Călărași ieșind din matca sa, la Hîrșova se varsă iară acolo, formînd astfel o insulă foarte lungă și mare. Podul e de fier și are o lungime de 42 metri.

Aici trenul se oprește. E stația Borcea. Desigur pentru pescari, căci giur-împregiur e tot apă. Bietul șef. Nici traiul lui nu este de invidiat. O adevărată mânăstire.

Urmează al doile viaduct, cu mult mai lung decît primul, căci acesta are o lungime de 409 metri și 60 cm., apoi calea ferată apucă p-o ridicătură foarte înaltă și fuge pe al treilea viaduct, colosal, de 913 metri, cu 15 deschizături, fiecare de cîte 60 metri, 85 cm., menite a lăsa curs liber inundațiunilor.

Apoi locomotivul intră pe mărețul pod de fier, coroana acestor lucrări, colosala operă a minții omenești. Călătorii aleargă toți la ferești să poată vedea mai bine și esclamațiuni de admirare se aud din toate părțile.

Tabloul ce se desfășoară ochilor e plin de frumuseți. Jos valurile majestoasei Dunăre poartă corăbii încărcate și leagănă luntrițe ușoare; la stînga, marea prin care am trecut și din care se ridică numai răchițele și linia ferată, care la o cotitură ni se

prezintă iarăş în toată măreţia sa; la dreapta, munţii Dobrogei şi în nemijlocita apropiere a malului, oraşul Cernavodă, unde zărim prima minaretă; iar în giur de noi, de ambele părţi, impozanta construcţiune de fier a podului „Carol I".

Podul acesta are o lungime de 750 metri, se razemă pe patru stîlpi în Dunăre şi pe alţi doi la amîndouă malurile. Între stîlpul al doile şi al treilea, adică la mijlocul apei, este o distanţă de 190 metri, iar între celelalte cîte 140 m.

Lungimea totală a podului şi a marelui viaduct de lîngă el este de 1663 metri şi a costat la zece milioane.

Structura podului are o nălţime de 30 metri deasupra celor mai nalte niveluri ale apei; stîlpii au o afunzime de 30 metri sub nivelul ordinar al apei şi intră în pămînt la 18 metri de afund.

În sfîrşit, trecem podul. Sîntem la Cernavodă. Trenul opreşte pe cîteva minute. Grăbim să ne dăm jos, să vedem frontul podului şi întreaga operă.

Stăm uimiţi în faţa colosului dinaintea noastră. Frontul, ori mai bine poarta de intrare, precum şi cea de dincolo, din pietre de stînci, are o înfăţoşare impozantă. Sus în frunte e inscripţia:

FĂCUT SUB DOMNIA REGELUI CAROL I

1890–1895

De ambele părţi a porţii, podul e sprijinit de cîte un dorobanţ de bronz în mărime mai mare decît omul...

O palidă idee poate să dea cetitorilor noştri şi ilustraţiunea ce publicarăm în foaia noastră la 1896 în nr. 19.

Privim cu entuziasm această măreaţă clădire şi din visările noastre ne trezeşte gălăgia ce se produce în giur de noi. Limbi necunoscute străbat auzul nostru oriunde ne întoarcem. Nişte copii ofer flori, dar nu-i înţelegem. Sînt tătari. Uitasem a vă spune, am sosit în Dobrogea.

PRIN DOBROGEA

Dobrogea! petec de pămînt între cele din urmă frămîntări ale Dunărei şi între valurile vecinic turbate ale Mării Negre, iată-ne dar pe sînul tău. De mult te-am dorit, în sfîrşit acuma putem să-ţi facem cunoştinţa.

Şi în momentul acela ne împrospătăm în amintirea noastră tot ce am cetit despre această provinţă.

Situată la marginea Europei răsăritene, pe unde au cutrierat spre Bizanţ toate popoarele barbare, istoria ei se perde în negura legendelor.

Istoricii şi geografii vechi o cunosc sub numele de Scythia minor şi Scythia pontica, făcînd parte din prefectura pretoriului de orient, Tracia, cu capitala Tomis.

Numele „Dobrogea" se pomeneşte mai întîi în veacul XIV. Înţelesul acestei numiri nu este încă deplin statorit. Unii susţin că vine de la cuvîntul bulgar „dobricea", care înseamnă un pămînt sterp; alţii spun că e cuvînt turcesc, care indică un loc fără păduri. Sînt şi alte păreri[1]; nouă însă ni se pare că aceastea-s cele mai plauzibile*.

Oricare va fi fost originea numirii „Dobrogea", este constatat că odinioară ea a aparţinut dominaţiunii romane. Gîndurile noastre se-ntorc dar cu plăcere spre trecutul îndepărtat şi simţim o mîndrie că vechea provinţă romană a devenit astăzi română; că opera de civilizaţie începută de imperiul roman se continuă acuma de către neamul românesc.

Stăpîniţi de curiozitate, privirăm în giur de noi. Ce oameni, ce îmbrăcăminte, ce limbă! Simţeam parcă un fior rece care ne spunea că ne aflăm în mijlocul unui popor barbar. Figurele ursuze, fizionomiile crunte, privirile sălbatice, hainele diforme şi strigătele neînţelese ne făcură impresiune rea. Dobrogea, provinţa României, ni se înfăţişa foarte dizgustător. Tot tătari şi turci. Numai personalul garei vorbea româneşte.

Gara poartă numele de „Cernavodă-Pod" şi e aşezată pe movila de la malul Dunărei. În dosul garei se deschide spre Dunăre o vale care începe d-aici şi ne conduce pînă la Constanţa, despărţind Dobrogea în două.

Această vale, după unii, este alvia unui braţ de odinioară al Dunărei; dar părerea aceasta e combătută cu desăvîrşire. Ideea însă pare că renvie. Zilele trecute ziarele au publicat că se proiectează săparea unui canal în valea aceasta, spre a face o legătură de apă între Dunăre şi Marea Neagră mult mai scurtă decît cea de acuma cu încungiurul pînă unde bătrînul fluviu se varsă în mare. Tot în valea aceasta e construită şi calea ferată Cernavodă – Constanţa.

* Vezi: *Numele Dobrogei în diferite timpuri* de lct. M. D. Ionescu, în revista „Ovidiu" din Constanţa, 1898, nr. 1 (n.a.).

Dincolo de vale, pe coasta catenei de coline ce se perde în depărtări, se impune vederii noastre vestitul orăşel Cernavodă. La gura văii spre Dunăre, Cernavodă este cheia Dobrogei, importantă atît din punct de vedere strategic, cît şi din cel comercial.

Orăşelul are o privelişte interesantă. Stradele sale resfirate neregulat, bisericile şi îndeosebi minaretele – primele ce vedem în călătoria noastră – ne arată un oraş oriental. Însă cîteva clădiri, ce se ridică din mozaicul de tot felul de zidiri, ne probează că civilizaţia ş-a împlîntat ş-aice steagul şi că lumina a început să se răspîndească.

Cernavodă încă din vremile bătrîne a avut însemnătate mare; cu atîta mai importantă a devenit de cînd s-a făcut tocmai acolo marele pod „Carol I" dintre România şi Dobrogea.

Istoria fondării sale ne conduce pînă pe timpul romanilor. Pe vremea aceea a esistat în părţile acelea oraşul Axiopolis, ale cărui ruine îi păstrează şi astăzi amintirea. Ilustrul nostru arheolog, dl Gr. G. Tocilescu a şi început a face săpături acolo şi se sperează un rezultat strălucit. Se poate că Cernavodă s-a întemeiat după ce s-a distrus vechiul Axiopolis. Este constatat că aici romanii au avut un punct strategic foarte însemnat. De aici încolo, pe malul drept al văii, au fost aşa-numitele Valuri ale lui Traian, cari se văd încă şi acuma mai cu seamă între Cochirleni şi Constanţa... Dl Gr. G. Tocilescu, care a studiat aceste valuri, susţine că sînt trei linii de fortificaţiune, ce se pot urmări pe teren încă şi astăzi pe o întindere de 60–70 kilometri: un val mic de pămînt, un altul mai mare, tot de pămînt, cu un şir des de lagăre sau cetăţi de pămînt, în fine un al treilea val, de zid, construit din piatră cubică şi întărit din distanţă în distanţă cu castre permanente tot de piatră. Aceste trei valuri, zice dl Tocilescu, ridicate pe rînd la diferite epoce, anume cel mic de pămînt mai întîi, apoi cel mare de pămînt şi în urmă cel de piatră, şi întrecîndu-se unul pe altul prin a lor tărie, apărau, pe vremea împăraţilor romani, fruntăria nordică a imperiului la unul din punctele lui cele mai ameninţate.*

Numirea „Cernavodă" este de origine slavă; turcii i-au zis „Caras", după balta cea mare între cele două braţe ale Dunărei, care asemenea se numeşte Caras.

---

* Vezi: *Monumentul triumfal de la Adam-Klissi*, de Gr. G. Tocilescu, în revista „Ovidiu" din Constanţa, 1898, nr. 1 (n.a.).

De cînd Dobrogea a ajuns sub dominaţiunea română şi Cernavodă a făcut progres. Are cam 2 300 de locuitori. Din aceştia vro 1 400 sînt ortodoxi, ceea ce însă nu înseamnează că tot atîţia ar fi şi români, căci grecii şi bulgarii intră şi ei în nr. acesta. Mai sînt peste 500 de mahomedani, aproape la 300 catolici, restul se compune din jidani. Ortodoxii au o biserică, mahomedanii două geamii, iar ovreii o sinagogă. Are şcoli româneşti de băieţi şi de fete, precum şi o şcoală musulmană.

Cernavodă, prin situaţia ei, fiind un port de mare însămnătate, se înţelege că principalul cîştig de trai al locuitorilor li se ofere acolo, pescuitul şi comerciul le dau pînea de toate zilele, mulţi se ocupă şi cu prăsirea vitelor, căci pentru agricultură au puţin teren.

După cîteva minute urcăm iarăş în tren şi plecăm în Dobrogea. Calea ferată, construită mai demult de o companie engleză, în valea despre care vorbirăm, trece pe un teren pietros şi neroditor. La o mică distanţă sosim la staţia Saligny, numită astfel în onoarea autorului marelui pod; e o staţie secundară a staţiei Cernavodă-Pod.

De aici încolo urmează o călătorie din cele mai monotoane ce se pot întipui. Calea ferată trece tot pe coasta din dreapta văii, nu ofere însă nicăiri nici o privelişte mai interesantă. Terenul ce se întinde în giur de noi, în dreapta şi în stînga, e pustiu cu desăvîrşire; nu vedem un arbore, nici măcar o tufă sau vrun părîu, numai nişte buruieni arată că pămîntul nu ş-a perdut cu totul puterea roditoare.

Pînă unde străbate ochiul, pămînt arător nu vedem, vite nu zărim, numai ici-colo iarbă uscată, poate pentru ca să dea dovadă că aici totul a perit, că aici nu mai este nici o viaţă.

Jos, în fundul văii, în contrast cu coastele ambelor maluri, ne înfăţoşează tablouri mai variate. Acolo se întind lacuri, mlaştine cu pipirig şi trestiiş, în care mii de cocostîrgi, raţe şi gîşte sălbatece, dimpreună cu alte multe soiuri de zburătoare, îşi joacă mîndrele după plac.

Un adevărat tablou diluvian acesta, în care croncănitul cioarelor, hăcăitul raţelor, gîgîitul gîştelor, ciripitul paserilor şi cîntecul broaştelor fac o muzică disonantă, care te convinge că eşti în deplina sălbăticie a naturei.

Dornic privești pe ferești să vezi ceva viață; monotonia însă rămîne aceeaș, numai apele din vale devin mai mari sau mai mici, numai berzele și rațele sălbatice sînt mai multe sau mai puține.

Stația Mircea-vodă cel puțin îți amintește că ești pe pămînt românesc; dar la Medgidia te afli iarăș în deplină barbarie... Și nu-ți vine să te cobori ca să cunoști mai de aproape țara aceasta.

Dacă te urci pe o înălțime, scrie dl Gr. G. Tocilescu, te găsești așa de izolat, așa de părăsit, singurătatea așa te înspăimîntă, ca nicăiri în alta parte de lume. Numai dacă te uiți cu băgare de seamă observi ici și colo cîte o turmă ce paște împrăștiată, cîrduri de corbi cari au pîndit vro pradă; rămîi în uimire cînd vezi un fir de telegraf pe stîlpul căruia stau aciuiați vulturii cei pleșuvi și puternici. Numai norul de praf al unei harabale, ce aleargă în fuga mare, te vestește că trăiesc și prin acele locuri oameni. Dar trebuie să mergi ceasuri întregi pînă să dai de un sat. Locuințele sînt pitulate în văi, unde apa se scoate la mare adîncime din pămînt și unde oamenii pot fi la adăpostul vînturilor. În fundul acelor văi, apele de ploaie neavînd scursoare formează din cînd în cînd mlaștine pricinuitoare de friguri. Singura vegetațiune a țării crește prielnic numai pe văi: un tufiș pitic și rar și crînguri de mărăcini, din care zboară sălbatici șoimi și coțofane tot două cîte două; ici și colo se vede cîte un pom roditor sau cîte un tei umbros. Cu totul aproape de aceste locuri adevărat binefăcătoare se grupează apoi sălașele, cari dacă numără vreo cîteva zecimi de case, trec printre localitățile însămnate. Oamenii mai săraci trăiesc în bordeie săpate pe jumătate în pămînt, avînd acoperișul oblu tot de pămînt și coșuri de nuiele împletite. Cei mai cu dare de mînă au căscioare de lut cu stuf acoperite, cu intrarea spre sud și în față pridvor de lemn simplu, fără nici o podoabă. Stoguri înalte de grîu, arii deschise, oboruri de nuiele pentru vite și niște pătule de formă particulară, pentru porumb, alcătuiesc dependințele primitive ale curților mai mari, care, după modul antic, sînt împrejmuite cu val și șanț. Nu esistă biserică sau moschee. Locurile sfinte ale satelor, unde toți se duc în pelerinagiu și toți le îngrijesc ca averea cea mai prețioasă, sînt puțurile săpate la mare adîncime, cu foarte mare cheltuială. De la *Tristele* lui Ovidiu și pînă astăzi se pare că nici o îmbunătățire n-a încercat starea aceasta de lucruri, care poartă pe dînsa pecetea unor nenorociri seculare. Chiar faptul cum este compusă poporațiunea, amestecul acela pestriț de tot soiul de neamuri: tătari, turci, greci, țigani, bulgari și români ardeleni, pe cari istoria i-a vînturat în aceste locuri, ca pe un gunoi al popoarelor, ne dă o icoană a mizeriei staționare în cursul schimbător al sorții.*

Statul român a introdus unele îmbunătățiri, dar aceste se observă mai cu seamă la Constanța și poate la Tulcea, capitalele celor două județe ale Dobrogei; în celelalte părți nu se vede decît numai începutul începutului, ori poate nici atîta.

La depărtare de 5 ore de Medgidia se află satul Adamclisi, unde dl Gr. G. Tocilescu a condus niște săpături cari i-au făcut gloria științifică.

Pîn-acolo trebuie să călătorești în căruțe țărănești de tatari.

La început, scrie un călător, nu vezi nimic decît dealuri pleșuve; nici un copac, verdeață deloc. De la jumătatea drumului, însă, priveliștea se schimbă; imediat ce ieși din satul Peșterea, locuit de tatari, turci, găgăuți și români aduși din Transilvania, drumul trece printr-o vale șerpuită pe la poalele dealurilor pietroase ce o încongioară și din care marele Traian a scos pietrile necesare clădirii Trofeului de la Adamclisi. După o călătorie de 5 ore, prăfuiți, obosiți și zdruncinați ca vai de noi, ajungem în fine la satul Adamclisi. De aci pornim spre localitatea adevărat arheologică ce se află la depărtare de vrun sfert de ceas. Oboseală, zbucium etc. nu le mai simțim, n-avem timp a ne gîndi la ele; ne aflăm în fața Trofeului, un masiv zidit în piatră pe o bază de 27 metri diametru. Impresia care ț-o face e indescriptibilă. Acest Trofeu a fost ridicat de marele Traian în onoarea luptătorilor căzuți în o bătaie dată în acele locuri în contra dacilor. La vro 20 de pași se află un mausoleu, în care a fost depusă cenușa soldaților căzuți cu glorie pe cîmpul de bătaie. Numele lor cu localitățile de unde sînt erau săpate în o placă mare de piatră, care acum se află la muzeul din București. Istoria nu spune nimic de această luptă, dar dl Tocilescu probează pînă la evidență prin inscripțiile găsite că aceasta luptă s-a petrecut chiar în Dobrogea, că a luat parte la ea și împăratul Traian și că în urma acelei lupte s-a ridicat Trofeul și Mausoleul. Ba mai mult, d-sa spune că aceasta luptă se află desemnată chiar și în basreliefurile de pe Columna lui Traian în Roma. Mai departe se află resturile unui turn cu o bază compusă din patru rînduri de ziduri concentrice. Acest turn probabil servea ca punct de observație, luînd în considerație poziția locului, care domineazǎ dealurile dimpregiur.

* Vezi: Gr. G. Tocilescu, *opul citat*, în revista „Ovidiu" din Constanța nr. 1, 2 (n.a.).

Din studiile făcute pîn-acuma de dl Gr. G. Tocilescu, se constată că avem a face cu o cetate romană dispărută și în urmă restaurată sau poate acoperită chiar de o altă civilizație, grosolană, însă, față cu cea dintîi. Cetatea avea două porți, între care era „via principala", porțile fiecare cu cîte două turnuri. S-au mai descoperit apaducte foarte frumoase și solid lucrate, apoi mai multe bazilice, dintre care cea mai frumoasă e bazilica Iulia, aceasta întrucît se poate constata după mărimea colosală și numărul enorm al coloanelor pe care se sprijinea. Cetatea ocupă o întindere de vro 12 hectare, din care numai o mică parte e dezgropată.

Să dăm acuma cuvîntul iarăș d-lui Tocilescu, cel mai competent în aceasta cestiune. D-sa zice: „Printre satele Dobrogei, Adamclisi se bucură de micul avantagiu că posedă un izvor de apă curgătoare; existența lui a fost, pare-se, motivul așezării aci a unui oraș în epoca romană. O poartă a acestei mici cetăți romane stă încă și astăzi în picioare, deși ruinată. Temeliile zidurilor împrejmuitoare, ale turnurilor de apărare și ale clădirilor mai mari din interior s-au păstrat așa de bine, că se pot recunoaște în configurația terenului. Săpăturile ce am făcut aci din însărcinarea guvernului fură răsplătite între altele cu inscripțiuni care ne deteră la lumină numele orașului vechi «Tropeum Traiani», și al celui mai nou, din epoca lui Constantin cel Mare, «Tropeum Civitas». Falnicul acest nume l-a primit desigur și l-a purtat orașul nostru după monumentul triumfal al lui Traian, ce se înalță la cîțiva kilometri mai sus, pe o sprinceană de deal pleșuv. Monumentul ofere forma unui turn circular clădit masiv numai din piatră și ciment, cu un diametru de 27 metri și înălțime de 18 metri. Așa de mare fiind, poți privi de pe dînsul ca de pe un observator uriaș, în nemărginita zare, cîmpiile lungi și de toate părțile deschise; pe sute de kilometri el domină tot terenul de giur-împregiur... Un cutremur îngrozitor trebuie să fi răsturnat jos la pămînt coronamentul acoperișului, acel măreț trofeu construit din gigantice strune de piatră, așezate una peste alta. Aceasta întîmplare a pus începutul unei dărîmări pe care mînile barbarilor au dus-o mai departe și au desăvîrșit-o."*

De la Medgidia încolo terenul începe a fi mai roditor. Vedem pămînturi arătoare, care devin tot mai dese; printre ele pășuni mai verzi, cu turme de oi, precum arată și ilustrația din nr. acesta.

* „Ovidiu", articolul citat (n.a.).

La Murfcitar* – ori cum îi zic – începe o lume mai civilizată. Zărim și oameni lucrînd la cîmp. Ici-colo apare și cîte un sălaș. Ne apropiem de Constanța.

O simțire stranie ne cuprinde, căci în curînd avem să vedem marea. Trenul urcă pe o colină, de unde deodată ni se înfățișează o panoramă de nesfîrșită zare. Sărim la ferești s-o vedem mai bine. Firmamentul pare că se coboară cu toată măreția sa pînă la pămînt. Și totuș, parcă nu e firmamentul; e poate aripa unui urieș al poveștilor, care ține umbră pămîntului. O privim cu fiori. Într-aceste, la mijloc, ca Vinerea din valuri, apare orașul Constanța. Zarea albastră-întunecoasă îi face o cadră feerică. Pînă unde străbate ochiul, aceeaș albăstrie mohorîtă. E marea. Am sosit la Constanța.

LA CONSTANȚA

Sosind la Constanța, parcă o adiere mai românească te întîmpină. La gară vezi români, auzi limba noastră și te simți mai acasă. Prietenul nostru, căruia îi scrisesem din București, ne salută cu bucurie. Luăm o birjă și tătarul mînă repede jos la port, să ne așezăm bagajele în biuroul serviciului maritim român.

Nu știm unde să ne uităm mai întins [sic]: la oraș sau la mare? Să privim stradele, clădirile, otelurile, catedrala, geamiile, care laolaltă ne fac o impresiune necunoscută încă; ori să admirăm nesfîrșita mare ce împrejmuiește colțul extrem al orașului și ale cărei valuri verzi și turbate cuprind tot orizontul, purtînd parcă o luptă vecinică cu cerul și pămîntul.

În curînd însă învinge marea. Și nu ne mai uităm decît la ea. Toată atențiunea noastră o absoarbe numai marea. Și cu cît o privim mai mult, cu atîta ne atrage mai tare, cu atîta ne cucerește mai adînc.

* Murfcitar = Murfatlar (n. ed.).

Impresiunea ce simţim văzînd întîia oară o mare zguduitoare. Panorama ei ne ofere atîtea minunăţii de care nici n-am visat, încît rămînem uimiţi, ca în faţa unui colos necunoscut. Pămîntul pe care stăm ne pare un pitic, o jucărie în mîna urieşului, care poate s-o sfărme la tot momentul.

Pe cît de impozantă, vederea este însă şi tot atît de înfiorătoare. În tăcerea nemărginită ce o domneşte, izbirea valurilor vecinic agitate sună încremenitor. Vîntul, care nu se mai alină, ridică turnuri şi sapă prăpastii.

Iată colo o luntre cu doi oameni. Vîslaşul lucrează din răsputeri şi luntriţa se leagănă uşor. Vine un val, ridică luntrea şi apoi o doboară jos, cît nu o mai vedem. Ne cuprind fiori. Sărmanii, o fi perit. Dar în momentul următor luntriţa apare de nou. Oamenii trăiesc. Un alt val le izbeşte luntrea. Iarăş nu-i vedem. Apoi iar apar. Şi tot aşa. Un joc ce-ţi încheagă sîngele.

Priveliştea e descurăgiătoare. Ne cuprinde teama că la noapte avem să pornim pe aceleaşi valuri, că avem să ne expunem viaţa capriţiilor acestei mări. Şi ca ş-o fantomă de vis ne apare faptul zdrobitor că nu de mult, abia cu 3–4 săptămîni înainte vreme, s-a cufundat în marea aceasta, nu departe de portul Constanţa, „Meteorul“, unul din strălucitele vapoare de pasageri ale României.

În momentul acela mi-aduc aminte de cuvintele Maj.-sale regelui Carol, care în cea din urmă şedinţă solemnă a sesiunii generale din primăvara trecută a Academiei Române, făcîndu-mi onoare să mă-ntrebe că unde m-oi duce după încheiarea sesiunii, mi-a observat că Marea Neagră e marea cea mai agitată.

Să călătoreşti pentru prima oară pe mare şi, din întîmplare, tocmai pe cea mai turbată! Nu-i vorbă, nu cam atrăgea! Mă încurăgeam însă cu observaţiunea d-lui Saligny, care mi-a zis că toţi locuitorii de la cutare mare susţin că marea lor e cea mai primejdioasă...

Într-aceste, sosirăm jos la chei, unde sta gata de pornire vaporul „Principesa Maria“, care avea să ne ducă la Constantinopol. Subagentul serviciului maritim român, dl Alexandru Bogza, ne întîmpină afabil şi ne dete informaţiile cerute. Apoi o luarăm în sus spre oraş, la dejun, după care pornirăm să vizităm Constanţa.

Pînă sara, cu trăsura şi pe jos, vizitarăm aproape tot ce este mai interesant şi mai vrednic de văzut, conduşi de confratele

nostru dl Petru Vulcan, originar din Macedonia, iar acuma în funcţiune la prefectura de acolo, bine cunoscut şi din coloanele foii noastre, căruia şi în locul acesta îi aducem mulţumirile noastre.

Constanţa, precum se ştie, s-a întemeiat în locul unde a existat vechiul oraş Tomis, a cărui istorie se perde în negura poveştilor. Tomis a fost un oraş vestit şi înflorit, care pentru noi are o însămnătate deosebită, pentru că poetul Ovidiu, exilat din Roma, acolo ş-a petrecut anii cei din urmă ai vieţii sale. Hunii au prădat şi oraşul acela; iar genovezii, în evul de mijloc, au făcut şi acolo un port de mare. Sub turci s-a numit Küstendje; la 1878, în urma Tratatului din Berlin, care a dat României Dobrogea, în locul Basarabiei răpite, ajungînd sub dominaţiunea română, i s-a redat numele „Constanţa“.

Situaţia oraşului e foarte romantică. Formînd o peninsulă ce intră în Marea Neagră, Constanţa e împrejmuită din trei părţi tot de mare şi astfel e potrivită de minune a fi un port maritim. Poziţia aceasta îi dă o însemnătate mare pentru România, însemnătate care ne face să uităm toate mizeriile dobrogene, căci numai astfel are şi ea un port de mare, care, legat acum prin podul de peste Dunăre, cu capitala ţării, are pentru comerciu importanţa cea mai înaltă.

Apreţiind aceste, guvernele şi corpurile legiuitoare ale României au propus şi votat sume mari pentru a transforma portul într-o estindere şi siguranţă conform menirii sale. Aceste uriaşe lucrări, cari au să coste vro cincizeci de milioane, au şi început şi se urmează cu stăruinţă, avînd să se încheie peste patru ani.

Ceea ce priveşte oraşul, de cînd e sub stăpînire română, a făcut mare progres. Acesta se manifestează atît în exterior, cît şi în privinţa organizaţiei sale. Capitala judeţului cu acelaş nume, oraşul are o mulţime de clădiri nouă, reclamate de trebuinţele administrative, culturale şi militare. Case particulare de toată frumuseţea şi oteluri elegante. Un bulevard admirabil şi cîteva strade destul de curăţele. Ceea ce îi dă un colorit deosebit este comerciul; prăvălii lîngă prăvălii, cu tot felul de marfe orientale, ne probează că sîntem la port.

Poporaţiunea se compune din români, greci, turci, tătari, bulgari, armeni şi – fireşte – ovrei. Majoritatea relativă e română, dar neromânii laolaltă sînt mai mulţi decît românii, cari

din unsprezece mii de locuitori se urcă numai peste trei mii. Poporațiunea română însă tot crește, cîtă vreme cea străină scade.

O plimbare pe bulevardul Elisabeta este tot ce mai frumos se poate întipui. Începînd de la port, acela ne conduce pe marginea extremă a mării și ne arată cele mai minunate priveliști spre mare. Mergînd în sus, ochii noștri sînt ațintiți tot în dreapta și trec din surprinderi în surprinderi. Formațiunea stîncelor, pe vîrful cărora stau clădite palatele și casele, a căror temelii sînt bătute de valurile mării mugitoare, ofere altă și altă panoramă, în giurul căreia cadra vecinică e marea-n infinit...

Îndată la început ne atrage pavilonul de petrecere, ale cărui picioare se ridică din valuri, cîtă vreme verenda e împinsă deasupra mării. Fereștile sara sînt iluminate *a giorno*, înlăuntru cîntă muzica și părechi vesele dansează bostonul; din afară lampioane atîrnate spre mare fac o lumină feerică, sub care dame și domni conversează intim, desfătîndu-se în marea dinaintea lor, ca-n *O mie și una de nopți*.

Sub farmecul acestei întipuiri stăm încîntați și nu ne vine să plecăm; însă timpul e scurt și mai avem de văzut unde n-am ajuns încă.

De pe bulevard mai notez încă palatul prințului Grigorie Sturdza, cu o poziție minunată pe malul mării, d-a stînga cu țărmurii Dobrogei cari se perd în zarea depărtării; la dreapta, tabloul infinit al mării.

Centrul orașului e la Piața Independenței, unde se află statua lui Ovidiu ridicată la 1883. De acolo pornesc spre vale alte două strade, la mijlocul marginei se vede catedrala și în depărtare nesfîrșita mare, precum arată și ilustrația din fruntea acestui număr al foii noastre. Aici este și emporiul comerciului, bine reprezintat și de români, dintre cari macedoneanul Dabo ocupă un loc de frunte.

Palatul administrativ, pe care l-am vizitat și dinlăuntru, este un edificiu modern și cu gust, care formează un contrast izbitor în mijlocul necurățeniei tătărești ce începe de acolo în sus.

Ieșind, nu departe deterăm de o geamie turcească, prima ce văzusem de aproape. Din întîmplare, hogea chiar în momentul acela ieși pe balconul din vîrful minaretei, cîntîndu-și cîntarea obicinuită, cîtă vreme poporațiunea de pe stradă trecea nepăsător, căutîndu-și de treabă. Stătui locului și, ascultîndu-l, îmi părea că

cîntarea aceea de jale e cîntecul de lebădă al seminției turcești care-n locul acela se stinge și piere.

Vizitarăm apoi școala primară „Prințul Ferdinand și prințesa Maria“, o construcție și organizație cu totul modernă; spitalul comunal, curat și bine aranjat; prefectura; cîteva oteluri, printre cari cel mai frumos e otelul „Carol I“ și în urmă amicul nostru Petru Vulcan ne-a condus în localul Cercului literar „Ovidiu“, unde se află totodată și biblioteca tinerimei române-albaneze.

Cercul „Ovidiu“ s-a înființat mi se pare numai în anul trecut și prin stăruința celor din fruntea lui a ajuns în scurtă vreme un centru cultural românesc în Dobrogea. Cercul acesta a aranjat conferențe literare, serbări culturale, reprezentații teatrale, întemeiază o Bibliotecă universală și a început să scoată o valoroasă revistă intitulată „Ovidiu“, prima revistă literară dobrogeană. Localul Cercului, bine aranjat, cu mobile moderne, ne imprimă suvenirea cea mai plăcută. Aducem sincerele noastre felicitări d-lui Petru Vulcan, președintele Cercului, care dimpreună cu vicepreședinții colonel dr. G. Bălăceanu, Al. Caranfil și cu ceialalți membri ai comitetului, au tot meritul că Cercul înjghebat cu multă însuflețire a luat un avînt atît de frumos.

Ne-am dus și la cimiter. Printre niște strade murdare tătărești, am ieșit pe un platou înalt, de unde vezi tot orașul și marea, acolo e cimiterul creștinilor. E bine întreținut, sînt multe monumente frumoase, inscripțiile cea mai mare parte în limba greacă.

Cimiterul acesta e renumit pentru monumentul rădicat întrînsul de guvernul francez întru amintirea soldaților francezi căzuți în rezbelul de la Crimeea și ale căror osăminte transportate de acolo pe Marea Neagră la Constanța au fost îngropate aici.

Am privit cu duioșie impozantul monument, sub care, departe de patria lor, de toți cei ce i-au iubit, sînt adunate oasele vitejilor cari au luptat și murit pentru gloria neamului francez. Vîntul, care dinspre mare adia mărețul bloc, parcă aducea de acolo sărutul locului unde dînșii ș-au vărsat sîngele, spre a le transporta memoria în scumpa lor țară.

Inscripțiunea e următoarea:

LA FRANCE
A SES
SOLDATS MORTS
POUR
LA PATRIE
1854–1855

Cu impresiune jalnică pornirăm în jos, trecînd pe lîngă nişte cazarme, îndurînd un vînt neplăcut care ne sufla în faţă.

Constanţa are două calamităţi: întîi, vîntul şi a doua, lipsa apei de beut. Neajunsul al doile se poate îndrepta, aducîndu-se apa trebuitoare de la cutare izvor; s-a şi făcut un plan pentru conducerea de la satul Anadolchioi, situat la depărtare de 4 kilometri. Însă contra vîntului nu este nici un remediu. Şi ce vînt! Te taie ca briceagul. Şi cît ţine! Aproape tot anul. Deosebit iarna, cînd ninge şi te suflă-n faţă, ori face grămezi urieşe de zăpadă, trebuie să fie grozav.

Vara tot e mai plăcut. Atunci aerul de mare tempereazǎ atmosfera; vine lume şi e oareşcare viaţă socială, ceea ce iarna lipseşte cu desăvîrşire; se deschid băile de mare, unde duce o cale ferată, se dau concerte şi baluri şi uiţi că eşti în Dobrogea.

Trecînd pe lîngă gimnaziul clasic, înfiinţat la 1896, în urmă ne-am dus să vizităm biserica catedrală română. Aşezată deasupra portului, pe un punct extrem al oraşului, are o înfăţişare impunătoare, care se prezintă de departe călătorilor cari sosesc de pe mare. S-a zidit înainte cu vro zece ani şi a fost pictată de artistul Mirea. Ornamentica este făcută cu lux mare, iar tablourile arată un stil modern, care a stîrnit multă discuţiune. Artistul s-a abătut de la concepţiunea legendară, care înfăţoşează îndeosebi evlavia şi a pictat nişte sfinte nu numai evlavioase dar şi frumoase afară din cale, la care să te tot uiţi. Aceasta însă nu le-a convinit multora, ba unii ziceau că portretele sfintelor sînt făcute după modeluri viue, ceea ce a stîrnit multă vorbă, încît a trebuit să iasă din Bucureşti o comisie de oameni competenţi, în frunte cu regretatul academician Odobescu, spre a constata dacă biserica nu e profanată şi dacă se poate sfinţi. Rezultatul a fost că arta a învins şi catedrala s-a deschis.

Dar e sară. Vaporul are să pornească în curînd. Amicii noştri ne petrec la port, ne luăm rămas bun, urcăm [pe] vaporul „Principesa Maria“, unde ne ocupăm cabinul şi ieşim pe bord să vedem tabloul maritim în mijlocul căruia ne aflăm.

S-a întunecat cu desăvîrşire. Şi în mijlocul acestei întunecimi, oraşul, colo sus pe mal, cu ferestile sale iluminate, apare ca un urieş castel fantastic. Încolo o noapte nepătrunsă, din care licăreşte numai vecinica lumină a farului mîntuitor.

Vaporul „Principesa Maria“ e construcţiune navală foarte elegantă. Ofere tot confortul: cabine bune, sale mari, bucătărie franceză şi luminaţie electrică. Îndeosebi e strălucită odaia de prînzire a clasei prime, iar sala de muzică din etagiu, în stil rococo, revarsă un lux briliant. Vaporul acesta e construit de şantierul naval Fratelli Orlando din Livorno şi a costat un milion cinci sute de lei.

Din întîmplare, tot cu vaporul acesta călătoreşte şi dl ministru al Lucrărilor Publice I.C. Brătianu cu mama, d-na Pia Brătianu, văduva ilustrului Ion Brătianu, surorile şi alţi membri ai familiei, precum şi dl Anghel Saligny, membru al Academiei Române şi directorul general al căilor ferate şi al serviciului maritim român, dimpreună cu alţi cunoscuţi de la Bucureşti. O societate distinsă, care apoi la Constantinopol ne-a înlesnit să putem vedea palaturile sultanilor.

Şi iată că signalul sună. Vaporul începe a se mişca şi încetul cu încetul părăseşte portul. O curioasă legănare ne sileşte să ne ţinem bine. Înaintăm tot mai mult spre mare. Luminile din fereştile Constanţei devin tot mai mici, pînă cînd în cele din urmă dispar cu totul. Nu mai vedem nici malurile. Abia mai licăreşte farul. Apoi se stinge şi acela. Sîntem în mijlocul mării.

Vaporul nostru se leagănă tot mai mult. Călătorii de pe bord dispar unul cîte unul, căci legănatul îi ameţeşte. Căpitanul stă neclintit la locul său şi matrozii îşi îndeplinesc lucrul cu nepăsare. În fiecare jumătate de oră sună clopoţelul şi vine matrozul de serviciu, anunţînd căpitanului cîte mile am înaintat.

În mijlocul mării întunecate, vaporul nostru iluminat pare o lumină plutindă. Şi nu s-aude decît ropotul roţilor şi mugetul valurilor ce se izbesc sfărmîndu-se în miliarde de schintei.

Deodată apare luna, ca o regină fermecătoare; razele ei se răsfrîng pe undele vecinic mişcătoare şi schimbă toată panorama. Privelişte dumnezeiască. O lumină arginţie se revarsă dasupra apei nesfîrşite, parcă vedem fundul mării şi sute de delfini sar pe suprafaţă, jucîndu-se năvalnic.

Răzămat de grilagiu, privesc, dus pe gînduri, acest tablou al măreţiei naturi şi dodată observ c-am rămas singur; vîntul încă începe a sufla mai cu tărie; arunc dar o ultimă privire spre mare şi mă cobor, zicînd căpitanului:

– Noapte bună!

Încă n-a răsărit soarele cînd am ieşit din cabin să iau un ceai. În sala de mîncare nu era nimeni. Flăcările albui-albastre ale luminei electrice se răsfrîngeau tremurător pe obiectele din sală şi imprimau asupra întregului un aer mistic. Afară era întuneric şi tăcere. O noapte vecinică, în care numai lupta roţilor cu valurile reprezinta viaţa.

Pînă cînd mi s-a adus ceaiul, începură a vini şi alţi călători. Vai ce schimbare pe ei de-asară şi pîn-acum! Atunci veseli, acum erau tăcuţi; atunci rumeni, acum palizi. Toţi aveau o înfăţişare posomorîtă, care arăta c-au petrecut o noapte rea. Din vorbăreţi ce-au fost, au devenit parcă muţi. Ici-colo o şoaptă cu nevasta sau cu prietenul, atîta tot. Nimene nu spunea ce-a păţit. Era şi de prisos. Se ştia. Toţi suferiseră de aceeaşi boală, care se numeşte boală de mare.

Priveliştea asta însă avea şi partea sa comică. Era peste poate să rămîi serios şi să nu te scape rîsul, văzînd în ce stare vrednică de plîns au ajuns unele persoane care în ajun se lăudau că nici că le pasă de boala aceea. Parcă marea anume a voit să păcălească pe lăudăroşi şi să le arate că tot dînsa e cea mai tare.

Aşa e marea. Capriţioasă şi firetică. Cînd te leagănă mai mult, atunci te pomeneşti cu boala-n oase. Ba se poate zice că dacă nu te-ar legăna, ai putea scăpa teafăr; căci toată boala îţi vine din legănatul acesta, care te ameţeşte şi ţi se face rău.

Oricît de liniştită ar fi marea, nu poţi să scapi de legănatul acesta, căci vaporul, tăind valurile, dă de pedici cari îl ridică şi cufundă. Balansarea aceasta, dacă nu mai este şi vînt, devine atît de straşnică, încît nu te poţi preumbla pe bord şi trebuie să te ţini bine de grilagiu sau de alte obiecte, ca să nu cazi. E interesantă şi frumoasă, nu-i vorbă, vederea, cum partea dinainte a vaporului se urcă în sus, înfruntînd nişte valuri uriaşe, apoi cum se lasă în jos, strivindu-le; însă acest vecinic suiş şi coborîş ţine vaporul în necontenită situaţie piezişă, care în mijlocul valurilor ce se ridică din amîndouă laturile, izbindu-se năprasnic, îţi tulbură siguranţa, îţi paingenează ochii, îţi face greaţă şi te bolnăveşte.

Şi n-ai scăpare nici în cabin. Culcat în pat, acelaş legănat te urmăreşte şi acolo, ridicîndu-ţi în sus acuş capul, acuş picioarele.Degeaba-ţi iei orice poziţie, boala de mare te găseşte totdauna – dacă n-ai noroc să scapi.

V-o spun verde că şi eu aveam frică. Cine să nu se teamă cînd întîia oară pleacă spre mare, după ce a auzit atîte grozăvenii despre boala ce are să-ntîmpine acolo? Însă un prieten mă-ncuraja că el de multe ori a călătorit pe mare, că pe el nu-l mai cuprinde boala aceea, că îi ştie leacul; să fiu dar liniştit, că-mi dă şi mie doftoriile sale.

I-am mulţumit şi n-am primit, căci mă temeam să n-o păţesc şi mai rău. Mă aflam sub impresiunea unui fatalism care îmi spunea că toate-s în zădar, nu e mîntuinţă...

Într-aceste, iată că apare şi prietenul. Fizionomia-i distrusă îmi stîrni un zîmbet. Faţa-i ovală a devenit lungureaţă, era galbăn ca ceara şi avea o privire lîncedă, care-i da o înfăţoşare comică.

Neputîndu-mă stăpîni, l-am întrebat rîzînd:

– Ce ţi-i?

– Dă-mi pace, răspunse el. Aşa chinuri grozave n-am suferit toată viaţa... Chelner, să-mi dai un ceai cu rom... Şi tu?

– Am dormit bine pînă dimineaţa.

Se uită mirat la mine, parcă nu voia să mă creadă.

– N-ai ce te mire, i-am zis, doar ştii că nu ţ-am întrebuinţat prezervativele.

Între călători era şi o păreche nouă-nouţă, care-şi făcea voiagiul nupţial. Îndrăzneaţă idee să-ţi alegi pentru astfel de voiagiu tocmai marea. Însă înamoraţii de multe ori au idei extravagante. Exaltaţi ce sînt, ei nici că-şi aduc aminte de boala de mare. Eram curioşi să-i vedem dimineaţa, însă ei numai apărură...

Spre a respira un aer mai curat, ne urcarăm pe bord. O admirabilă panoramă ne întîmpină acolo. Soarele tocmai răsărea şi razele-i aurii apăreau ca nişte săgeţi strălucite, ieşind din mare, la marginea estremă a orizontului, unde parcă se împreună cerul cu pămîntul. O lumină ca de foc se revărsa spre marea nesfîrşită, făcînd să sclipească undele-i verzi şi prevestind ivirea majestosului soare.

Şi cum şedeam cu soţia, desfătîndu-ne în această privelişte măreaţă, iată că ne pomenirăm înaintea noastră cu un fotograf amateur care-şi întorcea aparatul spre a fotografia răsăritul soarelui pe mare. Ivirea lui ne făcu o impresiune hazlie. Sportul acesta te urmăreşte dară pînă-n mijlocul mării.

El nici nu observă surîsul nostru, ci se căznea să-şi potrivească instrumentul. Durere însă, că truda fu zădarnică. Punctul fix era prea departe şi nu se putea prinde.

Atunci ce-i plesni prin minte? Să fotografieze bordul vaporului, dimpreună cu cei ce şedeam acolo, împrejmuiţi de valuri. Poziţia aceasta îi păru însă atît de interesantă, că îi vini pofta să se fotografieze şi dînsul cu noi. Întocmi deci aparatul, apoi chemă un băiat de matroz şi-l învăţă cum să mînuiască maşinăria, spunîndu-i că, după ce va număra zece, să tragă de sfoară. Băiatul spuse că pricepe şi amatorul luă loc între noi. Unu, doi, trei, – zece. Băiatul trase de sfoară, însă cu atîta putere că instrumentul se strică şi sticla căzu jos. Fotograful se sculă mînios, iară băiatul o luă la fugă în mijlocul rîsetelor noastre.

Pînă cînd se petrecură aceste, soarele răsări cu totul, deschizîndu-ne orizonturi nouă şi nesfîrşite. Ne simţeam ca înviaţi după o moarte lungă. Adevărat că nu zăream decît apă şi apă, dar cel puţin vedeam ceva şi acest „ceva" era atît de majestos, încît ne fermeca prin puterea frumuseţilor sale.

Şi priveam în infinit, aşteptînd ca undeva să zărim pămîntul. Degeaba. Numai din cînd în cînd apăreau, la depărtări mari, conturele unei corăbii, care cu catîrgele sale înălţate-n sus ne făcea impresiunea unor catarige de fîntîni în mijlocul pustelor; apoi încetul cu încetul dispăreau şi acelea şi iarăş nu vedeam nimica, decît marea...

Deodată o exclamaţie de bucurie s-auzi din toate părţile. „Pămînt", strigă unul din călători şi toţi s-adunară în dreapta vaporului, unde în zarea depărtării apărea ceva negru. Era bură, negură ori fum sau pămînt, nu se putea stabili hotărît. Cei mai cunoscători susţineau că e pămînt şi adăugau că în curînd avem să sosim la gura Bosforului.

Aceasta signalare produse o viuă mişcare între călători. Chiar şi bolnavii ieşiră din cabine să vază cît mai curînd feericul Bosfor, despre care oricine a cetit şi auzit atît de mult. Numai părechea nouă nu se ivea. Numai ea nu se interesa de frumuseţile Bosforului.

Şi din negura nesiguranţei se dezvăluia încetul cu încetul tot mai clar, tot mai vizibil, în dreapta noastră, o figură neagră şi lungă, care ne închidea vederea, care totuş ne inspira speranţă şi bucurie, căci era malul, era pămîntul...

O nespusă veselie cuprinse toate inimele, căci oricît de frumoasă e marea, oricîte plăceri îţi ofere vederea ei, totuş te simţi oareşcum uşorat, cînd – măcar şi după o călătorie numai de 12–13 ore, ca şi a noastră – zăreşti pămîntul şi ştii că în curînd iarăş ai să calci pe el.

Şi malurile din dreapta se apropiau tot mai mult. Acum le vedeam bine. Erau nişte dealuri cari se ridicau din mare. Iată şi farul, mîntuinţa marinarilor, împrejmuit de cîteva case. O fi vrun post militar.

Tot privind în dreapta, deodată ne pomenirăm şi din stînga cu aceeaşi negreaţă, care în cele din urmă devini malul de dincolo; nu aşa de nalt ca cel din dreapta, nici aşa de posomorît, părea că o climă mai blîndă adia asupra lui; era malul Asiei. De-aici începe Bosforul...

O stranie simţire ne cuprinse cînd vaporul intră în Bosfor. Care de care îşi căuta un loc mai bun pe bord sau aiurea, să poată admira cît de bine priveliştea care se înfăţişa de aici încolo.

Înaintam între două continente. La dreapta începea Europa cu dealurile-i pleşuve ce se perdeau în umbra Balcanilor; la stînga Asia, o cîmpie din ce în ce mai frumoasă, care la depărtări se-nălţa şi ea arătîndu-ne conturele munţilor urcaţi în nori.

Tradiţiunea spune că numele Bosfor vine din cuvintele greceşti „Bous" (bou) şi „Poros" (trecere), adică trecătoare de bou, căci un bou mitologic l-ar fi trecut cu notul. În adevăr lăţimea, care la început se urcă la patru kilometri, mai înlăuntru nu e decît jumătate de kilometru, cîte vreme lungimea are 30 de kilometri.

Fiind distanţa atît de lungă, timp de o oră vaporul ne ofere priveliştile cele mai încîntătoare de pe ambele maluri ale minunatei strîmtori de mare ce leagă Marea Neagră cu Marea Marmara.

Deschid volumul *Florile Bosforului* al lui D. Bolintineanu şi citesc lacom:

„Malurile acestui canal, scrie poetul nostru, sînt celebre prin frumuseţea lor pitorească, prin grădinele delicioase ce apără malurile şi dealurile vecine şi fac loc, între ele şi marea, unor case, chioscuri, saraiuri cu formă orientală. Nu este nimic mai frumos în lume, ca situaţie, decît aceasta strîmtoare. Natura aici are o calitate particulară, aceea de a nu obosi niciodată ochii ce o privesc. Varietatea infinită a tablourilor produce acest fenomen. Astfel fiece minut aduce ceva nou sau în desen, sau în colorile acestui tablou magic. Cerul, sub înrîurirea curintelor de aer, ce-şi

comunică cele două mări, precum şi malurile atît de variate în formele lor; grădinile, stîncile, văile contribuie la aceasta luptă eternă între umbre şi între raze, contribuie la naşterea marei varietăţi."

Închisei cartea şi priveam în jur de noi să văd aieve ceea ce poetul zugrăvea cu atîta entuziasm.

Malurile de ambele părţi devineau din ce în ce mai interesante, mai frumoase şi mai pitoreşti. Grădini orientale, case fantaziste, vile cochete şi chioscuri idilice ne suprindeau la tot momentul. Un călător care cunoştea bine Bosforul ne spunea ale cui sînt cele mai de frunte. Multe erau de ale favoritelor sultanilor. Cîte istorii de amor s-au petrecut pe aceste maluri. Cîte victime nefericite ş-au găsit mormîntul în undele Bosforului! De-ar şti vorbi aceste clădiri, ele ne-ar spune de fericirile ce au văzut, de momentele dulci ce au tăinuit şi de lacrimele ce s-au vărsat, contopindu-se cu valurile apei de jos.

Parcă auzeam serenada trubadurului înamorat la fereasta sultanei tinere:

Ca o dulce sărutare
Ca cu val p-acest Bosfor,
Omul rădăcină n-are
Pe pămîntul cel de dor.
Gustă dulcea bucurie
Astăzi cînd ea ne-a surîs!
Mîne dorul o să vie
Să-şi ia locul lui promis.
Cum o floare e ursită
A-nflori, a se usca,
Viaţa noastră e trăită
D-am iubit pe cineva!*

Şi privind înainte, tabloul impozant se desfăşura în toată măreţia sa.

La dreapta dealuri nalte, acoperite pînă sus cu palaturi. Iată turnul de pază; mai jos de vestitul Buyuk-Déré, partea cea mai europeană a capitalei turceşti, unde-şi au palatele ambasadorii; mai încolo briliantul palat Dolma-Bagce, unde de curînd sultanul a întîmpinat părechea imperială germană; sus de după deal, Chioscul Ildiz, palatul actualului sultan; jos, oraşul Galata, deasupra Pera şi în vîrful tuturora Turnul colosal...

---

* D. Bolintineanu: *Florile Bosforului* (n. a.).

În faţa noastră golful Cornul-de--Aur, cu pădurea de catîrgi, cu mulţimea de corăbii, vapoare, caice şi luntri, cu cele două poduri uriaşe ce împreună Galata şi Stambulul din stînga noastră, de unde ne străbate Vechiul Serai, Aya Sofia, mulţimea de minarete şi mai încolo Fanarul, de unde au năpustit fanarioţii în ţară...

Mai încoace, Marea Marmara şi în stînga şesul puţin ridicat al malului asiatic, cu oraşul Scutari, înaintea căruia se ridică din valuri legendarul turn al lui Leandru, iar mai încoace strălucitul palat Bayler-bey cu grădinile sale pendente...

O ghirlandă din *O mie şi una de nopţi*, grandioasă, minunată şi feerică, de care n-are în lume decît Bosforul.

Stai înmărmurit în faţa măreţului tablou, impozant, frumos şi plin de viaţă, căruia razele soarelui îi dau o lucoare deosebit fermecătoare şi te simţi feeric că poţi vedea cel mai frumos punct al globului pămîntesc... Constantinopolul.

Era la unsprezece ore...

Cu chiu cu vai trecurăm vama turcească, unde ni s-a confişcat toate ziarele...

Dar şi mai mare luptă ne-a costat a străbate prin mulţimea de hamali. Unul îţi ia cufărul, altul cutia, al treile parasolul, al patrăle bastonul, al cincile îţi aduce trăsură, al şasele îţi deschide uşa... Şi fiecare îţi cere bacşiş deosebit.

Cînd am sosit la otel şi ne-am coborît din trăsură, portarul îmbrîncea pe doi hamali cari voiau să ne ajute; al treile, mai norocos, izbutise a ne deschide uşa trăsurei şi ţinea pălăria.

Altul sări de pe capră şi ne prezintă o socoteală pentru că ne-a cîştigat hamalii.

LA CONSTANTINOPOL

După dejun, o luarăm prin oraş să-i facem cunoştinţa, întîi aşa pe deasupriţa, pînă cînd vom cerceta cu de-amănuntul tot ce-i vrednic de văzut.

Se-nțelege că timpul de la miazăzi și pînă sara, ce-l destinasem spre scopul acesta, nu puta ajunge decît să ne facem numai oareșcare idee despre Constantinopol, a cărui extindere este colosală.

Întocmai ca Roma, capitala Turciei se ridică și ea pe șepte coline, cari împrejmuiesc golful Cornul-de-Aur, șase de-o parte și a șeptea de alta. La marginea extremă a Europei, despărțită de Asia numai prin Bosfor, care leagă tocmai aice Marea Neagră cu Marea de Marmara și astfel este o trecătoare spre Asia, avînd și un minunat port natural, Cornul-de-Aur: situația asta îi dă cea mai mare însemnătate strategică și comercială.

Fiind cheia Asiei și a continentelor din lumea nouă, este firesc că încă din vremile legendare cele mai de frunte popoare au stăruit să-și împlînte domnirea aici. Bizantinii ș-au menținut mai mult puterea. Constantin cel Mare însă i-a bătut, a cuprins orașul și în locul Bizanțului a întemeiat Roma nouă, strămutîndu-și în 330 acolo capitala, care a devenit apoi capitala imperiului bizantin. Nici aceasta schimbare n-a făcut capăt invaziunilor de cucerire; orașul a fost iarăș devastat de cruciați și la 1204 a ajuns capitala imperiului latin în orient. Domnirea aceasta a ținut pînă la 1261; atunci împăratul Mihail Paleolog l-a cucerit de nou și a așezat într-însul tronul bizantin. Acesta nu s-a susținut nici două sute de ani, căci în 1453 au venit turcii sub Mahomed II și după o luptă înfricoșată au arborat în cupola Bisericei Sf. Sofia drapelul Semilunei. De atunci și pîn-acuma Constantinopolul e capitala mult invidiată a imperiului turcesc.

Numirea sa, firește, vine de la fondatorul Constantin cel Mare. La început s-a numit numai „Polis", ba grecii îi zic și astăzi în graiul obștesc tot așa; apoi i s-a dat numele lui însemnător „Constantinopolis". Turcii îl numesc Stambul; dar și numirea aceasta e numai o transformare a celei grecești, făcîndu-se din „Sten Polin" (la oraș) Istanbul. Slavii i-au dat numele Țărigrad, orașul imperial, numire ce a trecut și în limba și poezia noastră poporală.

Ceea ce privește poporațiunea, este o amestecătură de toate limbile lumei. Aceasta uriașă învălmășeală de popoare, aceasta nebună alergătură de oameni și aceste ciudate strigări nesfîrșite, îți înfățoșează un tablou, în fața căruia europeanul apusan stă uimit și-i pare că vede întrupată o poveste. Oricît ai cetit și auzit despre Constantinopol, impresiunea ce-ți face vederea lui îți

imprimă cu totul altă icoană decît acea ce ț-ai întipuit. Îți pare că nu mai ești în Europa. Îți pare că trăiești într-un secol de mult trecut. Un amestec ciudat de frumos și urît, de vechi și modern, de cultură și barbarie te întîmpină pretotindene. Aproape de stradele mari și pavate te cufunzi în ulicioare cu noroi, lîngă palatele sultanilor se răsfață murdăria cea mai grețoasă și luxul cel mai strălucit al damelor are drept cadru mizeria cea mai neagră.

Caracteristica de frunte a orașului este comerciul. Pretotindeni prăvălii de tot felul, cu niște uși mari și cu marfele atîrnate din afară, drept reclamă. Lîngă magazinul de galanterii, o măcelărie cu cărnuri de berbeci grași atîrnate la ușe; în vecinătatea poamelor orientale tocmai se belește un vițel; ici o florărie elegantă, mai încolo o cafenea murdară; modista are în vecinătate o brutărie, cu cuptorul spre uliță, din care tocma se scot plăcintele coapte.

Pe strade zărafii te invită să-ți schimbe parale; precupeții strigă să le cumperi marfa, carne, poame, pești, legume și altele; băieții îți ofer apă, chibrite, săpun, hîrtie și Dumnezeu mai știe ce. O învălmășeală de oameni, de strigăte și un amestec de mirosuri care te îmbată.

Dacă numai privești în cutare dutean, îndată sar afară doi-trei cari te poftesc înlăuntru; iar dacă ai avut nenorocirea să te oprești un moment la cutare-ușe, te înhață și nu-i chip să scapi. Ba nici atuncea nu-i mîntuință, dacă treci în mijloc, fără să te uiți nici în dreapta nici în stînga. Precupeții și băieții îți ațin calea să cumperi ceva. Nu le pasă că nici de vorbă nu stai cu ei, vin după tine făcînd gălăgie și te urmăresc și-n a doua stradă.

În privința asta punctul cel mai interesant este podul Galata, care leagă suburbiul acesta cu Stambul și care din punct de vedere etnografic desigur ofere cea mai bogată vedere. Dacă ai stat o oră la căpătîiul acestui pod, ai avut ocaziune să vezi ca printr-un vîrtej caleidoscopic perindîndu-se toate popoarele lumei. Turci negri, greci robuști, africani arși de soare, dalmațieni fuduli, muntenegreni cu pistol în brîu, negri cu dinți abi, mulați cu buze drimboiete, macedoneni sprinteni, albanezi călare, persieni și indieni blînzi, turcoici acoperite pînă-n ochi cu văl, pașe cu fes, europeni cu cilindru, trăsuri elegante și roabe trase de muli, cavaleri eleganți și cerșitori zdrențoși trec pe lîngă tine, alergînd să-și caute pînea de toate zilele, încît cei patru podari îmbrăcați în alb abia ajung să încaseze paralele și să elibereze

biletele de trecere. Din cîte părţi a lumei s-au adunat oamenii aceştia! Şi pe toţi, de pretotindeni, i-au adunat acelaş gînd: existenţa!

Aici vezi ce mare putere e în lume comerciul. Dar oamenii aceştia se şi pricep a face parale din toate. Spiritul acesta într-atîta e dezvoltat în ei, încît dacă cumperi ceva şi dai neguţătorului o medjidie, monedă de 20 piaştri, el îşi trage întîi o taxă pentru schimbare şi apoi preţul obiectului cumpărat.

Cînd vezi cum mişună lumea pe strade, oferindu-şi marfa, îţi vine a crede că aice tot omul e comerciant. Dorul de cîştig ocupă şi strada cu mese de cafenele, împingîndu-le pînă-n linia tramvaiului, care poartă încă pe roate noroiul din toamna trecută. Cîţiva turci mai leneşi petrec toată ziua la mese şi, şezînd pe picioarele încrucişate, trag narghilul îmbătător şi fumează dobitocindu-se, fără să le pese de ceea ce se întîmplă în jurul lor şi fără să ţină seamă că lumea trece înainte şi ei rămîn locului.

Pretotindeni s-aude mai ales vorba turcească şi grecească, ceea ce arată că-n Constantinopol sînt foarte mulţi greci. Din cele nouă sute de mii de locuitori ai oraşului, turcii se urcă la vro cinci sute de mii; restul se compune din greci, armeni, ovrei, macedoneni şi alţii de toate naţionalităţile.

Fiindcă toţi poartă fes şi cu îmbrăcăminte aproape la fel, nu-i prea cunoşti care ce-i. Turcii ni s-au părut mai stînşi, cîtă vreme grecii erau robuşti, plini de tărie.

Partea turcească a oraşului se numeşte Stambul. Acesta formează o peninsulă între Cornul-de-Aur, Bosforul şi Marea de Marmara. Aici se mai păstrează oareşcari urme ale domnirii bizantine, nişte ziduri, mai multe porţi şi cîteva columne. Singurul monument ce s-a conservat este Biserica Sf. Sofia, din care turcii au făcut o moschee.

Stambulul de azi, reşedinţa vieţii publice turceşti, are cam 400 000 de locuitori. De acolo s-a dirijat veacuri întregi destinele unei mari părţi a Europei; acolo s-au petrecut atîte acte de tiranie şi de nedreptate. Astăzi e linişte şi numai juvaerele din Eski-Serai amintesc gloria de odinioară. Sublima Poartă, atît de strălucită în închipuirea noastră la depărtare, e atît de simplă cînd o vezi în realitate. Oraşul are cîteva strade mai regulate, dar nici vorbă de vrun pavaj cumsecade. Numeroasele suburbii, în sus la deal, sînt strîmte, pline de noroi. Iar intrînd în Fanar, ne cuprinde groaza aducîndu-ne aminte că aici a fost cuibul fanarioţilor cari au sugrumat spiritul românesc de pe tronurile ce-au uzurpat.

Întregului Stambul îi dau o înfăţişare impozantă numeroasele moschee, ale căror minarete se nalţă sus la cer, adeverind domnia Semilunei.

Pe partea de dincoace a Cornului-de-Aur se află un şir de suburbii, legate cu Stambul prin două poduri uriaşe. Dintre aceste suburbii, mai însemnate sînt Galata şi Pera. Prima e sediul comerciului, în vîrf cu vestitul turn clădit de genovezi şi care azi servă de far; a doua, Pera, e partea cea mai europenească a Constantinopolului, în care „Calea Pera" are formă de bulevard şi în care sînt case cu 3–4 etage şi cîteva oteluri cu cuină franceză. Încolo murdăria de la strade e aproape aceeaş pretotindeni. Dacă n-ar fi marea, care mai curăţă aerul, aici ar trebui să izbucnească toate boalele epidemice.

Am cetit şi eu de multe ori despre cînii din Constantinopol. Cînd am ieşit însă la stradă şi-am văzut întîia oară turma de 17 cîni, făcîndu-şi sista pe stradă, am fost surprins. La un număr atît de mare nu m-am aşteptat. Dar după ce în alte strade am văzut şi cîte 20–25 împreună, m-am mai deprins. În adevăr, cînii mulţi sînt o specialitate a Constantinopolului. Nu sînt ai nimănuia. Trăiesc şi pier pe strade. Dorm toată ziua în grămadă, nu latră, nu muşcă; sînt atît de blînzi, că poţi să treci pe lîngă ei şi nici nu se mişcă. Cauza acestui număr mare al lor este că turcii îi consideră ca animale sfinte şi nu omoară nici unul. Au însă şi o funcţiune igienică. Ei consumă toate murdăriile ce se aruncă pe strade, căci măturatul este un ce necunoscut.

Fiecare cartier îşi are cînii săi. Aceştia nu se duc nicăiri de acolo, însă nici ei nu sufere ca cei din alt cartier să facă prevaricaţie în avutul lor moştenit din neam în neam. Şi dacă totuş se întîmplă ca cînii din alte părţi să se abată pe acolo, se-ncinge o bătaie pe viaţă şi pe moarte, vrednică de lira cutărui poet realist. Hîrîitul bătrînilor, lătratul celor mijlocii şi scîncenitul căţeilor fac o minunată serenadă în tăcerea nopţii, în care nu se mai aude decît fluieratul vapoarelor şi tocănitul păzitorilor de noapte cari percurg stradele, lovind cu bastonul de fier trotuarul, drept semn că nu dorm şi-şi fac datoria.

Partea cea mai frumoasă a oraşului este negreşit malul Bosforului, cîntat de atîţia poeţi, unde vilele, chioscurile şi grădinele particulare, cu mulţimea de arbori şi flori orientale, îţi încîntă vederea, cît nu te mai poţi despărţi. În fiecare jumătate de

oră pleacă vaporul și oferе o delicioasă plimbare pe Bosfor, pe care n-ai s-o uiți niciodată.

Este interesant că femeile musulmane, atît pe vapor, cît și pe tramvai (îmbrăcate într-un fel de caftan și acoperite la față pînă la sprincene cu văl) au un loc rezervat numai pentru ele și despărțit cu o perdea. Dacă vrun bărbat străin vrea să intre acolo, ori măcar să se uite înlăuntru, numaidecît vine conductorul și-l face atent că nu-i iertat.

Am căutat să mă informez despre starea culturală. Școli sînt destul de multe, mai cu seamă primare, dar și secundare, școli profesionale, este și un liceu imperial în Galata, o școală de medicină și de drept. În Stambul există și un Muzeu arheologic. M-a surprins însă mult că artele nu le-am prea văzut reprezintate. Am întrebat de starea literaturei. Mi s-a răspuns că turcii au oameni învățați, bărbați de știință și poeți, însă cei mai mulți se servesc în scrierile lor de limba arabă, care literalicește e mai dezvoltată. Am cerut informațiuni despre pictorii lor și m-am așteptat ca în galerii să văd eternizate mulțimea de scene vitejești ale istoriei musulmane; însă nu sînt nici pictori, nici tablouri de valoare. Curios să știu în ce stadiu se află teatrul turcesc, căutam pe păreți vrun afiș, să mergem sara să-l vedem, s-auzim limba și muzica; n-am găsit însă nicăiri nici unul. Am voit să-mi aduc ca suvenire vro revistă ilustrată turcească; am dat însă numai de o ediție foarte primitivă.

Grecii parcă întrec pe turci. Ei au nu numai școli, dar și societăți culturale, ziare politice mari și teatru în care și atuncea se juca.

Sara ne-am dus în o grădină publică, ca cel puțin acolo s-ascultăm muzică turcească. Era lume puțină, mai mult străini, cîțiva turci, turcoaice nici una. Străinii beau bere sau vin, turcii își cereau rahat și apă. Era liniște complectă. Muzica cînta mișcător, încît ne-am mișcat ș-am plecat la otel.

Luna răsărise și la lumina ei Bosforul jos la vale încadrat de marele oraș ne înfățoșa un tablou plin de frumuseți.

PALATELE SULTANILOR

După ce făcurăm o revistă generală a Constantinopolului și astfel aveam cunoștință în liniamente mari a situației sale, urma să vizităm mai cu de-amănuntul tot ce-i vrednic de văzut.

Dacă în orașele din apusul Europei cam de obicei îți începi cercetările la reședințele domnitorilor, cu atît mai vîrtos ți se impune aceasta în capitala imperiului turcesc, unde palatele sultanilor ți se prezintă în întipuire printr-un misticism fabulos. Cine n-ar simți un dor neînvins, fiind la Constantinopol, să vadă mai întîi acele locașuri feerice unde fantazia creatoare a veacurilor legendare s-a pus în serviciul sultanilor puternici spre a-și face un rai pămîntesc, în care splendoarea desfătărilor să n-aibă nici o umbră?!

Dorința aceasta însă nu se poate realiza așa ușor, căci nu numai ai să plătești taxe mari, dar palatele nici nu se deschid totdauna și orișicui.

Noi aveam escelente recomandații de la București, dar și norocul că dl ministru Ioan Brătianu și familia, venind – precum spusei – cu acelaș vapor, asemenea se afla la Constantinopol și tocmai în ziua aceea voia să viziteze seraiul. Dl T.G. Djurava, ministrul plenipotențiar al României la Sublima Poartă, care însoțea pe dl Brătianu, ne-a făcut și nouă onoarea să ne poftească în societate și astfel avurăm minunatul prilej să vedem interiorul tuturor palatelor.

Ca loc de întîlnire se fixă restaurantul Tokatlian din Stambul, de unde apoi aveam să mergem întîi în Eski-Serai, palatul în care se păstrează tezaurul sultanilor.

Trecînd podul Sultanei Validè, intrarăm în Stambul, pe niște ulicioare murdare, strîmte și neregulate, încît nici birjarul nu se știa orienta. Norocul nostru că îndată ce ne opream pe un moment, numaidecît eram împresorați de o droaie de turci, cari – în speranța unui bacșiș – se ofereau a ne conduce la locul dorit. Oricît voiam să ne scăpăm de ei, nu puteam, dînșii veneau alăturea de noi și ne petreceau pînă-n strada a treia tot vorbindu-ne în o limbă pe care nu o înțelegeam și atrăgînd asupra noastră atențiunea trecătorilor de pe uliți și de prin prăvăliile și băcăniile de tot soiul din dreapta și din stînga.

La restaurantul Tokatlian lume multă, ca-n tîrg. Societatea în care furăm poftiți era gata de plecare. Ea se urca la 20–25 persoane, printre care se distingea respectabila matronă, d-na Pia Brătianu, văduva marelui Ioan Brătianu și mama actualului ministru, o damă cu părul argintiu, dar încă tot frumoasă și cu privirea plină de bunătate.

Fiul său, tînărul ministru, nalt şi mlădios, cu ochii plini de viaţă şi cu aparenţa-i distinsă, un model de frumuseţe bărbătească. Alte două dame elegante erau surorile ministrului.

În societate se mai afla dl ministru rezident Djuvara; consulul României la Constantinopol, dl Petrescu cu mama, doamna (sora d-nei Haret), fratele şi sora, dimpreună cu alţii al căror nume mi-a scăpat din memorie.

Societatea luă loc în birjele care aşteptau jos şi plecarăm. Trecurăm prin nişte strade niţel mai curăţele şi-n cele din urmă sosirăm la un complex de edificii vechi şi mohorîte. Eram la vestitul Eski-Serai.

O deziluzie oareşcare se imprimă pe feţele tuturora, căci după cele cetite şi auzite ne aşteptam la un ce splendid, la nişte zidiri mărețe care să impună chiar şi cu exteriorul. Şi ce vedeam? Nişte clădiri simple, mare parte părăsite, care parcă jeleau gloria trecută.

Descălecăm şi intrăm în prima curte. Nişte platani singulari, ca tot atîtea semne de exclamaţie ale măririi de odinionară, ne fac impresia că toate-n lume sînt trecătoare. Ce pompă s-a răsfăţat în vremile bătrîne în aceste locuri! Ce urări exaltate au întîmpinat odinioară în curtea aceasta pe atotputernicul sultan! Căci aici a fost reşedinţa cumpliţilor domnitori ai Semilunei. Aceste ziduri au adăpostit splendoarea orbitoare a fuduliei lor. De aici s-au condus destinele unei mari părţi a lumei. Aici ş-au jucat mîndrele trufia, despotismul şi desfrînarea.

Astăzi măreţele clădiri de odinioară stau aproape goale. Sultanii s-au mutat în alte părţi, fiecare în alt loc şi-a zidit palatul. Aice n-a rămas decît amintirea strălucirii de mult trecute.

Nu mai intră călăreţi falnici pe poarta de frunte. Nu mai răsună fanfare jubilare din chioscurile de la vale. Şi de după grilagiul ferestrelor nu mai privesc în jos pe de-a furiş ofilitele femei din harem.

Totul e gol şi pustiu...

Numai garda de la intrare ne aminteşte că sîntem într-un castel. Şi santinela salută milităreşte ivirea ministrului român.

Deodată cu aceasta apăru un bimbaş, care întîmpină pe ministrul şi care de-aci nainte i se puse la dispoziţie, conducînd, arătînd şi explicînd tot ce era mai interesant.

Intrarăm în a doua curte, unde la 1823 sîngerară cei din urmă ieniceri, lăsînd o mulţime de amintiri, anticităţi, arme şi juvaere care se păstrează în salele pe cari le vizitarăm în urmă.

Aici e fîntîna lui Achmed, cu nişte arabescuri bogate. Un turc ne oferă apă de băut din vasele de marmore. Bem din respect şi trecem înainte, fără să ne vină pofta a cere a doua oară din apa murdară.

Apoi printr-un spalier de soldaţi invalizi intrăm în renumitul „tezaur". Păcat că luminaţia este cam slabă şi astfel lucirea pietrelor scumpe nu poate fi completă. Dar şi aşa vederea este minunată. O adevărată mirăzenie orientală. Pompa, luxul şi strălucirea veacurilor întregi se reflectează aici. Cîte juvaere au avut sultanii, cîte au cumpărat, au jefuit ori au primit drept semne de supunere şi de omagiu, toate stau îngrămădite înaintea noastră. Stai uimit şi nu mai ştii unde să te uiţi şi ce să admiri mai mult: scumpetea ori lucrul artistic.

Urcăm treptele ce duc sus la coridor. Acolo altă colecţie. Sînt îmbrăcămintele şi scoifurile sultanilor, reprezintate prin figuri, cari fiecare poartă numele respectivului domnitor. Îmbrăcămintele, tot atîtea lucrări de artă; dar şi mai preţioase sînt scoifurile şi turbanele ce-au purtat. Lanţuri mari de pietre scumpe împodobesc hainele, iar săbiile abia se văd de juvaere. Cîte unul n-are în scoif decît o singură piatră scumpă, dar aceea e cît o nucă şi are valoare de milioane. Altul şi-a împodobit turbanul cu o ghirlandă de nestimate, scumpă cît o ţară. Ce lux orbitor a putut să împresoare pe aceia cari au purtat astfel de îmbrăcăminte.

Şi vorbăreţul bimbaş explică sîrguincios toate făcînd o deosebită plăcere damelor încîntate de atîta splendoare.

Cu greu ne despărţim de salele acestea spre a intra în localul colecţiunilor de arme. Un istoric al armăturei otomane, cum nu se poate mai potrivit. Aici îndeosebi bărbaţii au fost surprinşi. Ce frumoase amintiri ale unei naţiuni războinice! Se părea că vedem înaintea noastră întreaga vitejie turcească, despre care vorbesc paginile istoriei universale.

De aici furăm conduşi în alt edificiu. Un fel de muzeu arheologic, în care ne-au atras luarea-aminte nişte sarcofage de porfir, cu monogramul lui Christos şi cu semnul crucei.

Am intrat şi în bibliotecă. Aici n-am avut mult de văzut. Sultanii se vede c-au fost prea ocupaţi cu alte lucruri şi nu le-a prea rămas timp de cetit.

În sfîrşit ne coborîrăm în chioscul împrejmuit de plante exotice, care dă spre mare. Păreţii de sticlă-cristal, panorama ce oferea spre Cornul-de-Aur şi Bosfor era admirabilă. Un rai, nu altceva. Vedeam tot Constantinopolul, măreţ şi impozant, răsfăţîndu-se pe malurile Cornului-de-Aur, în care sute şi sute de vapoare, bărci, caice şi luntri mişunau ca-ntr-un tablou fantastic.

Încîntaţi de această sublimă privelişte, eram adînciţi în visări încîntătoare, cînd ne pomenirăm că servitorii ne aduc dulceaţă şi ne servesc cafea neagră. Gentila atenţiune ne făcu cea mai bună dispoziţie şi cu ceaşca-n mînă ne închipuiam că sîntem la sultanul.

Cu impresiunea cea mai plăcută ne luarăm rămas bun de la Eski-Serai, care din afară arată atît de puţin şi dinlăuntru e atît de bogat.

Ieşirăm şi coborîrăm spre malul Cornului-de-Aur, unde în vremile de demult erau nişte muri, iar astăzi sînt numai ruine neîngrijite.

Jos aşteptau patru caice, pentru 8–10 persoane unul, cu cîte 8 vîslaşi, să ne conducă de dincolo spre Bosfor, la palatul Dolma–Bagce.

Cînd văzurăm valurile ridicate de vapoarele trecătoare, simţeam fiori să ne coborîm în caice; dar fiindcă toată societatea îşi ocupase loc în ele, la îndemnul afabilului bimbaş, care ne însoţea şi de-aici înainte, sărirăm şi noi în ultimul caic.

Şi vîslaşii începură a mîna luntrea. Ne depărtam de mal şi-n scurt timp sosirăm în mijlocul mării. Ciudată simţire să te afli pe luciul mării într-un caic, care se tot legăna şi pe care valurile unui vapor repede îl putea răsturna. Între noi să rămînă vorba, ne temeam grozav; dar fiindcă toată societatea era veselă ori poate îşi impunea ilaritate, glumeam şi noi, să ne arătăm curagioşi.

Într-aceste, trecurăm jumătate de cale, malul se apropia din ce în ce mai mult. Şi cu cît înaintam, cu atîta ne apărea de acolo mai desluşit, mai măreţ şi mai impunător un colosal palat alb, dominînd toată panorama şi atrăgînd admiraţiunea tuturora. Era cel mai strălucit palat al sultanilor, renumitul Dolma–Bagce. Încă cinci-şase vîslituri şi sosirăm.

Cu inima uşoară debarcarăm. Şi aruncînd o cea din urmă căutătură spre marea pe care o trecurăm, cu multă plăcere ne întoarserăm privirile spre măreţul palat.

Dolma–Bagce, despre care oricine a putut să citească atît de mult, este, ca clădire, desigur tot ce are Constantinopolul mai impozant. De o lungime colosală şi avînd un etagiu înalt, cu mulţimea de fereşti, cu ornamentica sa majestoasă şi cu culoarea-i albă, reoglindindu-se în undele Bosforului, are o înfăţişare impunătoare. Stilul modern, curăţenia şi grilagiul monumental arată că aici bunul-gust ş-a imprimat marca.

Fostul sultan Abdul Azis a avut aici reşedinţa; dar detronat, acum trăieşte închis în palatul vecin, ale cărui obloane stau totdeauna lăsate-n jos.

Acum e gol şi numai columnele de marmoră şi candelabrele cu mii de lumini ne spun de splendoarea vieţii ce s-a petrecut aici.

O dată pe an se împoporează şi Dolma–Bagce. La marea sărbătoare de primăvară a turcilor. Atunci, conform obiceiurilor străvechi, se aduce sultanului un miel gras din Asia şi padişahul îl junghie în poarta palatului. Ceremonia aceasta se face cu mare pompă. Apoi tăcerea îşi reia locul în palat şi numai turiştii mai deschid porţile mari.

Trecînd poarta, ni s-a arătat locul unde sultanul înfige cuţitul în miel, pentru ca apoi un casap să-l junghie cu desăvîrşire. Pe noi însă ne-a interesat mai mult palatul şi grăbirăm a trece prin curtea încadrată cu arbori, să putem intra cît mai în grabă.

Un vestibul cu mare lux ni se deschise, cu două impozante scări de marmoră. Cînd ne urcarăm, uitarăm că sîntem în orient şi ne închipuiam că ne aflăm într-un castel din lumea apuseană. Jos covoare scumpe şi sus nişte candelabre de aur. Şi de aici încolo, din sală în sală tot surprinderi, tot risipă de lux şi o pompă în adevăr orientală. A descrie columnele de marmoră, bogăţia covoarelor de Smirna, pictura păreţilor şi a plafonului, candelabrele briliante, sumedenia de mobile minunate, ar fi să prezint o icoană fermecătoare, pentru care mi-ar trebui talentul unui mare pictor. Aici, în adevăr, ne simţeam că sîntem într-un palat de sultan, strălucit, feeric, aşa precum ne închipuiam un astfel de loc.

Eram curioşi să vedem şi departamentul unde a fost „haremul". Ni s-a arătat şi acela, căci – fireşte – era gol. Numai mobilele fantastice ne aminteau de viaţa veselă petrecută aici. Alături, în o sală spaţioasă, un bazen, era locul de baie al femeilor din harem.

Cîte scene hazlie s-or fi petrecut într-însul. Cîte suspine dulci au ieşit din locul acesta!... Fantazia noastră aprinsă vedea baiaderele dansînd şi odaliscele cîntînd...

Au trecut mai bine de o oră, cînd intrarăm şi în galeria de tablouri, care ocupă un coridor grozav de lung. Obosiţi, nu mai aveam răbdare, însă nici nu prea găseam multe lucrări de valoare mai mare. Ceea ce ne-a suprins a fost că războaiele turceşti, atît de multe, abia au fost reprezintate prin cîteva tablouri, mai cu seamă din războiul de la Crimeea.

Cu biblioteca o isprăvirăm iute şi ieşirăm. Afară, sub impresia splendoarei ce-am văzut, ne părea că ne-am deşteptat dintr-un vis frumos.

Şi iarăş îmbarcarăm caicele şi trecurăm Bosforul spre malul asiatic, la palatul Beyler-bey.

Curioasă simţire, cînd întîia oară ieşi din Europa. Îţi pare că ţi-ai părăsit patria, locul natal, căminul părintesc. Şi te simţi atît de străin, atît de singur...

Eram în Asia şi de acolo ne uitam acasă – în Europa. Şi poate numai pentru că eram acolo, ni se părea că ne aflăm sub altă climă; ori, poate, pentru că vedeam în curtea palatului nişte rododendroni şi plante exotice.

Palatul Beyler-bey asemenea este o fostă reşedinţă de sultan. Mai mic decît Dolma–Bagce, emulează însă în lux. Deosebirea de frunte este că acolo coloarea dominantă este cea albă, aici totul e albastru.

Ne-am plimbat mult în saloanele sale admirabile, ne-am desfătat şi în priveliştea minunată spre Bosfor, apoi ne-am urcat în grădinile pendente, unde tot felul de grupe şi lacuri artificiale îţi încîntă vederea şi de unde ai privelişti tot mai înalte şi mai întinse spre mare şi spre Constantinopol...

Şi am fi stat încă mult să resimţim plăcerea celora ce vedeam, dar se apropia sara şi mai aveam să trecem o dată Bosforul.

Veseli ne luarăm locurile în caice şi – mînaţi lopătari! Peste zece minute sosirăm iarăş la Dolma–Bagce, unde ne aşteptau trăsurile. Tocmai începu şi o ploiţă, care ne sili să ne luăm repede rămas bun şi plecarăm acasă, cu impresiunea unei zile neuitate.

PAŞTILE LA CONSTANTINOPOL

Era tocmai în sîmbăta Paştilor. Pentru ziua următoare ne propuserăm, dar, a vizita catedrala patriarcală, unde din incidentul sărbătoarei mari ne aşteptam să vedem nişte festivităţi strălucite.

Nici acolo însă nu poţi străbate uşor, căci vine lume multă, pe care biserica n-o poate încăpea, deci se trage cordon şi numai celor protejaţi li se dă voie să intre. Graţie amabilităţii d-lui Tache Mărgărit, subinspector al şcoalelor româneşti macedonene, noi am putut pătrunde şi acolo. Conducătorul ne-a fost un tînăr român din Macedonia, dl Ioan Barac, student la şcoala de medicină din Constantinopol, care, ştiind turceşte şi greceşte, mai purtînd şi semnificativul fes, a izbutit s-ajungem în loc de frunte.

Catedrala patriarcală se află în suburbiul Fanar al Stambulului. Nişte uliţe strîmte şi murdare, cu case zidite parcă numai de azi pe mîne; pretutindeni lume grozav de multă, o pădure de fesuri şi nici o femeie.

Ne cuprinde un fior străbătînd acest cuib al vechilor intrigi politice, de unde au ieşit fanarioţii şi au copleşit tronurile celor două principate româneşti, infectînd spiritul naţional dintr-însele.

În sfîrşit sosim la catedrală. Din afară n-are vro înfăţoşare impozantă. O biserică veche în stil bizantin, fără turnuri nalte. Ne urcăm în etagiul casei de lîngă catedrală şi intrăm în o sală mare. Acolo găsim o societate strălucită.

Lîngă păreţi, în semicercul din giurul nostru, şăd o mulţime de arhierei; în fruntea lor, în fotoliul din mijloc, apare figura impozantă a patriarcului, un bărbat cam de 65 ani, dar plin de vigoare. La dreapta lui, ambasadorul Rusiei; la stînga, un paşă creştin, precum mi s-a spus, medicul curţii; apoi, la dreapta şi la stînga, alţi reprezintanţi ai staturilor ortodoxe, afară de România, care pe vremea aceea avea suspendate legăturile sale diplomatice cu Grecia.

În mijlocul salei o masă lungă, încărcată cu odăjdii, ale patriarcului şi ale celorlalţi dignitari bisericeşti.

De ambele părţi ale mesei, scaune pentru corpul diplomatic şi pentru oaspeţii străini, ocupate de domni şi dame, cari aşteptau să vadă ceremonialul.

Într-aceste, publicul tot vinea şi care cum sosea se ducea la patriarcul şi-i săruta mîna, care la rîndul său săruta pe toţi în frunte.

După aşteptare destul de lungă, în sfîrşit ceremonialul începu. Diaconii apărură cu cădelniţele, însoţiţi de cîntăreţii cari rămaseră în antişambră. Patriarcul se sculă şi dimpreună cu el toţi bisericanii şi tot publicul se ridică în picioare.

Episcopii, arhiereii, preoţii şi diaconii împresurară pe patriarcul, îmbrăcîndu-l cu odăjdiile bisericeşti; cîtă vreme şi ceialalţi prelaţi îşi învescură ornatele, în mijlocul cîntărilor şi a fumului de tămîie.

Atenţiunea tuturora, fireşte, era fixată asupra patriarcului, ale cărui odăjdii, nişte capete-de-operă ale artei, ne uimeau prin splendoarea şi bogăţia lor. Îndeosebi părea admirabilă crucea atîrnată de lanţul de aur, o podoabă de rară frumuseţe, care se termina printr-o iconiţă încadrată în briliante.

Terminîndu-se ceremonialul îmbrăcării, pornirăm cu toţii jos în biserică. Intrarea fiind oprită pentru masele mari, îndesuiala n-a fost prea mare. Noi am ajuns tocmai în rîndul prim, de unde am putut vedea totul bine.

Biserica e spaţioasă, însă nu precum ş-ar închipui cineva că trebuie să fie biserica patriarcală din Constantinopol. Boltitura proptită pe columne dă întregului o înfăţoşare arhitectonică de valoare mai naltă. Iconostasul foarte bogat decorat; sfeşnicele şi candelabrele tot de argint şi aur. Pictura e veche şi asupra totului se varsă un aer întunecos.

Ceea ce m-a surprins mult a fost lipsa unui cor. Mă aşteptam la nişte delicii corale. Cînd colo, numai cantorii cîntau prin strane, secundaţi de nişte băieţi, ca în oricare biserică de prin sate pe la noi. Asta, precum mi s-a spus, se face din pur conservatorism, spre a nu introduce în biserică nici o novaţiune.

Evanghelia s-a cetit în multe limbi, mai cu seamă slave, astfel am putut face comparaţie între ele. Cînd însă un preot a început s-o citească şi româneşte, deodată ne-a umplut un farmec şi ne-am zis: „Asta e cea mai frumoasă limbă". Adevărat că şi preotul o citea frumos, cu un accent melodios românesc; desigur o fi fost vrun român. Din momentul acela nu ne mai găseam străini în mijlocul grecilor, ci ne părea că sîntem acasă; din momentul acela simţeam că avem şi noi Paşti. Şi impresiunea aceasta ne făcea atît de bine, atît de fericiţi!...

Trecuse însă douăsprezece. Obosiţi de statul în picioare atîta vreme şi frînţi de căldura ce devinea tot mai mare, ieşirăm. Afară, mii şi mii de oameni, o nesfîrşită droaie de fesuri; mai încolo, spre Cornul-de-Aur, grupe de jocuri poporale, în care se mestecă fluieratul vapoarelor.

Trecurăm golful spre Galata, urcarăm pe calea ferată funiculară sus la Pera, să ne odihnim la dejun...

Abia ne sculcarăm de la masă, dl Tache Mărgărit a şi vinit a ne face plăcerea să ne ofere conducerea sa afabilă la Aya Sofia şi la celelalte moschee mai remarcabile.

Între toate, fireşte, mai mult ne interesa Aya Sofia, fosta Sfînta Sofia, renumitul monument arhitectonic al erei creştine, care ni se prezinta prin închipuirea noastră cu un nimb mitic.

Mergînd pîn-acolo, trecurăm lîngă mai multe moschee, împresorate de fîntîni izvorite din zid, la cari turcii se spălau înainte de rugăciuni. Urcarăm dealul Stambulului şi ne aflam înaintea măreţei clădiri.

Prima impresiune ne înfăţişează un complex de edificii colosale, din cari se ridică spre cer patru minarete nesfîrşite, vestind lumei domnia semilunei. Numaidecît se vede că complexul acesta nu este opera unei singure dispoziţii, ci singuraticele părţi s-au adaugat în urmă, după trebuinţă, fără a se ţine cont de armonia stilului, ceea ce a produs apoi o mare diformitate.

Plătind taxa de intrare, ni se deschide o colonadă grandioasă şi lungă, cu impozantă boltitură, care se razămă pe nişte coloane urieşe. Odinioară colonada aceasta a avut sub acoperemîntul său oameni mari, împăraţi şi beliduci, cari determinau destinele Orientului european; astăzi viaţa a dispărut cu desăvîrşire din ea, parcă ne aflăm în o criptă tăcută, în a cărei linişte paşii turcilor singulari, ce intră şi ies, sună ca ciocănitul cuielor ce se bat în cosciug.

Gînduri posomorîte ne cuprind şi-n momentul acela ne împrospătăm în memorie gloria decăzută a marei Basilici. Ce ironie a sorţii! Construită de creştini, pentru preamărirea lui Christos, astăzi ea serveşte drept moschee turcească pentru propagarea legii lui Mahomed. Menită a fi luceafărul deşteptării în Orient, a devenit propovăduitoarea stagnării şi a rămînerii în întuneric.

Amărăciunea ni se mai înăsprește la intrarea în biserică, unde păzitorii turci ne dau să încălțăm niște papuci mari, ca nu cumva picioarele unor „ghiauri“ să atingă podelele.

„Las' că vă păcălesc eu, gîndeam. O să-mi pierd papucii și tot o să calc pe pămînt.“

La rîndul lor însă turcii erau și ei șireți; unul venea tot în urma noastră și dacă oarecare scăpa din picior papucul, numaidecît sărea și ți-l aducea.

Grija asta de papuci, ce-i dreptul, ne cam tulbura în admirarea minunatei arhitecturi; de aceea am stat locului, ca astfel să ne putem desfăta cu tot sufletul în majestoasa clădire.

Priveliștea impozantă care ni se înfățoșa în adevăr era frapantă. Înălțimea și mărirea colosală întrec toate așteptările. Construcțiunea, un cap-de-operă al artei bizantine, te pune în uimire; ochii-ți rătăcesc din frumuseți în frumuseți, încîntați de plăcere și neștiind ce să admire mai mult.

Biserica are formă rotundă. Columna de marmore, granit și porfir ține galeriile, deasupra cărora stă minunata cupolă la înălțime înspăimîntătoare de treizeci metri. Tot ce Atena, Efes, Delos a avut mai minunat, ca materie și artă, s-a adus aici, spre a reprezinta cultura bizantină. Totul arată un clasicism în fața căruia te închini smerit.

Ce măreț a putut să fie templul acesta pe timpul domniei bizantine, cînd ornamentica sa a stat completă, cînd icoanele de mozaic au fost intacte, cînd picturele murale n-au fost șterse, cînd a strălucit în toată pompa sa, deoarece și astăzi, cînd mînile barbare l-au despoiat, este o minune a lumii!

Precum se știe, primul fundator a fost Constantin cel Mare; el însă nu ș-a putut termina opera, ci fiul său Constante. La 404 a ars, apoi Teodosiu II a restaurat-o. Abia peste o sută de ani, la 532, a ars iarăș și Iustinian a edificat-o aproape cu totul din nou. De atunci și pînă la ivirea turcilor în Europa, la 1453, Sfînta Sofia a fost cea mai mare biserică creștină în Orient. În anul acela, însă, turcii ocupînd Constantinopolul au dat jos crucea din vîrful ei și au implîntat acolo semiluna, prefăcînd măreața basilică în moschee turcească. Cu mîni sacrilege au profanat creaturile artei bizantine, văpsind icoanele de mozaic, diformînd sculpturele clasice și rupînd arabescurile spre a le da oricui pentru bacșiș.

De atunci și pîn-acuma, momentul acesta al vechei lumi clasice parcă e umbra jelindă a unui trecut glorios, care a dispărut ca un vis frumos, despre care istoria povestește generațiunilor ce se urmează.

De atunci și pîn-acuma, turcii au tins necontenit a-i șterge toate rămășițele creștinătății de odinioară; însă degeaba, minaretele vestesc, ce-i dreptul, lumii că e moschee turcească, dar arhitectura denunță originea sa creștină și de sub văpseala păreților străbate ici-colo încă și acuma neperitoarea și vecinica iconografie a marilor măeștri bizantini...

Cîtă vreme noi admirăm impozantele frumuseți ale arhitecturei, turcii de pe la margini își făceau rugăciunile, închinîndu-se nesfîrșit și scoțînd niște tînguiri și vairări dizarmonioase, cari atacau grozav auzul.

Încolo era tăcere profundă și peste tot un semiîntuneric, în care tremurau razele de soare ce străbăteau prin sutele de ferești. Nu se auzea nici zgomotul pașilor, căci se perdea în covoarele acoperite cu rogojină ce cuprindea toată biserica.

Și cum tocmai era ziua de Paști, am mers repede – perzînd papucii – în mijlocul colosalei rotunde și pînă cînd turcul mi-i aduse, cîntai lin, să nu m-audă nime, de trei ori:

– Christos a înviat!

Nu știu cum, după ce am cîntat, parcă mă simțeam ușorat d-o greutate. Împregiurimea nu-mi mai părea atît de străină. Devenii vesel. Și mai aruncînd din ușe o cea din urmă privire de admirațiune, ieșii mulțumit.

Nu departe de Sfînta Sofie se nalță falnic moscheea Achmed, cu multele sale minerate. Este una din cele mai mari moschee, care pare a rivaliza cu Aya Sofia.

Intrarăm s-o vedem. Într-adevăr e impozantă. Se pare că turcii s-au pus și ei să producă ceva frumos. Au reușit binișor; n-au putut însă s-atingă măreția artei bizantinilor.

Cîțiva pași încă și ajunserăm în vestita piață Hipodrom, care a fost construit în forma de Circus Maximus al romanilor și unde s-au petrecut o mulțime de fapte istorice.

Odinioară înzestrat cu statuie multe, astăzi numai columna lui Constantin Porfirogenetul, care era de 30 metri naltă și avea în vîrf statua lui, mai amintește, schilogită de vremi și de barbari, gloria trecută. Caii de bronz au fost duși la Veneția spre a face acolo o decorare a bisericii San Marco.

Nici un mur, nici o piatră n-a rămas din splendoarea orbitoare; totul s-a spulberat în vînt și locul Hipodromului l-a cuprins o piață plină de noroi...

Numai un obelisc ce se ridică în apropiere, dărîmat de cutremur și restaurat de Teodosiu I, jelește ca un semn de esclamație veacurile de mărire... privind cu duioșie la mica coloană serpentină de lîngă ea, cea din urmă rămășiță a vremilor legendare...

Istoria modernă a pătat cu sînge și acest loc al bucuriilor din epocele uitate. La începutul secolului al XIX [-lea], Mahmed II aici a stins viața celor din urmă ieniceri...

Tabloul însă devine prea posomorît pentru ziua de Paști. Haidem în alte părți să ne veselim.

DE LA CONSTANTINOPOL

BAZARUL. MUZEUL. CIMITERUL TURCESC DIN SCUTARI. TURNUL GALATA

Cine n-a auzit ori n-a cetit despre bazarul din Constantinopol? Locul acela de tîrg ni se prezintă tuturora ca un tablou feeric, în care strălucirea luxului și varietatea colorilor îți arată o lume plină de minuni. Se-nțelege, dar, că dacă petreci cîteva zile la Constantinopol, aștepți cu dor momentul să poți vedea și bazarul. Ne-am dus și noi. Iată-ne impresiunea.

Bazarul se află în Stambul, prin urmare ai să străbați o mulțime de strade murdare. Obicinuiți cu ele, nu ne mai surprind, căci doar sîntem în capitala Turciei. Și tot mai avem speranța că în apropiarea bazarului are să ne-ntîmpine curățenie, iar însuș bazarul o să ne uimească cu o înfățoșare impozantă. În curînd însă ni se oferi trista ocaziune a ne convinge că speranța ne-a înșelat, nici pomană de curățenie. Și în locul închipuitului bazar strălucit, găsim o hurubă scundă, întunecoasă, prăpădită, încît stai pe gînduri să intri ori s-o iei napoi.

Însă și dacă ai vrea, nu te mai poți întoarce. Îndată ce te-ai oprit un moment la ușe, din mijlocul mulțimei bazarului, numaidecît sar afară doi-trei înși cari te-nhață și te duc înlăuntru, oferindu-ți felurite obiecte de vînzare.

Numai atunci vezi unde ai ajuns.

De ambele părți, în dreapta și-n stînga, cîte un șir nesfîrșit de prăvălii, în ele mii și mii de obiecte și în mijloc o sumedenie de oameni, turci, greci, armeni, ovrei, cari vînd și cumpără, un tărăboi ce te îmbată, un haos ce-ți întunecă vederea.

Bazarul principal are o lungime de 140 metri și e luminat deasupra cam slab, dar poate că lumina prea mare nici n-ar fi potrivită pentru această speluncă de daraveri, în care ni se prezintă comerciul levantin cu toate ale sale figuri, apucături și ciudățenii. Aici găsești tot ce produce Orientul, începînd din Europa, Asia, Egipet, Arabia, Africa și pînă-n Indii. Fructe, marfă crudă și obiecte de artă. Cafea, poame orientale, smochine, lămîie, portocale, mandarine, zahăr, oleiuri, covoare, stofe, mătase, musselin, antichități, bijuterii de aur și argint, pietri scumpe, tot ce natura a produs și arta a pregătit. O vedere în adevăr foarte interesantă.

Din strada principală te conduc căi laterale în alte aripe ale bazarului, pline și acele de marfe și de oameni. Apoi treci în bazarul cel mare, unde te întîmpină un adevărat Babilon, în care fiecare articlu de industrie are coridorul său și unde se află obiectele cele mai scumpe.

Ai sta bucuros la cîte o prăvălie să admiri obiectele de lux, însă nu poți, căci îndată ce te oprești numaidecît sare afară negustorul și te cheamă înlăuntru ori te împresoară doi-trei înși din cei ce stau p-afară și ți se ofer să te conducă la o prăvălie escelentă, unde poți să-ți cumperi tot ce-ți doresc ochii și sufletul. Și dacă te-a apucat unul din aceștia, nu-i chip să scapi de el; te însoțește pînă-n coridorul al treile și-ți tot vorbește, fără să-i pese că nu pricepi nimica din ceea ce-ți hodorogește, pînă ce-i dai un bacșiș și te lasă-n pace.

Plimbîndu-te în acest tîrg nesfîrșit și admirînd mulțimea de obiecte prețioase și foarte scumpe, ne-a cuprins mirarea că toate aceste se află într-o zidire atît de nepotrivită, urîtă și nesigură. În alte țări, un astfel de bazar s-ar fi instalat într-un edificiu monumental, care să impună și cu exteriorul său. Turcii nu se gîndesc la ce-i frumos; ei așează mărgăritarul în zdrențe. Ce-a făcut natura, ce-au pregătit alții, atîta tot; ei din partea lor nu-și

prea dau osteneala măcar să le prezinte într-un fel mai convenabil.

De la bazar ne-am dus la muzeu, fiind curioşi să vedem şi ceva artă turcească.

N-am avut ocaziune s-o admirăm, căci n-am găsit deloc nimica.

Cele două secţiuni ale muzeului conţin anticităţi şi statuie. Nici acele, nici acestea nu aparţin productivităţii turcilor.

În secţiunea anticităţilor am găsit multe sarcofage de mare valoare, o preţioasă colecţiune numismatică, o bogată armatură şi interesante vase de tot felul, toate aceste, începînd de la fenicieni, sînt anterioare dominaţiunii musulmane şi nici un obiect nu arată spiritul creator al Semilunei, parcă de atuncea nu s-ar mai fi făcut nimica, parcă din mijlocul secolului al XV–lea, de cînd au ocupat turcii Constantinopolul, ştiinţele ar fi amuţit şi artele s-ar fi stîns cu desăvîrşire pe pămîntul acela.

Degeaba am căutat arta turcească şi în secţiunea statuielor. Nici urmă de ea. Încît pentru nivelul artistic al galeriei, e modest. Puţine opere de adevărată artă, mai multe copii şi imitaţiuni de-o valoare foarte îndoielnică. Cînd le vezi şi-ţi aduci aminte de admirabilele muzee de statuie din Dresda, ţi se face milă de aceasta încercare de înjghebare artistică.

Am întrebat de galeria de tablouri; mi s-a răspuns că nu este alta decît ceea din palatul Dolma–Bagce. Şi parcă n-am putut crede. E peste putinţă, mi-am zis, să nu fie şi pictori turci. Dar unde-s operele lor? Poate prin casele particulare, unde n-am avut ocaziune să intru.

Un loc de atragere al tuturor turiştilor este şi faimosul cimiter turcesc din Scutari pe malul asiatic.

Treci Bosforul şi debarchezi la Scutari. Ce bine că nimene nu ne cere pasaportul, căci acela este dat numai pentru Europa şi astfel ar trebui să ne rentoarcem, fără să vedem chiparoşii despre cari am cetit demult în suvenirile de călătorie ale acelora cari le-au cercetat.

Pasaport nu ni se cere, dar sîntem întîmpinaţi de o droaie de hamali şi de birjari, cari vin să-ţi ofere serviciile.

Cu chiu cu vai străbatem prin el, luăm o birjă şi pornim. Nu ştim însă dacă n-ar fi fost mai bine să fim pornit pe jos, căci

pavagiul este în adevăr asiatic, trăsura ne hurducă, încît ne trece de şagă şi n-avem nici o plăcere să ne uităm ce exterior are un oraş în Asia.

În fuga ochiului totuş zărim că strada ce parcurgem este cît se poate de neregulată; case şi bordeie, pavilioane şi locuri goale se perîndă de ambele părţi. La tot pasul hamali, covrigari, plăcintari şi băieţi cu chibrite. Şi cu cît înaintăm mai mult, cu atîta priveliştea devine mai uricioasă. În loc de case, nişte şoproane; în loc de pavagiu, nişte bolovani cari împedecă comunicaţiunea. Nu mai putem merge cu trăsura. Ne dăm jos.

Drumul urcă în sus şi pornim. Din norocire, facem excursiunea cu o societate veselă şi astfel rîdem de mizeriile acestei plăceri şi facem glume în socoteala celor ce vedem în giur de noi.

Într-aceste, sosim la un fel de cafenea-cîrciumă. Cîţiva turci şed în verandă, mănîncă rahat, beu apă ori trag din narghila ameţitoare, încolăciţi cu picioarele sub ei. Nici unul nu grăieşte nici un cuvînt. Numai tutungierul vine din cînd în cînd de le pune jar proaspăt în ceasca din vîrful narghilei. Se zice că toată ziua şed aşa şi tot fumează, pînă ce nicotinul îi îmbeată şi cad jos. O adevărată stare dobitocească.

Cînd am sosit acolo, unul părea ameţit şi ne aşteptam în tot momentul să se rostogolească jos, căci avea nişte ochi scofălciţi şi zgăiţi, de te umpleau de fiori.

Luarăm şi noi loc pe laviţele primitive şi ne cerurăm ceva răcoritor. Nu era decît sifon. Ne ospătarăm vesel făcînd haz de cele ce se petreceau în faţa noastră.

Apoi, întramaţi, o luarăm în sus spre deal şi peste cîteva minute sosirăm la vestitul cimiter.

O pădure de chiparoşi nalţi şi frumoşi, sădiţi în ordine simetrică, cu ramurile plecate-n jos ne face o adîncă impresiune cînd intrăm. Un simbol mai mişcător pentru un cimiter nu se poate întipui. Şi cît de emoţionant este simbolul, întocmai atît de admirabil este acela reprezintat, căci nu cred să mai fie undeva în lume o pădure de chiparoşi atît de frumoasă ca şi aceasta. Plimbîndu-te la umbra lor, involuntar te pătrunde o jale, care-ţi spune că totul e trecător... Mi-am rupt o rămurică, am adus-o cu mine drept suvenire şi cînd mă uit la ea îmi revoc în memorie zilele frumoase petrecute pe malurile Bosforului...

Ceea ce priveşte însuş cimiterul, n-am să zic multe vorbe. Mormintele au la un capăt cîte un stîlp de lemn sau de piatră, în

vîrf cu fes sau turban. La unele morminte sînt mai mulți stîlpi, sămnul că acolo zac mai mulți.

Încolo, mormintele sînt negligeate, iar căile crescute cu iarbă și buruiene.

Dorind să avem o perspectivă a Constantinopolului, ne-am urcat în turnul Galata. O înălțime înspăimîntătoare, de unde ai o priveliște minunată asupra întregului oraș.

Suișul este obositor, dar apoi panorama de sus te răsplătește pentru toate ostenelele. O frumusețe fermecătoare, ce n-are seamăn în lume. Ar trebui să am un penel ca să pot zugrăvi tabloul acesta.

De aici vedem Bosforul în toată pompa sa, cu feericele vile din stînga și din dreapta, cu mulțimea de tot felul de năi ce furnică pe luciul său; mai încoace apare Marea de Marmara, cu turnul lui Leandru la intrarea sa; față de noi se-nalță mărețul Stambul cu impozantele-i minarete; mai jos, golful Cornul-de-Aur, cu cele două poduri colosale și cu roiul de vase de război, năi comerciale, vapoare de pasageri, caice și luntre de plăceri; de dincoace, partea mai europenească a Constantinopolului, încheindu-se la extrema margine cu Yldis-Kiosk, locuința actualului sultan...

Privim, privim și desfătîndu-ne în vederea aceasta minunată, ne zicem:

„Ce admirabil e Constantinopolul privit din afară!".

PRINKIPO

Razele primăvăroase ale soarelui dătăror de viață străbat cu drag în odaia mea și se joacă șăgalnic pe masa mea de scris.

Sub impresiunea lor întineritoare mi-aduc aminte de Prinkipo, feerica insulă de pe Marea de Marmara, aproape de Constantinopol, unde în primăvara trecută am petrecut niște momente delicioase, pe care n-am să le uit niciodată.

Și ieu condeiul în mînă ca să urmez schițarea impresiunilor mele de la Constantinopol, pe care din lipsa timpului le-am întrerupt la sfârșitul anului trecut.

Dintre toate escursiunile ce se pot face în apropiarea Constantinopolului, desigur mai frumoasă este ceea de la insula Prinkipo. Îndată ce sosești la Constantinopol, numaidecît ți se atrage atențiunea asupra ei, cu niște descrieri cari îți aprind fantazia și-ți stîrnesc dorul d-a o vedea cît mai curînd. Ne și grăbim a ne realiza dorința. Putem ușor, căci în fiecare oră comunică cîte un vapor.

E foarte interesant publicul de pe acest vapor. El se compune din două categorii de oameni: din europeni și asieni. Europeni sînt străinii, turiștii cari au vinit să vază capitala Turciei și împregiurimile sale; asieni sînt cei ce-au vinit din Asia și acuma se întorc acasă, căci în escursiunea aceasta vaporul are să atingă mai multe stațiuni ale malurilor asiatice.

Printre aceștia dau un contingent destul de mare turcii, grecii și armenii; cele două sămînții din urmă cu nevestele și fetele lor, cîtă vreme femeile turcilor stau separat, într-un loc rezervat al vaporului, despărțit prin o perdea, unde nu-i permis să intre nici un bărbat.

Ieșim din portul zgomotos și străbatem prin mulțimea de corăbii, vapoare și tot felul de vase maritime și ajungem în largul golfului Cornul-de-Aur, de unde giur-împregiur ni se ofere o perspectivă ce nu mai are păreche în lume. De atîte ori am văzut-o și totuș ne pare nouă, căci are mii de părticele ademenitoare, pe care nu le-am observat pîn-acum și cari ne atrag de nou atențiunea și admirațiunea.

La dreapta noastră se ridică din valuri vechiul Stambul cu impozantele sale minarete; în stînga, partea mai europenească a Constantinopolului, cu strălucitele palaturi cari se reflectează în mare; la spate, golful Cornul-de-Aur cu pădurea sa de catîrguri; iar în față, Bosforul și malurile asiatice, cu orașele, grădinele și chioscurile ce se răsfață-n luciul mării.

Iată și legendarul turn al lui Leandru, reamintindu-ne vechea tragedie de amor, care se zice că s-ar fi petrecut aici. Îl privim cu duioșie și ne reîmprospătăm în memorie toate peripețiile acestei tragedii, pe care cu atîta simțire a tălmăcit-o Grillparzer în lucrarea sa.

Într-aceste, vaporul o cîrnește în dreapta, tabloul se schimbă, nu mai vedem decît Stambulul; Cornul-de-Aur și celelalte părți ale Constantinopolului au dispărut. Sîntem pe Marea de

Marmara, care la dreapta cuprinde tot orizontul şi parcă simţim o plăcere că iarăş putem să vedem marea nesfîrşită.

Vaporul opreşte în stînga, la malul asiatic. Privim curios publicul care se coboară şi se urcă, pentru un european este interesant să vază oamenii din Asia. Mai toţi sînt din poporaţiunea de jos şi poartă fes; restul se compune mai cu seamă din armeni.

Însăş staţia prezintă o atracţiune prin orăşelul deasupra ei, care parcă e o grădină mare plină de arbori şi flori.

Şi pornim mai departe. Călătorii cu binoclu se desfătează în vederile frumoase, conversînd în multe limbi, cîtă vreme un servitor al bucătăriei umblă-n sus şi-n jos strigînd „Cafedji“ şi oferind tuturora cafea neagră, care se consumă necontenit şi pretotindeni.

Mai oprim la o staţie asiatică şi la dreapta noastră, din mijlocul Mării de Marmara, apar trei puncte negre. Încetul cu încetul, ele se tot măresc şi vedem tot atîtea dealuri ridicîndu-se din valuri. Sînt trei insule la distanţe mari una de alta, încît de la prima zărim numai conturele celei de a treia.

Prima, la care opreşte vaporul, ne prezintă un orăşel cu multe vile la margine, iar mai înlăuntru cu case şi strade în regulă. Aici se coboară mulţi, pe cari îi întîmpină o sumedenie de portari de la oteluri, oferindu-le cvartire, precum şi o ceată de hamali, de cari abia pot să scape.

Insula a doua e mai interesantă şi mai frumoasă. Aceasta ne arată un orăşel mai mare, case frumoase şi o mulţime de oteluri. Se vede că vine multă lume să petreacă vara aici. Totului îi dă o înfăţişare oficială şcoala militară maritimă otomană, situată pe malul mării, cu o mare esplanadă dinaintea sa. Elevii tocmai ţin exerciţiu şi astfel avem prilegiul a vedea o privelişte pitorească.

Tot privind tabloul acesta, iată că ne pomenirăm în faţa noastră cu a treia insulă, cea mai mare, mai frumoasă şi mai vestită. Era insula Prinkipo, unde voiam să mergem. Impresiunea din cale afară plăcută se manifestă pe feţele tuturor turiştilor. Încîntaţi, priveam toţi minunatul cuib de plăceri.

Aveam înaintea noastră un deal înalt ieşit din mijlocul valurilor, ca o vecinică sentinelă a infinitului pustiu, înzestrat de vale cu nişte vile, chioscuri şi oteluri cari se scăldau în mare, cîtă vreme în vîrf se răsfăţa un restaurant cu panorama cea mai uimitoare. Şi din ce în ce ne apropiam mai mult, privelişte devenea tot mai frumoasă, căci ieşeau în relief părticele pe cari din depărtare nu le puteam vedea bine.

La debarcader, lume multă, trăsuri şi oameni cu măgari. Unii din călători luară trăsuri, alţii se urcară pe măgari şi astfel o luară sus la deal. A vedea o societate întreagă pe măgari, suind dealul vesel, desigur este un tablou hazliu, care inspiră multe glume. Şi dacă mai adaug că în fruntea unei astfel de societăţi era ministrul Ioan Brătianu, ministrul plenipotenţiar din Constantinopol, Djuvara, şi alţi domni, tabloul devine şi mai interesant.

Noi ne luarăm o trăsură şi făcurăm cu asta ocolul insulei. Numai atuncea văzurăm ce mare estensiune are. Partea locuită este numai cea de dincoaci, dar şi dincolo încep a se ridica icicolo nişte vile solitare, la care conduc căi de comunicaţiune bine întreţinute.

Partea de dincoace este minunată. La tot pasul ai ce să admiri. La tot pasul frumuseţi, lux, pompă şi lucruri de plăceri.

O stradă principală încadrează poala dealului. De ambele părţi ale stradei, în jos spre mare şi-n sus la deal, tot vile, chioscuri şi restauranturi cari îţi farmecă vederea. Stai uimit şi ai tot privi desfătîndu-te în cele ce se ivesc înaintea ta. Tot ce Constantinopolul are mai bogat a ţinut să fie reprezintat aici. Ambasadori, ministri, paşe, bancari, comercianţi mari aice-şi au locuinţele lor de vară. Un adevărat mozaic de farmece.

Partea cea mai frumoasă se răsfaţă în dreapta stradei, pe malul nemijlocit al mării. O ghirlandă din cele mai strălucite chioscuri şi vile, unele foarte luxoase, care toate se sfîrşesc jos în mare, cu localuri de baie. Dintre toate, cea mai scumpă e a unui bancar din Constantinopol, înzestrată toată cu mozaic, o adevărată comoară.

La stînga, spre deal în sus, un şir de vile, grădini atîrnătoare, oteluri, locuinţe particulare, toate cu lux. Mult ne-a atras atenţiunea vila unui paşă care petrece aici vara cu tot haremul...

Ceea ce dă tuturor acestora un stafagiu plin de viaţă este mulţimea de tot felul de arbori şi plante exotice, cari cresc atît de abundant sub cerul liber şi răspîndesc un aer plin de parfum.

Farmecul cel mai adînc ce simţim ni-l ofere însă marea ce-împresoară insula, formîndu-i o cadră majestoasă şi dumnezeiască, simplă şi totuş impozantă, lină şi totuş vecinic în fierbere.

Ne-am aşezat la masa extremă din veranda restaurantului Calipso, care se-ntinde afară spre mare şi priveam cu ochii îmbătaţi măreaţa panoramă din giurul nostru.

La stînga, Marea de Marmara, cu nesfîrşitele sale orizonturi, în cari la depărtări uriaşe se iveau din cînd în cînd nişte puncte albe, corăbii ce-şi făceau drumul spre alte maluri; vis-à-vis de noi,

insula cu școala maritimă otomană; la dreapta, malurile Asiei, cu sate și orășele, de unde vedeam fumul locomotivului ce fugea cine știe de unde, poate din fundul Asiei...

A petrece pe insula aceasta o vară este tot ce se poate întipui mai frumos. Departe de murdăriile capitalei, aici aerul e curat, exhalațiunea mărei sînătoasă, băile de mare sînt întineritoare și priveliștea-i minunată. Prinkipo este un adevărat mărgăritar al Constantinopolului.

În giur de noi, la celelalte mese, dame și domni aproape din toată lumea: ruși, francezi, germani, englezi și alte neamuri. Dar ochii tuturora erau fixați spre acelaș punct, spre marea ce se zbătea jos la picioarele noastre, ale cărei valuri vecinic muginde sunau ca o muzică ce cutrieră cerul și pămîntul, în fața căreia muritorul cade în genunchi și ateul adoră pe unul și marele Dumnezeu...

Adînciți în gînduri și ridicați pe aripele fantaziei, am fi privit ceasuri întregi aceasta vedenie minunată, dar soarele scăpăta și timpul plecării vaporului s-apropia. Cu multă părere de rău ne coborîrăm la port, unde îmbarcarăm vaporul care tocmai sosi.

Acolo cu toții ne urcarăm pe bord și priveam cu duioșie la edenica insulă pe care o părăsirăm, pînă cînd în cele din urmă o pierdurăm din vedere...

DERVIȘII URLĂTORI ȘI ÎNVÎRTITORI

Începînd să scriu aceste schițe, nu știu cum ar fi mai potrivit să le prezint: în colorile umorului ori să mă servesc de tonul serios al zbiciuirii? Ambele aceste două genuri își reclamă cu tot dreptul potriveala pentru cele ce am să povestesc mai la vale; căci între curiozitățile Constantinopolului nu este poate nimic mai ciudat, mai vrednic de rîs și de batjocorit ca ceea ce prezintă acolo dervișii. Iată totodată și cauza care îndeamnă pe toți străinii cari se abat în capitala Turciei ca să viziteze și pe aceștia.

Privind ceremonialul lor religios, îți vine să pufnești de rîs și totodată să te indignezi, căci vezi o sumedenie de prostii ridicole

și niște barbarii revoltătoare. Îți pare că nu mai ești în Europa, ci undeva în fundul cel mai depărtat al Asiei; îți pare că nu mai trăiești în secolul acesta, ci pe timpul sălbăticiei genului omenesc. Noi europenii moderni stăm uimiți, căci nici prin vis n-am fi putut crede că-n secolul luminii să poată exista așa ceva. Și în uimirea noastră, acuș rîdem, acuș ne indignăm.

Dervișii – precum se știe – sînt niște călugări mahomedani, cari își au sectele în Asia. Istoria lor se începe din veacurile legendare și are multe peripeții și lupte. Dintre toți, cei mai renumiți par a fi derviștii urlători și cei învîrtitori.

Deși asieni, ori poate tocmai pentru aceea, ei se pot vedea și la Constantinopol; cei mai vestiți însă se află la Scutari, pe malul asiatic, anume *dervișii urlători.*

Cuprinși de cea mai mare curiozitate, ne-am dus să-i vedem. Numirea de „urlători“ ne-a indicat un spectacol animalic, de care nu ne puteam face idee. Nici nu ne-am înșelat în așteptările noastre.

Vaporul cu care trecurăm Bosforul era plin de turiști, cari asemenea se duceau acolo. Erau mulți francezi și germani, domni și dame, veniți din depărtări mari.

Străbătînd stradele murdare, sosirăm la localul în care dervișii urlători aveau să-și țină serviciul religios. Acesta era o hărăbură de casă, cu un fel de pridvor, în care un turc cu înfățoșare de ovreu încasa taxa de intrare, căci cinstiții derviși urlători sînt oameni practici, ei ne cer parale ca să putem vedea cum își fac cultul evlaviei.

Plătind taxa, intrarăm într-un local nu prea mare, în care locul pentru publicul privitor era despărțit prin o barieră de lemn. Se pare că și bariera aceasta făcea parte din „locul sfînt“, căci dacă cineva își punea pe ea pălăria, numaidecît vinea un păzitor și o lua de acolo. Nu ni s-a dat voie decît numai să ne răzămăm de ea. Însăș sala menită pentru serviciu era simplă, numai păretele din fund, reprezentînd un fel de iconostas, învescut cu negru, era decorat cu tot felul de instrumente războine, jos pe pămînt cîteva piei de oaie și pe o poliță niște tobe, cari nu stîrneau deloc niște sentimente evlavioase.

Publicul tot vinea, umplînd tot locul rezervat, încît încetul cu încetul începu să fie cald. Apucară să se adune unul cîte unul și credincioșii, mai cu seamă tineri, între cari și soldați, cari fură primiți ceremonios, oferindu-li-se locuri într-un colț, jos pe pieile de oaie. Dervișii însă nu se mai iveau; se pare că ei așteptau să se umple sala, întocmai ca arangiatorii unui spectacol.

În sfîrşit îşi făcură apariţia şi ei. Întîi veni un bătrîn, făcu cîteva mătănii în mijlocul salei, apoi intrară alţii sărutînd pămîntul, mai urmară vro cîţiva şi în cele din urmă apăru mai-marele lor, şeicul, îmbrăcat în negru, făcu şi el mătănii sărutînd pămîntul, apoi se duse la păretele negru, cîtă vreme bătrînul se postă în mijloc, iar ceialalţi, toţi cu turban în cap, îşi luară loc pe pieile de oaie aşezate dinaintea barierei. Apoi începură să cînte, întîi unul, care părea a fi un fel de cantor, o melodie care sămăna a tînguirile ovreieşti, apoi urmară toţi deodată pe glasul gurii, dizarmonios, urît ca nişte oameni beţi. Publicul stă şi se uită, ar rîde însă nu cutează, ca nu cumva să producă scandal; ne uităm unii la alţii, cu mişcări semnificative şi sperînd că cîntarea aceasta o să înceteze. Însă nu încetează. Ne vine să ne astupăm urechile, dar nu putem, căci ne-ar vedea dervişii. Răbdăm cu resignaţiune să ne aducem aminte cînd am ascultat pe dervişii urlători.

În cele din urmă încetară, noi răsuflam mai uşor. O nemţoaie grasă de la Rotterdam, care şedea înapoia mea, scoase un oftat de bucurie atît de straşnic, încît produse un rîset în giur de noi.

Bucuria noastră însă avu numai o scurtă durată. Venerabilii dervişi se puseră în rînd tocmai înaintea noastră şi începură un nou act al ceremonialului lor, care desigur o fi fost actul principal, căci a ţinut mai mult decît toate bazaconiile de pîn-atuncea.

Au început să se închine în dreapta şi-n stînga, scuturîndu-şi capul ameţitor şi cîntînd: „Allah, ill Allah!“.

Publicul se uita, tot aşteptînd vro schimbare, vro trecere într-un act mai înălţător. Dar cînd văzu că dervişii nu mai contenesc, că o mînă tot înainte, făcînd incontinuu aceleaşi mişcări şi cîntînd vecinic acelaş cîntec monoton, începu a se plictisi afară din cale.

Deodată parcă obosiră şi ei. Unul, mic şi gros, care la început urla ca un locomotiv, acum abia mai răsufla, ochii-i ieşiră din orbite, faţa-i se înroşi ca racul, pieptu-i se zbătea grozav, încît era p-aci să cază.

În momentul acela, mai-marele lor, care pîn-atuncea stătea la o parte, se puse în fruntea trupei şi dînd exemplu bun, legănatul în dreapta şi în stînga, cu scuturatul capului, precum şi cîntecul „Allah ill Allah“, începu din nou, cu putere şi mai mare, parcă se întreceau.

Noi ne uitam şi nu ştiam dacă vedem nişte fanatici, ori proşti sau speculanţi, cari se torturează astfel numai pentru ca să atragă lumea, să-şi facă parale.

Nimene însă nu-şi mai putea conteni rîsul. Cei 10–12 dervişi cari se închinau şi cîntau înaintea noastră devineau din ce în ce mai ridiculi. Fiecare din ei, cum se sforţea, ne prezinta cîte o figură demnă de penelul lui Hogart. Îndeosebi micul şi grosul ajunsese într-o stare de compătimit. Se mişca întocmai ca omul beat, fără să ştie ce face; deschidea gura, voia să cînte, dar nu mai avea voce deloc şi nu scotea decît o hărăitură răguşită... Deodată, urlînd ca un animal, se rostogoli, ameţit, fără simţire, în mijlocul salei...

Publicul sări de pe bănci şi spăriat voi să iasă iute. Dar localul avînd numai o uşe, n-au putut da toţi năvală pe acolo, ci fiindcă ferestile erau jos, săriră prin acele afară, ca să nu mai vază aceasta barbarie. P-acolo ieşirăm şi noi.

Părăsind localul, auzeam că cîntecul începe din nou şi s-o fi continuat cine ştie pînă cînd, poate pînă ce-o fi căzut toţi...

Pornind cu vaporul, toţi călătorii rîdeam de cele văzute şi ne-am zis:

„Se vede c-am fost în Asia. Numai acolo mai poate fi atîta dobitocie.“

*

De altă dată ne-am dus să vedem şi *dervişii învîrtitori.*

Aceştia au templul lor în Constantinopol, aproape de strada principală. E mai spaţios, mai modern, mai frumos. Aici nu se plăteşte taxă de intrare.

Însuş templul, sau cum i-aş zice, e rotund; iar locul rezervat pentru public e împregiurul rotundei, jos în parter şi sus în etagiu. În mijlocul galeriei este un loc pentru orchestră. Înlăuntru pe pările nici o decoraţie; se vede că dervişii învîrtitori ţin mai puţin la simboluri mitice.

Deodată intră şeptesprezece dervişi îmbrăcaţi cu caftane lungi, sărută pămîntul şi se-nchină şeicului, care ocupă locul de frunte. Apoi începe ceremonialul, cîntînd cît mai urît nu se poate întipui; iar orchestra din cor, cu nişte instrumente pentru noi necunoscute, îi ţine un acompaniament diabolic, încît îţi vine a crede că auzi o adevărată muzică de pisici. Urechea europeană aşa ceva n-a auzit nici prin cîrciumele de la sate. Deosebit

exceleză cantorul din orchestră, care începe fiecare cîntare şi face nişte gixuri ce storc rîsul tuturor ascultătorilor.

Asta ţine cam o jumătate de oră. Atunci începe partea a doua, cea de frunte, a ceremonialului.

Dervişii se postează în cerc şi la moment, lăpădîndu-şi caftanele, apar cu nişte fuste verzi; numai unul, un băiat, are fustă albă. Orchestra din cor începe altă melodie, dacă se poate şi mai urîtă; toţi îşi pun mîinile pe piept şi-şi fac complimente, pînă ce ajung la mai-marele lor; acolo i se închină şi-n momentul acela îşi deschid braţele şi încep a se învîrti, înaintînd tot spre stînga şi cum se învîrtesc tot mai repede, fustele tivite jos cu plumb se ridică şi formează un cerc. A vedea şeptesprezece cercuri de aceste, toate de coloarea verde şi-n mijlocul lor cercul alb al băiatului, nu este urît, dar ca cult dumnezeiesc e cam curios.

Într-aceste, învîrtirile devin tot mai repezi, cercurile tot mai largi, cît ochii ne ameţesc privind acest valvîrtej emulator.

Sînt şi cîţiva bătrîni cari abia mişcă; dar alţii, îndeosebi băiatul, o mînă tot mai repede, încît nu mai vezi decît nişte cercuri şi-n mijloc cîte un cap.

Cînd obosesc, iar îşi pun mîinile pe piept, îşi fac complimente, se duc pe rînd la mai-marele lor, i se închină, apoi de nou îşi întind braţele şi încep a se învîrti unul după altul, trecînd la stînga, tot mai repede, ameţitor, încît în tot momentul te aştepţi să cadă.

Dar nu cade nici unul... Iar urmează o mică pauză, cu aceleaşi complimente; apoi învîrtirea începe din nou... Cît ţine, nu ştiu, căci uitîndu-ne vrun ceas, n-am putut să aşteptăm pînă să cază vrunul, ci am ieşit, mulţumindu-ne cu atîta cît am văzut. Şi atîta a fost de ajuns, pentru ca să ţinem minte toată viaţa.

*

Comparînd pe dervişii urlători cu cei învîrtitori, cumpăna apreţiării cade în favorul acestora.

Aceia sînt o rămăşiţă a barbariei îndărătnice, iar aceştia reprezintă o trecere de acolo în lumea civilizaţiei. Căci, desigur, este mai frumos să lăudăm pe Dumnezeu dansînd, decît urlînd.

SELAMLICUL

Am lăsat în urmă, drept încheiare a impresiunilor mele din capitala Turciei, ceea ce este acolo mai frumos şi mai strălucit, Selamlicul.

A fi la Constantinopol şi a nu vedea Selamlicul este a fi la Roma fără să vezi pe papa, căci numai la Selamlic ai prilegiul să vezi pe sultanul.

Selamlicul este cea mai impozantă manifestaţie a vieţii publice turceşti în Constantinopol, care îţi pune în vedere strălucirea otomană, reprezintată prin armata sa, aleasă anume pentru solenitatea aceasta şi compusă din uniformele cele mai varii şi pitoreşti.

Selamlicul e sărbătoarea cînd sultanul se duce la moschee. Aceasta se face în fiecare vineri cu pompă mare, care uimeşte pe oricine. La aceasta paradă ies cîteva mii de soldaţi, de toate armele, mai multe muzici militare; reprezentanţii puterilor, miniştrii, demnitarii ţării şi lume multă de străini şi indigeni.

A merge acolo nu poţi decît cu recomandaţie, pe care o capeţi de la consulat ori de la minister. Trebuie însă să fii precis, căci dacă vii tîrziu nu mai poţi străbate prin cordonul militar şi nu capeţi loc bun. Mai trebuie să ai şi un cavas, un fel de servitor de birou în uniformă, care, aşezat pe capra trăsurei, te scuteşte de orice neplăceri şi-ţi asigură intrare pretotindeni.

Noi ne-am dus cu două ore mai degrabă şi deja vedeam publicul adunîndu-se, o mulţime de trăsuri cu lume elegantă şi o sumedenie de ofiţeri în uniforme strălucite.

Moscheea unde avea să se ţină sărbătoarea se află în partea mai nouă a Constantinopolului, pe coasta unui deal, aproape de Yldis-Kiosc, palatul actualului sultan. Calea pîn-acolo îţi arată partea cea mai europenească a oraşului. Dacă pleci din strada Pera, vezi strada cea mai lungă şi mai regulată din Constantinopol, la început cu prăvălii şi restauranturi mari, avînd pînă la un loc şi asfalt. Apoi îţi atrag luarea-aminte cazarmele militare, pe marginea platoului, de unde ai o privire minunată asupra Bosforului. Mai apoi treci prin cartierul demnitarilor turci, în fiecare casă cîte un paşă; curioşi, privim fereştile să vedem vro femeie, iar perdelele sînt lăsate-n jos. Coborîm dealul, ne urcăm pe altul unde sînt numai grădini, apoi iarăş urcăm, şi-n cele din

urmă iată pe dealul celălalt moscheea unde are să se țină serbarea.

Trăsura oprește vis-à-vis de moschee, înaintea unei case cu etagiu, împresorată de domni și dame cari așteaptă începutul ceremonialului.

Cavasul pe care ni l-a dat dl Tache Mărgărit prezintă recomandația primită de la dl ministru plenipotențiar Djuvara ofițerului de serviciu, care ne învită sus în etagiu. Intrăm în o sală cu ferestile spre moschee și vedem cu durere c-am sosit tîrziu, locurile cele mai bune de la fereastă erau ocupate și numai rîndul al treile ne mai sta la dispoziție. N-aveam încătrău, ne așezarăm. Însă cavasul nu se mulțumi, se duse și vini cu ofițerul de serviciu care ne conduse în salonul ambasadorilor, cari de astă dată nu se prezintară oficial, unde erau puțini și astfel puturăm să ne căpătăm locuri escelente, tocmai la fereastă.

Din întîmplare, aproape toată societatea din giurul nostru era română, căreia un domn din partea locului îi explica ceremonialul și spunea numele tuturor persoanelor marcante care soseau la festivitate; astfel profitînd de informațiunile auzite, cele văzute ne interesau și mai mult.

Într-aceste, sosiră trupele, rînd pe rînd, cu cîte o muzică în cap. Soldați din toată armata otomană, europeni și asieni, cu niște ofițeri în uniforme strălucite, toți cu fes în cap. Numai călăreții, cari rămaseră jos la vale, formînd acolo un cordon, aveau chipiu. Dinapoia lor sta poporul pînă sus la deal. Defilarea aceasta a prezintat o vedere din cele mai frumoase, ceea ce a făcut ca timpul destul de lung să treacă repede.

Soldații formară apoi un spalier de la intrarea în curtea moscheei și pînă sus la Yldis-Kiosc, printre care generalii, miniștrii, prinții și demnitarii țării se plimbau în ținută marțială, atrăgînd atențiunea tuturora.

Deodată apărură cîteva căruțe cu năsip, care numaidecît fu presărat pe drumul pe care avea să vină sultanul; lucrătorii deschiseră șurupurile apaductului și stropiră repede năsipul împroșcat, apoi îl greblară frumos neted.

Și iată că se coborîră din deal la vale vro patru trăsuri închise. Veneau numai în pas și astfel cînd trecură alăturea de noi se putea vedea destul de bine cine șede în ele. Erau damele de frunte din haremul sultanului. Se-nțelege că atraseră atențiunea tuturora. Îndeosebi se interesau femeile. Deși învăluite cu niște

broboade care nu le destăinuiau decît numai sclipirea ochilor, ele păreau foarte frumoase. În cupeul prim era mama și soția sultanului; în celelalte fetele, apoi băieții, cari surîdeau drăgălaș. Lîngă cupeuri veneau pe jos aghiotanții; cei mai interesanți erau aghiotanții băieților, băieți și aceia în uniforme de lux.

Trăsurile intrară în curtea moscheei unde opriră; însă nimeni nu se dete jos. Vizitiii numaidecît desprinseră caii și-i conduseră de acolo, lăsînd cupeurile singure, cu femei și cu copii cu tot, în grija aghiotanților, cari stăteau de amîndouă laturile.

În momentul acesta veni repede din direcția contrară, de către oraș, a cincea căruță, care intră asemenea în curtea moscheiei. Era o altă fiică a sultanului, măritată nu de mult după fiul lui Ghazi Osman-pașă, renumitul apărător al Plevnei. Nici ea nu se coborî. Caii ei asemenea fură duși, dimpreună cu rudă cu tot, numai aghiotanții rămaseră ca pază cupeului.

Apoi își făcură intrarea, în două șiruri, aghiotanții generali și mareșalii, în cap cu urieșul seraieu Riza-pașa, postîndu-se drept spalier în curte, începînd de la poartă și pînă la treptele moscheiei.

Drumul spre poartă se greblează din nou, ofițerii trupelor dau semnalul și soldații se-nșiruie în rînduri închegate cu armele-n mîni. Sunetele de corn anunță venirea sultanului, muzicele postate la distanțe încep să cînte imnul național, totul apare într-un colorit plin de solenitate și ochii publicului întreg stau pironiți în sus spre deal de unde are să vină padișahul.

Și nu așteptăm mult. Iată trăsura imperială. E deschisă și trasă de doi cai. În ea șede sultanul Abdul-Hamid și față de el, pe șezutul dinainte, Ghazi Osman, viteazul de la Plevna. Un tablou ce-ți imprimă suveniri neuitate.

Ochii tuturora sînt ațintiți asupra sultanului, care ascultă serios în toate părțile. E de statură mijlocie, cam palid, de 55–60 de ani și e îmbrăcat într-o simplă manta militară sură.

Ghazi Osman, mai bătrîn, negru la față, pare un atlet.

Într-aceste, trupele prezintă armele și strigă în turcește: „Mulți ani, padișahul nostru". Tot publicul izbucnește în „Urrah!". Iar noi strigăm în românește: „Să trăiască!".

Apoi muzicele încetează și în momentul acela muezinul din terasa minaretei cheamă pe mahomedani la rugăciune.

Și iarăș cîntă muzicele, apoi din nou s-aude din terasa minaretei vocea muezinului. Un spectacol în adevăr frumos și pătrunzător.

Trăsura sultanului intră în curte și oprește în ușa moscheiei. Aghiotanții, generalii, miniștrii și demnitarii o însoțesc pîn-acolo. Sultanul se coboară și intră singur-singurel în moschee...

Uimiți de priveliștea pompoasă care s-a desfășurat înaintea noastră, nici nu observarăm cînd ușa laterală a salonului s-a deschis; văzurăm numai că servitorii curții ofereau tuturora cafea neagră și ceai.

Cavasul nostru încă nu se mulțumi cu atîta ospitalitate, ci veni cu un ofițer de serviciu care ne pofti pe amîndoi la bufetul curții în grădină.

Acolo găsirăm o societate distinsă de domni și dame, care la o masă cu mîncări și beuturi în umbra unui pavilion ascuns între plante și flori exotice petrecea vesel; pe cînd alții în diverse grupe, împărțite pe la mesele resfirate în parc, sorbeau nectarul aromatic și fumau niște țigarete delicioase. Servitorii erau neobosiți întru a oferi tuturora ceea ce poftea fiecare. Noi gustarăm cîteva poame orientale și beurăm cîte un pahar de șampanie în sănătatea ospitalului sultan.

Voind să ieșim, servitorii de la ușe ne-au mai oferit tuturora, drept suvenire, cîte o legătură de țigarete turcești, cu vigneta „Palais imperial ottoman".

Pe cînd ne rentoarserăm în salonul de unde priviserăm parada, sultanul ieșise din moschee și armata defila înaintea lui.

Conform obiceiului, sultanul avea la dispoziție pentru rentoarcerea la Yldis-Kiosc două trăsuri și trei cai. El alese trăsura cea mai mică, urcă în aceea singur și mînă însuș caii, fără măcar să aibă vizitiu dinapoia lui.

Generalii și demnitarii o luară fugind lîngă el și după trăsură, pînă cînd aceea dispăru.

Atunci se înhamară caii și la cupeurile femeilor din harem ș-o porniră și ele, dimpreună cu tot publicul, care – în frunte cu trupele de soldați – umpluse stradele, atrăgînd, îndeosebi prin multele muzici, curiozitatea poporațiunii...

Splendida paradă militară ne imprimă suvenirea cea mai plăcută. A fost o serbare în adevăr orientală; cu pompa, luxul și strălucirea proprie popoarelor de acolo.

Și cînd ni se spune că funcționarii statului, ba chiar acești soldați de paradă, nu și-au primit lefurile de trei luni de zile, starea imperiului otoman ni se înfățoșă ca și a unui individ care

se cocoțează fudul în niște haine strălucite, cîtă vreme stomacu-i e gol și n-are ce mînca...

După-miazăzi la patru ieșirăm la plimbare cu trăsura la Apele-dulci. Mai frumos nici n-am fi putut încheia petrcerea noastră la Constantinopol.

Apele-dulci se află la marginea extremă a Cornului-de-Aur, unde lumea elegantă iese cu trăsura ori cu luntrea. Mai interesantă este însă partia cu trăsura, căci ai prilejul să vezi defilînd sute și sute de trăsuri cu tot ce are capitala Turciei mai distins.

Ieșind din oraș, calea pîn-acolo ține cam jumătate de oră, după care ne coborîm la vale, unde la marginea rîului ce se varsă în Cornul-de-Aur, se răsfață chioscul de vară al sultanului și dincolo de apă cochetează dintre arbori locul de petrecere numit Apele-dulci.

Tabloul ce ni se înfățoșează în giur de noi este unic în toată Europa. Orientul și Apusul au aice întrevedere. Un amestec de fesuri și de pălării nalte; de costume turcești și europene; de dame cu bărbați în trăsuri deschise și de femei din harem, în cupeuri închise.

Îndeosebi acestea atrag curiozitatea tuturora. Sînt multe, foarte multe și frumoase. Nici ele nu se prea ascund, ba uneori parcă și aruncă cîte o privire galeșă. Se vede că și la Constantinopol începe să pătrundă civilizația.

Defilarea și revista aceasta ține pînă sara, căci publicul tot vine și se duce și astfel la tot momentul se ofere o vedere nouă și veșnic interesantă.

La șepte ore, cînd ne-am întors spre oraș, mulțimea de trăsuri care urca dealul pe calea serpentină, înfățoșă o panoramă foarte romantică.

Sus la deal cîteva trăsuri cu femei din harem opriră și întorcîndu-se spre publicul care venea-n față, țineau popas, mai privind încă o dată lumea și mai lăsînd să fie văzute și ele.

*

În ziua următoare ne luarăm rămas bun de la cunoscuții noștri și după petrecere de opt zile în Constantinopol, îmbarcarăm spre București și de acolo plecarăm acasă.

NOTE

ÎNSEMNĂRI DE CĂLĂTORIE

De la Pesta, unde şi-a făcut studiile universitare şi s-a stabilit după terminarea lor, sau de la Oradea, unde s-a mutat în 1880 şi a rămas tot restul vieţii, Vulcan a făcut mai multe călătorii şi escursii, din interes sau de plăcere, în Ungaria, Slovacia, Bavaria, Boemia, Franţa, Turcia. În timpul sau în urma lor şi-a notat observaţiile şi impresiile cu intenţia de a le comunica cititorilor revistei sale „Familia" în care, cu o singură excepţie, au apărut multe dintre ele la rubrica „Salon" ori sub genericul „Conversare cu cetitoarele".

Întîia călătorie despre care lasă mărturii scrise a făcut-o la Braşov în 1862, unde – student fiind şi colaborator la ziarul „Concordia" al lui Sigismund V. Popa – fusese delegat să asiste în calitate de reporter la adunarea generală a Asociaţiei pentru literatura română şi cultura poporului român din Transilvania. Din 1867, cînd face a doua călătorie despre care-şi comunică în scris impresiile, şi pînă în 1905, aproape în fiecare an apar în paginile „Familiei" însemnări despre alte călătorii şi excursii.

Însemnările de călătorie erau un articol cerut şi savurat de cititorii gazetelor transilvănene din secolul trecut, atît pentru informaţiile pe care le puteau furniza, răspunzînd curiozităţii şi dorinţei de cunoaştere, cît şi pentru impresiile pe care locurile vizitate le generau călătorilor. Însemnările de călătorie şi excursie ale lui Vulcan, aflate la graniţa dintre publicistică şi literatură, sînt mai degrabă opera gazetarului decît a scriitorului, nedovedind în general virtuţi artistice, motiv de ezitare în situarea lor într-o secţiune sau alta. Că la început le-a scris şi publicat din necesităţi redacţionale, adresîndu-le îndeosebi femeilor, este un fapt învederat, multe dintre ele avînd aspectul unor „conversări" uşoare, nepretenţioase, al unor articole de divertisment, în care se amestecă dorinţa de informare cu cea de a delecta, uneori prin relatarea cu umor îndoielnic a unor fapte şi întîmplări naive. Registrul posibilităţilor evocatoare, narative sau descriptive ale autorului este destul de redus; valoarea documentară a informaţiilor, a observaţiilor şi a sentimentelor patriotice comunicate este însă de necontestat.

Sub titlul *Suveniri de călătorie* s-au publicat în „Concordia", II (1862), nr. 58 (102), 23 VII/3 VIII, p. 230–231 (partea I) și nr. 59, 61 și 62 (părțile II–VII), p. 233–235, 241, 245–246. Aceste *Suveniri de călătorie* sînt precedate de cîteva rînduri cu titlul *Corespundințe* (mai potrivit pentru paginile scrise de tînărul redactor al gazetei pestane) în care se spune: „Sîntem în plăcuta pusețiune de a putea împărtăși corespundințe asupra espuzețiunii avînd în fața locului de reportatoriu al jurnalului nostru pre junele poet d. Iosif Vulcan, de la care primim următoarele șire:"

SUVENIRI DE CĂLĂTORIE

I

Săbiiul e o cetate atît de frumoșică precum mi-o întipuisem, situațiunea-i muntoasă ne întinde un prospect de antichitate.

Demăneața, după ce mă sculasem, îmblam a mă-ntălni cu nescari cunoscuți ai mei și cu confrații juriști de la academia de-acolo.

Cum mersei pe stradă, într-un colț văzui stînd cîțiva teneri cari vorbeau românește și se uitau cu interes la vestmintele mele cele națiunali.

Din fizionomia lor dedusei că sînt români și-i întrebai:

– D-voastre sînteți români?

– E, domnule!

Apoi îmi spusei numele și ne făcurăm cunoscuți – dup-aceea merserăm la preîmblare, dînșii îmi arătară toate puntele cele mai frumoase ale Săbiiului.

Între celelalte, cercetai librăria și tipografia d-lui Filciu, academia juridică, casina română s.c.l.

La miazăzi prînzirăm în ospătăria „La curtea Mediașului", unde între alții mă întîlnii și cu confratele d. A. Densușianu, cunoscut înaintea publicului din încercările sale poetice, care acuma e colaboratoriu la „Amicul școalei".

După-amiazăzi, în societatea mai multor tineri făcui o vizită la d. I.V. Rusu, istoricul bine cunoscut de către publicul acestui jurnal, carele acuma în locul pr.[ea] on.[oratului] d.[omn] Vestemeanu e dispus aici de paroc.

Intrînd, aflarăm în chilie șezînd la masă pe un bărbat încă tînăr, cel mult în etate de 40 de ani, cetind o cărticică.

Numai după ce îmi spuseră numele crezui că am onoare a fi în față cu d. I.V. Rusu, căci eu cugetasem că e cu mult mai bătrîn.

Seara merserăm la preîmblare în piață, unde banda militare delectase publicul cu piese frumoase.

Demăneața, după ce în ospătăria „La coroana ungurească" plătii mai mult decît ce aș fi plătit colo-n Pesta la „Europa", pe carul iute plecai către Brașeu.

Ieșind din Săbii, călătoriul vede o cîmpie pînă la Schellenberg, cîmpia asta pentru noi e de interes istoric, căci în locul acesta Mihai Eroul, în 1599, bătuse oastea lui Andrei Bathory atît de tare, încît el sigur abia putu scăpa de a se ascunde între munți, unde apoi îl omorîse un păstoriu secui.

După o distanță de vreo 2 ore, la comuna Brand trecurăm peste Olt și pășirăm în Țara Oltului, în o țară frumoasă despre care foarte rău zice cîntecul:

Țara Oltului
Da-o-aș focului!

Țara Oltului se poate asemăna cu valea Crișului Repede, în mijloc e o vale mănoasă unde curge spumegînd Oltul, despre care atîte cîntece mai ști românul, de-a dreapta și de-a stînga falnic își înalță frunțile către nori munții străbuni.

Doamne! ce frumoasă „țară" e aceasta și încă ce frumoasă și bogată ar putea fi cînd pe acele rîuri se ar face fabrice. Drumul-de-fier va aduce viața nouă pe aici.

După-miazăzi privii turnurile Făgărașului și peste cîteva pătrare fusei în strămoșeasca cetate. Făgărașul cu anevoie s-ar putea numai frumos, mai ales dacă totdeauna îi sînt stradele atît de tinoase; fortăreața o lăsarăm de-a stînga.

Mai trecînd peste cîteva sate și pînă la Brașeu călătorim tot pintre păduri și aice ajunserăm în 26 iul. de către seară.

Am reprodus prima parte a acestor însemnări de călătorie (celelalte conținînd de fapt o dare de seamă despre desfășurarea adunării generale a Asociațiunii și despre expoziția organizată cu acea ocazie), pentru că sînt cele dintîi publicate și pentru a se observa evoluția accestui gen al scrisului lui Vulcan.

În nr. 67 (111), 23 VIII/4 IX 1862, p. 266 se publică poezia aceluiași, *Rămas bun către Ardeal,* datată: „21 aug. 1862".

BAVARIA ŞI FRANŢA

S-au publicat în „Familia", III (1867) – după cum urmează:

I. Nr. 31, 31 VII/12 VIII, p. 368–370.

Călătoria a fost făcută cu scopul de a vizita Expoziţia universală de la Paris, inaugurată la mijlocul lunii august, la care participa cu exponate şi România.

1. I.C. Drăgescu era colaborator şi redactor al „Familiei".
2. Aluzie la revista umoristică „Gura satului", editată de Vulcan. Revista îşi începuse apariţia la 1/13 oct. 1863 cu titlul „Umoristul", avînd ca editor-proprietar şi redactor responsabil pe Gheorghe Ardeleanu şi „colucrător primar" pe Vulcan. Începînd cu nr. 1 din 1/13 ian. 1865, Vulcan devine proprietarul, editorul şi redactorul responsabil al „Umoristului", căruia îi schimbă numele în „Gura satului" începînd cu nr. 1 din 5/17 ian. 1867.
3. Buda şi Pesta, cele două oraşe de pe malurile drept şi stîng ale Dunării, s-au unit în 1872 sub numele Budapesta (scris uneori Buda-Pesta).
4. Poşon = Pojon, denumire dată şi folosită de unguri oraşului Bratislava.

II. Nr. 32, 8/20 VIII, p. 380–382.

În acelaşi număr, la p. 385–386 se publică sub semnătura lui Vulcan şi o „Conversare cu cetitoarele" trimisă din capitala Franţei şi avînd menţiunea: „Paris 13 august", în care, după ce prezintă unele aspecte ale modei feminine pariziene, relatează următoarele despre expoziţie:

„Deasupra [unui despărţămînt – n. ed.] între steaguri tricolore se vede inscripţiunea: *Roumanie*. Să intrăm! La intrare ne cuprinde o temere. Ne aducem aminte cîte şi cîte batjocure au scris foile ungureşti şi jidoveşti din Pesta şi Viena despre espuzeţiunea României. Dar cu bucurie ne convingem că toate acele au fost scorniture răutăcioase. Espuzeţiunea României poate emula cu ale celorlalte ţări ca dînsa. E mult mai frumoasă decît a Ungariei, unde nu vezi altceva decît vin şi iară vin. Costumele româneşti deosebit atraseră atenţiunea lumei civilizate şi căpătară mai multe medalie de aur."

III. Nr. 33, 16 /28 VIII, p. 394–396.

La p. 398, sub genericul „Conversare cu cetitoarele", se publică o corespondenţă din Salzburg, datată: „18 aug.", din care reproducem următoarele rînduri:

„Ce caut aice? Pe Napoleon. La Paris nu l-am putut vedea, venii dară să-l văd aice.

Pe la o oră după-miazăzi sosirăm. Ştiricind de un conductor, acela ni se răspunse că Napoleon are să sosească la cinci ore. Deci mai nainte de toate ne îngrijirăm de un loc bun, de unde să putem vedea toate bine. Nu cu puţină trudă, soţul meu mi-a şi cîştigat doauă fereşti.

După trei oare publicul şi-ncepu a se aduna în giurul casei de plecat a drumului-de-fier şi la patru toate stradele pînă la reşedinţă erau pline de oameni. La patru şi jumătate sosiră de la reşedinţă Maj.[estăţile]-lor împăratul şi împărăteasa, în o caretă cu patru cai, cu o suită numeroasă.

La cinci oare ochii tuturora erau aţintiţi asupra trăsurei ce chiar intra în curtea casei de plecat. În mijlocul trăsurei, într-un vagon deschis, stătea serios marele monarc al francezilor şi se uita din fereastă asupra publicului privitoriu. Încă vro doauă secunde şi trăsura se opri.

Acum urmă momentul prea interesant. Înalţii oaspeţi se coborîră şi intrară în sala frumos decorată. Salutarea reciprocă a domnitorilor fu prea cordială. Se îmbrăţişară. Împărătesele se sărutară. Apoi Napoleon sărută mîna împărătesei noastre, iar împăratul nostru – a Eugeniei. După aceste schimbară cîteva cuvinte şi peste puţin – nici nu intrînd în chiliile laterale, arangiate pentru ocaziunea asta – se suiră toţi patru în o caretă cu patru cai. Împărătesele şedeau dinapoi, Eugenia de-a dreapta şi Elisabeta de-a stînga. Dinainte ocupau loc împăraţii; de-a dreapta Napoleon, adecă faţă cu împărăteasa noastră. Entuziasmul poporului se poate închipui.

Însă parcă aud cum frumoasele mele cetitoare mă întreabă de toaletele împărăteselor. Ambele erau cît se poate de simplu îmbrăcate. Eugenia avea un vestmînt scurt, de mătasă albă şi duplă, cu aripioare de frac, pe cap purta o mică pălărie a la Ristori, cu văl prea des. Împărăteasa noastră era aşişdere în alb îmbrăcată. Încît priveşte frumseţa, între Maj.[estăţile]-lor esiste un mare contrast. Eugenia e mică, corpolentă, părul îi e roşu-blondin, iar Elisabeta înaltă, subtilă şi are păr brunet. Eugenia e o frumuseţă pămîntească, iar Elisabeta o frumuseţă ideală. Care e mai frumoasă? Judecaţi d-voastre.

Napoleon e mai mic decît am cugetat. Era îmbrăcat în civil, căput negru cu guler de catifea, pe cap un cilindru mic. Prospiţia foarte bine şi trăsurile feţei sale nu trădau deloc nici o slăbiciune trupească. Părul şi barba-i încep a cărunţi.

Împăratul nostru era îmbrăcat în uniformă de mareşal.

Conductul intrînd în oraş, merserăm şi noi a vizita oraşul. Salzburg e un orăşel frumos cu 18 500 de locuitori, pe ambele ţărmuri a fluviului Salzach. Ocupă puţin loc, dar căşile sînt înalte şi străzile înguste. Are cîteva edificii frumoase. Catedrala e foarte veche şi edificată după modelul besericei lui Petru în Roma. În oraşul acesta s-a născut şi renumitul Mozart, casa respectivă esiste şi acuma.

Seara fu iluminațiune și încă de tot originală. Anume Salzburg e încungiurat de munți foarte înalți. Locuitorii dară făcură focuri multe în vîrful munților și de acolo iluminară orașul."

IV. Nr. 34, 24/5 IX, p. 407–409.

În acest număr, la p. 402–403, e publicată și următoarea odă:

LA FRANȚA

Pămîntul libertății ce dulce ne încîntă,
Franța, țara multor eroi nemuritori,
Primește salutarea-mi la țărmurea ta sîntă!
Oh! ție se cuvine salute de trei ori.

Salut întîia oară zeiasca libertate
Ce-n tine înflorește și crește triumfînd;
Salut apoi cultura ce de aci străbate
Și zboară-n lumea mare ca un luceafăr blînd.

Și a treia salutare, a treia se cuvine
Națiunei glorioase rudite cu a mea,
Națiunei strănepoate a marei ginți latine
Pe care-odinioară o lume-o preamărea.

Noi am avut o mamă, îți suntem sorioară
O soră iubitoare în bine și în rău;
O soră ce pe tine fierbinte te adoară
Și care speră-n tine ca-n Domnul Dumnezeu.

Mult a trecut acuma de cînd noi cu amoare
Din sînul mamei noastre în veci ne-am despărțit,
Pornind în lumea mare, ca doauă stelișoare
Tu spre apus aice, noi cătră răsărit.

Mult a trecut de-atuncea și-acuma iată, iată
Străbuna noastră mamă repauză-n mormînt;
Splendoarea-i glorioasă de tot e-ntunecată,
Puterea ei străveche s-a stins, s-a șters, s-a frînt.

Dar au rămas cinci fiice, ce au să reînvie
Mărirea Romei veche de nou p-acest pămînt;
Și pot să-ndeplinească ideea asta pie,
De s-or pătrunde toate de-un simț și cuget sînt.

Lucrarea se-ncepuse, la miazăzi se rădică
Beserica-ntrunirii iubiților noști frați, –
Și-n Spania frumoasă și Portugalia mică
Lumina va să-nvingă ș-or fi toți deșteptați.

Iar tu, Franța dragă, ești mare, mîndră, tare,
Cuvîntul tău și spada-ți impun acum la toți;
Trăiești în fericire, în scumpa-ndestulare
Și lumea te admiră, căci multe, toate poți.

Ah, însă colo, colo, la răsărit departe
A ta iubită soră suspină dureros,
De bucurie dulce, plăcere n-are parte,
De secoli ea se luptă ca leul curajos.

Mult a pierdut sărmana în luptele varvare,
Pe cîmpul de mărire eroi mulți au picat;
Dar dup-atîte lupte și secoli de pierzare,
Stindardul naționale rămase nepătat.

Națiunea libertății, Franța adorată,
Apucă tu stindardul de sînge scump sînțit;
Înalță-l iar în aer să fîlfăie-nc-o dată
Ca-n giuru-i să s-adune toți frații-n răsărit.

Națiunea noastră soră, trămisă de ursită,
Ascultă plînsul jelnic ce-l varsă frații tăi,
Condu pe a ta soră la ținta ei dorită,
Oh, vină-n ajutoriu-i, susține cauza ei!

Paris, 15 august 1867

V. Nr. 35, 1 /13 IX, p. 418–420.

VI. Nr. 36, 9 /21 IX, p. 431–432.

1. „Puntea de peste Rin lîngă Kehl“ – p. 429.

VII. Nr. 37, 17 /29 IX, p. 443–444.

1. Numărul este ilustrat cu următoarele porturi: *Țărancă din Romanați* și *Plăiaș român* (p. 437), *Țărancă din Vlașca* (p. 440), *Postilion român* (p. 441).

VIII. Nr. 38, 25 IX/7 X, p. 445–456.

IX. Nr. 39, 3/15 X, p. 467–468.

X. Nr. 40, 11/23 X, p. 475–476.

1. „Bulevard de Sebastopol în Paris“ – p. 473.

XI. Nr. 41, 19/31 X, p. 487–489.

1. *Monastirea de la Argeș*, nr. 9, 25 VIII/6 IX 1865, p. 112, ca explicație la ilustrația de la p. 108.
2. „Pavilionul României la espuzețiunea din Paris“ – p. 473.

XII. Nr. 42, 27 X/8 XI, 499–500.

O vedere panoramică a Parisului – la p. 496–497.

XIII. Nr. 43, 4/16 XI, p. 511–513.

1. „Piața Chatelet în Paris“ – p. 509.

XIV. Nr. 44, 12/24 XI, p. 523–525.

XV. Nr. 45, 20 XI/2 XII, p. 534–535.

XVI. Nr. 46, 28 XI/10 XII, p. 547–548.

XVII. Nr. 47, 6/18 XII, p. 558–560.

XVIII. Nr. 48, 14/26 XII, p. 571–572.

XIX. Nr. 49, 22 XII/3 I, p. 582–584.

XX. Nr. 50, 30 XII/11 I, p. 529–530.

TRANSILVANIA ȘI BUCUREȘTI

S-au publicat în „Familia“ IV (1868), după cum urmează:

I. Nr. 30, 26 VIII/7 IX, p. 354–356.

1. Posibilitatea de a vedea un spectacol de teatru în limba română susținut de actori profesioniști o oferea trupa teatrală a lui Mihail Pascaly aflată în primul său turneu transilvănean în vara anului 1868; în luna august ea dădea reprezentanții în Arad. După trei zile petrecute la Arad, Vulcan își continuă călătoria spre Gherla, unde Astra avea să-și țină adunarea generală în august 1868.

II. Nr.31, 3/15 IX, p. 367–368.

1. O comedie cu numele *Nu vătămați fetele bătrîne* de Vulcan este necunoscută: nu s-a jucat și nu s-a păstrat. Poezia *Copila română* a fost deseori recitată în cadrul serbărilor „muzical-declamatorice“ organizate în diferite localități ale Transilvaniei acelor timpuri, bucurîndu-se de mult succes. Ea este publicată și în prezenta ediție, vol. I, p. 32–34.

III. Nr. 32, 11/23 IX, p. 376–378.

IV. Nr. 33, 19 IX/I X, p. 389–390.

V. Nr. 34, 27 IX/9 X, p. 400–402.

VI. Nr. 35, 5/17 X, p. 410–414.

După aproape 40 de ani, revăzînd ruinele podului de la Turnu Severin, scria:

„Cînd am văzut rămășițele sfinte ale celebrului pod de la Turnu Severin, m-am cutremurat de emoție și m-a pătruns o simțire parcă inspirată din cer, care-mi șoptea cu voce de titan o însuflețire ce m-a ridicat în raiul fericirii.

Această voce parcă îmi zicea:

– Români, priviți la mine! Eu sînt simbolul trăiniciei voastre. În cursul sutelor de ani, mii de valuri au prăbușit asupra mea să mă nimicească, să spele și urma existenței mele. Dar eu avînd încredere în puterea de viață a celor ce m-au clădit aici, putere pe care am moștenit-o și eu de la ei, m-am simțit inspirat de însuflețire ca să fiu vrednic de cei ce m-au creat și cum ei au cucerit Dacia, astfel și eu să susțin pe vecie stindardul de neperire al semînției care m-a așezat drept santinelă în locul acesta.

Și închinîndu-mă ca la o statuă sfîntă a însuflețirii, am ridicat de pe pămînt o sfărmătură din vechiul și neperitorul pod. Am sărutat-o cu evlavie și am adus-o cu mine acasă. Am așezat-o în fruntea mesei mele de scris. Și de cîte ori îmi îndrept privirile spre ea, simțesc o cutremurare delicioasă în tot corpul meu, care mă întărește să dau pept cu nenumăratele pedeci ale vieții, căci sînt român și românul în veci nu piere.

Însuflețire, scumpul meu neam, și vei avea și Teatru Național!" (*Discursul președintelui I. Vulcan* la ad. gen. a S.T.R. din Lipova (28–29 aug. 1906), „Familia", XLII (1906), nr. 32, 27 VIII/8 IX, p. 377–378).

VII. Nr. 36, 13/25 X, p. 425–426.

VIII. Nr. 37, 21 X/2 XI, p. 437–438.

1. Calea Mogoșoaiei sau Podul Mogoșoaiei = Calea Victoriei
2. Aluzie la poezia *Primăvara amorului.*

IX. Nr. 38, 29 X/10 XI, p. 446–449.

X. Nr. 39, 6/18 XI, p. 458–460.

XI. Nr. 40, 14/26 XI, p. 470–473.

XII. Nr. 41, 22 XI/4 XII, p. 485–486.

XIII. Nr. 42, 30 XI/12 XII, p. 497–498.

1. Partea aceasta (XIII) a *Suvenirilor de călătorie* a fost inclusă de Vulcan în bibliografia lui Matei Millo publicată în *Panteonul român* și reprodusă în vol. II al acestei ediții, p. 102–106. O reproducem și aici pentru a nu afecta unitatea scrierii.

XIV. Nr. 43, 8/20 XII, p. 505–509.

XV. Nr. 44, 16/28 XII, p. 518–520.

XVI. Nr. 45, 24 XII/5 I, p. 529–530.

1. Într-o corespondență din București datată: „6/18 oct.", Vulcan își informează cititoarele că a fost primit în audiență de către domnitorul României, Carol I „alaltăieri", deci în 4/16 oct. (*Conversare cu cetitoarele,* „Familia", IV (1868), nr. 36, 13/25 X, p. 428).

2. Notele și impresiile despre cele două călătorii, din 1867 și 1868, nu au mai fost publicate în volum, cum desigur ar fi dorit și cum a anunțat autorul lor.

TRANSILVANIA

S-au publicat în „Familia", XIII (1877) și XIV (1878), după cum urmează:

[În loc de CUVÎNT ÎNAINTE]. EPILOG LA ADUNAREA DIN ABRUD, XIII (1877), nr. 30, 24 VII/5 VIII, p. 356.

1. E vorba de adunarea generală a Societății pentru crearea unui fond de teatru român care s-a ținut în Abrud la 16–17 iulie 1877, sub președinția lui Simion Balint.

Epilogul nu a fost inclus de Vulcan în cadrul *Schițelor de călătorie,* ci de noi, considerînd că poate figura foarte bine în loc de *Cuvînt înainte.*

I. DIN BUDAPESTA PÎNĂ LA ORADEA MARE, XIII (1877), nr. 46, 12/24 XI, p. 541–543.

II. DIN ORADE PÎNĂ LA CIUCEA, XIII (1877), nr. 47, 20 XI/2 XII, p. 554–556.

1. Dealul Mare (Királyhágó) = Piatra Craiului din Munții Apuseni.
2. Vad = Vadu Crișului.
3. Biharia nu e orășel, ci o comună așezată pe șoseaua națională Oradea–Satu Mare; la marginea comunei se află cetatea de pămînt a lui Menumorut.

4. Sebişul este un pîrîu.
5. Cetatea Sebişului = Cetatea Bologa.

III. DE LA CIUCEA PÎNĂ LA CLUŞ, XIII (1877), nr. 48, 27 XI/9 XII, p. 565–566.

1. Adică mai spre Tisa.

IV. LA CLUŞ, XIII (1877), nr. 49, 4/16 XII, p. 577–578.
V. DE LA CLUŞ PÎNĂ LA ALBA IULIA, XIII (1877), nr. 51, 18/30 XII, p. 603–604.

1. Afirmaţie greşită; de fapt pe locul anticei Dierna s-a ridicat oraşul Orşova, nu Turda. Turda, cum se ştie, s-a ridicat pe locul anticei Potaissa.
2. E vorba de poezia *La revederea Ardealului,* apărută în nr. 50, 11/23 XII 1877, p. 589–590.

VI. LA ALBA IULIA, XIV (1878), nr. 1, 1/13, I, p. 3–4.

1. O localitate antică dacică avînd numele Tharmis nu este atestată documentar.
2. Afirmaţie greşită: Apulum nu derivă din numele rîului care latineşte s-ar fi numit Apulus iar româneşte: Ampoi.
3. Şi Dunărea cea repede şi dacicul Apulus care se află la capătul lumii...
4. Ion Valeriu Barcianu, *Cetatea Belgradului (Alba Iulia),* „Familia", XII (1876), nr. 34, 22 VIII/3 IX, p. 399–400.

VII. DE LA ALBA IULIA PÎNĂ LA ZLATNA, XIV (1878), nr. 5, 15/27 I, p. 27–28.

VIII. ZLATNA, XIV (1878), nr. 11, 5/17 II, p. 62–64.

IX. DIN ZLATNA PÎNĂ LA ABRUD, XIV (1878), nr. 13, 12/24 II, p. 75–77.

X. ZIUA PRIMĂ ÎN ABRUD, XIV (1878), nr. 17, 26 II/10 III, p. 99–100.
XI. ABRUDUL LUNEA, XIV (1878), nr. 19, 5/17 III, p. 110–112.

1. „Abrudul, oraş vestit/În el şi preotul e cîrciumar." *Abrudbánya,* tradus *ad litteram,* înseamnă Baia Abrud.

XII. A DOUA ZI, XIV (1878), nr. 21, 12/24 III, p. 123–124.

XIII. DETUNATA, XIV (1878), nr. 29, 9/21 IV, p. 173–175.

XIV. ROŞIA, XIV (1878), nr. 30, 16/28 IV, p. 183–184.

XV. CETATEA, XIV (1878), nr. 31, 23 IV/5 V, p. 191–192.

XVI. CÎMPENI, XIV (1878), nr. 33, 30 IV/12 V, p. 207–208.

XVII. VIDRA, XIV (1878), nr. 35, 7/19 V, p. 219–221.

XVIII. GĂINA, TÎRGUL DE FETE, XIV (1878), nr. 37, 14/26 V, p. 230–231.

XIX. MOARTEA LUI DRAGOŞ. LA „DEALUL POPII", XIV (1878), nr. 39, 21 V/2 VI, p. 243–244.

XX. ZILELE DIN URMĂ ÎN ABRUD. DESPĂRŢIREA, XIV (1878), nr. 41, 28 V/9 VI, p. 259–260.

XXI. DE LA BUCEŞ PÎNĂ LA BAIA-DE-CRIŞ, XIV (1878), nr. 61, 17/29 VIII, p. 393–394.

XXII. GORUNUL LUI HORIA ŞI MORMÎNTUL LUI IANCU, XIV (1878), nr. 63, 24 VIII/5 IX, p. 405–406.

XXIII. BAIA-DE-CRIŞ ŞI VAŢA, XIV (1878), nr. 65, 31 VIII/12 IX, p. 417–418.

XXIV. DIN BAIA-DE-CRIŞ PÎNĂ LA IOSĂŞEL, XIV (1878), nr. 67, 7/19 IX, p. 429–430.

XXV. MONUMENTUL LUI ION BUTEANU, XIV (1878), nr. 69, 14/26 IX, p. 441–442.

BOEMIA ŞI GERMANIA

SCRISOARE DIN FRANZENSBAD, „Familia", XXXII (1896), nr. 29, 21 VII/2 VIII, p. 345–346.

A DOUA SCRISOARE DIN FRANZENSBAD, „Familia", XXXII (1896), nr. 30, 28 VII/9 VIII, p. 357–358.

O ZI LA MARIENBAD, „Familia", XXXII (1896), nr. 31, 4/16 VIII, p. 369–370.

DE LA KARLSBAD, „Familia", XXXII (1896), nr. 33, 18/30 VIII, p. 392–393.

ÎN DRUM SPRE GERMANIA, „Familia", XXXII (1896), nr. 34, 25 VIII/6 IX, p. 406–407.

1. În 1867, mergînd în Franța, a trecut prin Bavaria.

IMPRESIUNI DIN LIPSCA, „Familia", XXXII (1896), nr. 35, 1/13 IX, p. 417–419.

LA BERLIN, „Familia", XXXII (1896), nr. 36, 8/20 IX, p. 429–431.

TOT LA BERLIN, „Familia", XXXII (1896), nr. 40, 6/18 X, p. 478–479.

A TREIA SCRISOARE DIN BERLIN, „Familia", XXXII (1896), nr. 41, 13/25 X, p. 490–491.

CHARLOTTENBURG ȘI POTSDAM, „Familia", XXXII (1896), nr. 42, 20 X/1 XI, p. 502–504.

LA DRESDA, „Familia", XXXII (1896), nr. 47, 24 XI/6 XII, p. 561–562.

PE ELBAN-N SUS, „Familia", XXXII (1896), nr. 49, 8/20 XII, p. 586–587.

LA TEPLITZ-SCHÖNAU, „Familia", XXXII (1896), nr. 52, 29 XII/10 I, p. 627.

SUVENIRI DIN PRAGA, „Familia", XXXIII (1897), nr. 6, 9/21 II, p. 70 și nr. 8, 23 II/7 III, p. 94–95.

DOBROGEA ȘI TURCIA

Călătoria în Dobrogea și Turcia a făcut-o în luna aprilie 1898 – împreună cu soția sa și în compania cîtorva colegi academicieni – imediat după încheierea sesiunii generale anuale a Academiei Române și a durat opt zile (cf. „Familia", 1898, p. 203).

În ultima sa corespondență *De la București,* publicată în nr. 14 din 5/17 aprilie 1898, p. 165, Vulcan afirma în final:

„Încheindu-se toate, închei și eu scrisorile bucureștene, căci plec...

Mă duc să văd podul de peste Dunăre, Constanța și marea...

Și de-o vrea bunul Dumnezeu, în ziua de Paști, în biserica Sf. Sofia din Constantinopol am să cînt:

– Cristos a înviat!"

PÎNĂ-N DOBROGEA, „Familia", XXXIV (1898), nr. 41, 11/23 X, p. 481–483.

1. Descrierea Bărăganului e făcută cu o remarcabilă artă de Al. I. Odobescu în cap. I din *Pseudokinigetikos.*

PRIN DOBROGEA, „Familia", XXXIV (1898), nr. 42, 18/30 X, p. 493–495.

1. O astfel de părere este că numele i se trage din Dobrotici, conducător al acestei provincii în sec. al XIV-lea.

LA CONSTANȚA, „Familia", XXXIV (1898), nr. 43, 25 X/6 XI, p. 505–507.

BOSFORUL, „Familia", XXXIV (1898), nr. 45, 8/20 XI, p. 530–532.

LA CONSTANTINOPOL, „Familia", XXXIV (1898), nr. 46, 15/27 XI, p. 544–547.

PALATELE SULTANILOR, „Familia", XXXIV (1898), nr. 47, 22 XI/4 XII, p. 556–559.

PAȘTILE LA CONSTANTINOPOL, „Familia", XXXIV (1898), nr. 50, 13/25 XII, p. 594–596.

DE LA CONSTANTINOPOL, „Familia", XXXIVX (1898), nr. 51, 22 XII/3 I, p. 610–612.

PRINKIPO, „Familia", XXXV (1899), nr. 8, 21 I/5 II, p. 86–88.

DERVIŞII URLĂTORI ŞI ÎNVÎRTITORI, „Familia", XXXV (1899), nr. 9, 20 I/12 II, p. 99–100.

SELAMLICUL, „Familia", XXXV (1899), nr. 10, 7/19 II, p. 109–111.

CUPRINS

TRANSILVANIA

BOEMIA ŞI GERMANIA

DOBROGEA ŞI TURCIA